

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEIO UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Περιβαλλοντικές συγκρούσεις και διακυβέρνηση στον περιαστικό χώρο της Αττικής: Μακροσκοπική
Μελέτη Δρώντων Υπεράσπισης και Πολιτικών για το Περιβάλλον (2005-2014)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Ορέστης Κολοκούρης

Καλλιθέα, 2023

Τριμελής επιτροπή

Θεοδοσία Ανθοπούλου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Γεωργία Πετράκη, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Γεώργιος Γριτζάς, Αναπληρωτής Καθηγητής ΑΠΘ

Πνευματικά Δικαιώματα

Copyright © Ορέστης Δ. Κολοκούρης, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή της προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διδακτορικής διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*Στη μνήμη της «νονίνας» μου, της Καίτης, του θείου Γιώργου και της θείας Κούλας... Σε αυτούς που
παίξανε τόσο μεγάλο ρόλο στην ανατροφή μου και δεν είναι πια εδώ...*

Συντομογραφίες

ΑΕ	:	Ανώνυμη Εταιρεία
ΑΕΚΚ	:	Απόβλητα Εκσκαφών Κατασκευών και Κατεδαφίσεων (Μπάζα)
ΑΕΠ	:	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΠΕ	:	Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
ΑΣΑ	:	Αστικά Στερεά Απόβλητα
ΑΣΠΗΕ	:	Αιολικός Σταθμός Παραγωγής Ηλεκτρικής Ενέργειας
ΒΑΠΕ	:	Βιομηχανικές Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
ΔΕΚ	:	Δικαστήρια Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕΚΟ	:	Δημόσιες Επιχειρήσεις και Οργανισμοί
ΔΥΠ	:	Δρώντες Υπεράσπισης Περιβάλλοντος
ΕΔΣΝΑ	:	Ειδικός Διαβαθμιδικός Σύνδεσμος Νομού Αττικής
ΕΕ	:	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚΚΕ	:	Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
ΕΛΠΕ	:	Ελληνικά Πετρέλαια
ΕΜΠ	:	Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
ΕΟΑΝ	:	Ελληνικός Οργανισμός Ανακύκλωσης
ΕΟΚ	:	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΣΔΑ	:	Εθνικό Σχέδιο Διαχείρισης Αποβλήτων
ΕΣΠΑ	:	Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (προς 2014 : Περιφερειακής Ανάπτυξης)
ΕΤΑΔ	:	Εταιρεία Ακινήτων του Δημοσίου
ΚΔΑΥ	:	Κέντρο Διαλογής Ανακυκλώσιμων Υλικών
ΚΕΚ	:	Κοινωνικο- Επαγγελματικές Κατηγορίες
ΚΟΙΝΣΕΠ:		Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση
ΚΥΑ	:	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΜΕΑ	:	Μονάδες Επεξεργασίας Απορριμμάτων
ΜΚΟ	:	Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
ΜΜΕ	:	Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας
ΝΔ	:	Νομοθετικό Διάταγμα
ΝΙΜΒΥ	:	Not In My Backyard
ΝΠΔΔ	:	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
ΝΠΙΔ	:	Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου
ΟΗΕ	:	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΟΣΑ	:	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΟΤΑ :	Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΠΑΣΟΚ :	Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
ΠΔ :	Προεδρικό Διάταγμα
ΠΕΠ :	Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
ΠΕΣΔΑ :	Περιφερειακός Σχεδιασμός Διαχείρισης Αποβλήτων
ΠΚΒ :	Περιβαλλοντικά Κινήματα Βάσης
ΠΡΩΣΥΝΑΤ:	Πρωτοβουλία Συνεννόησης για τη Διαχείριση Απορριμμάτων
ΠΣΑΠ:	Πολεοδομικό Συγκρότημα Αθηνών Πειραιά
ΡΑΕ :	Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας
ΡΣΑ :	Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας/ Αττικής
ΣΔΙΤ :	Συμπράξεις Δημοσίου Ιδιωτικού Τομέα
ΣΕΓΑΣ :	Σύνδεσμος Ελληνικών Γυμναστικών Αθλητικών Σωματείων
ΣΕΔ :	Συστήματα Εναλλακτικής Διαχείρισης
ΣΛΕΕ :	Συνθήκη Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣτΕ :	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΣΥΡΙΖΑ :	Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς
ΥΑ :	Υπουργική Απόφαση
ΥΠΕΝ :	Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας
ΥΠΕΚΑ :	Υπουργείο Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής
ΥΠΕΧΩΔΕ:	Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων
ΥΠΟΙΑΝ:	Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης
ΦΕΚ :	Φύλλο Εφημερίδας Κυβέρνησης
ΦοΣΔΑ :	Φορείς Διαχείρισης Αποβλήτων
ΧΑΔΑ :	Χώροι Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Απορριμμάτων
ΧΥΤΑ :	Χώροι Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων
ΧΥΤΥ :	Χώροι Υγειονομικής Ταφής Υπολειμμάτων
Cemagref:	Γαλλικό Ινστιτούτο Έρευνας για Μηχανικούς Περιβάλλοντος και Γεωπονίας
CIRAD :	Κέντρο για τη Διεθνή Συνεργασία για τη Γεωπονική Έρευνα για την Ανάπτυξη
Engref :	Εθνική Σχολή Μηχανικής στον Αγροτικό Χώρο, στα Ύδατα και τα Δάση
INRA :	Εθνικό Ινστιτούτο Γεωπονικής Έρευνας - Institut National de Recherche Agronomique
SCS :	Single Case Study
WWF :	World Wildlife Fund (Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση)

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω, καταρχήν, την επιβλέπουσα της διδακτορικής μου διατριβής, Θεοδοσία Ανθοπούλου. Καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της διατριβής μου παρείχε σταθερή υποστήριξη, δείχνοντας διαθεσιμότητα, εμπιστοσύνη και δίνοντάς μου πολύτιμες συμβουλές. Χωρίς τη συνεχή αρωγή της, τις εύστοχες παρατηρήσεις της και την ευκαιρία που μου έδωσε να συμμετάσχω ενεργά σε διεθνείς ερευνητικές ομάδες, η διατριβή αυτή δεν θα είχε ποτέ ολοκληρωθεί.

Θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω την Γεωργία Πετράκη, μέλος της τριμελούς επιτροπής, για τις εύστοχες παρατηρήσεις της σχετικά με τα θεωρητικά και ερευνητικά ερωτήματα που βοήθησαν καθοριστικά την ανάπτυξη της προβληματικής μου.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον André Torre πρώην δ/τη έρευνας της ομάδας «proximités» του εργαστηρίου του AgroParisTech, αρχικά μέλος της τριμελούς μου, για τις συμβουλές του, καθώς και την ευκαιρία που μου έδωσε να έρθω σε επαφή με μια ολόκληρη κοινότητα ερευνητών με συναφείς προβληματισμούς. Αντίστοιχα, τον Romain Mellot, νυν δ/τη της ομάδας «proximités», για τη συνεργασία του και για τις πολύτιμες συμβουλές του.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Γιώργο Γριτζά που αποδέχθηκε να γίνει μέλος της τριμελούς σε ένα πολύ προχωρημένο στάδιο της διατριβής και με την βαθιά γνώση του αντικειμένου συνέβαλε ουσιαστικά.

Ευχαριστώ, επίσης, τη Σοφία Νικολαΐδου για τη συνεργασία της σε ερευνητικές εργασίες που άπτονται της θεματικής της περιαστικοποίησης και της εδαφικής διακυβέρνησης, καθώς και για την βοήθεια στην επεξεργασία των χαρτογραφικών δεδομένων.

Ευχαριστώ ακόμα, τον Άρη Αλεξόπουλο, καθηγητή του Πανεπιστημίου της Κρήτης, για τις συμβουλές και τη γενικότερη αρωγή του σχετικά με ζητήματα προσέγγισης δημοσίων πολιτικών.

Ευχαριστώ τους Θωμά Μαλούτα, Anne Cadoret και Ségolène Darly για το πολύτιμο υλικό τους το οποίο αξιοποίησα.

Ευχαριστώ τον Ηλία Γιαννίρη για το πλούσιο πληροφοριακό υλικό που μου παρείχε και τις σημαντικές επισημάνσεις του που με βοήθησαν να ξεκινήσω την έρευνά μου. Για τον ίδιο λόγο ευχαριστώ και τον Πάνο Τότσικα.

Επίσης ευχαριστώ, τον Κυριάκο Γεωργιτσόπουλο με τον οποίο διανύσαμε παράλληλα το δύσκολο δρόμο της εκπόνησης Διδακτορικής Διατριβής στο τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής αλληλοστηριχθήκαμε και αλλητροφοδοτηθήκαμε για να φτάσουμε στην ολοκλήρωση της περίπου ταυτόχρονα.

Ιδιαίτερα ευχαριστώ τη σύντροφό μου και τους γονείς μου για τη ηθική τους στήριξη και ειδικά τη μητέρα μου που ήταν και ο πρώτος αναγνώστης της διατριβής.

Τέλος, ευχαριστώ τις δεκάδες ομάδες και τους ενεργούς πολίτες για το χρόνο τους, τις άμεσες και έμμεσες πληροφορίες που μου παρείχαν, αλλά και για τη δράση τους.

Γλωσσάρι – Ορισμοί - Εννοιολογικές παρατηρήσεις

Βιωσιμότητα : Η περιβαλλοντική βιωσιμότητα καθορίζει το μέλλον του πλανήτη με τον άνθρωπο, καθώς διατηρεί τους φυσικούς πόρους και προστατεύει τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις ανάγκες τους. Όπως και σε άλλες γλώσσες (πχ. γαλλικά *Soutenabilité/ Durabilité*), έτσι και στην Ελλάδα, ο αγγλικός όρος *sustainability* έχει αποδοθεί με περισσότερους από έναν όρους: βιωσιμότητα και αειφορία. Στα επίσημα έγγραφα της πολιτείας, όπως και στην πλειοψηφία της ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας, ο όρος αειφορία είναι ο πιο διαδεδομένος. Η επιλογή του όρου βιωσιμότητα θα γίνει για δύο λόγους: ο πρώτος και κυριότερος είναι η ευρύτερη χρήση του από το οικολογικό κίνημα, που αποτελεί και το αντικείμενο μελέτης μας, σε σχέση με την αειφορία. Ο δεύτερος είναι ότι μοιάζει λιγότερο εξεζητημένος και λιγότερο αρχαιοπρεπής.

Δρώντες Υπεράσπισης Περιβάλλοντος (ΔΥΠ) : Ο ορισμός που δώσαμε αρχικά στους δρώντες υπεράσπισης του περιβάλλοντος είναι με μια πρώτη ματιά πολύ απλός: όλοι όσοι μιλάνε στο όνομα του περιβάλλοντος. Ο ορισμός που δίνουμε, με βάση τον λόγο σχετικά με το περιβάλλον, είναι μια καλή αφετηρία, αλλά παραμένει γενική και επισφαλής. Συχνά οι οργανώσεις των κατοίκων υιοθετούν τον οικολογικό λόγο για να αποκτήσουν πολιτική νομιμοποίηση για τα δικά τους αιτήματα, ανεξαρτήτως του περιεχομένου τους. Ως εκ τούτου, θα κάνουμε χρήση της σύνδεσης των οργανώσεων μεταξύ τους, ώστε να περιοριστεί το δείγμα από τις ακραίες περιπτώσεις (π.χ. καταπατητές δασικών εκτάσεων που επικαλούνται, στο όνομα της προστασίας της γειτονιάς τους, την περιβαλλοντική επιχειρηματολογία).

Εδαφική Διακυβέρνηση : Σύστημα διακυβέρνησης σχετικό με υποεθνικά επίπεδα διακυβέρνησης. Όρος που δεν είναι ούτε νομικά ούτε ακαδημαϊκά πλήρως ορισμένος και μπορεί να αφορά σε μια σειρά από «τοπικά επίπεδα», συνηθέστερα είτε σε τοπικό με την στενή έννοια του όρου, είτε σε περιφερειακό είτε σε μητροπολιτικό - αστικό (*urban*).

Εδαφικό σχέδιο : Μακροπρόθεσμη στρατηγική χωρικής ανάπτυξης - οργάνωσης του χώρου, ο όρος συνήθως χρησιμοποιείται για τη δημόσια πολιτική (του κεντρικού κράτους ή της αυτοδιοίκησης), όμως στην παρούσα μελέτη επεκτείνεται και στη διερεύνηση του χωρικού οράματος και της στρατηγικής υλοποίησης των μη θεσμικών δρώντων (κινήσεων και οργανώσεων υπεράσπισης του περιβάλλοντος)

Κλιματοσκεπτικισμός : η αμφισβήτηση των διαδεδομένων θεωριών της ανθρωπογενούς υπερθέρμανσης του πλανήτη.

Οικολογικό και Περιβαλλοντικό Κίνημα : Ο όρος «Οικολογικό Κίνημα» είναι ο συνηθέστερος, χρησιμοποιούμε, όμως, τον όρο περιβαλλοντικό για να αναφερθούμε πιο συγκεκριμένα στην υπεράσπιση του περιβάλλοντος, καθώς το οικολογικό κίνημα, και ακόμα περισσότερο το πράσινο κίνημα, έχει συνδεθεί με ευρύτερα αιτήματα που ξεπερνάνε την προβληματική γύρω από το περιβάλλον. Κατά συνέπεια, οι όροι δεν είναι ταυτόσημοι, αλλά παραπλήσιοι.

Μακροσκοπική Ανάλυση/ Προσέγγιση : Η ανάλυση πολλών και διάχυτων συγκρούσεων σε υπερτοπικό, περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο.

Μονοθεματική Ανάλυση/ Προσέγγιση : Η ανάλυση ενός τύπου συγκρούσεων (πχ. οικιστικές πιέσεις, προστασία φυσικού περιβάλλοντος, διαχείριση αποβλήτων) σε μακροσκοπικό επίπεδο.

Παίκτες αρνησικυρίας (veto players) : Οι θεσμικοί δρώντες που μπορούν με τη στάση τους να εμποδίσουν την υλοποίηση μιας μεταρρυθμιστικής πολιτικής. Όρος που χρησιμοποιείται στην πολιτική επιστήμη και σχετίζεται με τη θεωρία των παιγνίων.

Πολυεπίπεδη διακυβέρνηση : Όρος που σχετίζεται με τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με την έννοια πολυεπίπεδη διακυβέρνηση εννοείται κάθε συντονισμένη δράση της Ένωσης, των κρατών-μελών και των τοπικών και περιφερειακών αρχών που στοχεύει στη χάραξη και υλοποίηση των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Η υλοποίησή της βασίζεται στο σεβασμό της αρχής της επικουρικότητας, με την οποία αποφεύγεται η συγκέντρωση των αποφάσεων σε ένα και μοναδικό επίπεδο εξουσίας και διασφαλίζεται ότι οι πολιτικές χαράσσονται και υλοποιούνται στο πλέον ενδεδειγμένο επίπεδο.

Συγκρούσεις πρόληψης και αντίδρασης : Ως συγκρούσεις πρόληψης ορίζουμε τις συγκρούσεις ενάντια στην κατασκευή μιας καινούργιας υποδομής. Ως συγκρούσεις αντίδρασης εννοούμε τις συγκρούσεις ενάντια στις επιπτώσεις μιας υφιστάμενης υποδομής/ δραστηριότητας.

Συγκρουσιαικότητα : Μετάφραση από το γαλλικό conflictualité. Όρος που περιγράφει τη δραστηριότητα σε πλήθος και/ή την ένταση των συγκρούσεων (για ένα δεδομένο χρονικό διάστημα και/ή σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή).

Greenwashing: Τεχνική εξαπάτησης του καταναλωτή μέσω παραπλανητικών πληροφοριών σχετικά με το πώς τα προϊόντα μιας εταιρείας είναι πιο φιλικά στο περιβάλλον, υγιεινά ή βιώσιμα, έχοντας ως απώτερο στόχο τη θετική προβολή της εταιρείας και καταλήγοντας εννοείται στην αύξηση των πωλήσεών της. Κατ' επέκταση, ο όρος αφορά γενικότερα την εργαλειακή χρήση του περιβαλλοντικού λόγου για τη νομιμοποίηση της πολιτικής ενός οργανισμού, είτε είναι ιδιωτική εταιρεία, είτε δημόσιος – κρατικός φορέας, είτε πολιτική και κοινωνική οργάνωση, ανεξαρτήτως του πραγματικού οικολογικού αποτυπώματος των εν λόγω προτάσεων ή πολιτικών.

Περιεχόμενα

Χάρτες.....	18
Πίνακες.....	18
Εικόνες	19
Περίληψη.....	21
Abstract	22
Πρόλογος.....	25
1. Εισαγωγή: Η γέννηση της θεματικής.....	28
1.1 Μια διεπιστημονική προσέγγιση για ένα πολύπλευρο ζήτημα	30
1.2 Μια μακροχρόνια διερευνητική μέθοδος οριοθέτησης του θέματος	31
1.3 Η ανάγκη για μια ολιστική προσέγγιση στο χώρο και στο χρόνο	37
1.4 Περιβάλλον, Συγκρούσεις, Διακυβέρνηση και Κοινωνικά Κινήματα	41
1.5 Αναστοχασμός γύρω από τα ερευνητικά ερωτήματα.....	47
1.6 Δομή της εργασίας	53
2. Πλαίσιο Ανάλυσης Περιβαλλοντικών Συγκρούσεων	56
2.1 Η κοινωνική και πολιτική θεωρία πίσω από τη θεματική	56
2.1.1 Η πολλαπλή μετάβαση στη “μετά” εποχή.	57
2.1.2 Από τη “μετά” εποχή στη “μετά-μετά” εποχή.	61
2.2 Περιβαλλοντική διακυβέρνηση: από τη “σιωπηλή επανάσταση” στους στόχους βιώσιμης ανάπτυξης	63
2.3 Οι συγκρούσεις: θεωρητικό πλαίσιο και ορισμοί	66
2.3.1 Οι συγκρούσεις στις κοινωνικές επιστήμες και στη γεωγραφία.....	67
2.3.2 Από τις συγκρούσεις στις περιβαλλοντικές συγκρούσεις	71
2.4 Περιβαλλοντική πολιτική και συγκρούσεις στην Ελλάδα: μια εισαγωγή.....	75
2.4.1 Ιστορικό του οικολογικού κινήματος στην Ελλάδα.....	75

2.4.2	Επισκόπηση της εξέλιξης της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης στην Ελλάδα.....	80
2.4.3	Ο εξευρωπαϊσμός της εθνικής πολιτικής.....	83
2.5	Ο Περιαστικός χώρος ως εξ' ορισμού μεταβατικός χώρος	85
2.5.1	Οι ιδιαιτερότητες του περιαστικού χώρου και ο ρόλος του στην εξέλιξη της εδαφικής διακυβέρνησης.....	85
2.5.2	Περιαστικός Χώρος Αττικής: ένα διαρκές πεδίο περιβαλλοντικών συγκρούσεων	87
2.5.2.2	Περιαστικοποίηση του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων και ανάπτυξη νέων κέντρων περιφερειακά του λεκανοπεδίου	92
2.6	Συμπεράσματα	93
3.	Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και έρευνα για τη δημιουργία πρωτότυπης μεθόδου	95
3.1	Εισαγωγικές παρατηρήσεις για τη σχέση μεθόδου και θεωρίας.....	96
3.2	Από την διερευνητική έρευνα στην οριοθέτηση του θέματος μέσω μελέτης περίπτωσης	100
3.3.....		106
3.3.1	Μια διεθνής οπτική μακροσκοπικής μελέτης των συγκρούσεων- βιβλιογραφική ανασκόπηση	108
3.3.2	Ζητήματα επιλογής πηγών καταγραφής στη μακροσκοπική έρευνα	113
3.3.3	Οριστικοποίηση ενός πλαισίου μακροσκοπικής έρευνας.....	118
3.3.3.1	Χωρικός Προσδιορισμός Περιοχής Μελέτης.....	120
3.3.3.2	Χρονική Περίοδος Μελέτης	121
3.3.3.3	Πηγές Έρευνας.....	123
3.4.1	Σύνδεση αποτελεσμάτων με υποθέσεις εργασίας	125
3.4.2	Οργάνωση της βάσης δεδομένων	126
3.4.3	Σχέση συγκρούσεων με τους δρώντες.....	132
3.5	Μεθοδολογικά εργαλεία για την ανάλυση του λόγου και της στρατηγικής των δρώντων	134
3.5.1	Αξιοποίηση συνεντεύξεων	134
3.5.2	Ανάλυση περιεχομένου και ιδεολογίας	139

3.5.3 Ανάλυση συστήματος δρώντων μέσω του θεσμικού πλαισίου και της “πολιτικής οικονομίας των συγκρούσεων”	140
3.6 Μια συμμετοχική έρευνα για την ανάλυση ενός πολιτικού φαινομένου	144
4. Πολιτική και Κοινωνική Γεωγραφία των Συγκρούσεων : Τυπολογία χρήσεων γης, παράγοντες κατανομής συγκρούσεων και χωρική κατανομή στην Αττική	145
4.1 Η χρονική συγκυρία και ο αντίκτυπός της στην γεωγραφία των συγκρούσεων	146
4.2 Η τυπολογία των συγκρούσεων	151
4.2.1 Συγκρούσεις που σχετίζονται με την πολεοδομία και τη χωροταξία	153
4.2.2 Οι συγκρούσεις που σχετίζονται με την προστασία της βιοποικιλότητας και του φυσικού περιβάλλοντος.....	156
4.2.3 Οι συγκρούσεις που σχετίζονται με τις οχλήσεις, τη ρύπανση και τα ρεύματα υλικών .	159
4.3 Άλλοι τρόποι κατηγοριοποίησης των συγκρούσεων.....	161
4.3.1 Συγκρούσεις πρόληψης ή συγκρούσεις αντίδρασης.....	163
4.3.2 Μια “υλιστική” παράμετρος κατανομής των συγκρούσεων με βάση την αξία χρήσης της γης	164
4.3.3 Κατηγοριοποίηση της σύγκρουσης με βάση την κλίμακα	165
4.4 Παράγοντες «στρέβλωσης» της κατανομής των συγκρούσεων	166
4.4.1 Μηχανισμοί κατανομής των συγκρούσεων ανά κλίμακα ανάλυσης.....	166
4.4.2 Παράγοντες που στρεβλώνουν την κατανομή	169
4.5 Χωρική Κατανομή.....	172
4.5.1 Συμπερασματικοί συλλογισμοί για την συνολική εικόνα της γεωγραφικής κατανομής στην Αττική.....	174
4.5.2 Επισκόπηση με βάση τις χωρικές ενότητες	177
4.7 Από τη Γεωγραφία των Συγκρούσεων στην Μελέτη των Δρώντων.....	187
5. Οι Δρώντες Υπεράσπισης του Περιβάλλοντος: Ανάλυση στρατηγικής, λόγου και εδαφικού σχεδίου	190

5.1 Η σημασία του λόγου στην υπεράσπιση του περιβάλλοντος: συγκλίσεις και αποκλίσεις	191
5.1.1 Βαθμός αποδοχής και αντίδρασης σε ένα σχέδιο.....	193
5.1.2 Η επίδραση του χώρου- υπόβαθρου στη συγκρότηση του λόγου υπεράσπισης.....	202
5.1.3 Οι πολιτικοκοινωνικοί παράγοντες: επίδραση της εξέλιξης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας στο λόγο και στο εδαφικό σχέδιο των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος	203
5.2 Θεματική και τοπική ανάλυση του λόγου: Η περίπτωση της διαχείρισης των Στερεών Αποβλήτων και η Κερατέα	206
5.2.1 Διαχείριση των αποβλήτων και το έργο	207
5.2.2 Η Μεγάλη “Jacquerie” της Κερατέας.....	210
5.3 Από το λόγο στο εδαφικό σχέδιο	214
5.3.1 Από την κλίμακα στο περιεχόμενο της υπεράσπισης: NIMNY, κινήματα πόλης, περιβαλλοντικά κινήματα και οικολογικό κίνημα	214
5.4 Επίδραση και εξέλιξη των τοπικών περιβαλλοντικών κινήματων.....	225
5.5 Η δυσπιστία ως στρατηγική των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος	229
5.6 Συμπεράσματα : από τα κίνητρα και τις αναπαραστάσεις στο λόγο και στο εδαφικό σχέδιο	236
6. Σύστημα δρώντων των Συγκρούσεων: Μονοθεματική Ανάλυση της Διαχείρισης Αποβλήτων.....	240
6.1 Συγκρούσεις και αποτελέσματα των πολιτικών στη διαχείριση αποβλήτων	241
6.2 Οι πολιτικές για τη διαχείριση των αποβλήτων: από το ευρωπαϊκό πλαίσιο στην ελληνική περίπτωση	244
6.3 Η (μη) εξέλιξη των πολιτικών για τη διαχείριση των αποβλήτων στην Ελλάδα.....	248
6.4 Η διαδικασία υλοποίησης του νέου ευρωπαϊκού πλαισίου για τα στερεά απόβλητα: Ο ν. 4042/2012 και ο αναθεωρημένος Εθνικός Σχεδιασμός Διαχείρισης Αποβλήτων	249
6.5 Οι νέες τάσεις στη διακυβέρνηση της διαχείρισης των αποβλήτων.	251
6.6 Η πολιτική οικονομία της πολιτικής για τα στερεά απόβλητα: Ο ρόλος των εμπλεκόμενων φορέων στη διαμόρφωση και υλοποίηση της πολιτικής	256
6.6.1 Κεντρική Κυβέρνηση και Διοίκηση	257

6.6.6 Οι τοπικές κοινωνίες.....	267
6.6.7 Οι περιβαλλοντικές οργανώσεις.....	268
6.6.8 Ο ιδιωτικός τομέας	269
7. Συμπεράσματα- Συζήτηση: Σύνθεση μικρών αφηγήσεων για ένα μεγάλο ζήτημα, η συνεισφορά της μακροσκοπικής ανάλυσης.....	277
7.1 Κριτική αποτίμηση της γεωγραφίας των περιβαλλοντικών συγκρούσεων. Η συνεισφορά της μακροσκοπικής μεθόδου ανάλυσης	278
7.2 Οι προοπτικές των περιβαλλοντικών κινημάτων: από τους Jackerie στους μετα-λουδίτες;.....	284
7.3 Η περιβαλλοντική διακυβέρνηση, «ένα βήμα μπρος δύο πίσω;»	291
7.4 Προοπτικές έρευνας- Επέκταση μεθοδολογικού εργαλείου.....	295
Επίλογος	298
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	300
Πρακτικά Κοινοβουλίου, Δημόσιες Διαβουλεύσεις & Νομοθετήματα.....	326
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	329
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΟΥΣΕΩΝ ΠΟΥ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΚΑΝ	330
ΠΑΡΑΣΤΗΜΑ 2 ΧΑΡΤΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΧΩΡΙΚΟΥ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ	340
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3 ΕΜΒΛΗΜΑΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΥΓΓΡΟΥΣΕΩΝ	341
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4 ΒΑΣΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ και τη ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ	346
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5 ΧΑΡΤΗΣ ΜΑΚΡΟΣΚΟΠΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ.....	348
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6 ΣΤΟΧΟΙ ΑΝΑΚΥΚΛΩΣΗΣ- ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΠΟΒΛΗΤΩΝ	348

Χάρτες

Χάρτης 1. Κατανομή αποτελεσμάτων νομαρχιακών εκλογών του συνδυασμού Οικολογία-Αλληλεγγύη	33
Χάρτης 2. Οι κυριότερες τάσεις περιαστικοποίησης στην περιφέρεια Αττικής	90
Χάρτης 3. Χωρικές ενότητες σύμφωνα με το ΡΣΑ	120
Χάρτης 4. Σύνοψη κυριότερων περιβαλλοντικών πιέσεων την περίοδο (2005-2014) βάση της καταγραφής	149
Χάρτης 5. Φυσικό Περιβάλλον της Αττικής.....	156
Χάρτης 6. Παράδειγμα Πεντέλης : Θέση σύγκρουσης	159
Χάρτης 7. Δομημένες και Φυσικές Περιοχές στην Αττική	170
Χάρτης 8. Περιβαλλοντικές συγκρούσεις στην Αττική.....	170
Χάρτης 9. Κατανομή (τοπικών) συγκρούσεων ανά δήμο στη Δ. Αττική.....	173
Χάρτης 10. Κατανομή (τοπικών) συγκρούσεων ανά δήμο στην Αν. Αττική	173
Χάρτης 11. Σύγκριση συγκεντρώσεων συγκρούσεων Ανατολικής Αττικής (Μεσόγεια) και Δυτικής (Κόλπος Ελευσίνας)	175
Χάρτης 12. Κοινωνικόχωρικός διαχωρισμός στην Αττική βάσει Κοινωνικο-Επαγγελματικών Κατηγοριών (ΚΕΚ)	181
Χάρτης 13. Υφιστάμενοι χώροι και προγραμματιζόμενοι χώροι διαχείρισης αποβλήτων ΧΥΤΑ και ΧΥΤΥ	204
Χάρτης 14. Κοινωνικοχωρικός διαχωρισμός (2017) στην Île-de-France	333
Χάρτης 15. Κατανομή συγκρούσεων (2008) στην Île-de-France ανά τύπο.....	333
Χάρτης 16. Κατανομή (τοπικών) συγκρούσεων και δρώντων ανά δήμο	341

Πίνακες

Πίνακας 1. Υποθέσεις εργασίας θέμα 1 ^ο : Χώρος χρόνος και η σχέση μεταξύ τους	50
Πίνακας 2. Υποθέσεις εργασίας θέμα 2 ^ο : Κοινωνικό-Χωρικά δεδομένα	51
Πίνακας 3. Υποθέσεις εργασίας θέμα 3 ^ο : Χαρακτηριστικά των δρώντων υπεράσπισης περιβάλλοντος	51
Πίνακας 4. Υποθέσεις εργασίας θέμα 4 ^ο : Επίδραση του Πολιτικού και Κοινωνικού περιβάλλοντος	52
Πίνακας 5. Σύγκριση τύπων ανταγωνισμού για το περιβάλλον	70
Πίνακας 6. Οι αρμοδιότητες του ΥΠΕΝ	80

Πίνακας 7. Στάδια διαμόρφωσης μιας γεωγραφικής προσέγγισης.....	100
Πίνακας 8. Οδηγός ελεύθερων και ημιδομημένων συνεντεύξεων	132
Πίνακας 9. Αναλυτική περιγραφή συνεντεύξεων	133-136
Πίνακας 10. Εθνικά προστατευόμενες περιοχές της Αττικής	154
Πίνακας 11. Κατανομή των συγκρούσεων ανά τύπο και χωρική ενότητα	176
Πίνακας 12. Ποσά που έχουν καταβληθεί από την Ελλάδα ως πρόστιμα	248

Εικόνες

Εικόνα 1. Ιστορικό του οικολογικού κινήματος (timeline)	74
Εικόνα 2. Βασικές κατηγορίες καταγραφής-κωδικοποίησης των συγκρούσεων	126
Εικόνα 3. Κατανομή συγκρούσεων ανάλογα με την εμβέλειά τους	166
Εικόνα 4. Ποσοστιαία κατανομή συγκρούσεων ανά χωρική ενότητα	184
Εικόνα 5. Αφίσα από μαθητές της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών της Αθήνας, στην οποία η Κερατέα εκπροσωπείται ως χωριό που κατοικείται από σκληρούς Γαλάτες που αντιστέκονται στην Αυτοκρατορία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ)	207
Εικόνα 6. Κάτοψη του φρουρίου του Όρους Οβριοκάστρου, κέντρου της εξέγερσης των αργυρών ορυχείων του Λαυρίου τον δεύτερο αιώνα π.Χ	207
Εικόνα 7. Σχέση εδαφικού σχεδίου και κλίμακας	211
Εικόνα 8. Πυραμίδα ιεράρχησης πολιτικών για την κυκλική οικονομία	240
Εικόνα 9. Οι βασικές συγκρούσεις που σχετίζονται με το παραλιακό μέτωπο της Ελευσίνας	335
Εικόνα 10. Η έκταση της πυρκαγιάς της Πάρνηθας (2007)	336
Εικόνα 11. Φωτογραφία της οينوποιίας Καμπά	338
Εικόνα 12. Ποσοτικά στοιχεία διαχείρισης Αστικών Στερεών Αποβλήτων	341
Εικόνα 13. Διάθεση/ ανάκτηση στις χώρες της Ευρώπης (2004/2016)	341
Εικόνα 14. Ποσοστό διαχείρισης ΑΣΑ ανά μέθοδο στην ΕΕ (2004-2016)	342

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας διδακτορικής έρευνας είναι η μακροσκοπική μελέτη του συνόλου των – μεγαλύτερων ή μικρότερων- περιβαλλοντικών συγκρούσεων και των κινήματων υπεράσπισης του περιβάλλοντος μέσα σε ένα γεωγραφικό χώρο και σε ένα συγκεκριμένο τύπο εδαφών, τον περιαστικό. Επίσης, ασχολούμαστε με το ρόλο τους στη διαμόρφωση και στην παραγωγή πολιτικής για το περιβάλλον, καθώς και στην ανάπτυξη της περιβαλλοντικής συνείδησης και πολιτικής σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, μέσω της μελέτης των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος. Μέσα από την καταγραφή, την κατηγοριοποίηση και την ανάλυση των συγκρούσεων και των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος (πρωτοβουλίες πολιτών, οργανώσεις κ.ο.κ.), καθώς και της επιχειρηματολογίας τους και της στρατηγικής τους, επιχειρείται να αναλυθεί η περιβαλλοντική διακυβέρνηση ως προϊόν μιας διαδικασίας που δεν διαμορφώνεται μόνο από γενικούς, ιστορικούς ή δομικούς κανόνες, αλλά και από ειδικές τοπικές συνθήκες, καθώς επίσης και από συγκεκριμένους πιο σύνθετους μηχανισμούς εμφάνισης και εξέλιξης των περιβαλλοντικών συγκρούσεων.

Η έρευνα εντάσσεται στο γενικότερο διεθνή προβληματισμό καταγραφής, ταξινόμησης, κατηγοριοποίησης και ανάλυσης των συγκρούσεων σε περιφερειακό επίπεδο, λαμβάνοντας υπόψη τη μέθοδο που έχει αναπτυχθεί από την ομάδα ερευνητών της γαλλόφωνης γεωγραφικής κοινότητας, υπό τον συντονισμό του ερευνητικού εργαστηρίου AgroParis-Tech του INRA, και δίνοντας έμφαση στη σχέση των συγκρούσεων χρήσης γης, με το οικολογικό και περιβαλλοντικό κίνημα και τις δημόσιες πολιτικές για το περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, διερευνάται η χωρική καταγραφή των συγκρούσεων που σχετίζονται με το περιβάλλον και τις χρήσεις γης, σε συνδυασμό με την κατηγοριοποίηση και ανάλυση των δρώντων της υπεράσπισης του περιβάλλοντος, δηλαδή των οικολογικών οργανώσεων, συλλόγων, κινήσεων και κινήματων. Η χρονική περίοδος καταγραφής αφορά στην περίοδο από το 2005 έως το 2014, μια περίοδο κατά την οποία αφενός παρατηρείται ταυτόχρονη ανάπτυξη των κοινωνικών αιτημάτων που δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην

υπεράσπιση του περιβάλλοντος και στην ποιότητα ζωής και αφετέρου αναδεικνύονται νέοι δρώντες υπεράσπισης περιβάλλοντος και νέες περιβαλλοντικές προκλήσεις. Η έρευνα επεκτείνεται στο ρόλο της υπεράσπισης του περιβάλλοντος στη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής πολιτικής, μέσα από τη μελέτη των συγκρούσεων από πολλές οπτικές γωνίες, όπως : (α) τη μακροσκοπική μελέτη πολλών διάχυτων και διαφορετικών περιπτώσεων σε περιφερειακό επίπεδο, (β) τη μελέτη ειδικών εμβληματικών περιπτώσεων, (γ) τη μελέτη του συστήματος δρώντων διαμόρφωσης της πολιτικής και (δ) τη διερεύνηση των αποτελεσμάτων της περιβαλλοντικής πολιτικής. Τέλος, αναδεικνύονται μια σειρά παρεκκλίσεις και ιδιαιτερότητες της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης και της υπεράσπισης του περιβάλλοντος, σε ένα σύστημα δρώντων που φαίνεται να μην έχει καταφέρει να εξελιχθεί σημαντικά σε δομικό επίπεδο κατά τις πρώτες δύο δεκαετίες του 2000.

Λέξεις- κλειδιά : περιβάλλον, περιβαλλοντική πολιτική, διακυβέρνηση, συγκρούσεις, οικολογικό κίνημα, Αττική

Abstract

The object of this doctoral research is the global and macroscopic study of the environmental conflicts – bigger or smaller – as well as the environmental defense movements within a geographical area and in a specific type of territory, the urban sprawl. We also deal with their role in the formulation and production of environmental policy as well as in the development of environmental consciousness and policy, at the local, regional and national level through the study of environmental defense actors. Through the recording, categorization and analysis of conflicts and environmental defense actors (citizen initiatives, organizations, etc.), as well as their argumentation and strategy, an attempt is made to analyze environmental governance as a product of a process shaped, not only by general historical or structural rules, but by specific local conditions, as well as by specific more complex mechanisms of emergence and development of environmental conflicts.

The research is part of the general international research approach of recording, classifying, categorizing and analyzing conflicts at the regional level, taking into account the method developed by the group of researchers of the French-speaking geographical community, under the coordination of the INRA's research laboratory AgroParisTech, emphasizing the relationship of land use conflicts, with the ecological and environmental movement and public environmental policies. More specifically, we investigate the spatial recording of conflicts related to the environment and land uses, in combination with the categorization and analysis of the actors of the defense of the environment, i.e. ecological organizations, associations and movements. The recording period covers the years from 2005 to 2014, a period in which, on the one hand, there is a simultaneous development of social demands that give particular importance to the defense of the environment and the quality of life, and on the other hand, new environmental defense actors are emerging as well as new environmental challenges. The research extends to the role of environmental protection in the formation of environmental policy, through the study of conflicts from many perspectives such as: (a) the macroscopic study of many diffuse and different cases at the regional level, the study of special emblematic cases, (c) the study of the system of actors shaping the policy and (d) investigating the effects on the environmental policy. Finally, a series of deviations and particularities of environmental governance and environmental protection emerge, in a system of actors that seems to have failed to evolve significantly at a structural level, in the first two decades of the 2000s.

Keywords: environment, environmental policy, governance, conflicts, ecological movement, Attica

Πρόλογος

Η παρούσα διατριβή προέκυψε έπειτα από πολύχρονη έρευνα και συμμετοχική παρακολούθηση του επιστημονικού (αλλά και πολιτικού) ζητήματος της εδαφικής διακυβέρνησης και του ρόλου των συγκρούσεων και των κινημάτων, ως δρώντων, στη διεκδίκηση, διαμόρφωση και υλοποίηση των πολιτικών για το περιβάλλον. Είναι γεγονός που δεν προκαλεί έκπληξη για όσους ασχολούμαστε με τα ζητήματα της περιβαλλοντικής πολιτικής και της βιωσιμότητας ότι την περίοδο έρευνας της διδακτορικής διατριβής τα πολύπλοκα ζητήματα που αφορούν το περιβάλλον βρέθηκαν όλο και περισσότερο στο επίκεντρο του δημόσιου λόγου σε διεθνές, ευρωπαϊκό, ακόμη και στο εθνικό επίπεδο. Σήμερα πλέον δεν μιλάμε για κλιματική αλλαγή αλλά για κλιματική κρίση (GREENPEACE, 2021), ούτε απλά για ανακύκλωση αλλά για κυκλική οικονομία (ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, 2021), ούτε απλά για μείωση της βιοποικιλότητας αλλά για την κατάρρευσή της (WWF, 2020).

Στον ερευνητικό τομέα, η ενασχόλησή μου με τη μελέτη των περιβαλλοντικών συγκρούσεων ξεκινά με την εκπόνηση μεταπτυχιακής εργασίας στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος του Πανεπιστημίου Toulouse II- Le Mirail (σήμερα Toulouse II- Jean Jaures) γύρω από τις περιβαλλοντικές συγκρούσεις στον περιαστικό χώρο της Θεσσαλονίκης, έρευνας που ολοκληρώθηκε το 2007 και συνεχίζεται από το 2011 με την εκπόνηση της παρούσας διατριβής. Ο προβληματισμός σχετικά με το ζήτημα της διεκδίκησης, διαμόρφωσης και υλοποίησης πολιτικών ξεκίνησε, αρχικά, μέσα από την εικοσαετή πλέον ενεργό συμμετοχή στο οικολογικό κίνημα, στο κίνημα για τη διεκδίκηση των ελεύθερων χώρων, στα κινήματα μετάβασης που εμφανίστηκαν τα πρώτα χρόνια της κρίσης και, ακολούθως, ωρίμασε με την ενασχόληση και επαφή σε πολλά επίπεδα, με θεσμικούς δρώντες υλοποίησης των περιβαλλοντικών πολιτικών (κόμματα, ΜΚΟ, τοπική αυτοδιοίκηση, κοινοβούλιο και δημόσια διοίκηση), με τη συμμετοχή στο ερευνητικό πρόγραμμα «Πράσινη Πόλη» σχετικά με την Αστική Γεωργία, το 2012, και τέλος με την εκπαίδευσή μου στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ).

Επιπλέον χάρη στη συμμετοχή στο ερευνητικό δίκτυο Foncimed, ήρθα σε επαφή από το 2011 με ερευνητές από όλη τη Μεσόγειο που ασχολούνται με τις συγκρούσεις χρήσεων γης και ιδιαίτερα με την ερευνητική ομάδα του INRA- SAD του Agroparitech, με Διευθυντή τον André Torre που ήταν μέλος της τριμελούς επιτροπής του διδακτορικού την περίοδο 2011-2018. Η ερευνητική ομάδα χρησιμοποιεί τη μέθοδο μακροσκοπικής ανάλυσης των συγκρούσεων που αποτελεί το βασικό πυρήνα της μεθόδου έρευνάς μας, την οποία και θα περιγράψουμε στη συνέχεια. Επιπρόσθετα, οι διαφοροποιημένες σπουδές που ακολουθήσαμε ως τώρα -καθώς ξεκινήσαμε από τις θετικές επιστήμες για να συνεχίσουμε στις κοινωνικές- μας έδωσαν τη δυνατότητα να διερευνήσουμε από διαφορετικές οπτικές γωνίες το αντικείμενο μελέτης αλλά και να αναστοχαστούμε σε βάθος για την ίδια τη φύση της επιστημονικής γνώσης και των μεθοδολογικών εργαλείων που θα κάνουμε χρήση.

Αποτελεί, συνεπώς, μια εργασία που πέρα από την έρευνα σε βιβλιογραφικές πηγές και τη χρήση πρωτογενών πηγών, βασίζεται, επίσης, στην πολύχρονη συμμετοχική παρακολούθηση και στην ωρίμανση ερευνητικών ερωτημάτων μέσα από την πολυεπίπεδη (ερευνητική, θεσμική και κοινωνική) ενασχόληση με την περιβαλλοντική πολιτική και διαχείριση.

Η ανάπτυξη του φαινομένου της περιαστικοποίησης την περίοδο που προηγήθηκε της ελληνικής κρίσης και στη συνέχεια η ελαστικοποίηση της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, ειδικότερα στους τομείς της δασικής πολιτικής και της χωροταξίας που παρατηρήθηκαν τα τελευταία χρόνια, είναι προφανείς αιτίες για την ανάπτυξη συγκρουσιακών φαινομένων γύρω από τα ζητήματα της διαχείρισης του περιβάλλοντος. Εξάλλου, η χρονική περίοδος μελέτης συμπίπτει με μια μεταβατική περίοδο της ελληνικής κοινωνίας, λόγω της κρίσης χρέους (Χατζημιχάλης, 2014).

Με την παρούσα διδακτορική εργασία επιδιώκεται αφενός να καταγραφούν και να κατηγοριοποιηθούν οι συγκρούσεις χρήσης γης και οι συλλογικοί δρώντες (κινήματα) που

έχουν σαν επίκεντρο την προβληματική γύρω από την ποιότητα ζωής και το περιβάλλον σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο και σε ένα συγκεκριμένο χώρο και αφετέρου να αναλυθούν οι σχέσεις αλληλεπίδρασης των συλλογικών δρώντων μεταξύ τους. Επιπρόσθετα, θα διερευνηθεί η επίδραση των συγκρουσιακών φαινομένων και των κινημάτων στη διαμόρφωση των πολιτικών. Τέλος, θα αναζητηθεί ο βαθμός που τα αναλυόμενα κινήματα συναποτελούν έναν ενιαίο (διαφοροποιημένο ή μη) φορέα κοινωνικού, χωρικού και πολιτικού μετασχηματισμού τόσο στην περιοχή μελέτης όσο και ευρύτερα.

1. Εισαγωγή: Η γέννηση της θεματικής

Στις ακόλουθες σελίδες περιγράφονται η προβληματική, τα θεωρητικά ερωτήματα και οριοθετούνται συνοπτικά το επιστημονικό πεδίο και το μεθοδολογικό πλαίσιο της διδακτορικής έρευνας. Ο γενικός τίτλος υποδηλώνει, εν συντομία, τη μελέτη των περιβαλλοντικών συγκρούσεων στον περιαστικό χώρο της μητροπολιτικής περιοχής Αθηνών- Πειραιώς. Με άλλα λόγια, ασχολούμαστε με τη μακροσκοπική μελέτη του συνόλου των συγκρούσεων και των κινημάτων υπεράσπισης του περιβάλλοντος μέσα σε ένα γεωγραφικό χώρο και σε ένα συγκεκριμένο τύπο εδαφών, τον περιαστικό. Επίσης, ασχολούμαστε με το ρόλο τους στη διαμόρφωση και στην παραγωγή πολιτικής για το περιβάλλον, καθώς και στην ανάπτυξη της περιβαλλοντικής συνείδησης και πολιτικής, σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.

Περιοχή μελέτης μας είναι ο περιαστικός χώρος της περιφέρειας Αττικής. Στην εν λόγω περίπτωση κρίνεται ότι συμπεριλαμβάνονται, ταυτόχρονα, ικανός αριθμός διαφορετικών δρώντων, διάφοροι τύποι εδαφών και χωροταξικών παρεμβάσεων έργων και -κατ' επέκταση- συγκρούσεων (πχ. Γραμματικό και δημιουργία ΧΥΤΑ, Αεροδρόμιο, προστατευόμενες περιοχές όπως η Πάρνηθα, βιομηχανικές Ζώνες, μόλυνση υδάτων κλπ.), όπως επίσης και πληθυσμοί με διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά (Μαλούτας, 2015). Η δε χρονική περίοδος μελέτης έχει οριστεί να είναι η εννιαετία 2005 – 2014, μια περίοδος περάσματος από την ευημερία σε μια βαθύτατη και πολύπλευρη κρίση (Αφουξενίδης, 2015). Επισημαίνεται ότι, ως προς τους δρώντες, η έρευνα, χωρίς να παραγνωρίζει την ανάγκη μιας συστημικής ανάλυσης των συγκρούσεων που θα αποτελέσει ξεχωριστό κεφάλαιο της έρευνας (κεφάλαιο 6), επικεντρώνεται στη μελέτη των οργανώσεων και των άτυπων κινήσεων πολιτών, οι οποίες και ορίζονται εφεξής ως “Δρώντες Υπεράσπισης Περιβάλλοντος” (ΔΥΠ), που δραστηριοποιούνται σε αυτές τις συγκρούσεις, με στόχο (σύμφωνα με τη δική τους άποψη) την υπεράσπιση της “ποιότητας ζωής” και του “περιβάλλοντος”.

Όπως σε κάθε έρευνα στα πρώτα της στάδια, κληθήκαμε να απαντήσουμε σε πέντε (5) βασικά ερωτήματα, τις απαντήσεις των οποίων παρουσιάζουμε στα πρώτα τρία κεφάλαια:

-Διατύπωση του ερευνητικού ενδιαφέροντος και των ερευνητικών ερωτημάτων. Ποια γνώση επιδιώκεται να αποκομίσουμε; (κεφ. 1)

A) Τι έχει ειπωθεί σχετικά με αυτά τα ερωτήματα; Βιβλιογραφική επισκόπηση της προβληματικής. (κεφ. 2)

B) Με βάση ποιους προβληματισμούς αναπτύχθηκε η προβληματική; Αναζήτηση του θεωρητικού πλαισίου της. (κεφ. 2)

Γ) Επιλογή μεθοδολογικού προσανατολισμού. Ποιο μεθοδολογικό παράδειγμα ενδείκνυται για τα ερωτήματα που έχουν τεθεί και τι αποτελέσματα αναμένονται από αυτό; (κεφ. 1 & 3)

B) Προσδιορισμός ερευνητικού πεδίου και δείγματος ή ομάδα-στόχος. Πού και από ποιον θα αποκομιστεί αυτή η γνώση που αναζητείται; (κεφ. 3)

E) Επιλογή μεθόδου συλλογής δεδομένων. Με ποια μέθοδο μπορούν να συλλεγούν τα καλύτερα δεδομένα από το ερευνητικό πεδίο στη βάση του ερευνητικού ενδιαφέροντος; (κεφ. 3).

Στη συνέχεια, με βάση την προβληματική και τη μέθοδο που επιλέχθηκε, αναλύονται οι τρεις οπτικές της έρευνας στα κεφάλαια 3 έως 6, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας, κατατίθενται ορισμένες συμπερασματικές παρατηρήσεις και στο τελευταίο κεφάλαιο (7) ακολουθεί η σύνοψη.

1.1 Μια διεπιστημονική προσέγγιση για ένα πολύπλευρο ζήτημα

Πριν από τον προσδιορισμό της προβληματικής της έρευνας, απαιτούνται ορισμένες επισημάνσεις, καθώς το ζήτημα της περιβαλλοντικής πολιτικής και της διαχείρισης αποτελεί αντικείμενο μελέτης πολλών επιστημονικών αντικειμένων από διαφορετικές οπτικές, δημιουργώντας, εύλογα, δυσκολία και σύγχυση μεταξύ του τρόπου αντιμετώπισης, ανά επιστημονικό πεδίο. Επομένως, επισημαίνεται ότι, η παρούσα διατριβή έχει ως στόχο να αποτελέσει μια διεπιστημονική προσέγγιση του φαινομένου, στα όρια μεταξύ τριών κοινωνικών επιστημών: (α) της Κοινωνικής Γεωγραφίας, (β) της Κοινωνιολογίας του χώρου και των οργανώσεων και (γ) της Πολιτικής Επιστήμης.

Πράγματι, πρόκειται για την συσχέτιση τριών διαδικασιών που αποτελούν κατεξοχήν αντικείμενο μελέτης τριών διαφορετικών επιστημών, από διαφορετικές οπτικές, ως εξής :

- Η πρώτη (εν πολλοίς) κοινωνική που η περιβαλλοντική πολιτική και διαχείριση αποτελεί αντικείμενο μελέτης κατεξοχήν της κοινωνιολογίας, η οποία εστιάζει στη μελέτη της σύγκρουσης, ως κοινωνικού φαινομένου, μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων/ δρώντων.
- Η δεύτερη αμιγώς γεωγραφική αποτελεί αντικείμενο μελέτης της κοινωνικής γεωγραφίας, η οποία εστιάζει στη μελέτη της σύγκρουσης, ως εδαφικού -ταυτόχρονα χωρικού και κοινωνικού- φαινομένου.
- Η τρίτη πολιτική αποτελεί αντικείμενο μελέτης της πολιτικής επιστήμης, που μελετά τη σύγκρουση, ως πολιτικό ζήτημα, αναδεικνύοντας τα ζητήματα εξουσίας, δημοκρατίας και γενικότερα διακυβέρνησης που προκύπτουν από τις συγκρούσεις.

Χωρίς να υποτιμώνται οι προεκτάσεις που έχει η κάθε μια διαδικασία στους υπόλοιπους τομείς, η προφανής αυτή σύνδεση του κοινωνικού, του χωρικού και του πολιτικού καθιστά απαραίτητη τη μελέτη του ζητήματος με διεπιστημονικό τρόπο, κι εμείς καλούμαστε

να αναδείξουμε τα μη εμφανή όρια μεταξύ των κοινωνικών επιστημών και -κατά συνέπεια- την αναγκαιότητα/ ορθότητα της διεπιστημονικής προσέγγισης που προτείνουμε. Αν συνυπολογιστεί το γεγονός, ότι τα σύνθετα ζητήματα που προκαλούν τις περιβαλλοντικές συγκρούσεις έχουν να κάνουν με μια σειρά διαδικασιών που αποτελούν αντικείμενο μελέτης των φυσικών επιστημών και των κλάδων μηχανικών¹, γίνεται αντιληπτό ότι, εκτός από την αναγκαιότητα προσέγγισης των ζητημάτων με μια διεπιστημονική ματιά, είναι απαραίτητη και η αναγωγή του προβληματισμού μας σε μια σφαιρική- ολιστική αντίληψη.

Τέλος, ο συνδυασμός αυτός των οπτικών γύρω από διεπιστημονικές προσεγγίσεις που αφορούν τις εφαρμοσμένες πολιτικές, κατατάσσει την έρευνά μας σε ένα συνδυασμό των επιστημών που μελετούν την εδαφική διακυβέρνηση (Πολεοδομία και Χωροταξία) από κοινού με την Κοινωνική Πολιτική που στοχεύει σε θεσμικές δράσεις για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και το μετασχηματισμό της κοινωνίας, ώστε να αντιμετωπιστεί το κοινωνικό πρόβλημα της πρόσβασης όλων των ανθρώπων, συμπεριλαμβανομένων και των επόμενων γενεών, σε ένα καθαρό περιβάλλον. Πράγματι, η διεπιστημονική προσέγγισή μας έχει στόχο όχι μόνο την θεωρητική επεξεργασία του φαινομένου, αλλά και τη μελέτη των εφαρμοσμένων δημόσιων πολιτικών και, επομένως, εντάσσεται στην προβληματική εφαρμοσμένων επιστημών όπως η Κοινωνική Πολιτική και η Χωροταξία.

1.2 Μια μακροχρόνια διερευνητική μέθοδος οριοθέτησης του θέματος

Παρ' όλη την εκπεφρασμένη μας πρόθεση να αποτελέσει η παρούσα διατριβή μια διεπιστημονική προσέγγιση του ζητήματος, επιστημονική και θεωρητική αφετηρία για τη

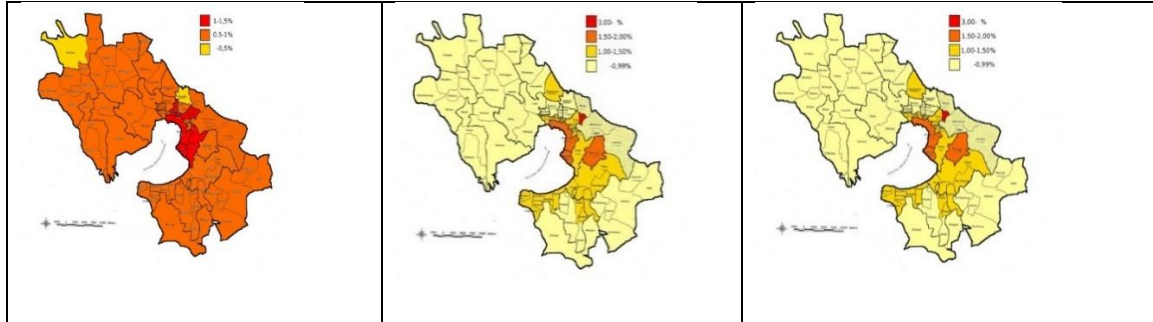
¹ Πρόκειται για μια σειρά συγκρούσεων που παραπέμπουν σε τεχνικά ζητήματα, όπως η δασική πολιτική, οι πολιτικές βιοποικιλότητας, ο χωροταξικός – πολεοδομικός – ενεργειακός σχεδιασμός κ.ο.κ. Εξάλλου, ένα βασικό τμήμα της περιαστικοποίησης έχει να κάνει με την αλλαγή χρήσεων γης φυσικών περιοχών και, επομένως, με τις τάσεις αλλαγής χρήσεων της υπαίθρου (είτε πρόκειται για δασικές είτε για αγροτικές).

διατύπωση των ερωτημάτων και του προβληματισμού μας υπήρξε η επιστήμη της Γεωγραφίας και συγκεκριμένα η πλούσια βιβλιογραφία στους τομείς της κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής Γεωγραφίας σχετικά με τις συγκρούσεις.

Μια γεωγραφική ανάλυση των συγκρούσεων αναλύει την αλληλεπίδραση μιας σύγκρουσης με το χώρο που διεξάγεται. Αλληλεπίδραση που αφορά μια σειρά από θέματα, όπου το καθένα μεταφράζεται σε ερευνητικές προσεγγίσεις της θεματικής, όπως : (α) τη δυνατότητά τους να αναδεικνύουν ζητήματα, όπως η οικειοποίηση και η αναπαράσταση του χώρου/τόπου ή του γεωγραφικού αντικειμένου σύγκρουσης από τους τοπικούς πληθυσμούς και δρώντες (Kirat & Torre, 2007) (Mormont, 2006), (β) την ικανότητά τους να διαμορφώνουν, είτε εδαφικές ταυτότητες (Mélé, 2004) είτε [ακόμη περισσότερο] πεποιθήσεις για τη σχέση φύσης και ανθρώπινων κοινωνιών (το δίπολο φύση/ κουλτούρα) (Dupré, 2007) (Ripoll, 2005) (D'Alessandro, 2004), (γ) τη διαμόρφωση εδαφικών και τοπικών πολιτικών και εν τέλει τη διαμόρφωση και την αλλαγή που επιφέρει στο (τοπικό, περιφερειακό ή εθνικό) σύστημα διακυβέρνησης, (δ) τη διαμόρφωση στρατηγικών, συμμαχιών, λόγου και τελικά εδαφικού σχεδίου των δρώντων (Cadoret, 2011) (Subra, 2008) και τέλος (ε) την εύρεση εργαλείων για την εξομάλυνση των συγκρούσεων για τη βέλτιστη διαχείριση και διακυβέρνηση (Retaille, 2011) (Renaud, 2001).

Όπως αναφέρθηκε, η διατριβή επιδιώκει να συνεχίσει τον προβληματισμό που αναπτύξαμε στο επιστημονικό πεδίο της γεωγραφίας-χωροταξίας, μελετώντας το ζήτημα σε

σχέση με τις συγκρούσεις για τα περιαστικά δάση στο πολεοδομικό συγκρότημα Θεσσαλονίκης², στην οποία έγινε φανερό ότι υπάρχει συσχέτιση μιας σύγκρουσης με την ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο του οικολογικού κινήματος (Χάρτης 1.)³.

Χάρτης 1. Κατανομή αποτελεσμάτων νομαρχιακών εκλογών του συνδυασμού Οικολογία-Αλληλεγγύη (ποσοστά %) στην μητροπολιτική περιφέρεια Θεσσαλονίκης στις εκλογές 1998, 2002 και 2006 κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης για την προστασία των περιαστικών δασών της Θεσσαλονίκης (μετά την πυρκαγιά του 1997). Όπως φαίνεται, όσο περνάει ο χρόνος παγιώνονται συγκεκριμένες περιοχές στήριξης του οικολογικού συνδυασμού που ταυτίζονται είτε με το μητροπολιτικό κέντρο, είτε με τους δήμους πέριξ των Σείχ Σου (από αριστερά στα δεξιά). (πηγή : Orestes Kolokouris, « Conflictualité environnemental, la périurbanisation contre la préservation des espaces naturels en Grèce : le cas des forêts périurbaines de Salonique », Thèse de Master, Université Toulouse II- Le Mirail, 2007)

Ο στόχος της διδακτορικής μας έρευνας είναι η ανάπτυξη μιας παρόμοιας προβληματικής σε μια μεγαλύτερη μητροπολιτική περιοχή, όπως είναι η Αττική, και για το σύνολο των περιβαλλοντικών ζητημάτων της περιοχής (βλέπε κεφ. 3.2). Έτσι, το βασικό ερώτημα-η σχέση των συλλογικών δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος και των εδαφών διαμέσου των συγκρούσεων- καλύπτει το σύνολο των ζητημάτων αλληλεπίδρασης των

² Που οδήγησε στη μεταπτυχιακή εργασία με τίτλο: Περιβαλλοντικές Συγκρούσεις, η περιαστικοποίηση ενάντια στην προστασία των φυσικών περιοχών στην Ελλάδα: Η περίπτωση των περιαστικών δασών της Θεσσαλονίκης (Orestes Kolokouris, «Conflictualité environnemental, la périurbanisation contre la préservation des espaces naturels en Grèce: le cas des forêts périurbaines de Salonique», Université Toulouse II – Le Mirail, 2007).

³ Πράγματι, τα αποτελέσματα των δημοτικών εκλογών έδειξαν μια έντονη συγκέντρωση της οικολογικής ψήφου στις εκλογές του 2002 και του 2006 σε περιοχές που σχετίζονται με τα περιαστικά δάση της Θεσσαλονίκης, σε μια περίοδο έντονης σύγκρουσης για την υπεράσπισή τους, γεγονός που δεν παρατηρήθηκε σε προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις.

συγκρούσεων με τα εδάφη και τις κοινωνίες που προαναφέρθηκαν (οικειοποίηση, στρατηγική, εδαφική ταυτότητα, διακυβέρνηση, στρατηγική και μέθοδοι ρύθμισης). Ωστόσο, η μητροπολιτική περιφέρεια Αττικής, λόγω κλίμακας, είναι γεγονός ότι αποτελεί ένα ευρύτερο πεδίο μελέτης με ισχυρή εθνική και διεθνή εμβέλεια και πολυκεντρικό χαρακτήρα, με δύο ιστορικά κέντρα (Αθήνα, Πειραιάς) και πολλά δευτερεύοντα (ν. 4277/2014). Το μέγεθος και ο πολυκεντρικός χαρακτήρας της Αττικής έχουν ως αποτέλεσμα να μην υπάρχει κάποιος φυσικός χώρος που να έχει ξεχωριστή σημασία για το σύνολο των κατοίκων του πολεοδομικού συγκροτήματος, όπως συμβαίνει σε ορισμένες μητροπολιτικές περιοχές μικρού και μεσαίου μεγέθους (περιαστικό δάσος για τη Θεσσαλονίκη, παρακείμενες Λιμνοθάλασσες για το Montpellier κ.ο.κ.), με αποτέλεσμα να μην υπάρχει κάποια περιβαλλοντική σύγκρουση που να επηρεάσει καθοριστικά την εξέλιξη του περιβαλλοντικού κινήματος. Επομένως, για τη μελέτη της σχέσης αλληλεπίδρασης περιβαλλοντικών κινήματων με τις -διάχυτες- περιβαλλοντικές συγκρούσεις απαιτούνται πιο σύνθετα εργαλεία ανάλυσης από μια απλή ανάλυση μιας περίπτωσης για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα.

Πράγματι, η μελέτη (μονοθεματικής) περίπτωσης μονογραφικού τύπου περιγραφής, επικεντρωμένη σε ένα μόνο δρώντα, και σε ένα μόνο τύπο σύγκρουσης για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και με ένα συγκεκριμένο ερώτημα συσχετισμού (όπως για παράδειγμα η εκλογική επιρροή των οικολογικών συνδυασμών σε σχέση με την εξέλιξη μιας περιβαλλοντικής σύγκρουσης), παρουσιάζει κάποιες προκλήσεις, καθώς δεν μπορεί να οδηγήσει σε εξαγωγή συμπερασμάτων σε μητροπολιτικό επίπεδο, πάρα μόνο υπό αυστηρές προϋποθέσεις και πολύ ειδικές περιπτώσεις. Αφορά κυρίως περιπτώσεις μικρών οικισμών, όπου η σύγκρουση έχει επηρεάσει εξαιρετικά τη ζωή της περιοχής και οι δρώντες υπεράσπισης είναι συγκεκριμένοι και λίγοι. Διαφορετικά, η εξαγωγή συμπερασμάτων σε μητροπολιτικό επίπεδο είναι ενδεχομένως επιστημονικά εσφαλμένη. Αντίθετα, μια πολύ-θεματική περιφερειακή προσέγγιση επιτρέπει την ανάλυση της αλληλεπίδρα-

σης των πολλών, διαφορετικών και διάχυτων συγκρούσεων. Εντούτοις, μια τέτοια πολυθεματική και μακροσκοπική προσέγγιση παρουσιάζει πολλές μεθοδολογικές προκλήσεις, καθώς δεν μπορεί να βασιστεί στην σφαιρική μελέτη μια σύγκρουσης με τη μέθοδο της SCS και επομένως χρειάζεται να αναπτυχθεί μια νέα πρωτότυπη μέθοδος ανάλυσης (βλέπε κεφ. 3.4).

Αφετηρία για την ανάπτυξη των υποθέσεων εργασίας μας αποτελούν τα συμπεράσματα της μονοθεματικής ανάλυσης των συγκρούσεων (περιαστικά δάση της Θεσσαλονίκης) και συγκεκριμένα ότι:

(α) ο τύπος σύγκρουσης (προστασία δασών, διαχείριση στερεών αποβλήτων κοκ.) συσχετίζεται με την ανάπτυξη του οικολογικού κινήματος και μάλιστα διαπιστώνεται η άμεση συσχέτιση της εκλογικής επιρροής των ομάδων, που σχετίζονται με την υπεράσπιση του περιβάλλοντος (και πιο ειδικά στην τοπική αυτοδιοίκηση) με τις περιοχές σύγκρουσης,

(β) ο ρόλος που παίζει η διάρθρωση και τα ειδικά χαρακτηριστικά της μητροπολιτικής περιοχής στην ανάπτυξη του οικολογικού κινήματος,

(γ) η επιβεβαίωση της ευρέως καταγεγραμμένης ύπαρξης ορισμένων κοινωνικοχωρικών δεδομένων που επηρεάζουν την ανάπτυξη του οικολογικού κινήματος και οδηγούν σε ένα τύπο χωροκοινωνικού διαχωρισμού (Darly S. , 2012).

Η περίοδος της ωρίμανσης της προβληματικής, συνέπεσε με δυο σημαντικά γεγονότα-ορόσημο που επηρέασαν καθοριστικά την εξέλιξη της περιβαλλοντικής πολιτικής στην Ελλάδα. Πρόκειται για τις εκτεταμένες και φονικές δασικές πυρκαγιές στην Πάρνηθα και Πελοπόννησο το 2007 και την Πεντέλη το 2009, γεγονότα που οδήγησαν, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα, την ανάπτυξη του οικολογικού κινήματος στην Ελλάδα και τροφοδότησαν το δημόσιο διάλογο σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος (Botetzagias, 2011). Παράλληλα, η προβληματική μας συμπληρώθηκε από τα ακόλουθα ερεθίσματα :

α) η ταχύτατα αναπτυσσόμενη προβληματική στην επιστήμη της γεωγραφίας γύρω από την μακροσκοπική (περιφερειακή ή εθνική) ανάλυση των συγκρούσεων μέσω δικτύων ερευνητών όπως το Foncimed⁴, για την διακυβέρνηση και τις χρήσεις γης,

β) η επαφή με την ερευνητική ομάδα AgroParisTech⁵ που έχει διαμορφώσει μια πρωτότυπη μέθοδο ανάλυσης και καταγραφής των συγκρούσεων και

γ) η επιθυμία μελέτης μιας μητροπολιτικής περιφέρειας που έχει – σε μεγάλο βαθμό – άμεση επίδραση στην εξέλιξη της πολιτικής σε εθνικό επίπεδο (και όχι σε περιφερειακές μελέτες που αποτελούν σε μεγάλο βαθμό εξαίρεση) και μέσω αυτής, την αναζήτηση σχέσεων μεταξύ περιβαλλοντικών συγκρούσεων και περιβαλλοντικής πολιτικής και διακυβέρνησης στο σύνολο της χώρας,

δ) η επιθυμία επέκτασης του προβληματισμού σε μεγαλύτερο αριθμό διαφοροποιημένων τύπων συγκρούσεων και τύπων οργανώσεων.

Η προβληματική, που παρουσιάζεται στα επόμενα κεφάλαια, δεν περιορίζεται μόνο στην ανάλυση των σχέσεων αλληλεπίδρασης των κινηματικών δρώντων με τις συγκρούσεις αλλά εντάσσει και δύο άλλους βασικούς προβληματισμούς ερευνητών αλλά και πολιτικών. Συγκεκριμένα, την ανάλυση του συστήματος εδαφικής και περιβαλλοντικής διακυβέρνησης και του βαθμού ύπαρξης πιο “αρμονικών” (Mele, 2007) τρόπων διακυβέρνησης μέσω των διαδικασιών διαβούλευσης.

Η διδακτορική έρευνα, καλύπτοντας μια περίοδο έντονων μεταβολών στην περιβαλλοντική και χωροταξική νομοθεσία και πολιτική, θα συμπληρώσει τον προβληματισμό σε θεωρητικό επίπεδο, αφενός επεκτείνοντας τον στη σχέση των δρώντων μεταξύ τους και αφετέρου στον τρόπο εξέλιξης τους ως πολιτικά υποκείμενα. Ταυτόχρονα, θα επεκτείνει

⁴ <https://www6.inrae.fr/foncimed>

⁵ Υπό το συντονισμό του André Torre, διευθυντή έρευνας του εργαστηρίου INRAE – SAT από το 2008 ως το 2020, ο οποίος υπήρξε και μέλος της τριμελούς επιτροπής του διδακτορικού μου κατά τα πρώτα χρόνια της έρευνας.

τον προβληματισμό και σε μεθοδολογικό επίπεδο με την χρήση συνδυασμού πηγών που είναι διαφοροποιημένες μεταξύ τους και τέλος με την επιστράτευση συμπληρωματικών εργαλείων ανάλυσης.

Συνοψίζοντας, η έρευνα αποσκοπεί να εξετάσει το φαινόμενο των συγκρούσεων και της διακυβέρνησης μέσα από μια πολυεπίπεδη ανάλυση διαφορετικών κλιμάκων (τοπικής, περιφερειακής, εθνικής και διεθνούς) και συνδυάζοντας την οπτική πολλαπλών επιστημών (Γεωγραφία, Κοινωνιολογία, Πολιτική Επιστήμη, Επιστήμη Περιβάλλοντος). Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι βρίσκεται στο μεταίχμιο μιας μελέτης εφαρμοσμένων δημόσιων πολιτικών, με στόχο την καλή διακυβέρνηση και μιας ανάλυσης των κοινωνικών δυναμικών και των κοινωνικών κινημάτων, με προεκτάσεις στις πολιτικές θεωρίες.

1.3 Η ανάγκη για μια ολιστική προσέγγιση στο χώρο και στο χρόνο

Οι συγκρούσεις, αναλυόμενες υπό το πρίσμα της χωρικής και εδαφικής τους διάστασης, έχουν γίνει ένα αρκετά δημοφιλές θέμα έρευνας για επιστήμες όπως η γεωγραφία, η κοινωνιολογία ή ακόμα και η επιστήμη περιβάλλοντος (Torre & et al. , 2014). Κυρίως όσον αφορά την δυνατότητα τους να αναδεικνύουν ζητήματα όπως η οικειοποίηση και η αναπαράσταση του χώρου ή του γεωγραφικού αντικειμένου σύγκρουσης από τους τοπικούς πληθυσμούς και δρώντες ή ακόμα και την ικανότητά τους να διαμορφώνουν εδαφικές ταυτότητες. Επισημαίνεται ότι οι επιστήμες του χώρου, όπως η γεωγραφία, συμπεριλαμβανομένης και της κοινωνικής γεωγραφίας, έχουν ως τώρα αγνοήσει εντελώς το ερώτημα των κοινωνικών κινημάτων, ενώ ,αντίθετα, οι κοινωνικές επιστήμες αγνοούν την χωρική διάσταση των κοινωνικών κινημάτων (Ripoll, 2008).

Υπό αυτό το πρίσμα, δηλαδή τη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των προσεγγίσεων των επιστημών του χώρου για το περιβάλλον και τη διαχείρισή του και των κοινωνικών επιστημών για τις συγκρούσεις και τη διακυβέρνηση, η παρούσα εργασία θέτει ως στόχο την παρουσίαση μιας μεθόδου μακροσκοπικής ή μεσοσκοπικής ανάλυσης των περιβαλλοντικών συγκρούσεων σε περιφερειακό επίπεδο. Πρόκειται για μια μέθοδο ανάλυσης

κατά την οποία επιλέγουμε ένα θέμα και έναν σχετικά ευρύ χώρο, αναλύοντας ορισμένα ποιοτικά και ποσοτικά δεδομένα.

Είναι γεγονός ότι, πίσω από τη γενική θεματική γύρω από τις συγκρούσεις, αναπτύσσονται αρκετά διαφοροποιημένες ερευνητικές και θεωρητικές προσεγγίσεις και ο τρόπος ανάλυσης των συγκρούσεων φανερώνει εντέλει διαφορετικές οπτικές των ερευνητών - διανοητών. Με κίνδυνο να γίνουμε απλουστευτικοί, θα τις χωρίζαμε σε τρία ρεύματα που αποτελούν ταυτόχρονα και άξονες ερευνών:

Ο πρώτος άξονας θεωρεί ότι οι συγκρούσεις είναι διαδικασία που φανερώνει κοινωνικό μετασχηματισμό, κατά τον οποίο αναδύονται νέοι προβληματισμοί που ως τότε θεωρούνταν περιθωριακοί ή ανύπαρκτοι, όπως η περιβαλλοντική προστασία και η βιωσιμότητα, κοινωνικό μετασχηματισμό που είναι ταυτόχρονα αιτία και συνέπεια των συγκρούσεων. Η ανάλυση της κοινωνικής αλλαγής μέσω των κοινωνικών συγκρούσεων και των δρώντων που τις προκαλούν έχει γίνει από πολλούς επιστήμονες, κυρίως κοινωνιολόγους (Touraine, 1984). Συνδυάζεται, όπως αναφέραμε, με τις μεγάλες κοινωνικές μεταβολές που δημιουργήθηκαν στις κοινωνίες που ονομάζονται μεταβιομηχανικές (Cohen, 2006). Τα αποκαλούμενα νέα κοινωνικά κινήματα [που θα εξετάσουμε πιο διεξοδικά σε επόμενο κεφάλαιο] αποτελούν τους πρωταγωνιστές των συγκρούσεων και εμπνέονται από μεταϋλιστικές αξίες. Στο ίδιο ρεύμα, άλλοι ερευνητές, αντίθετα, επικεντρώνονται στη συγκρουσιακή διαδικασία ως χωρικό φαινόμενο. Αυτές οι έρευνες δείχνουν με σαφήνεια ότι οι συγκρούσεις δεν εμφανίζονται τυχαία μέσα στο χώρο, αλλά είναι στενά συνδεδεμένες με τα ειδικά χαρακτηριστικά των τοπικών κοινωνιών και τη σχέση τους με την περιοχή τους (Joerin, Pelletier, Trudelle, & Villeneuve, 2005). Αυτή η δεύτερη κατηγορία ερευνών μπορεί εύκολα να ποσοτικοποιηθεί και να οδηγήσει σε στατιστικά δεδομένα. Είναι επίσης πιο ευρεία γιατί ξεπερνάει την έννοια των κοινωνικών κινήματων για να εντάξει πλήθος δρώντων που η ποικιλομορφία τους δεν περιορίζεται παρά μονάχα από το βαθμό πολυπλοκότητας των σύγχρονων κοινωνιών (Trudelle, 2003).

Ο δεύτερος άξονας των ερευνών έχει σαν στόχο κυρίως να διερευνήσει και να προτείνει λύσεις και τρόπους διαχείρισης και επίλυσης των συγκρούσεων, επικεντρώνεται, δηλαδή, στην εδαφική διακυβέρνηση και στις δημόσιες πολιτικές (Dziedzicki, 2015). Αφορά κυρίως τους τομείς της χωροταξίας, τις συμμετοχικές διαδικασίες και τη βοήθεια στις αποφάσεις για χωροταξικά θέματα (Lecourt, 2003). Σε αυτή την προσέγγιση, οι συγκρούσεις αντιμετωπίζονται σαν μια νέα περιπλοκή του τρόπου λήψης αποφάσεων σε χωρικά ζητήματα που πρέπει να ληφθούν υπ' όψη στη διαμόρφωση των δημοσίων (εδαφικών) πολιτικών (Chazel, 1993). Πράγματι, η διαφορετικότητα των δρώντων και των διακυβευμάτων που συνδέονται με κάθε χωρική δραστηριότητα έχει μεγαλώσει κυρίως εξαιτίας της προβληματικής γύρω από τη βιωσιμότητα και την ποιότητα ζωής, με αποτέλεσμα οι συγκρούσεις να γίνονται πιο συχνές, οι λύσεις πιο δύσκολο να βρεθούν και οι συμφωνίες πιο δύσκολο να πραγματοποιηθούν (Bossuet, 2007). Ακριβώς το ζήτημα της πολυπλοκότητας στη λήψη αποφάσεων στη σύγχρονη εποχή, αλλά και η γενικότερη διαφοροποίηση στην καθημερινότητα και στις σύγχρονες υποδομές, καταδεικνύεται ως βασικός λόγος για την ανάπτυξη των καθημερινών (διάχυτων) συγκρούσεων για τη χρήση γης και γενικότερα την διαχείριση των εδαφών (Jeanneaux & Perrier- Cornet, 2008).

Έχοντας υπόψη τα παραπάνω, διαπιστώνεται ότι οι δύο άξονες προσεγγίσεων δεν διαφέρουν ουσιαστικά, αλλά εντάσσονται στην ίδια προβληματική για τη μεταβιομηχανική κοινωνία και τα νέα κοινωνικά κινήματα.

Ένας τρίτος, λιγότερο διαδεδομένος, άξονας επιδιώκει να συνδέσει τη γεωγραφική μελέτη με τις θεωρίες των κοινωνικών κινημάτων και με την Πολιτική Επιστήμη (Ripoll, 2008) αναδεικνύοντας, όχι μόνο τις συγκρούσεις με άμεση χωρική αναφορά, όπως συμβαίνει με τις περισσότερες συγκρούσεις που σχετίζονται με την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά και άλλες, χωρίς συγκεκριμένο χωρικό υπόβαθρο, όπως για παράδειγμα το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση (Ripoll, 2005), το κίνημα της αποανάπτυξης (Pailloux, 2015) και αυτό των “αγανακτισμένων”. Σε αυτή την τρίτη κατηγορία, που είναι

συχνότερα προϊόν πιο στρατευμένων ακαδημαϊκών, γίνονται αναγωγές των συγκρούσεων και των τοπικών δρώντων σε ευρύτερες κοινωνικοπολιτικές αλλαγές και διαδικασίες εξέλιξης. Σε αυτές τις προσεγγίσεις, η οπτική των εδαφικών συγκρούσεων ως νέων φαινομένων υποχωρεί και υποκαθίσταται από την διαχρονική οπτική των συγκρούσεων ως κοινωνικών κινημάτων. Ειδικά οι διάχυτες τοπικές εδαφικές συγκρούσεις γίνονται αντιληπτές ως προϊόν του κοινωνικού αιτήματος για «περιβαλλοντική δικαιοσύνη», υπό το γενικό όρο «κίνημα για την περιβαλλοντική δικαιοσύνη (Martinez-Allier, Temper, Del Bene, & Schiedel, 2016).

Στη δική μας περίπτωση, γίνεται φανερός ο στόχος να συνδεθούν ένα πολιτικό φαινόμενο (περιβαλλοντική διακυβέρνηση) και ένα κοινωνικό φαινόμενο (περιβαλλοντικό/οικολογικό κίνημα και συγκρούσεις (είτε για ζητήματα δικαιοσύνης είτε για αξιακές κοινωνικές αλλαγές) μέσα σε ένα συγκεκριμένο χωρικό πλαίσιο (περιαστικός χώρος) συνθέτοντας τις τρεις προαναφερθείσες ερευνητικές «σχολές».

Υπάρχουν ορισμένοι συγκεκριμένοι τρόποι μελέτης των συγκρουσιακών φαινομένων, που ο καθένας έχει τη θεωρία του και μια σχετικά εκτεταμένη πλέον βιβλιογραφία. Για το καθορισμό του θέματος αναγκαστήκαμε να κάνουμε επιλογές και συνδυασμούς μεθόδων.

Καταρχάς σε επίπεδο κλίμακας υπάρχουν δύο τρόποι να προσεγγίσουμε το πεδίο της έρευνας μας: Ένας μικροσκοπικός/τοπικός και ένας μακροσκοπικός/περιφερειακός, ακόμα και εθνικός. Με τον πρώτο επιλέγουμε ένα συγκεκριμένο χώρο για να κάνουμε μία SCS⁶ ή περισσότερες (μελέτες περίπτωσης) για να κάνουμε μια συγκριτική έρευνα (Velegarakis & Frezouli, 2016). Αντίθετα, με τη μακροσκοπική ανάλυση που σκοπεύουμε ν' ακολουθήσουμε, επιλέγουμε ένα θέμα και έναν ευρύ χώρο, αναλύοντας ορισμένα πο-

⁶ Single Case Study.

σοτικά δεδομένα και παράγοντας έναν ορισμένο αριθμό χαρτών και στατιστικών δεδομένων. Η μακροσκοπική ανάλυση μπορεί να συνδυαστεί με ορισμένες ποιοτικές μεθόδους, όπως οι ανοικτές συνεντεύξεις, που επιτρέπουν τη καλύτερη κατανόηση της λειτουργίας των συγκρούσεων και των δρώντων επικεντρωμένες σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Σχετικά με τους δρώντες, μια SCS εξετάζει συνήθως το σύστημα εμπλεκόμενων δρώντων. Το ίδιο μπορεί να ισχύει και για μια μακροσκοπική ανάλυση, όμως υπάρχει και η δυνατότητα η μελέτη να επικεντρωθεί σε μια συγκεκριμένη κατηγορία δρώντων⁷, ή σε έναν συγκεκριμένο τύπο συγκρούσεων⁸.

1.4 Περιβάλλον, Συγκρούσεις, Διακυβέρνηση και Κοινωνικά Κινήματα

Το περιβάλλον καλύπτει μια ολοένα μεγαλύτερη θέση στο δημόσιο λόγο πολιτικών και πολιτών, ενώ διαφαίνεται μια γενικότερη συνειδητοποίηση σχετικά με τους κινδύνους για τον πλανήτη μας και τη σπατάλη των φυσικών του πόρων. Έτσι, οργανώνονται διεθνή συνέδρια και αναπτύσσονται νέα νομοθετικά εργαλεία και δημόσιες πολιτικές σχετικά με τα πολύπλευρα ζητήματα, που αφορούν το περιβάλλον και τη βιωσιμότητα. Βλέπουμε πως το περιβάλλον γίνεται αντικείμενο πολεμικής, εντάσσεται στα πολιτικά προγράμματα και τροφοδοτεί νέα πολιτικά υποκείμενα, που, στο όνομα του περιβάλλοντος, προβάλλουν νέα κοινωνικά αιτήματα. Προσφέρει, επομένως, ένα νέο εννοιολογικό υπόβαθρο σε ερευνητές, ένα υπόβαθρο που έχει οδηγήσει σε μια πλούσια βιβλιογραφία η οποία αφορά οτιδήποτε σχετίζεται με αυτή την ασαφή έννοια που βρίσκεται στο επίκεντρο του κοινωνικοπολιτικού προβληματισμού των ημερών μας.

⁷ Για παράδειγμα, στην κοινωνία ειδικών (*société savante*). [J.-P. Wolff, 2007].

⁸ Για παράδειγμα, στις συγκρούσεις για τη διαχείριση αποβλήτων. (P. Mele, 2006).

Σήμερα είναι πλέον αντιληπτό ότι το περιβάλλον αποτελεί υπόθεση όλων μας και όλες οι ανθρώπινες δραστηριότητες έχουν άμεσα ή έμμεσα αποτελέσματα στον περιβάλλοντα χώρο ή ακόμα και στο πλανητικό επίπεδο.

Ακόμη περισσότερο, στην εποχή των οξυμένων περιβαλλοντικών προβλημάτων, το φαινόμενο της κοινωνικής κινητοποίησης για την υπεράσπιση ενός κοινόχρηστου χώρου, για την αντίθεση σε κάποιο μεγάλο ή μικρότερο έργο και γενικότερα για την διεκδίκηση μιας συγκεκριμένης χρήσης ενός χώρου, γίνεται ολοένα και πιο συχνό. Αυτές οι περιβαλλοντικές κινητοποιήσεις έχουν γίνει αφορμή για να τεθεί υπό αμφισβήτηση στην κοινωνία μας η έννοια του « δημοσίου συμφέροντος» (Lascoumes, 2001). Κάποτε τα πράγματα ήταν πιο απλά. Για παράδειγμα, ένα υδραγωγείο ήταν έργο για το κοινό καλό. Σήμερα ως «δημόσιο συμφέρον» μπορούν να θεωρηθούν ένας αυτοκινητόδρομος, ένα αεροδρόμιο, ένας χώρος υγειονομικής ταφής, ένα αιολικό πάρκο ή ακόμα και ένα βιομηχανικό πάρκο και παράλληλα ένας δρυμός, ένας βιότοπος και ένα παραδοσιακό τοπίο, τα οποία μπορεί να διαταράσσονται από τα προαναφερθέντα έργα. Η ίδια η έννοια της «προόδου» και της «ανάπτυξης» τίθεται έντονα σε αμφισβήτηση και έρχεται σε σύγκρουση με αντιλήψεις που στηρίζονται σε νέα προτάγματα, όπως αυτό της βιωσιμότητας / αειφορίας και της «ποιότητας ζωής».

Έτσι, ένας σημαντικός αριθμός έργων υποδομής που υλοποιούνται με την αιτιολογία του «δημοσίου συμφέροντος», όπως ένας αυτοκινητόδρομος, ένα αεροδρόμιο, μια βιομηχανική εγκατάσταση ή μια εξορυκτική δραστηριότητα, μπορούν κάλλιστα να αμφισβητηθούν από οργανωμένες ομάδες και τμήμα ή την πλειοψηφία του πληθυσμού, ως απειλή για το «δημόσιο συμφέρον», λόγω των επιπτώσεων τους στο περιβάλλον και στην ποιότητα ζωής των περιοίκων.

Σε κάθε περίπτωση, επηρεασμένες από μια τέτοια λογική διαβούλευσης, οι στρατηγικές στον τομέα της χωροταξίας και του περιβάλλοντος που αναπτύσσονται για τη λεγόμενη (περιβαλλοντικά, κοινωνικά και οικονομικά) «βιώσιμη ανάπτυξη» επιδιώκουν να δίνουν

πολύ σημαντικό ρόλο στη διαδικασία της διαβούλευσης με την κοινωνία. Αυτό, λοιπόν, που πρέπει να γίνει κατανοητό είναι ότι δεν υπάρχει πράσινη πολιτική χωρίς ευρύτερες και πιο συμμετοχικές μορφές διακυβέρνησης.

Εδώ και 15 περίπου χρόνια, εξάλλου, ο όρος «συμμετοχική δημοκρατία» άρχισε να δίδεται ως μια νέα μορφή προωθημένης δημοκρατικής διακυβέρνησης (OECD, 2020). Στην Ελλάδα ο όρος έγινε ευρύτερα γνωστός όταν τον οικειοποιήθηκε το ΠΑΣΟΚ από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 (Δαμανάκη, 2004). Στα πιο περιορισμένα ακροατήρια, κυρίως ακαδημαϊκού προσανατολισμού, όπου ο όρος «συμμετοχική δημοκρατία» ήταν γνωστός από πιο πριν, συνεχίζει να θεωρείται πρωτοποριακός τρόπος λήψης αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο.

Χαρακτηριστικότερο εργαλείο συμμετοχικής δημοκρατίας στην τοπική αυτοδιοίκηση είναι ο λεγόμενος «συμμετοχικός προϋπολογισμός» (Broussolle, 2019), δηλαδή η διαδικασία τοπικής διαβούλευσης για την διαμόρφωση του προϋπολογισμού, συνηθέστερα σε επίπεδο δήμου. Οι συμμετοχικές διαδικασίες δεν αποτελούν πανάκεια και έχουν μια σειρά από μειονεκτήματα, όπως τα ακόλουθα : α) μικρή συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες, β) χρησιμοποίησή τους για τη διαχείριση αυστηρά τοπικών και μικρών ζητημάτων, γ) αφορούν μόνο τμήμα του δημοτικού προϋπολογισμού, δ) στην περίπτωση των επιτροπών είναι συμβουλευτικού και όχι αποφασιστικού χαρακτήρα - ιδιαίτερα στη περίπτωση των επιτροπών πολιτών. Εντούτοις, μπορούμε να βρούμε πολλά ενδιαφέροντα παραδείγματα πειραμάτων σε τοπικό επίπεδο ανά τον κόσμο που έχουν προχωρήσει σε εξαιρετικά προωθημένες μορφές συμμετοχικής δημοκρατίας. Ωστόσο, σε πολλές χώρες ο όρος απαξιώθηκε-όπως αναφέραμε και πιο πάνω- πολύ γρήγορα από τη βερμπαλιστική χρήση του από πολιτικούς. Οι διαδικασίες περιβαλλοντικής διαβούλευσης αποτελούν σε γραφειοκρατικές χώρες σαν την Ελλάδα τα χειρότερα παραδείγματα υποτυπωδών συμμετοχικών θεσμών. Έτσι κι αλλιώς, η συμμετοχική διακυβέρνηση, η οποία γνωρίζει σημαντική διάδοση σε όλο τον κόσμο διαμορφώνεται με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με τις κοινωνικές πολιτικές και πολιτιστικές ιδιαιτερότητες του κάθε τόπου.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, που δείχνει πόσο διαφορετικά και με κυμαινόμενα ποσοστά επιτυχίας μπορούν να υλοποιηθούν οι πολιτικές συμμετοχικού σχεδιασμού, είναι η συγκριτική μελέτη που πραγματοποιήθηκε από το CIEU⁹ του CNRS της Τουλούζης με θέμα τις διαδικασίες διαβούλευσης και συμμετοχής των πολιτών για τη σύνταξη και εφαρμογή ενός « Τοπικού Σχεδίου Βιώσιμης Ανάπτυξης » (Local Agenda 21) σε διάφορες πόλεις ανά τον κόσμο. Μέσα στα ποικίλα παραδείγματα, διακρίνουμε τρία πιο χαρακτηριστικά (Lemercier, 2008) :

- το πρώτο, το Βερολίνο, όπου παρ' όλες τις υψηλές περιβαλλοντικές και κοινωνικές απαιτήσεις του πληθυσμού, η πλειοψηφία των πολιτών απείχε από τις διαδικασίες διαβούλευσης. Όμως η ύπαρξη μεγάλου αριθμού συλλόγων και οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών εξασφάλισε την ευρύτητα και την αντιπροσωπευτικότητα των συμμετοχικών διαδικασιών. Η διαδικασία ήταν μακρά, ουσιαστική, συνθετική και κατέληξε σε δεσμεύσεις που εφαρμόστηκαν σε βάθος χρόνου με αρκετή συνέπεια.
- Το δεύτερο, το Μαρακές, όπου τα κοινωνικά κεκτημένα ήταν χαμηλότερα και οι ανάγκες πολύ πιο βασικές. Όμως η συμμετοχή ήταν παλλαϊκή -σε μια κοινωνία σε φάση εκδημοκρατισμού- και τα αποτελέσματα ουσιαστικά, καθώς έγιναν κτήμα όλου του κοινωνικού συνόλου.
- Το τελευταίο παράδειγμα, αυτό της Τουλούζης, και δεκάδων άλλων δήμων της Γαλλίας την ίδια περίοδο. Εκεί η διαδικασία διαβούλευσης ήταν εξαιρετικά σύντομη και τυπική. Ως εκ τούτου, το κείμενο της τοπικής agenda 21 που υιοθετήθηκε ήταν γενικόλογο, χωρίς συγκεκριμένες δεσμεύσεις. Και ετούτο γιατί πίσω

⁹ CIEU: Centre Interdisciplinaire d'Etudes Urbaines, εργαστήριο του Πανεπιστημίου Toulouse II- Le Mirail.

από τη διαδικασία κρυβόταν η επιτακτική ανάγκη της δημοτικής αρχής να παρουσιάσει ένα σχέδιο εν όψει των δημοτικών εκλογών που θα γινόταν σε λίγους μήνες

Για τους παραπάνω λόγους, στα πιο ριζοσπαστικά κοινωνικά κινήματα η συμμετοχική δημοκρατία απαξιώθηκε σταδιακά, όταν άρχισε να εφαρμόζεται σε τοπικό επίπεδο. Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα αναπτύχθηκαν τα «κινήματα των πλατειών» που υιοθέτησαν νέους όρους, όπως αυτούς της πραγματικής δημοκρατίας, της περιεκτικής δημοκρατίας και της άμεσης δημοκρατίας (Λιερός, 2012). Τα νέα κοινωνικά κινήματα, εξάλλου, αποτελούσαν πάντοτε πεδίο σύγχρονων πειραματισμών προς την κατεύθυνση της δημοκρατίας από τα κάτω (grassroots democracy).

Στόχος μας σε αυτή τη διατριβή είναι να φωτίσουμε τις συγκρούσεις και όχι να αντιπαράθεσουμε τις διάφορες ρητορικές των κινημάτων που δρουν στο όνομα της υπεράσπισης του περιβάλλοντος. Για να το επιτύχουμε, υιοθετούμε ως επί το πλείστον τον προβληματισμό των νέων κοινωνικών κινημάτων και ιδιαίτερα της πολιτικής και κοινωνικής οικολογίας, που συνδέει απόλυτα τα κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα με το πρόβλημα λήψης αποφάσεων και επιβολής της εξουσίας στις σύγχρονες κοινωνίες. Υπό αυτό το πρίσμα, προσπαθούμε να αναδείξουμε τις συγκρούσεις, τις οποίες αντιλαμβανόμαστε όχι μόνο ως μια φυσική αντίδραση, αλλά και ως απαραίτητη αντίσταση στις περιπτώσεις που η δημόσια πολιτική δεν τις συμπεριλαμβάνει στη λήψη αποφάσεων και στο σχεδιασμό της πολιτικής, της όχι μόνο σε χωροταξικό επίπεδο, αλλά και γενικότερα στην καθημερινότητα. Ερευνητική -αλλά και πολιτική- μας θέση και αφετηρία του προβληματισμού μας είναι ότι η συμμετοχή και ο διάλογος, τα δικαιώματα των μειονοτήτων και των μειοψηφιών και γενικά οι συμπεριληπτικές διαδικασίες, αποτελούν βασική προϋπόθεση για την «βέλτιστη» διακυβέρνηση. Διαφωνώντας με τη διαδεδομένη παλιότερα αντίληψη για μια κοινωνία που οφείλει να οδηγείται στην αρμονία χωρίς καμία σύγκρουση και διαφωνία, επιβεβαιώνουμε ότι η αντιπαράθεση και η αντίθεση είναι απαραίτητες για μια δημοκρατική κοινωνία. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να έχουμε υπόψη

μας ότι η δημοκρατία εξαρτάται από τη συμμετοχή πολιτών, μέσα από φορείς, οργανώσεις, κόμματα και κινήματα. Όπως είπε ο οικολόγος φιλόσοφος Jean Zin: “τα κοινωνικά κινήματα εξαρτώνται λιγότερο από τις δημοκρατικές δομές απ’ ό,τι αυτές από τα κοινωνικά κινήματα.” (Zin, 2006).

Το ζήτημα των συγκρούσεων είναι άμεσα συνδυσασμένο, λοιπόν, με την προβληματική γύρω από τη διακυβέρνηση. Με τον όρο «διακυβέρνηση» εννοούμε μια διαδικασία κατά την οποία η διαχείριση του χώρου, η λήψη αποφάσεων και η διαμόρφωση πολιτικών δεν αποτελεί προνόμιο μιας κάθετης εξουσίας από πάνω προς τα κάτω, της κυβέρνησης, δημοκρατικά εκλεγμένης ή μη, αλλά μια πολύπλοκη διαδικασία που περιλαμβάνει πολλές παραμέτρους και δρώντες εκτός από τη θεσμοθετημένη εξουσία. Σε αυτή τη διαδικασία εμφανίζονται φαινόμενα όπως η διαβούλευση και η σύγκρουση (Lecourt, 2003). Με τη μελέτη των συγκρούσεων και των συλλογικών δρώντων που τις προκαλούν, επιδιώκουμε επομένως, να περιγράψουμε μια πτυχή για τα χαρακτηριστικά και την εξέλιξη της θεματικής της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης.

Επίσης, με δεδομένο ότι οι δρώντες για την υπεράσπιση των περιβάλλοντος εξετάζονται μέσα από το πρίσμα των νέων κοινωνικών κινημάτων, ένας επιπλέον προβληματισμός που προκύπτει από την μελέτη των περιβαλλοντικών συγκρούσεων, αφορά στην αλληλεπίδραση των συγκρούσεων και των κοινωνικών κινημάτων που στόχο έχουν την κοινωνική αλλαγή (Grisoni & Némoy, 2017).

Τέλος, δεδομένου ότι μας απασχολεί το ζήτημα της εδαφικής διακυβέρνησης και του ρόλου των δρώντων, δεν θα μπορούσε να λείπει και ο προβληματισμός για τα αποτελέσματα των δημόσιων πολιτικών για την προστασία του περιβάλλοντος σε περιφερειακό επίπεδο. Ως προς τα αποτελέσματα της πολιτικής, δεν αναφερόμαστε μόνο στην ψήφιση όλων των σχετιζόμενων νόμων και πράξεων της διοίκησης (δηλαδή του πρωτογενούς πλέγματος δημόσιων πολιτικών), αλλά και σε αυτά που προκύπτουν όταν ολοκληρώνονται και όλα τα δευτερογενή διοικητικά μέτρα και τίθενται σε λειτουργία όλα τα μέτρα

πολιτικής (Αλεξόπουλος, 2007). Επίσης, ως αποτέλεσμα μιας πολιτικής εννοούμε και την επίτευξη ή όχι των στόχων που έχει θέσει η ίδια η μεταρρυθμιστική προσπάθεια και κυρίως την απόκλιση από τους στόχους που έχουν πετύχει οι άλλες χώρες που υλοποιούν την ίδια πολιτική. Με αφορμή, λοιπόν, επιμέρους τύπους συγκρούσεων, με χαρακτηριστικότερους αυτούς της διαχείρισης των απορριμμάτων και το σχεδιασμό για τις προστατευόμενες περιοχές, θα αναλύσουμε το ρόλο των δρώντων στην αποτελεσματικότητα των εν λόγω πολιτικών.

1.5 Αναστοχασμός γύρω από τα ερευνητικά ερωτήματα

Έχοντας ορίσει την προβληματική γύρω από το αντικείμενο μελέτης, θα παρουσιαστούν και οι υποθέσεις εργασίας που θα την πλαισιώσουν. Τέσσερις είναι οι βασικές κατευθύνσεις (ομαδοποιήσεις) των υποθέσεων εργασίας:

Η **πρώτη** είναι ότι οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις στον περιαστικό χώρο είναι προϊόν των δρώντων της υπεράσπισης του περιβάλλοντος και οι δύο αυτοί παράγοντες (δρώντες και συγκρούσεις) αλληλεπιδρούν και εξελίσσονται μέσα στο χρόνο. Αντίστοιχα, οι δρώντες της υπεράσπισης του περιβάλλοντος διαμορφώνουν τα χαρακτηριστικά τους (στρατηγική, τακτική, λόγο και σχέδιο) με βάση τον τρόπο που ασκείται η χωροταξική πολιτική από την πολιτεία. Συγκεκριμένα θεωρούμε, βασιζόμενοι σε ανάλογες μελέτες των συγκρούσεων σε περιφερειακό επίπεδο και για σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα, ότι υπάρχει μια συγκεκριμένη εξελικτική πορεία της περιβαλλοντικής πολιτικής. Πράγματι, η περιβαλλοντική πολιτική κυριαρχείται αρχικά από συγκρουσιακές καταστάσεις, για να καταλήξει σταδιακά σε πιο διαπραγματευτικές και διαβουλευτικές διαδικασίες, όταν οι δημόσιες πολιτικές ενσωματώνουν τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης, μια διαδικασία, όμως, που δεν οδηγεί στην εξάλειψη των περιβαλλοντικών συγκρούσεων. Ωστόσο, η επιδείνωση των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών, ή ανάπτυξη νέων θεματικών ως πεδίων σύγκρουσης για το περιβάλλον και τέλος, η υστέρηση υλοποίησης ορισμένων πολιτικών, μπορούν να ακυρώσουν ή να αντιστρέψουν την αρχική αυτή υπό-

θεση. Η περίοδος, άλλωστε, που επιλέχθηκε καλύπτει τα τελευταία χρόνια προ της κρίσης και τα πρώτα χρόνια του Μνημονίου, όπου πολλά δεδομένα που επικρατούσαν ως τότε στην ελληνική κοινωνία ανατρέπονται.

Μια **δεύτερη** ομάδα υποθέσεων υποστηρίζει ότι υπάρχουν κάποιες συγκεκριμένες κοινωνικό-χωρικές συνθήκες που επηρεάζουν τις συγκρουσιακές διαδικασίες. Για παράδειγμα η ύπαρξη κοινωνικών ανισοτήτων μπορεί να έχει απρόσμενες συνέπειες για τις περιβαλλοντικές συγκρούσεις. Πράγματι αν οι κίνδυνοι, αληθινοί ή υποθετικοί, όπως για παράδειγμα η μόλυνση ή καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος αποτελούν προϋπόθεση για την εμφάνιση φωνών που αντιδρούν, αυτές οι τελευταίες δεν συναντώνται απαραίτητα στις περιοχές που είναι πιο εκτεθειμένες.

Για παράδειγμα, είναι διαδεδομένη η άποψη, ότι ο κοινωνικο-χωρικός διαχωρισμός έχει επίπτωση στη συχνότητα εμφάνισης των περιβαλλοντικών συγκρούσεων και επομένως και στην κατανομή των συγκρούσεων. Έτσι, σε αντίστοιχη μελέτη για τον περιαστικό χώρο του Παρισιού, Il de France, τα αποτελέσματα της έρευνας της Ségolène Darly (Darly, 2008) για τις συγκρούσεις χρήσης, που σχετίζονται με το περιβάλλον, έδειξαν πράγματι μια διχοτόμηση του ανατολικού -πιο υποβαθμισμένου από το δυτικό- τμήματος όσον αφορά τη συχνότητα των συγκρούσεων και το πλήθος των οργανώσεων υπεράσπισης του περιβάλλοντος. Δηλαδή διαπιστώνεται μια συσχέτιση των περιοχών που παρουσιάζουν περισσότερες συγκρούσεις με τις περιοχές που κατοικούνται κυρίως από υψηλές και μεσαίες κοινωνικό- επαγγελματικές κατηγορίες.

Αντίστοιχα, στην περιοχή μελέτης μας, παρατηρείται ένας κοινωνικός διαχωρισμός μεταξύ του ανατολικού τμήματος της Αττικής και του δυτικού και ένας ακόμη διαχωρισμός στην Ανατολική Αττική μεταξύ των παραλιακών περιοχών και ορεινών περιοχών αφενός και των πρώην αγροτικών/ πεδινών περιοχών αφετέρου, που ενδέχεται να έχει επίπτωση στην εκδήλωση και κατανομή των συγκρούσεων (Χάρτης 2). Το δυτικό τμήμα είναι πιο υποβαθμισμένο, πιο βιομηχανοποιημένο με ρυπογόνες δραστηριότητες υψηλού

ρίσκου. Εξάλλου η ανατολική Αττική¹⁰ έχει υποστεί περισσότερο τις συνέπειες μιας δυναμικής περιαστικοποίησης της κατοικίας και των λειτουργιών που τις συνοδεύουν.

Αξίζει να επισημανθεί ότι, στην Αττική σε αντίθεση με την περίπτωση του Παρισιού που αναφέρθηκε προηγουμένως, η ιστορική μελέτη των κινητοποιήσεων για περιβαλλοντικά ζητήματα έχει δείξει μια πιο πλούσια παρουσία στο δυτικό τμήμα της Αττικής όπου πραγματοποιήθηκε ή πρώτη καταγεγραμμένη περιβαλλοντική σύγκρουση στα Μέγαρα το 1973, σε αντίθεση με την Αν. Αττική που δεν παρατηρήθηκαν σημαντικά γεγονότα την ίδια περίοδο (Αλεξανδρόπουλος, Σερντεδάκης, & Μποτετζάγιας, 2017). Αυτή η αντίφαση μπορεί να εξηγηθεί ως εξής:

- Αφενός λόγω του μέχρι πρόσφατα αγροτικού χαρακτήρα της Ανατολικής Αττικής σε σχέση με την εκβιομηχάνιση τμημάτων της Δυτικής.
- Αφετέρου γιατί οι κινητοποιήσεις της δυτικής Αττικής αφορούν ήδη υπάρχουσες ρυπογόνες δραστηριότητες που γίνονται εύκολα αντιληπτές από τον τοπικό πληθυσμό. Εξάλλου η μεγάλη διχοτόμηση που παρατηρήθηκε στην περίπτωση του Παρισιού αφορούσε κυρίως σε *συγκρούσεις πρόληψης* (anticipation) οι οποίες συνδέονται περισσότερο με την αντίληψη για προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και των μεταϋλιστικών αξιών που συνήθως ταυτίζονται με το περιβαλλοντικό κίνημα.

Συνεπώς, η συσχέτιση κοινωνικοχωρικού διαχωρισμού με την κατανομή των συγκρούσεων επιδέχεται πολλά επίπεδα ανάλυσης.

Η **τρίτη** ομάδα υποθέσεων αφορά στη μελέτη των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος ως ενός κοινωνικού κινήματος. Κατά πόσο δηλαδή οι συγκρούσεις επηρεάζουν την ανάπτυξη των δρώντων, ως ενός συλλογικού υποκειμένου με ολοκληρωμένο εδαφικό σχέδιο και αντίστοιχα, αυτό κατά πόσο συμμετέχει στον ευρύτερο πολιτικό διάλογο

¹⁰ Τα σύνορα δεν συμπίπτουν απόλυτα με τις αντίστοιχες περιφερειακές ενότητες (πχ. το Μενίδι ανήκει διοικητικά στην Αν. Αττική αλλά «κοινωνικά» στη Δυτική).

γύρω από τη βιωσιμότητα. Δηλαδή κατά πόσο οι δρώντες των τριών πρώτων τύπων συγκρούσεων που αναφέρθηκαν στην παράγραφο 1.2 εντάσσονται εντέλει στον τελευταίο τύπο σύγκρουσης (συγκρούσεις γύρω από τους στόχους και το γενικότερο σχεδιασμό των πολιτικών) ή πιο απλά αν υπάρχει εξέλιξη από την τοπική αντίδραση, στη συντονισμένη αντίδραση και τελικά σε ένα εδαφικό σχέδιο και σε ένα πολιτικό πρόγραμμα με στόχο κάποιου είδους «αλλαγή» ή ακόμα περισσότερο ένα γενικότερο σχέδιο «μετάβασης».

Με τη μελέτη του λόγου, των συμμαχιών και της στρατηγική των δρώντων μπορούμε να αντιληφθούμε την αμφίδρομη επιρροή τους στην εξέλιξη της περιβαλλοντικής πολιτικής και στον τρόπο αντίληψης του χώρου-αντικειμένου σύγκρουσης και πως συνδέεται το πολιτικό περιβάλλον, οι κοινωνικές δυνάμεις που εμπλέκονται με όλες αυτές τις καθημερινές και τοπικές συγκρούσεις.

Στις τρεις αυτές ομάδες προστίθεται μια **τέταρτη**, που επικεντρώνεται σε γενικότερα συμπεράσματα για τις σχέσεις αλληλεπίδρασης των συγκρούσεων με το ειδικότερο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι στην Ελλάδα.

Με την υιοθέτηση της μακροσκοπικής μελέτης των συγκρούσεων και την παραγωγή μιας γεωγραφίας των συγκρούσεων και των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος απαντάμε στα παρακάτω βασικά ερωτήματα:

- Πού τοποθετούνται στο χώρο οι διάφορες παρατηρούμενες περιπτώσεις συγκρούσεων ;
- Ποιοι κοινωνικοί παράγοντες δικαιολογούν αυτή τη γεωγραφική κατανομή ; Προωθούνται όσο προσθέτουμε στον προβληματισμό μας ορισμένους γεωγραφικούς και κοινωνικούς παράγοντες.

- Ποια η φαντασιακή παραγωγή του χώρου (Lefebvre, 1984) από τους πρωταγωνιστές των συγκρούσεων, τους δρώντες υπεράσπισης του περιβάλλοντος¹¹; Δηλαδή ο τρόπος συλλογικής οικειοποίησης των φυσικών περιαστικών ζωνών, είτε των αγροτικών είτε των δασικών εκτάσεων, του φυσικού «περιβάλλοντος» γενικότερα αλλά και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος.

Συνοψίζοντας τις υποθέσεις εργασίας στις τέσσερις θεματικές ενότητες που αναφέρθηκαν προηγουμένως, κωδικοποιήσαμε μια σειρά υποθέσεις εργασίας που περιγράφονται στους ακόλουθους πίνακες (Πίνακας 1 έως 4):

Πίνακας 1. Θέμα 1ο Χώρος χρόνος και η σχέση μεταξύ τους.	
Υπόθεση εργασίας ν.1	Οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις δεν κατανέμονται ομοιόμορφα στο χώρο, καθώς όλοι οι χώροι δεν έχουν την ίδια αξία χρήσης.
Υπόθεση εργασίας ν.2	Οι διάδοση των συγκρούσεων στο χώρο είναι αποτέλεσμα μιας διπλής διαδικασίας ταυτόχρονα χρονικής και χωρικής.

Πίνακας 2. Θέμα 2ο Κοινωνικό-Χωρικά δεδομένα.	
Υπόθεση εργασίας ν.3	Η γεωγραφία των συγκρούσεων επηρεάζεται από μια σειρά κοινωνικοχωρικούς παράγοντες.

¹¹ Για να υπάρξουν συγκρούσεις, θα πρέπει να υπάρχουν κινήσεις / κινήματα ή -πιο γενικά- δρώντες που τις προκαλούν. Γι' αυτό το λόγο, στην ανάλυσή μας αναφερόμαστε στους πρωταγωνιστές των συγκρούσεων που δεν είναι άλλοι από τους δρώντες που τα προκαλούν (B. Charlier, 1999. C' d' Alessandro, 2004). Πρόκειται για μια σημαντική διαφορά από τις αναλύσεις που αφορούν τη χωροταξική και / ή τη δημόσια πολιτική, όπου πρωταγωνιστής είναι η Πολιτεία.

Υπόθεση εργασίας ν.4	Η συχνότητα των συγκρούσεων επηρεάζεται από μια σειρά κοινωνικοχωρικούς παράγοντες.
----------------------	---

Πίνακας 3. Θέμα 3ο Τα χαρακτηριστικά των δρώντων υπεράσπισης περιβάλλοντος.	
Υπόθεση εργασίας ν.5	Η γεωγραφία των δρώντων υπεράσπισης περιβάλλοντος επηρεάζεται από μια σειρά κοινωνικοχωρικούς παράγοντες, όχι με ταυτόσημο τρόπο με αυτόν των συγκρούσεων.
Υπόθεση εργασίας ν.6	Ο λόγος και το εδαφικό σχέδιο των δρώντων υπεράσπισης περιβάλλοντος γνωρίζει εξέλιξη κατά τη διάρκεια των συγκρουσιακών φαινομένων.
Υπόθεση εργασίας ν.7	Οι δρώντες υπεράσπισης του περιβάλλοντος τείνουν να υιοθετούν κοινή στρατηγική, λόγο και εδαφικό σχέδιο με το πέραςμα του χρόνου.

Πίνακας 4. Θέμα 4ο Επίδραση του Πολιτικού και Κοινωνικού περιβάλλοντος.	
Υπόθεση εργασίας ν.8	Συγκεκριμένα μακροχρόνια δομικά χαρακτηριστικά του πολιτικού και κοινωνικού συστήματος οδηγούν σε ένα σταθερά συγκρουσιακό περιβάλλον στη χώρα μας.

1.6 Δομή της εργασίας

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται οι βασικές έννοιες που θα μας απασχολήσουν. Μέσα από τη βιβλιογραφική επισκόπηση θα προσπαθήσουμε να οριοθετήσουμε το θεωρητικό υπόβαθρο γύρω από τις συγκρούσεις, την περιβαλλοντική πολιτική, το ρόλο και την εξέλιξη των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος, όπως επίσης και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του περιαστικού χώρου, στον οποίο εξελίσσονται τα φαινόμενα που μελετάμε. Ο στόχος είναι να αναδειχθεί η θεωρητική συζήτηση γύρω από τις βασικές υποθέσεις εργασίας, όπως το ποιοί παράγοντες επηρεάζουν την ανάπτυξη των συγκρούσεων ή το κατά πόσο οι δρώντες υπεράσπισης του περιβάλλοντος μπορούν να θεωρηθούν «κίνημα» με ενιαίο εδαφικό σχέδιο.

Στη συνέχεια, στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται η μεθοδολογία που ακολουθήσαμε, μετά από μια μακρά βιβλιογραφική, θεωρητική και εμπειρική έρευνα γύρω από τα μεθοδολογικά εργαλεία που έχουν ως στόχο την μακροσκοπική (στο χώρο και στο χρόνο) μελέτη των συγκρουσιακών φαινομένων. Πρόκειται, όπως αναφέρθηκε, για μια πρωτότυπη μεθοδολογική προσέγγιση, η οποία διαμορφώθηκε βάσει μιας εκτεταμένης βιβλιογραφικής ανασκόπησης και επαληθεύθηκε με τη δοκιμή διαφορετικών πρωτογενών πηγών (πρακτικά περιφερειακών συμβουλίων, εθνικό Τύπο, πρακτικά Κοινοβουλίου και ηλεκτρονικές πηγές) και με τελική επιλογή συγκεκριμένης μεθοδολογίας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται μια τυπολογία και μια γεωγραφία των περιβαλλοντικών συγκρούσεων και μια τυπολογία και γεωγραφία των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος αντίστοιχα. Κατ' αρχάς, παρατίθεται μια τυπολογία των συγκρούσεων και των δρώντων που προκύπτει από το συνδυασμό υποθέσεων και συμπερασμάτων της έρευνας και αποτυπώνεται χωρικά. Στη συνέχεια, στο κεφάλαιο πέντε, επιδιώκεται να συνδυαστούν η χρονική διάσταση στη γεωγραφία των συγκρούσεων και η εξέλιξη των

στρατηγικών και πολιτικών. Τέλος, με τη χρήση χαρτών και στατιστικών δεδομένων, επιδιώκεται να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν τους κοινωνικο-χωρικούς παράγοντες που επηρεάζουν τα υπό μελέτη κοινωνικο-χωρικά φαινόμενα.

Στο έκτο κεφάλαιο αναδεικνύεται το ζήτημα του συστήματος της (περιβαλλοντικής και εδαφικής) διακυβέρνησης και εξετάζεται το ενδεχόμενο ύπαρξης (ή μη) ενός ενιαίου εδαφικού σχεδίου και / ή ενός ενιαίου πολιτικού προτάγματος / προγράμματος των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος. Εκτός από την αξιοποίηση του συνόλου των πρωτογενών δεδομένων, ώστε να περιγραφούν οι μηχανισμοί λειτουργίας των συγκρούσεων επικεντρώνοντας την προσοχή μας στους δρώντες, αξιοποιείται η ανάλυση του λόγου και των θέσεων των εν λόγω φορέων σε κομβικά ζητήματα που αφορούν την περιοχή μελέτης κατά την περίοδο μελέτης, όπως το ζήτημα της διαχείρισης των αποβλήτων ή τα ενεργειακά ζητήματα που τότε αρχίζουν να κάνουν την εμφάνιση τους. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στην αναλυτική περιγραφή με τη μορφή SCS στην περίπτωση της Κερατέας. Στη συνέχεια εξετάζεται το σύστημα δρώντων των περιβαλλοντικών συγκρούσεων, συμπεριλαμβάνοντας και δίνοντας εκ νέου έμφαση σε επιμέρους δημόσιες πολιτικές, όπως η σύνταξη του Σχεδίου Διαχείρισης Αποβλήτων (εθνικού ΕΣΔΑ και περιφερειακού ΠΕΣΔΑ) που αποτελεί προϊόν των αλλαγών της περιόδου, καθώς προσπαθεί να αποτυπώσει το νέο ρυθμιστικό πλαίσιο και το σχεδιασμό ακριβώς στο τέλος της περιόδου μελέτης (έως σήμερα) και είναι συνέπεια των αλλαγών που δημιουργήσε η ελληνική κρίση και η εισαγωγή των σχετιζόμενων ευρωπαϊκών πολιτικών, σε μια περίοδο όπου εξελίσσονται με ταχύτατο ρυθμό.

Στο τελευταίο (έβδομο) κεφάλαιο, συνοψίζονται οι πιθανές απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα, γίνεται μια προσπάθεια να παρουσιαστεί ένα μοντέλο σχέσεων και ταυτόχρονα να αναδειχθούν οι ιδιαιτερότητες του πεδίου μελέτης. Τέλος, παρατίθενται επιπλέον ερωτήματα που προκύπτουν από την εμπειρική ανάλυση των τρεχόντων (ραγδαίων) εξελίξεων που παρατηρούνται εντός των κόλπων του «γαλαξία» των δρώντων

υπεράσπισης του περιβάλλοντος, καθώς και πιθανά σενάρια για την εξέλιξη των περιβαλλοντικών συγκρούσεων και της εδαφικής διακυβέρνησης στην Ελλάδα.

2. Πλαίσιο Ανάλυσης Περιβαλλοντικών Συγκρούσεων

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα περιγραφεί το θεωρητικό πλαίσιο και θα οριστούν οι βασικές έννοιες που αφορούν την έρευνα μας, ώστε να απαντήσουμε στην προβληματική μας όπως περιγράφηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Πιο συγκεκριμένα, θα επιχειρήσουμε, αρχικά, να περιγράψουμε το ιστορικό - θεωρητικό πλαίσιο που έχει γεννήσει τις θεματικές της «ποιότητας ζωής» και του «περιβάλλοντος» στις σύγχρονες κοινωνίες, κάνοντας αναφορά στις θεωρητικές αφετηρίες εντός του. Στη συνέχεια, θα περιγραφεί ο προβληματισμός γύρω από τις παρακάτω έννοιες: (α) η περιβαλλοντική πολυεπίπεδη διακυβέρνηση, στην οποία συμπεριλαμβάνονται όλες οι κλίμακες από τη διεθνή έως την τοπική διάσταση, (β) οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις, ξεκινώντας από το γενικό (συγκρούσεις στις κοινωνικές επιστήμες) και προχωρώντας στο ειδικό (περιβαλλοντικές συγκρούσεις) και (γ) τα κοινωνικά υποκείμενα που τις προκαλούν, δηλαδή οι πρωταγωνιστές (Μέλε, 2013), είτε τους ονομάσουμε «κίνημα» είτε πιο γενικά «δρώντες» υπεράσπισης του περιβάλλοντος.

Για την πληρέστερη περιγραφή, πέρα από τους σύντομους ορισμούς, θα εξετάσουμε το υπόβαθρο της μελέτης μας σε τρεις διαφορετικές κατευθύνσεις: Η πρώτη είναι η περιγραφή και αιτιολόγηση των θεωρητικών προσανατολισμών στην κοινωνική θεωρία που θα αξιοποιηθούν για την ανάλυση μας. Η δεύτερη αφορά την περιγραφή της εξέλιξης της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης με ειδικότερη αναφορά στην ελληνική περίπτωση. Η τρίτη αφορά την περιγραφή των ιδιαίτερων τάσεων, που αφορούν το χώρο μελέτης, από γεωγραφικής άποψης, δηλαδή τον περιαστικό χώρο της αθηναϊκής μητροπολιτικής περιφέρειας.

2.1 Η κοινωνική και πολιτική θεωρία πίσω από τη θεματική

Σε αρκετά σημεία της έρευνας θα αναφερθεί μια δεκαετία - ορόσημο για τον προβληματισμό μας. Πρόκειται για τη δεκαετία του 1970 κατά την οποία γνωρίσαμε σημαντικές

αλλαγές που μπορούμε να συνοψίσουμε σε τρία κυρίως σκέλη που θεωρούμε ότι έμμεσα ή άμεσα σχετίζονται μεταξύ τους:

Η **πρώτη** αλλαγή έχει να κάνει με τα όρια της ανάπτυξης και του βιομηχανικού πολιτισμού μας, αλλαγή που θα οδηγήσει στη γέννηση του προβληματισμού γύρω από το περιβάλλον, πιο γενικά δε στην οικολογική προβληματική και κατ' επέκταση σε ζητήματα που αφορούν την οικολογική κρίση (βιωσιμότητα / αειφορία, κλιματική κρίση, κατάρρευση βιοποικιλότητας κ.λ.π.). Για τα χαρακτηριστικά αυτής της αλλαγής και την εξέλιξή της θα αναφερθούμε πιο αναλυτικά σε αντίστοιχο κεφάλαιο.

Η **δεύτερη** είναι η μετάβαση στα νέα κοινωνικά κινήματα και σε νέες προβληματικές διακυβέρνησης που ξεπερνούν τα όρια της κάθετης εξουσίας από πάνω προς τα κάτω, που εφαρμοζόταν ως τότε και παραπέμπουν σε λογικές δικτύου. Μέρος αυτών των κοινωνικών κινημάτων θεωρείται και το οικολογικό και κατ' επέκταση όλες οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που αναπτύχθηκαν.

Η **τρίτη**, ως λογική συνέπεια των δύο προηγούμενων, είναι η αντίστοιχη μετάβαση της ανάλυσης των κοινωνικών φαινομένων στις Κοινωνικές και Πολιτικές Επιστήμες ως προς τη μελέτη των δρώντων και των συστημάτων που δημιουργούν. Η τριπλή μετάβαση έχει συνδεθεί με την πρόθεση «μετά» (μεταβιομηχανική, μεταϋλιστική) που δηλώνει αυτό το πέρασμα σε μοντέλα διαφορετικά από τα κλασικά, χωρίς όμως να συντελεστούν ριζικές αλλαγές στην εξωτερική μορφή των κοινωνιών (Cohen, 2006) (Touraine, 2005)(Wieviorka & Groux, 1996).

2.1.1 Η πολλαπλή μετάβαση στη “μετά” εποχή.

Η τριπλή μετάβαση-αλλαγή που μόλις περιγράφηκε σχετίζεται με την αντίστοιχη μετανεωτερική¹² «στροφή» που γνωρίζουν και οι κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες την ίδια

¹² Όταν ένας Ιστορικός αναλύει ιστορικά φαινόμενα, το «μετά» αποτελεί ορολογία για τον προσδιορισμό και τη σωστότερη κατηγοριοποίηση σε σχέση με μια προηγούμενη περίοδο που θεωρείται σημαντικότερη

περίοδο. Αυτή η μετανεωτερική «στροφή» δεν μπορεί να περιγραφεί με τρόπο ενιαίο, γιατί χαρακτηρίζεται από τον ίδιο πλουραλισμό και την ίδια διαφοροποίηση, που γνωρίζουν και οι σύγχρονες κοινωνίες. Μπορεί όμως να συνοψιστεί, σε φιλοσοφικό επίπεδο, η μετανεωτερική συνθήκη ως ακολούθως: «πρόκειται για την αμφισβήτηση, για μια κρίση πίστης στις βεβαιότητες του ορθολογισμού που παρείχε η νεωτερική σκέψη, χωρίς αυτό να σημαίνει την προώθηση του ανορθολογισμού αλλά την αναζήτηση άλλων μοντέλων λογικής» (Lyotard, 1979).

Με τον ίδιο τρόπο, στις κοινωνικές επιστήμες, η μετανεωτερική σκέψη μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια κριτική στάση προς την εποχή μας και επομένως πέρα από κοινωνική θεωρία, είναι μια αναθεώρηση των μεγάλων κοινωνικών θεωριών, που αναπτύχθηκαν τον 19ο και τον 20ο αιώνα.

Αντίστοιχα, στην επιστήμη της Γεωγραφίας, η μετανεωτερική σκέψη μπορεί να αφορά προβληματισμούς ουσιωδώς διαφορετικούς μεταξύ τους, όπως για παράδειγμα την επιστροφή του κεντρικού ρόλου του χώρου στο έργο του E. Soja (Soja, 1989) ή αντίθετα την “πολιτισμική στροφή” (π.χ. Foucault, Giddens κ.α.) (Nash, 2001) όπου ο χώρος μετατρέπεται ολοένα και περισσότερο σε εικονική πραγματικότητα, ώστε να χάσει σχεδόν την πραγματική του διάσταση (π.χ. Dematteis) (Fall & Minca, 2013). Πέρα από τις όποιες μεταβολές στον τρόπο ανάλυσης των φαινομένων, η μετανεωτερική κοινωνική θεωρία εισάγει μια σειρά από νέες θεματολογίες, όπως το φύλο και το σώμα, στις οποίες θα μπορούσε να ενταχθεί και ο επαναπροσδιορισμός μεταξύ κοινωνίας και πολιτισμού που φέρνει ο οικολογικός προβληματισμός (Besse, 2004).

λόγω κάποιων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών (π.χ. μεταβυζαντινός). Στις Κοινωνικές Επιστήμες έχει παρατηρηθεί μια πληθωριστική χρήση όρων με το πρόθεμα μετα-, κυρίως για σύγχρονα φαινόμενα, κάτι που συχνά έχει να κάνει με τις προσωπικές ή τις κοινά διαδεδομένες αντίληψεις για τον «ορθότερο» ή «κλασικό» τρόπο που λειτουργεί ένα φαινόμενο. Επομένως, το ίδιο το πρόθεμα χρησιμοποιείται για να προσδώσει αρνητική χροιά στον όρο, κάτι που, όμως, μπορεί να προέρχεται από τις ίδιες τις προκαταλήψεις του ερευνητή (μετακαπιταλισμός, μετακόμμα, μετααλήθεια, μεταφιλελευθερισμός, μετααναρχισμός, μεταδημοκρατία κ.ο.κ.).

Καθώς η σκέψη εξελίσσεται και οι νέες επιστημολογικές τάσεις αλλάζουν ταχύτατα, παρατηρούμε σήμερα όλο και περισσότερο την παρακμή και αμφισβήτηση της “μετανεωτερικής” άνοιξης, που σημειώθηκε τη δεκαετία του 1990. Με τη συμβολή μας θέλουμε να διατηρήσουμε τρία βασικά αξιώματα αυτής της στροφής της κοινωνικής θεωρίας θεωρώντας ότι οι βασικές συνθήκες που οδήγησαν στην εμφάνιση και ανάπτυξή της δεν έχουν εκλείψει: (α) την ανάγκη της αμφισβήτησης της νεωτερικής ιδέας της προόδου και της ανάπτυξης, (β) την εξειδίκευση των προβληματισμών των μετανεωτερικών θεωριών που περιγράψαμε μέσω μιας ανάλυσης περίπτωσης με εμπειρική ματιά και όχι βάσει κάποιας κοινωνικής θεωρίας και (γ) την αντίληψη ότι υπάρχει μια δευτερογενής παραγωγή του χώρου μέσα από την οπτική των κοινωνικών υποκειμένων (Lefebvre, 1984).

Ίσως όμως η μεγαλύτερη καινοτομία - η οποία εμφανίζεται με διαφορετικές όψεις¹³ αλλά με κοινά χαρακτηριστικά - της πολλαπλής αυτής μετάβασης, είναι η επικέντρωση στο ρόλο της σχέσης μεταξύ των δρώντων και /ή των δρώντων με το χωρικό, θεσμικό, πολιτιστικό κ.ο.κ υπόβαθρο μελέτης και ο ρόλος της σχέσης αυτής με την ανάδειξη του υποκειμένου στην (υποτιθέμενη ή όχι) “αντικειμενική” πραγματικότητα που επικρατούσε στη σκέψη ως τότε. Μερικές όψεις της σκέψης αυτής θα εκθέσουμε στη συνέχεια, ώστε να γίνει κατανοητή- συνθετικά και περιληπτικά- η σημασία της ανάλυσης των δρώντων, του λόγου τους και των στρατηγικών που αναπτύσσουν.

Στον τομέα της πολιτικής επιστήμης αλλά και σε επιστήμες όπως της επικοινωνίας, ξεκινώντας από το έργο του M. Foucault, αναπτύσσεται η προβληματική γύρω από τις θεωρίες του λόγου (discourse theory) και την επιρροή, που έχει η αναπαράσταση των δρώντων στην κατανόηση και στην αντίληψη του εξωτερικού κόσμου γενικότερα.

Αντίστοιχα οι θεωρίες των “νέων κοινωνικών κινημάτων”, διερευνούν την ανάπτυξη νέων κοινωνικών κινημάτων (Touraine, 1984), μεταξύ των οποίων και το οικολογικό που

¹³ Π.χ. στο πεδίο των Επιστημών του χώρου, η ανάπτυξη από τη δεκαετία του 1980 της θεματικής της διακυβέρνησης και της Πολιτικής Οικολογίας που αναλύονται στη συνέχεια.

θα μας απασχολήσει περισσότερο, ως νέων πολιτικών και κοινωνικών υποκειμένων που αναδεικνύουν ανταγωνισμούς και συγκρούσεις, πέρα από τα κλασσικά μοτίβα των κοινωνικών-ταξικών συγκρούσεων, στα οποία η έννοια της διαφορετικής αναπαράστασης των κοινωνικής ευημερίας και των διαφορετικών αξιών που υπερασπίζονται, είναι πιο σημαντική από την διανομή (ή αναδιανομή) του πλούτου.

Ειδικότερα για το ζήτημα του περιβάλλοντος, με αφετηρία τον τομέα της Ανθρωπογεωγραφίας, κυρίως στον αγγλοσαξονικό κόσμο από τη δεκαετία του 1980, θα αναπτυχθεί η διεπιστημονική προσέγγιση της «Πολιτικής Οικολογίας¹⁴», ως τομέας που αναλύει ζητήματα που αφορούν την σχέση φύσης / κοινωνίας αξιοποιώντας την ανάλυση της πολιτικής οικονομίας του Μαρξ, όπως επίσης τα εργαλεία της αποδόμησης (destructuralisation), καταλήγοντας σε συγκεκριμένα κοινά θεωρητικά και μεθοδολογικά μοντέλα, ώστε να μπορεί να χαρακτηριστεί ως “σχολή” σκέψης που συγκαταλέγεται στις νεομαρξιστικές προσεγγίσεις¹⁵.

Την ίδια περίοδο, στον τομέα των Πολιτικών Επιστημών, ορμώμενες από τις ίδιες προκλήσεις, αναπτύσσονται οι νεοθεσμικές προσεγγίσεις¹⁶ της πολιτικής, με βασικότερο χαρακτηριστικό την ανάλυση του ρόλου και των επιδιώξεων των ανεπίσημων δρώντων διαμόρφωσης πολιτικής και όχι αποκλειστικά του τρόπου λειτουργίας των πολιτικών θεσμών. Ορισμένες νεοθεσμικές προσεγγίσεις αναδεικνύουν το ρόλο αυτών των κοινωνικών κινημάτων, όπως το οικολογικό, ως συλλογικών δρώντων βάσει της έννοιας των δομών πολιτικής ευκαιρίας (Tilly, 1978), που αναλύονται είτε ιστορικά, δηλαδή βάση των διαχρονικών προοπτικών που προκύπτουν λόγω των πολιτικών δομών (Revillard, 2003),

¹⁴ Ο όρος εδώ δε χρησιμοποιείται για να περιγράψει το πολιτικό ρεύμα της «Πολιτικής Οικολογίας» (Πρασίνων) αλλά την επιστημονική προσέγγιση, σε αντίθεση με το υπόλοιπο κείμενο.

¹⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου είδους προσέγγισης αποτελεί η διατριβή του Γ. Βελεγράκη για την περιβαλλοντική σύγκρουση στις Σκουριές Χαλκιδικής, αλλά και αυτή του Α. Μπούμα για τα «κοινά».

¹⁶ Χωρίς απαραίτητα να επικεντρώνονται στο ζήτημα των διαφορετικών αξιών ή αναπαραστάσεων, αλλά κυρίως στη συστηματική ανάλυση νέων –μη κλασσικών- πολιτικών και κοινωνικών υποκειμένων.

είτε συγκριτικά από χώρα σε χώρα, εισάγοντας και αυτοί το ρόλο των μη θεσμικών δρώντων στην πολιτική διαδικασία επεκτείνοντας έτσι τη λογική της “διακυβέρνησης” (βλέπε κεφ. 2.3).

Τέλος, στον τομέα που σχετίζεται με την ανάλυση της έννοιας της «προόδου», έννοια που έχει άμεση σχέση με την αντίληψη για την ανάπτυξη και το δημόσιο συμφέρον (βλέπε κεφ. 1) στην χάραξη των εδαφικών πολιτικών, αναπτύσσονται οι θεωρίες της μεταανάπτυξης (Escobar, 2015), που αμφισβητούν την γραμμική εξέλιξη των κοινωνιών προς μια προκαθορισμένη πορεία, που αντιστοιχεί σε αυτή που γνώρισαν τα αναπτυγμένα κράτη του βορρά και ως εκ τούτου, θέτουν σε αμφισβήτηση μια δεδομένη άποψη, που προκύπτει από την γενική θεώρηση περί ανάπτυξης, για την σχέση των κοινωνιών με τις πολιτικές προστασίας του περιβάλλοντος και την ανάπτυξη του οικολογικού/ περιβαλλοντικού κινήματος (δεδομένου ότι το οικολογικό κίνημα δημιουργήθηκε για να απαντήσει στις επιπτώσεις της βιομηχανικής ανάπτυξης στην ποιότητα ζωής).

2.1.2 Από τη “μετά” εποχή στη “μετά-μετά” εποχή.

Στις προηγούμενες σελίδες περιγράφηκαν οι πολλαπλές όψεις των αλλαγών που εκδηλώθηκαν στις λεγόμενες μεταβιομηχανικές κοινωνίες εδώ και μισό περίπου αιώνα, όμως τα τελευταία χρόνια έχουν αρχίσει να αναπτύσσονται νέες προκλήσεις, τις οποίες η πολιτική και κοινωνική θεωρία επιδιώκει να αναλύσει με μια καινούργια οπτική. Ως κύρια χαρακτηριστικά της νέας εποχής περιγράφονται μεταξύ άλλων τα ακόλουθα:

(α) η κατάσταση των συχνών παροδικών κρίσεων, που παρατηρείται από την πετρελαϊκή κρίση, έχει μετατραπεί σε μια μόνιμη και διαρκή κρίση στο λυκαυγές του 21ου αιώνα (Da Cunha & Ruegg , 2003) για τις δυτικές κοινωνίες, καθιστώντας τη “δεύτερη” μετανεωτερική γενιά πιο επισφαλής από την προηγούμενη.

(β) η πλήρης αλλαγή του γεωπολιτικού σκηνικού, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και των κομμουνιστικών κομμάτων και η ταχεία ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομικής διακυβέρνησης (παγκοσμιοποίηση) (Ramonet, 2000).

(γ) η τεράστια τεχνολογική πρόοδος, όπως το internet και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, η οποία μεταμορφώνει ριζικά όχι μόνο τον τρόπο επικοινωνίας, αλλά και τους τρόπους συλλογικής δράσης (Petrovou, 2014).

Μέσα σε αυτές τις νέες αλλαγές, οι θεωρίες σχετικά με τα νέα κοινωνικά κινήματα γενικότερα και με το οικολογικό κίνημα ειδικότερα, είτε συμπληρώνονται (είτε έρχονται σε αντίθεση) από νέες οπτικές, οι οποίες έχουν ονομαστεί “νέα” νέα κοινωνικά κινήματα και αφορούν πολιτικά φαινόμενα, που αναπτύχθηκαν μετά το 2000 με κυριότερα (α) το κίνημα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, (β) τα διάφορα κινήματα για πραγματική δημοκρατία (αραβική άνοιξη, ευρωπαϊκές χώρες, Occupy Wall Street κ.λ.π.).

Με τον ίδιο τρόπο, ενώ σε πολλές χώρες από το οικολογικό κίνημα προκύπτουν νέα πολιτικά φαινόμενα, τα πράσινα κόμματα, και το ζήτημα των ορίων της ανάπτυξης δίνει τη θέση του στην προβληματική για τη βιώσιμη ανάπτυξη ενσωματώνοντας την οικολογική οπτική στις δημόσιες πολιτικές, ταυτόχρονα γεννιούνται νέες κριτικές προσεγγίσεις όπως η προβληματική γύρω από την αποανάπτυξη (Latouche, 2022) (Demaria, Schneider, Sekulova, & Joan Martinez- Alier, 2013) και οι κινήσεις για μετάβαση (transition movement) (Taloté, 2015) (Alloun & Alexander, 2014).

Τέλος, τις προκλήσεις της νέας αυτής περιόδου επιδίωξαν να αναλύσουν οι γεωγράφοι, όπως ο D. Harvey (Harvey, 2007), υπό το πρίσμα των νέων (επιθετικών) ακραία νεοφιλελεύθερων πολιτικών και των επιπτώσεών τους στο χώρο. Η ανάλυση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία και για την Ελλάδα, όπου έχει ήδη γνωρίσει μια δεκαετία σφοδρής και πολλαπλής κρίσης και επομένως έχουν αναπτυχθεί μελέτες που επικεντρώνουν την ανάλυσή τους σε ζητήματα, όπως : (α) οι επιπτώσεις των πολιτικών λιτότητας στο χώρο στην αγορά κατοικίας και στην ενεργειακή φτώχεια, (β) η αρπαγή της γης (Χατζημιχάλης, 2014), (γ) η εξέλιξη των δρώντων (κινημάτων) υπεράσπισης του περιβάλλοντος (Calvão, Velegakis, & Kaika, 2017) και (δ) η ανάπτυξη νέων μορφών αλληλεγγύης (Αφουξενίδης & Γαρδίκη, 2014).

2.2 Περιβαλλοντική διακυβέρνηση: από τη “σιωπηλή επανάσταση” στους στόχους βιώσιμης ανάπτυξης

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα παρατηρούνται μια σειρά από εξελίξεις σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, εξελίξεις που μετέβαλαν σταδιακά τον τρόπο διαμόρφωσης και άσκησης πολιτικής, ενώ, παράλληλα, ανέδειξαν και μια νέα γενιά δικαιωμάτων που εισάγονται ως κοινωνικό αίτημα: τη Διακυβέρνηση και το Περιβάλλον. Οι Κοινωνικές Επιστήμες με τον όρο Νέα Κοινωνικά Κινήματα, ένα εκ των οποίων είναι το οικολογικό κίνημα, περιγράφουν τους συλλογικούς δρώντες, οι οποίοι ανέδειξαν στο επίπεδο της συγκρότησης της πολιτικής ατζέντας (agenda setting) το αίτημα για ένα καθαρό περιβάλλον και ταυτόχρονα συνέβαλαν στη δημιουργία θεσμών συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, πέρα από τους κλασικούς θεσμούς που προέβλεπαν οι σύγχρονες φιλελεύθερες δημοκρατίες ή οι κορπορατιστικές δομές αντιπροσώπευσης (Pleyers & Brieg, 2016).

Πράγματι, το ζήτημα της προστασίας του περιβάλλοντος αναδεικνύεται εκείνη την περίοδο με ολοένα και εντονότερο τρόπο. Οι πρώτες κριτικές φωνές στο μοντέλο ανάπτυξης εκφράζονται κατά τη δεκαετία του 1960 (Carson, 1981 (1962)) και πολλαπλασιάζονται με την ανάπτυξη των «Νέων Κοινωνικών Κινήματων» μετά το Μάη του 1968 (Gorz, 2020) (Μπούκτσιν, 2016) (Lipietz, 1999). Λίγα χρόνια αργότερα, η πετρελαϊκή κρίση (1973) και η όξυνση των περιβαλλοντικών ζητημάτων θα διευρύνει τον προβληματισμό γύρω από τα όρια της ανάπτυξης. Η έκθεση-σταθμός της Λέσχης της Ρώμης *Halte à la croissance* (1972), θα αποτελέσει την αφετηρία για ένα διεθνή προβληματισμό που θα θέσει τη βάση για τη διατύπωση, μια δεκαετία αργότερα, του όρου «βιώσιμη / αειφόρος ανάπτυξη» με την «Έκθεση της Burtland» (Locher & Quenet, 2009).

Παράλληλα, μεταβάλλεται η αντίληψη σχετικά με την άσκηση της κυβερνητικής πολιτικής. Πράγματι, η ανάδειξη του περιβαλλοντικού προβλήματος και των νέων συλλογικών κοινωνικών δρώντων έθεσε σε αμφισβήτηση την καθετοποιημένη λογική άσκησης της

εξουσίας και, ταυτόχρονα, τα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης (Γιαννακούρου, 2009).

Οι δημόσιες πολιτικές στην καθετοποιημένη, παραδοσιακή εκδοχή τους αφορούν αποκλειστικά στην ανάλυση της κυβερνητικής πολιτικής και της δημόσιας διοίκησης. Με αυτό τον τρόπο, το κράτος τίθετο εκτός της κοινωνίας, διοικώντας απρόσωπα στο όνομα ενός αφηρημένου «δημοσίου συμφέροντος». Ως εκ τούτου, ο παράγοντας «κοινωνία» συμμετέχει στη διαδικασία λήψης αποφάσεων μόνο μέσω των αντιπροσωπευτικών θεσμών που προέβλεπε το κάθε πολίτευμα. Αντίθετα, από τη δεκαετία του 1980 αναπτύσσεται η αντίληψη της «διακυβέρνησης», μίας διαδικασίας λήψης αποφάσεων άρρηκτα συνδεδεμένης με τις δημόσιες πολιτικές (Le Galès, 1993). Ο όρος «διακυβέρνηση», επομένως, είναι ευρύτερος από το γενικό ορισμό που αφορά στην «άσκηση εξουσίας, έλεγχο, διαχείρισης της εξουσίας που κυβερνά» (Webster Unbridged Dictionary) και αποτελεί ένα νέο πρότυπο δράσης. Όπως χαρακτηριστικά ορίζει ο πολιτικός επιστήμονας R. Charlick στο *Αφρικανικό τμήμα του Γραφείου των Ηνωμένων Πολιτειών για τη Διεθνή Ανάπτυξη* (USAID) το 1992, η διακυβέρνηση είναι «η αμερόληπτη, διαφανής διαχείριση των δημόσιων υποθέσεων διαμέσου της δημιουργίας ενός συστήματος κανόνων που είναι αποδεκτοί ως συστατικοί για την νόμιμη εξουσία, με σκοπό την προώθηση και ανάδειξη των κοινωνικών αξιών στις οποίες στοχεύουν τα άτομα και οι ομάδες» (Charlick, 1992). Ο ορισμός αυτός περιγράφει με πιο ολοκληρωμένο τρόπο το όρο διακυβέρνηση, καθώς δίνει μια κανονιστική οπτική σε σχέση με τη φύση της σχέσης μεταξύ «εξουσίας» και «κοινωνίας».

Είναι προφανές ότι ο όρος διακυβέρνηση αναδεικνύει την αντίληψη ότι η κοινωνία αποτελείται από ομάδες με διαφορετικές επιδιώξεις και όχι από ένα ενιαίο σύνολο, όπως ισχύει στην κλασική θεώρηση του έθνους-κράτους.

Η ανάλυση του τοπικού δυναμικού διακυβέρνησης, γενικά, μπορεί να προσεγγιστεί με τρεις τρόπους : α) με την έρευνα γύρω από την εφαρμογή των δημόσιων πολιτικών πάνω

στο ζήτημα των χωροταξικών πολιτικών, β) με την ανάλυση των συνεργειών γύρω από καινοτόμα τοπικά σχέδια και δράσεις (Pappy & Torre, 2002) και γ) με αυτό της κοινωνικής ρύθμισης μέσω των συγκρούσεων, των χρήσεων και των συμπεριφορών μέσα σε μια δεδομένη περιοχή. Η τρίτη ανάλυση που κατευθύνεται προς τη σφαιρική μελέτη των δρώντων αποτελεί και τη δική μας προσέγγιση.

Παράλληλα με την ανάπτυξη της συζήτησης για το περιβάλλον σε διεθνές επίπεδο, στο τοπικό επίπεδο το φαινόμενο της κοινωνικής κινητοποίησης γύρω από την προστασία του περιβάλλοντος, την ποιότητα ζωής και τα δικαιώματα αναπτύσσεται, όπως αναφέραμε στην παράγραφο 2.1. Δηλαδή οι θεωρίες α) των νέων κοινωνικών κινημάτων (Touraine, 1984), β) των κινημάτων πόλης (Castells, 1982), γ) του οικολογικού κινήματος (Lipietz, 1999) προσπαθούν η κάθε μια με τον τρόπο της να περιγράψουν το «γαλαξία οργανώσεων» (Micoud, 2001) και δραστηριοποιούνται για την υπεράσπιση του περιβάλλοντος συχνά δίνοντάς του ιστορικό ή δομικό ρόλο.

Έχουμε ξεκινήσει με τη διαπίστωση ότι οι εδαφικές διαδικασίες συναντούν όλο και περισσότερες αντιθέσεις. Έχουν γίνει ευρέως γνωστά τα ακρώνυμα NIMBY (Not in My Backyard), LULU (Locally Unwanted Land Uses) ή CAVES (Citizen Against Virtually Everything) που έχουν εμφανιστεί τελευταία στην βιβλιογραφία για να περιγράψουν το φαινόμενο (Popper, 1981) (Freudenbourg, 1992). Οι παραδοσιακοί δρώντες της χωροταξικής πολιτικής, όπως η κεντρική διοίκηση και η τοπική αυτοδιοίκηση, φαίνεται να αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες, όταν πρόκειται να εφαρμόσουν στην πράξη τα σχέδιά τους και την αναπτυξιακή τους πολιτική. Γνωρίζοντας αυτό το πρόβλημα, επιχειρούν να προσαρμόζουν τις πρακτικές τους διαδικασίες ώστε αυτές να γίνονται πιο συμμετοχικές. Πρόκειται για συνεδρίες διαβούλευσης με ενεργή συμμετοχή των ενδιαφερομένων στη σύλληψη του έργου ή απλές ενημερωτικές (κατ' άλλους προπαγανδιστικές) εκδηλώσεις, όπως παρουσιάσεις των έργων για τους δημοσιογράφους, διαφημιστικό οπτικοακουστικό υλικό (συχνά εξωραϊσμένο) κ.ο.κ.

Σε κάθε περίπτωση η διάσταση των συγκρούσεων δρώντων καθίσταται βασική παράμετρος για τη διαμόρφωση των πολιτικών, που αφορούν τη χωροταξία και τη διαχείριση του περιβάλλοντος. Επομένως οι υπεύθυνοι διαμόρφωσης πολιτικών οφείλουν να τις λαμβάνουν υπόψη από την αρχή στον όποιο σχεδιασμό τους και όχι μόνο κατά τη διάρκεια της υλοποίησης του σχεδιασμού.

2.3 Οι συγκρούσεις: θεωρητικό πλαίσιο και ορισμοί

Το φαινόμενο των συγκρούσεων αποτελεί ιδιαίτερα διαδεδομένο θέμα μελέτης στις κοινωνικές επιστήμες και ιδιαίτερα στην κοινωνιολογία από την αρχή σχεδόν της ανάπτυξης της κοινωνιολογικής σκέψης (Simmel, 1992 (1908)), οπότε πριν ορίσουμε τη σύγκρουση μέσα στο χώρο και σε σχέση με αυτόν, είναι αναγκαίο να προσφύγουμε στην κοινωνιολογία για ορισμένους βασικούς ορισμούς και διευκρινίσεις που θα φανούν χρήσιμες για την μελέτη μας. Στη γεωγραφία -που όπως είπαμε αγνοούσε μέχρι πρόσφατα το ζήτημα- οι συγκρούσεις αποτελούν αντικείμενο μελέτης από τα μέσα του 19ου αιώνα ως τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου μονάχα από μια μερίδα ριζοσπαστών γεωγράφων όπως ο Reclus και ο Kropotkin που αντιλαμβάνονται πρώτοι την κοινωνική και πολιτική διάσταση των χωρικών φαινομένων (Pelletier, 2013).

Όμως η μελέτη των συγκρούσεων γνωρίζει εκ νέου άνθιση από τη δεκαετία του 1990, αφού είχε αναπτυχθεί αρχικά στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και κυρίως τη δεκαετία του 1970 όπως αναφέρθηκε ήδη, όταν η μεταβιομηχανική κοινωνία γνώρισε νέες μορφές συλλογικής δράσης, όπως και μια πληθώρα κοινωνικών κινημάτων και γεγονότων διαμαρτυρίας (Bulle & Tarragoni, 2021). Αφετηρία αυτού του προβληματισμού εκφράστηκε με πλούσια βιβλιογραφία σχετικά με τις αστικές συγκρούσεις (Castells, 2017 (1981)).

Παράλληλα, και κυρίως μετά τη δεκαετία του 1990, αρχίζει η συστηματική μελέτη των αστικών συγκρούσεων στον αγροτικό χώρο, αναδύοντας νέους τύπους συγκρούσεων που δεν αφορούν πλέον τις κλασικές θεματικές συγκρούσεων χρήσης, αλλά εκφράζουν

διαφορετικές λογικές διαχείρισης του χώρου και σηματοδοτούν μια διαδικασία που ονομάστηκε «αστικοποίηση της υπαίθρου» (Bossuet, 2006) (Mormont, 2006) (Μωυσίδης & Ζιώγας, 1996).

2.3.1 Οι συγκρούσεις στις κοινωνικές επιστήμες και στη γεωγραφία

Σε γενικές γραμμές, οι ορισμοί των συγκρούσεων μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε ένα ευρύ φάσμα, από τους πιο «γενικούς» ως τους πιο «ειδικούς» και από τους πιο «αφηρημένους» στους πιο «συγκεκριμένους». Ο πιο μινιμαλιστικός ορισμός που είναι και ο πιο διαδεδομένος, καθώς επιδιώκει να δώσει ένα γενικό ορισμό του φαινομένου (αν και έχει χρησιμότητα μόνο ως αφετηρία σκέψης), ορισμός που στη συνέχεια μπορεί να οδηγήσει σε πληθώρα διαφορετικών προσεγγίσεων, είναι ότι *«οι συγκρούσεις αποτελούν μια κατάσταση αντιπαράθεσης δύο δρώντων με διαφορετικά (παροδικά ή μη) συμφέροντα»* (Lévy & Lussault, 2013). Όταν όμως αρχίσουμε να επεξεργαζόμαστε το χαρακτήρα των αντιπαρατιθέμενων δρώντων αλλά και τα κίνητρα των συγκρούσεων, αντιλαμβανόμαστε πολύ γρήγορα, ότι το φάσμα είναι ιδιαίτερα ευρύ, περνώντας από την οικογενειακή εστία ως τις απεργιακές κινητοποιήσεις και έως (ακόμη και) τις ένοπλες συγκρούσεις, καθώς οι δρώντες μπορεί να είναι από άτομα και κοινωνικές ομάδες έως διαφορετικά κράτη (Charlier, 1999).

Η σύγκρουση είναι η έκφραση μιας αντιπαράθεσης, μιας έντασης, η οποία στην παραδοσιακή φιλοσοφική σκέψη και στην κοινωνική θεωρία, αποτελεί την έκφραση/ εκδήλωση της κοινωνικής δυσαρμονίας. Όμως από τις αρχές του 20ου αιώνα, μέσα από το έργο του Γερμανού κοινωνιολόγου Georg Simmel (1908), έχει αναδειχθεί η οπτική της σύγκρουσης όχι μόνο ως δυσλειτουργία της κοινωνίας αλλά και ως δημιουργός κοινωνικών δεσμών. Πράγματι, οι κοινωνικές συγκρούσεις γίνονται αντιληπτές και ως απελευθερωτικές διαδικασίες των αντιθέσεων και επομένως βασικό στάδιο για τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Simmel :*“η σύγκρουση, παρόλο που πρόκειται για μια εκδήλωση διαφωνίας, αποτελεί επίσης μια δύναμη κοινωνικοποι-*

ησης που συνδέει τα αντιπαρατιθέμενα μέρη” (Simmel, 1992 (1908)). Όπως αναδεικνύουν οι γεωγράφοι των συγκρούσεων (Mellot & Pélisse, 2008) (Torre & et al. , 2014) (Dziedzicki, 2015) (Cadoret, 2011; Wolf, 2001) (Lecourt, 2003), η σύγκρουση μπορεί να αποτελέσει πλεονέκτημα, καθώς αποτελεί μια υγιή έκφραση των αντιπαραθέσεων και αποτελεί, επομένως, ένα απαραίτητο στάδιο για μια πλουραλιστική κοινωνία και μια δημοκρατική (και συμμετοχική) διακυβέρνηση. Επομένως, δεν θα πρέπει να θεωρηθεί παράδοξο το γεγονός ότι οι συγκρούσεις λειτουργούν ως τρόπος ρύθμισης των σχέσεων μέσα στην κοινωνία, καθώς η αναταραχή που προκαλούν στις κοινωνικές σχέσεις συμβαίνει ώστε να ισορροπήσουν ξανά σε νέες, πιο «βιώσιμες» βάσεις (Cadoret, 2011).

Μια πρώτη χρήσιμη διάκριση που δεν συνιστά απαραίτητα κατηγοριοποίηση βρίσκεται στον ορισμό των συγκρούσεων, είτε ως συγκρούσεις χρήσης (Ancelovici, 2009) (Bourdieu, 1994), δηλαδή για τη χρήση ενός πόρου, είτε ως συγκρούσεις μεταξύ κοινωνικών ομάδων (Mormont, 2006).

Πράγματι, οι συγκρούσεις επιτρέπουν να εκδηλωθούν οι όποιες εντάσεις και εχθρικές διαθέσεις μεταξύ ατόμων και κοινωνικών ομάδων, ενώ, παράλληλα, ευνοούν την διάδραση μεταξύ κοινωνικών υποκειμένων. Εξάλλου, αυτό που γίνεται αντιληπτό στην κοινωνιολογική θεωρία του 20ου αιώνα έχει αναδειχθεί ήδη από τις ριζοσπαστικές πολιτικές θεωρίες του 19ου και έχει επικαιροποιηθεί από τους θεωρητικούς των «νέων κοινωνικών κινημάτων»: δηλαδή ότι η «σύγκρουση» θεωρείται απαραίτητο στοιχείο της κοινωνικής μεταβολής (Groux, 1998).

Στη Γεωγραφία, όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι συγκρούσεις αποτελούν ένα ταχύτατα αναπτυσσόμενο αντικείμενο μελέτης, παλιότερα υποτιμημένο, αφού περιοριζόταν αρχικά στις ένοπλες συγκρούσεις στο γεωπολιτικό επίπεδο και στις κοινωνικές συγκρούσεις χωρίς χωρική αναφορά. Στη συνέχεια, από τη δεκαετία του '80, επεκτάθηκε στις αστικές συγκρούσεις, στη χωροταξία και στο περιβάλλον, ενώ σήμερα

επεκτείνεται σταδιακά και σε τομείς χωρίς άμεσο χωρικό υπόβαθρο, αλλά με έμμεση αναφορά στην εδαφική και περιβαλλοντική διάσταση (Mormont, 2006).

Για να υπάρξουν συγκρούσεις, χρειάζεται να υπάρχουν ανταγωνιστικές ομάδες και κίνητρο. Πράγματι, οι συγκρούσεις μπορούν να φέρουν σε αντιπαράθεση δύο ή περισσότερους δρώντες, ενώ, όσον αφορά τα κίνητρα, θα μπορούσαν να είναι απόλυτα αντικειμενικά, μετρήσιμα και αντιληπτά από την κλασική (νεωτερική) ανάλυση, όπως τα οικονομικά, ή, αντίθετα, μπορούν να είναι πιο υποκειμενικά και να αφορούν τον τρόπο που ιδιοποιούνται τα αντιπαρατιθέμενα κοινωνικά υποκείμενα το χώρο. Εξάλλου, τα κίνητρα μπορεί να διατυπώνονται ξεκάθαρα ή, αντίθετα, να υποκρύπτονται ή ακόμη και να μην είναι ξεκάθαρα αντιληπτά στους ίδιους τους δρώντες.

Το ζήτημα των κινήτρων έχει μελετηθεί στην κοινωνιολογία. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε σχετικές μελέτες (Deutsch, 2011) (Dahnerdorf, 1995) (Touzard, 2006), οι οποίες τα διακρίνουν σε τρία είδη: (α) όταν οι αντίπαλοι έχουν ανταγωνιστικούς στόχους, (β) όταν έχουν τον ίδιο στόχο αλλά με ανταγωνιστικό τρόπο και (γ) όταν υπερασπίζονται διαφορετικές (αντιπαρατιθέμενες) αξίες.

Δύο επιπλέον όροι που περιγράφουν τα κίνητρα της σύγκρουσης: η σπάνη / έλλειψη και η εξουσία. Το ζήτημα της σπάνης, που εκ πρώτης όψεως συνδέεται με τη μαλθουσιανή λογική, στη σύγχρονη περιβαλλοντική επιστήμη συνδέεται με τα όρια της βιωσιμότητας της διαχείρισης χώρου και πόρων. Γι' αυτό το λόγο έχει αποτελέσει βασικό εργαλείο ανάλυσης των περιβαλλοντικών συγκρούσεων με δύο κυριότερες σχολές που έχουν ερευνήσει το ζήτημα, δηλαδή αυτή του Thomas Homer-Dixon (Homer-Dixon, 1999) (Homer-Dixon, 1991) και των συνεργατών του στο Πανεπιστήμιο του Toronto και αυτή των Ελβετών Günther Bächler et Kurt Spillman της ερευνητικής ομάδας ENCOP (*Environment and Conflicts Project*) (Baechler , Spillmann , & Suliman , 2002).

Το ζήτημα της εξουσίας έχει επίσης ενδιαφέρον καθώς μας φέρνει σε επαφή με τα ζητήματα της νομής της εξουσίας μέσα σε ένα πολυπολικό και ολοένα και πιο οριζόντιο σύστημα δρώντων, ειδικά όταν σε συνθήκες κρίσης φέρνει στην επιφάνεια ισχυρές τάσεις αλλαγής χρήσης και ιδιοκτησίας της γης όπως η «υφαρπαγή της γης» (Sassen, 2013).

Σε μια προσπάθεια σύνθεσης και διατύπωσης ενός γενικού κανόνα, αξιοποιώντας όχι μόνο την ανάλυση των κινήτρων αλλά και των ιδιαιτεροτήτων των σύγχρονων κοινωνιών που αναφέρθηκαν στις προηγούμενες σελίδες, θα λέγαμε ότι η δυναμική των συγκρούσεων (Charlier, 1999) τροφοδοτείται από το γεγονός ότι *“το πέρασμα από το ένα κοινωνικό μοντέλο σε ένα επόμενο ενεργοποιεί σχέσεις ασυμβατότητας ανάμεσα στις νέες λειτουργίες και στις παλιότερες δομές που δημιουργήθηκαν σε διαφορετικό (προηγούμενο) πλαίσιο”* (Lacoste, 2003). Με άλλα λόγια μια έντονη “συγκρουσιαικότητα” είναι ταυτόχρονα χωρική αλλά και χρονική. Μια τέτοια θεώρηση φέρνει σε επικοινωνία την μελέτη των κοινωνικών συγκρούσεων που εμφανίζονται στο μικρο-επίπεδο, που φαινομενικά αποτελούν το αντικείμενο μελέτης μας, με τις ιστορικές κοινωνικές συγκρούσεις, με στόχο όμως να ερευνήσουμε τις ευρύτερες κοινωνικές μεταβολές στο μακρο-επίπεδο, οι οποίες απασχόλησαν την πολιτική σκέψη τουλάχιστον από την εποχή που εκδόθηκε το κομμουνιστικό μανιφέστο, και οι οποίες τροφοδότησαν τις θεωρίες για τα νέα κοινωνικά κινήματα (βλέπε κεφ. 2.2.2).

Έχοντας ορίσει τις συγκρούσεις ως αποτέλεσμα ανταγωνισμών δύο (ή περισσότερων) δρώντων που εκδηλώνονται στην κοινωνία, γεννιούνται αμέσως το ακόλουθα ερωτήματα : (α) αν όλοι οι ανταγωνισμοί οδηγούν σε σύγκρουση και αν όχι, πότε μπορεί να χαρακτηριστεί ένας ανταγωνισμός σύγκρουση; και ανάλογα με τους αντιπαρατιθέμενους δρώντες και / ή τα κίνητρα, σε τι είδους συγκρούσεις οδηγούμαστε; και (γ) υπάρχει μια διαβάθμιση των συγκρούσεων ανάλογα είτε με τη χωρική και χρονική διάσταση είτε με το πλήθος των εμπλεκόμενων δρώντων;

Το κάθε ένα από τα παραπάνω ερωτήματα μπορεί να απαντηθεί με σύντομο τρόπο ή να αποτελέσει ένα ολόκληρο θεωρητικό ζήτημα.

Σχετικά με το πρώτο ζήτημα, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι όλοι οι ανταγωνισμοί δεν οδηγούν σε σύγκρουση. Για να περιγραφεί καλύτερα το φαινόμενο εισάγεται και ο όρος «ένταση» ως πρώτο στάδιο συγκρούσεων, όπως και οι συγκρούσεις εν υπνώσει μέχρι να καταλήξουμε σε ανοιχτές συγκρούσεις και τέλος στα κοινωνικά κινήματα. Με άλλα λόγια θα μπορούσε να διαμορφωθεί μια «κλίμακα» διαφωνιών από τους απλούς ανταγωνισμούς στις συγκρούσεις και από τις συγκρούσεις στις κοινωνικές κινητοποιήσεις (Charlier, 1999) όπως φαίνεται στο ακόλουθο πίνακα.

Βαθμός Ανταγωνισμού	Εν υπνώσει ανταγωνισμοί	Εντάσεις	Εν υπνώσει συγκρούσεις	“τακτικές” συγκρούσεις	Κοινωνικά κινήματα
Συγκρούσεις				X	X

Πίνακας 5. Σύγκριση τύπων ανταγωνισμού για το περιβάλλον, με X οι ανταγωνισμοί που μπορούν να θεωρηθούν συγκρούσεις.

2.3.2 Από τις συγκρούσεις στις περιβαλλοντικές συγκρούσεις

Στην έρευνά μας, όπως και σε όλες τις ανάλογες έρευνες, το ευρύ φάσμα των συγκρούσεων έχει περιοριστεί σε έναν συγκεκριμένο τύπο συγκρούσεων, οι οποίες αποτελούν και το αντικείμενο μελέτης.

Ο ορισμός των περιβαλλοντικών συγκρούσεων εκ πρώτης όψews είναι σχετικά απλός: πρόκειται για τις κοινωνικές συγκρούσεις, στις οποίες εμπλέκονται ποικίλοι κοινωνικοί δρώντες (οργανωμένοι ή ανοργανωτοι, θεσμικοί ή όχι, ιδιωτικοί, δημόσιοι ή συλλογικοί, τοπικοί ή υπερ-τοπικοί και εθνικοί), έχοντας σαν κίνητρο ανταγωνισμού κάποιο από το ευρύ φάσμα των θεμάτων που αφορούν τη θεματική του περιβάλλοντος.

Έχοντας υπ' όψη τους γενικούς ορισμούς για τις συγκρούσεις στις Κοινωνικές Επιστήμες, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε σε ένα γενικό ορισμό για τις περιβαλλοντικές συγκρούσεις που θα μπορούσε να ήταν ο ακόλουθος: Οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις αναφέρονται σε διαφορές ή διαφορά απόψεων που προκύπτουν ανάμεσα σε άτομα, ομάδες ή οργανισμούς, σχετικά με τη χρήση, τη διαχείριση ή την προστασία των φυσικών πόρων ή του περιβάλλοντος. Αυτές οι συγκρούσεις μπορεί να προκύπτουν από ανταγωνιστικά συμφέροντα, αξίες ή στόχους που σχετίζονται με τη διαχείριση του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων, όπως η διατήρηση, η ανάπτυξη και η εξόρυξη πόρων. Οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις μπορούν να συμβούν σε διαφορετικά επίπεδα, από το τοπικό έως το παγκόσμιο, και μπορούν να περιλαμβάνουν διαφορετικά εμπλεκόμενα μέρη, όπως κυβερνήσεις, επιχειρήσεις, κοινότητες και οργανώσεις περιβάλλοντος. Κάποια κοινά παραδείγματα περιβαλλοντικών συγκρούσεων περιλαμβάνουν διαφωνίες σχετικά με τη χρήση γης, την πρόσβαση στους φυσικούς πόρους, τη ρύπανση και τις πολιτικές αλλαγής του κλίματος.

Στον γενικό ορισμό προστίθενται δύο αιρέσεις που οδηγούν στον δικό μας ορισμό των συγκρούσεων:

- Οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις είναι κοινωνικές συγκρούσεις και όχι διαπροσωπικές, καθώς απαιτούν μεγαλύτερες κοινωνικές ομάδες και έχουν συλλογική και δημόσια διάσταση. Επομένως, εξαιρούνται του ορισμού οι ανταγωνισμοί και οι συγκρούσεις μεταξύ γειτόνων.
- Το αντικείμενο «περιβάλλον» είναι εξαιρετικά ευρύ και σχετικά υποκειμενικό. Επομένως και οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις, ως ένα βαθμό, είναι συγκρούσεις όπου οι ανταγωνιστές έχουν αναδείξει -μέσω του λόγου και της επιχειρηματολογίας τους- ότι το επίδικο έχει περιβαλλοντική διάσταση.

Ο ορισμός αυτός κρίνεται ως ο πιο κατάλληλος, καθώς αναδεικνύει τα βασικά χαρακτηριστικά της προβληματικής της διατριβής, δηλαδή: (α) καλύπτει όλο το φάσμα των ζητημάτων που προκύπτουν με αφορμή την προστασία του περιβάλλοντος, της υγείας και της ποιότητας ζωής, (β) αναδεικνύει την αλληλεπίδραση σύγκρουσης με τις νέες κοινωνικές πραγματικότητες που αναδεικνύονται στις σύγχρονες κοινωνίες (όπως περιγράφονται στα κεφ. 2.1.1 και 2.2.1), ενώ (γ) αιτιολογεί την υπόθεση εργασίας και το ερευνητικό ερώτημα της διατριβής για τη διασύνδεση του αφηρημένου «κοινωνικού κινήματος», του οικολογικού, με τους μη θεσμικούς συλλογικούς δρώντες που πρωταγωνιστούν στις υπό μελέτη συγκρούσεις και που έχουν οριστεί ως δρώντες υπεράσπισης περιβάλλοντος.

Σε αντίθεση με τον ορισμό μας, στην πλούσια βιβλιογραφία που σχετίζεται με ανάλογες περιπτώσεις συγκρούσεων, ο όρος «περιβαλλοντικές συγκρούσεις» δεν είναι πάντα σε χρήση, αλλά αξιοποιούνται διαφορετικοί όροι ανάλογα με το αντικείμενο μελέτης και το θεωρητικό υπόβαθρο κάθε έρευνας. Έτσι για παράδειγμα έχουμε (α) τις κοινωνικές συγκρούσεις σχετικές με το περιβάλλον (Pailloux & Ripoll, 2019), (β) τις συγκρούσεις χρήσης σχετικά με το περιβάλλον (Cadoret, 2006), (γ) τις χωροταξικές συγκρούσεις (Lecourt, 2003), (δ) τα γεγονότα διαμαρτυρίας για το περιβάλλον (Καβουλάκος, 2009), (ε) τις αστικές συγκρούσεις (Villeneuve, Trudelle, Pelletier, & Thériault, 2009), ορισμοί που παραπέμπουν σε διαφοροποιημένη προβληματική αλλά που καλύπτουν το ίδιο ευρύ και αναπτυσσόμενο αντικείμενο μελέτης.

Εξάλλου στην πλειοψηφία τους οι υπό μελέτη συγκρούσεις, αποτελούν “μικρά” και “συνεχή” γεγονότα, που γίνονται αντιληπτά ως μια «σταθερά» στις περιοχές μελέτης. Για να γίνει σύνδεση αυτών των «διάχυτων» και «συνεχών» συγκρούσεων, με τις (όποιες) μακρο- κοινωνικές μεταβολές απαιτείται μια επιπλέον κατηγοριοποίηση, η οποία έχει το χαρακτήρα διαβάθμισης ως προς την ένταση.

Οι συγκρούσεις πράγματι μπορούν να χωριστούν στις «τακτικές και συνεχείς» και σ' αυτές που εκδηλώνονται σε συνθήκες κρίσης, με τις δεύτερες να κατατάσσονται στις «κοινωνικές κινητοποιήσεις» (Vachon, 2004). Επομένως, με την επιλογή του ορισμού των περιβαλλοντικών συγκρούσεων ως προϊόντων της συλλογικής δράσης των ΔΥΠ, μπορούμε να διερευνήσουμε και το βαθμό σύνδεσής τους με τα κοινωνικά κινήματα και τις (μακρο- ή μικρο-) κοινωνικές μεταβολές. Επιπρόσθετα, με τη διερεύνηση όλου του φάσματος των συγκρούσεων, από τις συνεχείς και διαρκείς έως τις «κοινωνικές κινητοποιήσεις», καλύπτονται όλα τα είδη των κινήτρων, είτε ορθολογικού χαρακτήρα, είτε σχετιζόμενα με την αναπαράσταση του χώρου, ενώ παρατηρούνται (όσο η θεματική για το περιβάλλον και τη βιωσιμότητα αναπτύσσεται) ακόμη και περιπτώσεις όπου οι συγκρούσεις δεν αφορούν συγκεκριμένο χωρικό υπόβαθρο.

Στις περιβαλλοντικές και γενικότερα στις εδαφικές συγκρούσεις, όπου υπάρχει συγκεκριμένο χωρικό υπόβαθρο, δηλαδή στην συντριπτική πλειοψηφία των εν λόγω συγκρούσεων, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι οι συγκρούσεις μπορούν να συνοψιστούν, με μια πρώτη, γενική κατηγοριοποίηση, στις ακόλουθες:

- στον ανταγωνισμό για τη διανομή του χώρου και των δραστηριοτήτων του
- στον ανταγωνισμό για τη διανομή των πόρων
- στον ανταγωνισμό για την πρόσβαση
- στο ζήτημα της διαμόρφωσης / ανάπλασης του χώρου
- στο ζήτημα της διαχείρισής του (ιδιωτικό, δημόσιο, κοινωνικοποιημένο, μεικτό κ.ο.κ.)

Τέλος, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε, συνδέοντας το ζήτημα του κινήτρου με το περιεχόμενο των ζητημάτων που προκαλούν ανταγωνισμό, τέσσερεις διακριτούς τύπους περιβαλλοντικών συγκρούσεων που καταδεικνύουν την έντονη συγκρουσιακότητα:

-Η σύγκρουση για τη χωροθέτηση των μεγάλων υποδομών (όπως αεροδρομίου, υποδομών μεταφοράς, σταθμών παραγωγής ενέργειας κ.λ.π.). Η πιο συνηθισμένη μορφή σύγκρουσης για τις χρήσεις γης εμπλέκει, τόσο τις τοπικές κοινωνίες που συνήθως αντιδρούν στη χωροθέτηση τέτοιων έργων κοντά τους, όσο και τους διαμορφωτές πολιτικής.

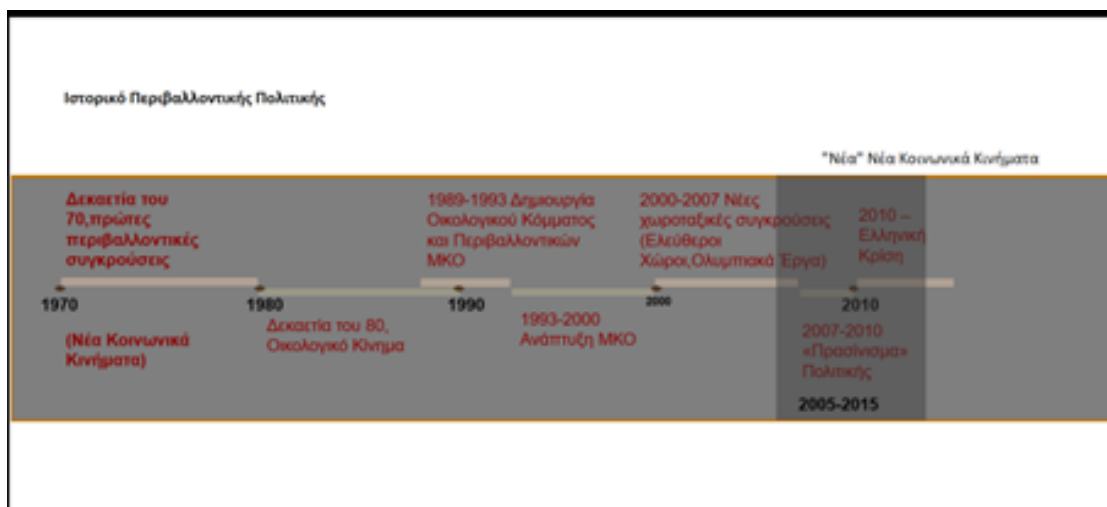
-Η σύγκρουση για τη διαχείριση των ήδη υφιστάμενων ρυπογόνων δραστηριοτήτων, οι οποίες φέρνουν σε αντίθεση τοπικούς φορείς και επιχειρηματικές, συνήθως, δραστηριότητες.

-Η σύγκρουση για την προστασία της φύσης και της άγριας ζωής, η οποία μπορεί να φέρει σε αντίθεση τοπικές πρακτικές ή οικονομικές δραστηριότητες, μεγαλύτερα επιχειρηματικά σχέδια και οικολογικές οργανώσεις.

-Η σύγκρουση γύρω από τους στόχους και το γενικότερο σχεδιασμό των πολιτικών. Πρόκειται για τη γενικότερη πολιτική συζήτηση γύρω από τον τρόπο διαχείρισης των φυσικών πόρων και τα όρια της ανάπτυξης, συζήτηση που έχει ξεκινήσει από τη δεκαετία του 1960 (βλέπε κεφ. 2.4) και έχει οδηγήσει στη δημιουργία του πράσινου κινήματος κυρίως στη Δ. Ευρώπη και στον ολοένα και μεγαλύτερο συνυπολογισμό της διάστασης της αειφορίας στη διαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών.

2.4 Περιβαλλοντική πολιτική και συγκρούσεις στην Ελλάδα: μια εισαγωγή

2.4.1 Ιστορικό του οικολογικού κινήματος στην Ελλάδα

Εικόνα 1. Ιστορικό του οικολογικού κινήματος (timeline)(Πηγή : Ιδία επεξεργασία)

Το οικολογικό κίνημα στην Ελλάδα¹⁷ γνώρισε τη δική του εξέλιξη παράλληλα με την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής ευαισθησίας παγκοσμίως (Kousis, 1999). Οι πρώτες κριτικές στα αποτελέσματα της οικονομικής ανάπτυξης και της ανεξέλεγκτης τσιμεντοποίησης εμφανίζονται πολύ γρήγορα, ήδη από τη δεκαετία του τριάντα. Πρόκειται, όμως, για περιορισμένης έκτασης αντιδράσεις και λίγοι ενδιαφέρονται για τους μικροαστούς επιστήμονες που χαρακτηρίζονται σαν αντιδραστικοί και / ή σαν ουτοπιστές (Τσακίρης, 1997). Ο οικολογικός πολιτισμός και η συναφής προβληματική εμφανίζονται ουσιαστικά την εποχή που η οικονομική ανάπτυξη στην μεταπολεμική Ελλάδα είχε ήδη διαλύσει τις πρακτικές αυτοδιάθεσης και βιωσιμότητας που διατηρούνταν στην ελληνική επαρχία (Λουλούδης, 1986).

Οι πρώτες μαζικές κινητοποιήσεις σχετικές με το περιβάλλον, ξεκίνησαν στις αρχές της δεκαετίας του 1970, οι κινητοποιήσεις ενάντια στην εγκατάσταση διυλιστηρίων στην Πάχη των Μεγάρων (1973) ή ενάντια στην εγκατάσταση πυρηνικού εργοστασίου στην

¹⁷ Για την Ιστορία του ελληνικού οικολογικού κινήματος, προσφύγαμε και σε έναν αριθμό ανοιχτών συνευξέων (βλ. κεφάλαιο 3.5.1), ώστε να συμπληρώσουμε τη σχετικά περιορισμένη βιβλιογραφία.

Κάρυστο (1977-1979) (Botetzagias, 2001). Την ίδια δεκαετία, η αναθεώρηση του Συντάγματος, μετά την πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών, είχε ως απότοκο το άρθρο 24 σχετικό με την προστασία του περιβάλλοντος, που εξασφάλιζε ένα ιδιαίτερα αυστηρό προστατευτικό πλαίσιο για το περιβάλλον (Kousis, 2003). Πράγματι, το άρθρο 24 αποτελεί ένα ιδιαίτερα ισχυρό εργαλείο για την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων (τα παλιά βοσκοτόπια του δασικού κώδικα του 1929 που απολαμβάνουν σχεδόν το ίδιο καθεστώς προστασίας με αυτό των δασών) (Γιαννακούρου Γ. , 2018). Τη δεκαετία του 1980, τα περιβαλλοντικά προβλήματα, όπως η ατμοσφαιρική ρύπανση στην Αθήνα -το γνωστό νέφος- και οι αυθαίρετες οικοδομές κυρίως στον περιαστικό χώρο, πολλαπλασιάζονται. Εκείνη την περίοδο, κάνει την εμφάνιση του ο όρος «οικολογία», όπως επίσης και οι πρώτες οικολογικές οργανώσεις που δημιουργούν τοπικές δομές από τις οποίες λίγες μόνο διεκδικούν ρόλο σε εθνικό επίπεδο (Karamichas, 2002). Ο δε όρος «περιβάλλον», γνωρίζει μια πραγματική διάδοση, μονάχα από τη δεκαετία του 1990. Τότε έχουμε την εφήμερη εμπειρία ενός οικολογικού κόμματος (1988-1993 / η Ομοσπονδία Οικολογικών και Εναλλακτικών Οργανώσεων), που δημιουργήθηκε από τους τοπικούς συλλόγους και κινήσεις, που λειτουργούσαν τη δεκαετία του ογδόντα και αναφέρθηκαν πιο πάνω (Karamichas & Botetzagias, 2003). Αυτή η προσπάθεια δημιουργίας κόμματος της πολιτικής οικολογίας στην Ελλάδα υπήρξε σύντομη, αλλά κατόρθωσε αφενός να εισάγει (ή καλύτερα επιτάχυνε, σε περιορισμένο αλλά μόνιμο βαθμό) νέες ορολογίες στη δημόσια ζωή της χώρας, όπως τη βιωσιμότητα/ αειφορία και αφετέρου να ενισχύσει τον προβληματισμό γύρω από τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Εξάλλου, ένα μεγάλο τμήμα της νομοθεσίας γύρω από το περιβάλλον, δημιουργήθηκε από εκείνη την εποχή και έπειτα, όπως επίσης και το 5ο τμήμα του ΣτΕ με αρμοδιότητα του την περιβαλλοντική προστασία (Kousi, 1999). Την ίδια περίοδο δημιουργείται και μια άλλη μορφή συλλογικής δράσης στον τομέα του περιβάλλοντος: πρόκειται για τις οικολογικές *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις*, χαρακτηριστικά παραδείγματα των οποίων αποτελούν τα ελληνικά τμήματα διεθνών

μη κυβερνητικών οργανώσεων όπως η *WWF* (1989) και η *Greenpeace* (1991) (Botetzagias, 2001). Η νέα αυτή μορφή οικολογίας θα γνωρίσει μάλιστα ιδιαίτερη ανάπτυξη μετά την παρακμή και -τελικά- τη διάλυση του κόμματος της πολιτικής οικολογίας οπότε μεγάλος αριθμός στρατευμένων οικολόγων κατευθύνονται προς αυτές. Το δεύτερο μισό του 1990 μετράμε περίπου 200 περιβαλλοντικές οργανώσεις κάθε μορφής (ΕΚΚΕ, 1998).

Μετά από αυτή την περίοδο η προβληματική γύρω από τα ζητήματα του περιβάλλοντος γνωρίζει μια μακρόχρονη στασιμότητα μέχρι περίπου τα τέλη του 2000, μια στασιμότητα που αναγκάζει τις οργανώσεις της υπεράσπισης του περιβάλλοντος να αλλάξουν στρατηγική (Kousis, 2004). Αρχικά η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων που μετέτρεψε τη χώρα σε ένα γιγάντιο εργοτάξιο (πέντε πολεοδομικά συγκροτήματα χαρακτηρίστηκαν ως «Ολυμπιακές πόλεις» : 1. Αθηνών-Πειραιώς, 2. Θεσσαλονίκης, 3. Πάτρας, 4. Ηρακλείου και 5. Βόλου) καθώς και ένας μεγάλος αριθμός έργων μπόρεσαν να παρακάμψουν τις αντιδράσεις χάρη στον χαρακτηρισμό τους ως «Ολυμπιακά έργα». Στη συνέχεια η σοσιαλιστική (ΠΑΣΟΚ) και, ακολούθως, η δεξιά (Νέα Δημοκρατία) Κυβέρνηση επιχείρησαν να αναθεωρήσουν το άρθρο 24 του Συντάγματος, σχετικό με την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων, δίνοντας στις τελευταίες έναν πιο ελαστικό ορισμό, με στόχο τον ευκολότερο αποχαρακτηρισμό τους. Τέλος, η δημιουργία του Εθνικού Δασολογίου (δασικών χαρτών) και Κτηματολογίου ξεκίνησε από τη σοσιαλιστική Κυβέρνηση από τα τέλη της δεκαετίας του ενενήντα (και ως σήμερα -2023- δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα), ενώ, παράλληλα, οι Κυβερνήσεις και η Τοπική Αυτοδιοίκηση συνεχίζουν περιοδικά να νομιμοποιούν εκ των υστέρων παράνομες κατασκευές σε δάση, αιγιαλό και ρέματα και να σχεδιάζουν δημόσια και ιδιωτικά έργα σε προστατευόμενες περιοχές (π.χ. Περιοχές Natura). Έτσι οι ΜΚΟ και οι σύλλογοι της υπεράσπισης του περιβάλλοντος ξεκίνησαν να χρησιμοποιούν πιο συστηματικά πρακτικές όπως το “lobbying” και πιο συγκρουσιακή στάση, μπροστά στην αδυναμία τους να επηρεάσουν τη διοίκηση. Ακριβώς αυτή την περίοδο, ιδιαίτερα στην Αττική εμφανίζεται το “κί-

νημα των ελεύθερων χώρων” δηλαδή ένα είδος διασύνδεσης- δικτύωσης τοπικών ομάδων που θέτουν ως στόχο την υπεράσπιση ορισμένων (μικρών ή μεγάλων) από τους ελάχιστους ελεύθερους χώρους της Αττικής, κυρίως εντός του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Αθηνών- Πειραιά (ΠΣΑΠ) αλλά και ορισμένες περιαστικές περιοχές (Gianniris, 2016). Επιπρόσθετα, ένα νέο πράσινο κόμμα δημιουργήθηκε το 2002 και για ένα χρονικό διάστημα αντιπροσωπεύτηκε στο Ευρωκοινοβούλιο (2009 - 2014) και (μέσω εκλογικής συμμαχίας με το ΣΥΡΙΖΑ) στο Εθνικό Κοινοβούλιο (2015 - 2019). Παράλληλα, και άλλα κόμματα έκαναν ένα βήμα προς το «πρασίνισμά» (Μποτετζάγιας & Rudig, 2016). Αυτή η νέα στρατηγική, καθώς και ένα νέο κύμα περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης του πληθυσμού, συνέπεια των μεγάλων καταστροφών που προκάλεσαν οι πυρκαγιές του καλοκαιριού του 2007, οδήγησαν σε μια σχετική αλλαγή στην περιβαλλοντική πολιτική, ιδιαίτερα στην πολιτική διαχείρισης των δασικών και αγροτικών εκτάσεων, όπως στην πρόοδο για τη σύνταξη του Κτηματολογίου, όπου τα πρώτα ολοκληρώθηκαν από το 2010 και μετά. Αρχικά, οι κινήσεις της νέας Κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας, όπως η παραχώρηση δασικών εκτάσεων στην περιοχή της Πάρνηθας και στην Πελοπόννησο για τουριστική και οικιστική ανάπτυξη, έδειξαν ότι η πολιτική βούληση των υπευθύνων δεν είχε θέσει ως στόχο την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Αντίστοιχα, μετά από μια σύντομη περίοδο ορισμένων πράσινων κινήσεων του νέου υπουργείου Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής (ΥΠΕΚΑ) της επόμενης Κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ (2009), η οικονομική κρίση αλλάζει με ριζικό τρόπο τις προτεραιότητες σε όλους τους τομείς της πολιτικής και της κοινωνίας. Οι διαδικασίες γίνονται πιο συγκρουσιακές, ο πληθυσμός χάνει την, πάντα κλονισμένη εξάλλου, εμπιστοσύνη του στην πολιτεία και η πολιτική περιορίζεται σε μέτρα κοινωνικής λιτότητας. Άλλωστε, εκτός από τα μέτρα ενάντια στην κοινωνική συνοχή (που θα οδηγήσουν σε μαζικές κινητοποιήσεις, όπως αυτή των Αγανακτισμένων) λαμβάνονται και μια σειρά από μέτρα που κλονίζουν περαιτέρω την περιβαλλοντική βιωσιμότητα (βλέπε κεφ. 5).

2.4.2 Επισκόπηση της εξέλιξης της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης στην Ελλάδα Την ίδια περίοδο, δηλαδή από το 1970 και μετά, αυξάνεται η σημασία τόσο του υπερεθνικού όσο και του τοπικού επιπέδου στη διαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών. Η σύνοδος των Ηνωμένων Εθνών για το Ανθρώπινο Περιβάλλον (1972) στη Στοκχόλμη, θα αποτελέσει την αφετηρία για μια διεθνή διπλωματία (Para, 2022) που θα θέσει τη βάση για τη διατύπωση, μια δεκαετία αργότερα, του όρου «βιώσιμη/αιφόρος ανάπτυξη» (1987) με την «έκθεση της Brundtland» (Μαρκάκη, 2005). Στη συνέχεια, μετά τη σύνοδο στο Ρίο το 1992, η περιβαλλοντική διπλωματία αναπτύσσεται δυναμικά και τίθενται οι στόχοι για τη βιώσιμη ανάπτυξη αρχικά ως «Ατζέντα 21» και στη συνέχεια μετά το «Ρίο +20» δημιουργούνται οι στόχοι βιώσιμης ανάπτυξης, επεκτείνοντας και εξειδικεύοντας τις πολιτικές για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Τα τελευταία χρόνια στο διεθνές επίπεδο, ως απάντηση σε αυτή την πολυτομεακότητα και πολυπλοκότητα των ζητημάτων έχει υποστηριχθεί το αίτημα για την αναβάθμιση του προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον σε έναν Παγκόσμιο οργανισμό Περιβάλλοντος (Prestigiacomo & Njoroge Michuki, 2009), αντίστοιχο με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου που θα ενοποιήσει και θα προωθήσει την Παγκόσμια Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση.

Κατ' αντιστοιχία, στην Ελλάδα παρατηρείται η ανάπτυξη των φορέων άσκησης περιβαλλοντικής πολιτικής σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, με την κυβέρνηση να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο, καθώς σύμφωνα με το Σύνταγμα (Άρθρο 24) η περιβαλλοντική προστασία και η χωροταξική πολιτική αποτελούν αρμοδιότητες του κεντρικού κράτους.

Η ελληνική κυβέρνηση διαθέτει ένα *Υπουργείο Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής* από το 2009 (που μετονομάστηκε σε *Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας* το 2015). Πρωτίτερα και για πάνω από μια εικοσαετία (από το 1985) τα ζητήματα περιβάλλοντος ανήκαν στο *Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων*, το οποίο διαδέχθηκε το πρώτο υπουργείο περιβάλλοντος, υπό τον τίτλο «*Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος*» που σχηματίστηκε το 1980. Το νέο υπουργείο

επιδίωκε να δείξει την πολιτική βούληση της κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ να επικεντρωθεί στην βιώσιμη ανάπτυξη, που συχνά αναφερόταν ως «πράσινη ανάπτυξη» (Ζούλας, 2009), τη διαβούλευση και τη συμμετοχική δημοκρατία (Ελευθερίου & Τάσσης, 2011), διαδικασία που γρήγορα αντιστράφηκε από τις πολιτικές λιτότητας ως συνέπεια των μνημονίων (Mylonas, 2014).

Το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας είναι αρμόδιο για τη διατήρηση και βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος, για το χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό της χώρας και την προώθηση της ανάπτυξης στους τομείς της ενέργειας και των ορυκτών πρώτων υλών. Αυτό σημαίνει ότι το Υπουργείο ασκεί τις αρμοδιότητες προστασίας του κοινωνικού αγαθού που προστατεύεται επίσης από το άρθρο 24 του Συντάγματος. Το Υπουργείο Περιβάλλοντος στη σημερινή του μορφή και με τις σημερινές του αρμοδιότητες συστάθηκε το 2009 με την ονομασία Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (ΥΠΕΚΑ), αναλαμβάνοντας την αρμοδιότητα της Ενέργειας (έως τότε την ασκούσε το Υπουργείο Ανάπτυξης) και της Δασικής Πολιτικής (έως τότε την ασκούσε το Υπουργείο Γεωργίας), μεταφέροντας παράλληλα την αρμοδιότητα των Δημοσίων Έργων στο Υπουργείο Υποδομών και Μεταφορών (Π.Δ. 132/2017 Οργανισμός Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας (Υ.Π.ΕΝ) /(ΦΕΚ 160/30-10-2017)). Ταυτόχρονα, τα τελευταία 20 χρόνια δημιουργούνται νέοι ανεξάρτητοι τύποι φορέων, που δεν ανήκουν ούτε στη γενική κυβέρνηση ούτε στην τοπική αυτοδιοίκηση, για τη διαχείριση τοπικών περιβαλλοντικών ζητημάτων, όπως οι Φορείς Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών (ν. 3937/11) και οι Φορείς Διαχείρισης Στερεών Αποβλήτων.

Δεδομένου ότι οι ανωτέρω αρμοδιότητες συνδέονται με πολλούς τομείς δραστηριότητας, ο ρόλος του Υπουργείου χαρακτηρίζεται ως επιτελικός και συντονιστικός, σύμφωνα με τον οργανισμό του, κάτι το οποίο συμφωνεί με τις λογικές και τις «καλές πρακτικές» για την αειφόρο ανάπτυξη όπως περιγράφονται από τα κείμενα πολιτικών κατευθύνσεων των διεθνών οργανισμών (ΟΗΕ, ΟΟΣΑ) και της ΕΕ (OECD, 2006) (DIRECTORATE-GENERAL FOR EXTERNAL POLICIES, 2019). Στην πραγματικότητα οι αρμοδιότητες για την

περιβαλλοντική πολιτική, διαχείριση και προστασία διαχέονται και σε άλλους (πολλούς) φορείς της δημόσιας διοίκησης (Παραγωγικά Υπουργεία, Αποκεντρωμένες Διοικήσεις, Τοπική Αυτοδιοίκηση, ΝΠΔΔ, ΝΠΙΔ και ΑΕ του δημοσίου κλπ.) αλλά ακόμα και στο ίδιο το υπουργείο υπάρχουν διευθύνσεις με αντικρουόμενες αρμοδιότητες και στόχους.

Οι αρμοδιότητες σχετικές με το περιβάλλον (ΠΔ 132/2017).	α) Τη διαχείριση και προστασία των φυσικών πόρων, της βιοποικιλότητας και του υδάτινου περιβάλλοντος,
	β) αα) την εκπόνηση και παρακολούθηση υλοποίησης της εθνικής πολιτικής για την ενέργεια και το κλίμα ββ) την εξασφάλιση του ενεργειακού εφοδιασμού και την εξασφάλιση της επάρκειας των ενεργειακών αναγκών της χώρας γγ) την έρευνα και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων, δδ) την αξιοποίηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, την ενεργειακή αποδοτικότητα καθώς και την προώθηση πολιτικών για την απανθρακοποίηση,
	γ) την ορθολογική, βιώσιμη και περιβαλλοντικά φιλική αξιοποίηση των μη ανανεώσιμων ενεργειακών πόρων και των ορυκτών πρώτων υλών,
	δ) τη χάραξη εθνικής δασικής πολιτικής,
	ε) τον ολοκληρωμένο χωροταξικό σχεδιασμό εθνικού, περιφερειακού και τοπικού επιπέδου,
	στ) τον πολεοδομικό σχεδιασμό και τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Πίνακας 6. Οι αρμοδιότητες του ΥΠΕΝ.

Γι' αυτό το λόγο, σε αντίστοιχες περιπτώσεις, έχει προταθεί η λογική ενός πραγματικά επιτελικού φορέα της διοίκησης, κατ' αντιστοιχία με το Υπερυπουργείο «Οικολογικής και Αλληλέγγυας Μετάβασης» στη Γαλλική κυβέρνηση (Περίοδος 2017-2022) (Gouvernement, 2019), ένα είδος "Υπουργείου Βιώσιμης Ανάπτυξης" με αντίστοιχη μεταφορά της υπο-

χρέωσης παρακολούθησης των διεθνών υποχρεώσεων (SDG' s¹⁸), ώστε να εξασφαλίζεται η εποπτεία από ένα ιεραρχικά ανώτερο υπουργείο που εποπτεύει, με τη σειρά του τις κυριότερες οικονομικές δραστηριότητες.

Πράγματι, από το τοπικό ως το παγκόσμιο επίπεδο, προτάσσεται πλέον το ζήτημα της διακυβέρνησης ως μιας τάση υποκατάστασης του ιεραρχικού μοντέλου άσκησης εξουσίας, σε ένα πιο πολύ-κεντρικό μοντέλο που θα λαμβάνει υπ' όψη αφενός το σύνολο των κοινωνικών δρώντων και αφετέρου την πολυπλοκότητα των ζητημάτων σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.

2.4.3 Ο εξευρωπαϊσμός της εθνικής πολιτικής

Σημαντική παράμετρος της εξέλιξης της περιβαλλοντικής πολιτικής και νομοθεσίας στην Ελλάδα, υπήρξε το αποτέλεσμα της εναρμόνισης της εθνικής πολιτικής για το περιβάλλον με τις πολιτικές και τη νομοθεσία της ΕΕ και όχι τόσο μιας διαδικασίας που δεν προέκυψε από τις διεκδικήσεις του εγχώριου οικολογικού κινήματος (Σκούρτος & Σοφούλης, 2005). Πράγματι, η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, έθεσε σε κίνηση μια διαρκή διαδικασία σύγκλισης με το ευρωπαϊκό κεκτημένο στο σύνολο των τομέων αρμοδιότητας της ΕΟΚ/ΕΕ (Πασσάς & Τσέκος, 2009).

Η διαδικασία ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης έχει χαρακτηριστεί από την πολιτική επιστήμη με τον όρο «εξευρωπαϊσμός», όρος ο οποίος εισάχθηκε το 1994 από τον Ladrech και αναλύθηκε στη συνέχεια από μια σειρά ερευνητές όπως οι Feathrstone, Borzel and Rise, Heritier, Radaelli (Howell, 2002). Σύμφωνα με τον πληρέστερο ορισμό του Radaelli (Radaelli, 2000), πρόκειται για μια σύνθετη διαδικασία οικοδόμησης που συνίσταται σε:

«διαδικασίες α) οικοδόμησης, β) διάδοσης, γ) θεσμοθέτησης επίσημων και ανεπίσημων κανόνων, διαδικασιών, προτύπων, στυλ, κοινών αντιλήψεων τα οποία καθορίζονται και συνομολογούνται πρώτα σε ευρωπαϊκό επίπεδο και έπειτα εισάγονται στη λογική του

¹⁸ Sustainable Development Goals – Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης.

εσωτερικού (εθνικού και υπο-εθνικού) διαλόγου, πολιτικών δομών και δημόσιων πολιτικών». Ο παραπάνω ορισμός περιέχει δύο σκέλη: α) τον εξευρωπαϊσμό ως διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής και β) τον εξευρωπαϊσμό ως διαδικασία εισαγωγής κανόνων, διαδικασιών, προτύπων και κοινών αντιλήψεων στο εθνικό και υποεθνικό επίπεδο”.

Σχετικά με το πρώτο σκέλος, δηλαδή του εξευρωπαϊσμού ως διαδικασίας διαμόρφωσης πολιτικής, η διττή φύση της ΕΕ ως ενός διακρατικός, πολιτικός θεσμός με υπερεθνικά όργανα επηρεάζει και τον τρόπο που εξελίσσονται οι δημόσιες πολιτικές στο πλαίσió του. Επομένως, η διερεύνηση της διαδικασίας και του εξευρωπαϊσμού ως διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής, μπορεί να αναλυθεί με δύο μεθόδους: Η πρώτη, η πιο διαδεδομένη, επηρεάζεται από τη θεσμική ανάλυση, τη μελέτη δηλαδή της εξέλιξης της νομοθεσίας και των δημοσίων πολιτικών μετά τη λήψη της απόφασης. Για το επίπεδο δε της λήψης απόφασης, περιορίζεται στη μελέτη του ρόλου των θεσμικών δρώντων (Βλέπε κεφ. 2.1). Εξάλλου, το θεσμικό πλαίσιο της ΕΕ είναι αρκετά πολύπλοκο ώστε να εντάσσει στη διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής πολλούς παράγοντες, δημοσίους και ιδιωτικούς, εθνικούς και ενωσιακούς (Πασσάς & Τσέκος, 2009), υιοθετώντας κατ’ επέκταση μια «διακυβερνητική»¹⁹ προσέγγιση, με βασικούς διαμορφωτές της δημόσιας πολιτικής την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Η δεύτερη, επικεντρώνεται στην ανάπτυξη ενός «πολιτικού πεδίου» συγκρούσεων ατόμων, ομάδων και οργανώσεων (Favell, 2000). Η ΕΕ γίνεται αντιληπτή ως ένα διεθνές ή διακρατικό πεδίο πολιτικής αντιπαράθεσης, με χαρακτηριστικά του έθνους-κράτους όπου εκτός από τους θεσμούς και τα κράτη-μέλη στη διαμόρφωση πολιτικών συμμετέχουν τα άτομα και, κυρίως, οι οργανωμένες ομάδες, είτε είναι ιδιωτικά συμφέροντα είτε συλλογικοί δρώντες (κινήματα, κόμματα, συνδικάτα κ.ο.κ).

¹⁹ Με τον όρο «διακυβερνητική», στην προκειμένη περίπτωση εννοούμε «στη λογική της διακυβέρνησης» (βλ. κεφάλαιο 2.1) και, ταυτόχρονα, τον τρόπο λήψης αποφάσεων στην ΕΕ μέσω μη ενιαίων οργάνων αλλά εκπροσώπων κρατών (βλέπε αμέσως παρακάτω).

Ως προς το δεύτερο σκέλος, δηλαδή του εξευρωπαϊσμού ως διαδικασίας εισαγωγής πολιτικών στα κράτη-μέλη, ενώ ισχύει η ίδια δυνατότητα ανάλυσης βάσει των δύο προσεγγίσεων που προαναφέρθηκαν, ο παράγοντας ΕΕ συνηθέστερα γίνεται αντιληπτός ως στατικός, οι δε πολιτικές που εισάγονται δεν είναι άλλες από το ήδη διαμορφωμένο θεσμικό πλαίσιο της ΕΕ. Η αξιωματική αυτή προσέγγιση, μολονότι είναι επαρκής για να ερμηνεύσει ένα εν πολλοίς σταθερό θεσμικό πλαίσιο, γίνεται όλο και λιγότερο αξιόπιστη όταν πρόκειται για πολιτικές που βρίσκονται είτε υπό διαμόρφωση, είτε σε συνεχή εξέλιξη, όπως η μεταναστευτική πολιτική και, ενδεχομένως, κάποιοι τομείς της περιβαλλοντικής πολιτικής (Favell, 2000).

Ως προς τις μεθόδους εισαγωγής των πολιτικών της ΕΕ, σύμφωνα με τον Knill (2002) διακρίνονται οι εξής τρεις μηχανισμοί: α) η θεσμική συμμόρφωση μέσω της ενσωμάτωσης των Οδηγιών στην εθνική έννομη τάξη και την εφαρμογή των Κανονισμών, β) η μετεξέλιξη των εγχώριων Δομών Πολιτικής Ευκαιρίας με την εισαγωγή νέων δρώντων στις διαδικασίες διαμόρφωσης και υλοποίησης δημόσιων πολιτικών και γ) η πλαισίωση των εθνικών πεποιθήσεων και προσδοκιών μέσω της διάδοσης βέλτιστων πρακτικών μεταξύ των κρατών μελών (Knill & Lehmkuhl, 2002). Επιπρόσθετα, όταν μελετάται ο εξευρωπαϊσμός ως διαδικασία εισαγωγής πολιτικών στο κράτος-μέλος ο δείκτης επιτυχίας εξευρωπαϊσμού των πολιτικών αξιολογείται διαχρονικά με βάση την αδράνεια, σύγκλιση ή απόκλιση των πολιτικών του κράτους μέλους με τις πολιτικές της ΕΕ (Λαδή, 2007).

2.5 Ο Περιαστικός χώρος ως εξ' ορισμού μεταβατικός χώρος

2.5.1 Οι ιδιαιτερότητες του περιαστικού χώρου και ο ρόλος του στην εξέλιξη της εδαφικής διακυβέρνησης Αν και ο περιαστικός χώρος αποτελεί διεθνώς αντικείμενο έρευνας, δεν υπάρχει σαφές εννοιολογικό πλαίσιο προσδιορισμού του φαινομένου της περιαστικοποίησης και οριοθέτησης του περιαστικού χώρου. Η πολυπλοκότητα των ταχέως μεταβαλλόμενων κοινωνικοοικονομικών μετασχηματισμών και των λειτουργικών εξαρτήσεων μεταξύ κέντρου και περιφέρειας είναι ιδιαίτερα έντονη ει-

δικά σε μητροπολιτικές περιοχές όπου αναπτύσσονται πολύπλοκοι χωρικοί και κοινωνικοοικονομικοί μετασχηματισμοί. Έτσι, οι μητροπολιτικές περιφέρειες αποτελούν μεταβατικές περιοχές, χαρακτηρίζονται από ρευστότητα και διασπορά των χρήσεων και βρίσκονται σε συνεχή και δυναμική εξέλιξη, καθιστώντας ιδιαίτερα δύσκολο τον εντοπισμό όλων εκείνων των παραγόντων που συμμετέχουν στο σχηματισμό του περιαστικού χώρου της μητροπολιτικής περιμέτρου.

Ο ρόλος του περιαστικού χώρου ως μεταβατικού χώρου μεταξύ αστικού και αγροτικού αποτελεί έναν ορισμό που θα επιτρέψει αφενός να εντάξουμε το χώρο μελέτης στο γενικότερο προβληματισμό για τις περιβαλλοντικές συγκρούσεις και αφετέρου να σεβαστούμε όλες τις πλευρές του ακαδημαϊκού προβληματισμού γύρω από τον περιαστικό χώρο και το φαινόμενο της περιαστικοποίησης.

Όμως ο περιαστικός χώρος, όπως και κάθε τύπος εδάφους (Ακτές, Φυσικοί Χώροι, Δάσος), ανάλογα με την οπτική γωνία που αναλύεται, μπορεί να οριστεί διαφορετικά. Θα μπορούσε να οριστεί οικονομικά, στατιστικά, κοινωνικά, διοικητικά είτε (δυσκολότερα ακριβώς λόγω του τεχνητού και μεταβατικού του χαρακτήρα) ακόμη και μορφολογικά. Ιστορικά, ο περιαστικός χώρος είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την αστική διάχυση και τη δημιουργία των «μητροπολιτικών ζωνών» που μελετήθηκαν από τους κοινωνιολόγους (Σχολή του Σικάγο) ήδη από το Μεσοπόλεμο. Στη συνέχεια -μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο-, οι μητροπολιτικές ζώνες, μελετώνται από τους γεωγράφους ως μια νέα στατιστική ενότητα και συγκρίνονται με τις προηγούμενες θεωρίες αστικής ανάπτυξης, όπως η θεωρία των κέντρων του Christaller (1933) (Beguin, 1992).

Είναι χαρακτηριστικό ότι, αρχικά η μελέτη του περιαστικού χώρου, συνυπάρχει με τη μελέτη των μητροπολιτικών περιοχών, αντιμετωπίζοντας αυτό το μεταβατικό χώρο, ως άμεσα εξαρτώμενο από τον αστικό χώρο και εν πολλοίς ως «νέα εδάφη» προσαρτημένα στις πόλεις.

Η σύνθεση των δύο προηγούμενων προβληματισμών (στατιστικών και κοινωνιολογικών) από τις δεκαετίες του εβδομήντα και του ογδόντα και μετά (Jaillet, 2004), και η προσθήκη όλων των προβληματισμών γύρω από τον τρόπο ζωής, τη σχέση φύσης/ κοινωνίας και πόλης υπαίθρου, που αναφέρθηκαν πιο πάνω, θα δώσει νέα ώθηση στον περιαστικό χώρο, πιο πολύπλευρη και διαφοροποιημένη μελέτη, όπου πλέον αντιμετωπίζεται ως νέος τύπος εδάφους με ιδιαίτερα κοινωνικά, περιβαλλοντικά, οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά.

2.5.2 Περιαστικός Χώρος Αττικής: ένα διαρκές πεδίο περιβαλλοντικών συγκρούσεων

Με βάση τις επισημάνσεις του κεφ. 2.3.1 σχετικά με τον ορισμό και την οριοθέτηση του περιαστικού χώρου, στην παρούσα έρευνα η χρησιμοποίηση του όρου «περιαστικός» δεν οριοθετείται από στενά διοικητικά όρια, ούτε περιγράφεται αυστηρά από περιοχές εκτός σχεδίου πόλης, μολονότι για λόγους οριοθέτησης του δείγματος θα βασιστούμε και σε αυτές (βλέπε κεφ. 3). Επιχειρεί απλώς να περιγράψει τον χώρο στην ευρύτερη περιφέρεια Αττικής, στον οποίο συναντώνται οι κύριες περιβαλλοντικές συγκρούσεις, μη λαμβάνοντας υπόψη τις συγκρούσεις που έχουν ως χωρικό σημείο αναφοράς το πυκνοδομημένο κέντρο του ΠΣΑΠ (το μεγαλύτερο μέρος του λεκανοπεδίου). Προκειμένου να μελετηθούν οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις λαμβάνονται υπόψη, ως κατεξοχήν χώροι μελέτης είτε (α) οι φυσικές περιοχές που δέχονται πιέσεις, και κατά κύριο λόγο βρίσκονται έξω από τον αστικό ιστό, στην εξοχή ή σε αγροτικές περιοχές σε γειτνίαση με την πόλη, δηλαδή στον ευρύτερο περιαστικό χώρο είτε (β) οι καθαρά οικιστικές περιοχές του περιαστικού χώρου, με ιδιαίτερο βάρος στους «ελεύθερους / αδόμητους» χώρους²⁰. Οι περιοχές αυτές αποτελούν ζώνες διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος, καθώς λειτουργούν ως τόποι οικολογικής αναπαραγωγής και περι-

²⁰ Επισημαίνεται ότι μεγάλο μέρος των οικιστικών περιοχών στην περιοχή μελέτης μας είναι τόσο πρόσφατες ώστε να καθίστανται τα όρια «οικιστικού» και «φυσικού». Δεν είναι τυχαίο ότι ένα μεγάλο μέρος της περιοχής αποτελεί «γκρίζα ζώνη» για την κύρωση των δασικών χαρτών.

βαλλοντικής εξισορρόπησης αλλά και ως χώροι ανάπαυσης και αναψυχής του αστικού πληθυσμού (περιαστικά δάση, πράσινο, ανοιχτοί-ελεύθεροι χώροι, φυσικό τοπίο). Ταυτόχρονα, αποτελούν το κατεξοχήν πεδίο συγκρούσεων και ανάμειξης οχλουσών ή ασυμβίβαστων χρήσεων και περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Κύριες αιτίες υποβάθμισης και συγκρούσεων, οφείλονται κυρίως στην εγκατάσταση ανθρωπογενών δραστηριοτήτων όπως: επιχειρήσεων δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα, τόπο κατοικίας (μικροί περιφερειακοί οικισμοί και πόλεις, επεκτάσεις σχεδίων πόλεως, ιδιωτική πολεοδόμηση κλπ.), χώρο διεξαγωγής ζωτικών λειτουργιών του αστικού κέντρου (μεταφορικές υποδομές, αεροδρόμια, Χ.Υ.Τ.Α., βιολογικοί καθαρισμοί, εξόρυξη, βιοτεχνικά/ βιομηχανικά πάρκα, εγκαταστάσεις ύδρευσης κλπ.), τόπο παραγωγής και τροφοδοσίας αγροτικών προϊόντων και εγκατάστασης μικρών αγροτικών βιοτεχνιών. Η διάχυση των αστικών δραστηριοτήτων και των επιχειρηματικών δράσεων, καθώς και η οικιστική διασπορά επηρεάζουν την ένταση των συγκρούσεων και τη χωρική δυναμική. (Μωυσίδης & Ζιώγας, 1996) S.P.E.S.P., 2000) Οι αλλαγές στο παραγωγικό σύστημα (αποβιομηχάνιση, «τριτογενοποίηση») και η προσέλκυση δραστηριοτήτων μητροπολιτικού χαρακτήρα, καθώς και οι ευρύτεροι κοινωνικοί μετασχηματισμοί της πρωτεύουσας, άλλαξαν την οικονομική και κοινωνική γεωγραφία της πόλης και δημιούργησαν νέου τύπου «κεντρικότητες» και «αστικότητες», καθώς και πολύπλοκα δίκτυα καθημερινών μετακινήσεων στην άμεση περιφέρεια της πόλης, που βασίζονται στην αύξηση της προσβασιμότητας. Κατά την περίοδο 2001-2011 παρατηρούνται σημαντικές μεταβολές σε επίπεδο Μητροπολιτικής Περιφέρειας Αθηνών (Λουκάκης, 2017). Μερικές από τις πιο σημαντικές αφορούν την ανάπτυξη των υποδομών και η “έξοδος” των κατοίκων του ΠΣΑΠ που περιγράφονται στα υποκεφάλαια 2.3.2.1 και 2.3.2.1

2.5.2.1 Υποδομές- δημόσια και ιδιωτικά έργα μεγάλης κλίμακας

Στα χρόνια που προηγήθηκαν της περιόδου μελέτης, τέθηκαν οι βάσεις για την επιτάχυνση της αστικής διάχυσης, κυρίως στα ανατολικά (και δευτερευόντως στα βόρεια) του ΠΣΑΠ. Η δημιουργία και λειτουργία του διεθνούς αεροδρομίου στα Σπάτα (2001), η

ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων (2004) και τα λοιπά μεγάλα έργα υποδομής που ολοκληρώθηκαν στο πλαίσιο αυτό επέφεραν σημαντικές αλλαγές στην οργάνωση των χρήσεων γης στον εξωαστικό χώρο και στην παραγωγική και κλαδική αναδιάρθρωση της Αττικής, συμβάλλοντας στην «τριτογενοποίηση» της οικονομίας. Η ευκαιρία για περαιτέρω ώθηση του εκσυγχρονισμού, σε μητροπολιτικό επίπεδο, πέρα από τη δημιουργία Ολυμπιακών αθλητικών εγκαταστάσεων, δόθηκε κυρίως μέσω της ανάπτυξης των μεταφορικών υποδομών. Γρήγορα η επέκταση του δικτύου υποδομών μεγάλης κλίμακας μεταμόρφωσε το άλλοτε «ανοιχτό» αγροτικό τοπίο της μητροπολιτικής Περιφέρειας και οδήγησε σε νέες «εκτός κλίμακας» παρεμβάσεις στην περιφέρεια, οι οποίες στοιχειοθετούν το νέο μητροπολιτικό αναπτυξιακό πρότυπο. Η βελτίωση της προσβασιμότητας ενθάρρυνε παλαιότερες πρακτικές παρόδιας γραμμικής ανάπτυξης χρήσεων, οι οποίες διαφεύγουν του παραδοσιακού κέντρου και αναπτύσσονται κατά μήκος νέων περιφερειακών οδικών αξόνων, δημιουργώντας νέες κεντρικότητες στη μητροπολιτική Περιφέρεια. Η πιο σημαντική επιρροή της δυνατότητας γρήγορης και εύκολης διασύνδεσης του λεκανοπεδίου με τις υπόλοιπες περιοχές της Περιφέρειας εμφανίστηκε στην αύξηση της έντασης των καθημερινών μετακινήσεων για εργασία, ψυχαγωγία, εξυπηρέτησεις.

Η δημιουργία του αεροδρομίου στα Σπάτα, σε απαλλοτριωμένη έκταση μεγαλύτερη των 1.250 εκταρίων, αποτελεί ίσως τη μεγαλύτερη χωρική παρέμβαση στον τομέα των μεταφορών που σημάδεψε τη μετέπειτα εξέλιξη της ευρύτερης περιοχής της Αττικής, αλλά κυρίως της περιοχής των Μεσογείων. Η λειτουργία του αεροδρομίου από το 2001 επηρέασε την ταχύτατη κλαδική αναδιάρθρωση και τη χωρική ανακατανομή των δραστηριοτήτων, μέσα από την ολοένα αυξανόμενη συσσώρευσή τους στην περιοχή των Μεσογείων, εντείνοντας τα φαινόμενα υπερχειλίσης της αθηναϊκής αστικοποίησης. (Κάρκα, 2005).

Η αρχική απόφαση απαλλοτρίωσης έκτασης 29.290.000 τ.μ. ορίστηκε σύμφωνα με το Φ.Ε.Κ. 5/Δ/11.1/1973, τρία χρόνια μετά ανακλήθηκε (σε έκταση 11.760.000 τ.μ., σύμφωνα με το Φ.Ε.Κ. 326/Δ/16.10/1976) και το 1991 ενσωματώθηκε στο αναθεωρημένο Ρ.Σ.Α. (Ν.1995/1991), με βάση το οποίο και χωροθετήθηκε ο νέος Αερολιμένας στα Σπάτα, καθώς και τα λοιπά μεγάλα έργα μεταφορικής υποδομής. Με το Ν. 2338/1995 πραγματοποιήθηκε η «Κύρωση Σύμβασης Ανάπτυξης του νέου Διεθνούς Αεροδρομίου της Αθήνας στα Σπάτα». Ακολούθησε η ίδρυση της Εταιρείας «Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών Α.Ε.»(Κάρκα, 2005).

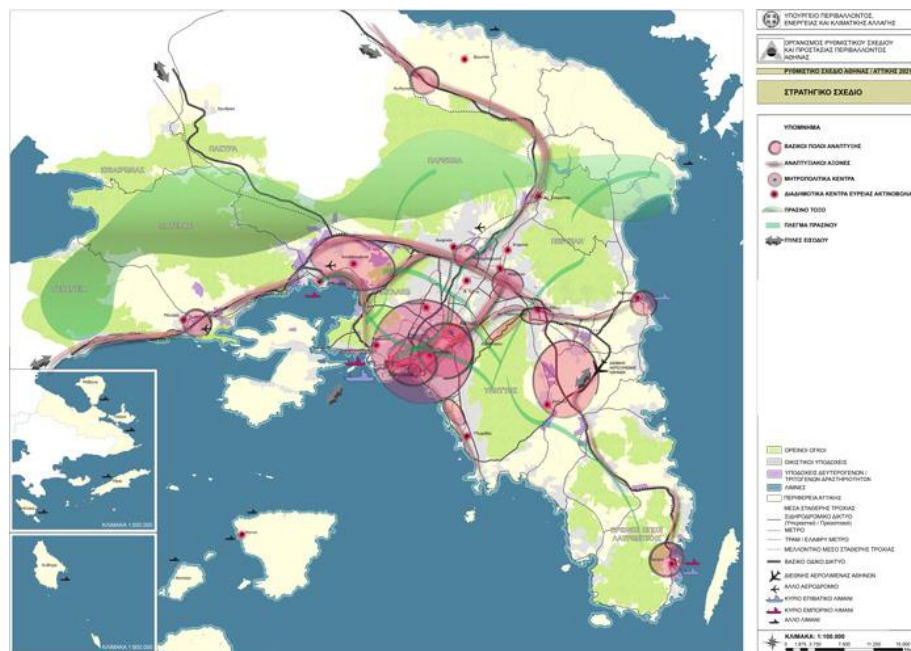
Σχετικά με τις υπόλοιπες μεταφορικές υποδομές: (α) με αφορμή τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων (Ο.Α.) το 2004, ολοκληρώθηκε και τέθηκε σε λειτουργία το εκτεταμένο δίκτυο Μετρό (από το 2000), ενώ η διαρκής ανάπτυξή του τα επόμενα χρόνια ενισχύθηκε και συμπληρώθηκε.

(β) παράλληλα σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν μια σειρά άλλων μεταφορικών υποδομών (περιφερειακοί αυτοκινητόδρομοι, προαστιακός σιδηρόδρομος, τραμ, λεωφορειολωρίδες). Όλα τα παραπάνω συνέτειναν μεν στην ανάσχεση της κυκλοφοριακής συμφόρησης στους κεντρικούς Δήμους του λεκανοπεδίου, ωστόσο οδήγησαν σταδιακά στην αύξηση του αριθμού και του γεωγραφικού εύρους των μετακινήσεων στις Ολυμπιακές εγκαταστάσεις. Με την ίδια αφορμή (Ο.Α. 2004), χωροθετήθηκαν και εντάχθηκαν οι Ολυμπιακές εγκαταστάσεις και τα έργα υποστήριξής τους στις προτεραιότητες του μητροπολιτικού σχεδιασμού, σύμφωνα με τον Ν. 2730/99 και επηρέασαν τη λειτουργική οργάνωση του μητροπολιτικού συγκροτήματος Αθηνών στο σύνολό του, δημιουργώντας Ολυμπιακούς πόλους (Φαληρικό όρμο, Φάληρο, Μαρκόπουλο, Σχοινιάς, Άγιος Κοσμάς, Ελληνικό, Γουδί, Ο.Α.Κ.Α., Ολυμπιακό Χωριό στις Λεκάνες του Δ. Αχαρνών κ. α, Ε.Μ.Π. - Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., 2004). Ο Ιππόδρομος, το Ιππικό Κέντρο και το Σκοπευτήριο αποτελούν τα έργα που χωροθετήθηκαν στην πεδιάδα των Μεσογείων και που, μαζί με τα παρελκόμενα των Ολυμπιακών έργων μεταφορικά δίκτυα, μετατόπισαν το βάρος των μετακινήσεων στην περιοχή, η οποία μετατράπηκε σε πόλο υπεροπτικής σημασίας και κομβικών

διασυνδέσεων, με την κυριαρχία του Ι.Χ. αυτοκινήτου. Η τάση αυτή, εξάλλου, επιταχύνθηκε, καθώς τα δημόσια έργα ακολουθήθηκαν από μια σειρά ιδιωτικών έργων εμπορικού χαρακτήρα υπερτοπικής σημασίας (εκπτωτικό χωριό, πολυεθνικές αλυσίδες επίπλων, Αττικό Ζωολογικό Πάρκο).

Η ανάπτυξη των Ολυμπιακών υποδομών και του αεροδρομίου σχετίζεται με την δραματική αύξηση του πληθυσμού στα Μεσόγεια και -κατ' επέκταση- στην ΠΕ Ανατολικής Αττικής²¹. Ταυτόχρονα, σημαντικό ρόλο έπαιξαν τρεις επιπλέον διαδικασίες σχετικές με τις υποδομές που επηρέασαν την πολεοδομική εξέλιξη της Περιφέρειας Αττικής: (α) η ιδιωτικοποίηση ακτών του Σαρωνικού μετά από παραχώρηση στα ΕΤΑΔ, (β) η ανάπτυξη των υποδομών που σχετίζονται με τη διαχείριση των αποβλήτων (ανολοκλήρωτη διαδικασία έως σήμερα) και (γ) οι νέες τάσεις στην οργάνωση των παραγωγικών διαδικασιών που συνίσταται αφενός στην επέκταση των δραστηριοτήτων του λιμένα του Πειραιά και στην επέκταση των ρυπογόνων δραστηριοτήτων του βιομηχανικού πόλου Ελευσίνας - Ασπροπύργου και αφετέρου στη συνέχιση της μετεγκατάστασης βιομηχανιών που βρισκόταν μέσα στο ΠΣΑΠ (κυρίως στην περιοχή του Ελαιώνα), στον οδικό άξονα Ε95 προς τη Θήβα (κυρίως στο ύψος του οικισμού Οινόφυτα).

²¹ Η Νομαρχία Ανατολικής Αττικής είχε πληθυσμό 403.918 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 2011, ενώ το 2019 ο πληθυσμός της εκτιμάται σε 566.719 κατοίκους σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία.

Χάρτης 2. Οι κυριότερες τάσεις περιαστικοποίησης στην περιφέρεια Αττικής (πηγή ΡΣΑ, Ν.4277/2014)

2.5.2.2 Περιαστικοποίηση του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων και ανάπτυξη νέων κέντρων περιφερειακά του λεκανοπεδίου

Κατά τις πρώτες δύο δεκαετίες του 21ου αιώνα παρατηρείται μια τάση «επανάκτησης του κέντρου», είτε λόγω «εξευγενισμού» (gentrification) του κέντρου (Μαλούτας, 2011), είτε λόγω της κρίσης, με το ενδιαφέρον να εστιάζεται κυρίως σε κεντρικές υποβαθμισμένες γειτονιές ή σε απαξιωμένα βιομηχανικά και εμπορικά τμήματα ή κτίρια της πόλης που αναβαθμίζονται (α) χάρη σε προγράμματα ανάπλασης, (β) λόγω της ανάπτυξης νέων συγκοινωνιακών συνδέσεων και (γ) λόγω της ταχείας ανάπτυξης του φαινομένου της βραχυχρόνιας μίσθωσης. Ταυτόχρονη, όμως, είναι και η συνέχιση του ανοίγματος της πρωτεύουσας προς την ευρύτερη Περιφέρειά της (που ξεκίνησε τη δεκαετία του ογδόντα), ως συνέπεια της γενικότερης τάσης της εξόδου των μεσαίων στρωμάτων προς τα προάστια, φαινόμενο που παρατηρείται στις μεταβιομηχανικές δυτικές μητροπόλεις (Jaillet, 2004). Έτσι, παρατηρείται χωρική ανακατανομή του αστικού πληθυσμού και των

δραστηριοτήτων και σε ευρύτερη του λεκανοπεδίου γεωγραφική κλίμακα, η οποία ενθαρρύνθηκε από τη λογική της ανάπτυξης των μεγάλων έργων υποδομών μητροπολιτικής και εθνικής κλίμακας, όπως π.χ. ταχείς μεταφορικοί άξονες, μετρό, προαστιακός, που συντέλεσαν από τη μία στην αύξηση του γεωγραφικού εύρους των μετακινήσεων σε περιφερειακό επίπεδο κι από την άλλη και σε μια παράπλευρη ανάπτυξη νέων χρήσεων και δραστηριοτήτων και στην ανάδυση νέων υπερτοπικών πόλων έλξης. Οι αναπτυξιακές πιέσεις και η αύξηση του επιχειρηματικού ενδιαφέροντος για αγορά γης σε περιαστικές περιοχές οδήγησαν στη χωρική εξάπλωση του επενδυτικού κεφαλαίου και της οικιστικής χρήσης.

2.6 Συμπεράσματα

Η διδακτορική μας έρευνα επιδιώκει να διερευνήσει τις περιβαλλοντικές συγκρούσεις μέσω της ανάλυσης των τοπικών κινημάτων που εμπλέκονται. Για την κατανόησή τους επιλέγεται η οπτική που τα ερμηνεύει ως ιστορικά φαινόμενα των μεταβιομηχανικών κοινωνιών, υπό τον γενικό τίτλο «νέα κοινωνικά κινήματα». Των ποικίλων, δηλαδή, κοινωνικών κινημάτων που δημιουργήθηκαν στις κοινωνίες του βιομηχανικού βορρά κατά τη διάρκεια ενός συγκεκριμένου σταδίου ανάπτυξης, το οποίο και ανέδειξε μια σειρά προβλημάτων του μαζικού πολιτισμού (ρύπανση, υπερκαταναλωτισμός, απώλεια της βιοποικιλότητας, ταυτότητες, μειονότητες κ.ο.κ.) και, ταυτόχρονα, οδήγησε στην ανάπτυξη των μεταϋλιστικών αξιών, ως αμφισβήτηση της γραμμικής άποψης για την πρόοδο.

Μέσα από την περιγραφή της εξέλιξης των κοινωνικών κινημάτων και των δημόσιων πολιτικών τον τελευταίο μισό αιώνα, επιχειρείται να αναζητηθεί μια συνέχεια στους προβληματισμούς που γεννήθηκαν με την κρίση του μαζικού βιομηχανοποιημένου καπιταλισμού και οδήγησαν στη γέννηση των οικολογικών κινημάτων. Παράλληλα, με την περιγραφή των θεωριών για τις κοινωνικές συγκρούσεις, και ειδικότερα με τις εδαφικές / περιβαλλοντικές προσεγγίσεις, επιδιώκεται να αναδειχθεί η πολυπλοκότητα των κινή-

τρων και του τρόπου διαμόρφωσης της συλλογικής δράσης στο πεδίο, η οποία δεν συμβαδίζει απόλυτα με τη γενική αφήγηση των μεταβιομηχανικών κοινωνιών που περιγράφηκε πιο πάνω.

Ταυτόχρονα, αναγνωρίζοντας τις σημαντικές αλλαγές που συντελέστηκαν τα τελευταία χρόνια στο επίπεδο της διακυβέρνησης και των δημόσιων πολιτικών, αλλά και την σοβαρή επιδείνωση των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, επιχειρούμε να αναλύσουμε την επίπτωσή τους στις περιβαλλοντικές συγκρούσεις και στους δρώντες, πέρα από τη γραμμική εκείνη εξέλιξη που προβλέπει σταδιακή «ωρίμανση» των κινημάτων και σταδιακή ενσωμάτωση των αιτημάτων τους στις δημόσιες πολιτικές.

Η ανάλυση του θεωρητικού πλαισίου, της βασικής μας έννοιας και, τέλος, της υφιστάμενης κατάστασης στην Ελλάδα, αποτελεί μια αναγκαία εισαγωγή στην μελέτη των διασπαρτων και συνεχών συγκρούσεων σε επίπεδο Αττικής που θα περιγράψουμε στο κεφάλαιο 4 και 5, αφού πρώτα περιγραφεί η μέθοδος συλλογής, επεξεργασίας και ανάλυσης των πρωτογενών πηγών της ερευνάς μας στο επόμενο κεφάλαιο.

3. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και έρευνα για τη δημιουργία πρωτότυπης μεθόδου

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφερθήκαμε στη μελέτη των διαφωνιών και συγκρούσεων στις κοινωνικές έρευνες, κυρίως στην Κοινωνιολογία, οι οποίες και εγγράφονται σε μια μακρά παράδοση έρευνας και παραγωγής θεωριών (πχ. Simmel, Tourraine, Coser, Wieviorka κ.λ.π.) (Ritzer, 1997). Η τελευταία επικεντρώνεται είτε στα ζητήματα επίλυσης ή / και στην επιρροή τους στις κοινωνικές εξελίξεις (Giddens, Offe, Touraine, & Ceri, 1991) είτε, σε μικρότερο βαθμό, στην ανάλυση και στην περιγραφή των χαρακτηριστικών τους. Για την ανάλυση των συγκρούσεων, επιλέχθηκε η καταγραφή τους μέσα σε ένα διαρκές και διάχυτο πλαίσιο, ώστε να αναδειχθεί η διάσταση της ανάπτυξής τους ως δικτύων. Διαπιστώθηκε ότι, παράλληλα με την πρόοδο των ερωτημάτων σχετικά με το περιβάλλον και των πολιτικών για τη βιώσιμη ανάπτυξη, αναπτύσσεται και μια πληθώρα περιβαλλοντικών οργανώσεων, ώστε μπορούμε να κάνουμε λόγο για ένα «γαλαξία των οργανώσεων» (Micoud, 2001). Η ποικιλομορφία αυτού του «γαλαξία των οργανώσεων» καθιστά αναγκαία μια προσεκτική επιλογή της μεθόδου έρευνας για την επιλογή των βέλτιστων εργαλείων ανάλυσης των συγκρούσεων και των πρωταγωνιστών της. Μιας διαδικασίας που είναι απαραίτητη πριν από την εξαγωγή οποιωνδήποτε γενικότερων συμπερασμάτων σχετικά με το ρόλο τους στη διακυβέρνηση και στην κοινωνική μεταβολή.

Όπως σε κάθε έρευνα, στην αρχή της δικής μας μελέτης κληθήκαμε να απαντήσουμε σε πέντε (5) βασικά ερωτήματα, τα οποία καθόρισαν τη μέθοδο που ακολουθήσαμε στη συνέχεια:

-Τι θέλω να γνωρίσω; *Διατύπωση του ερευνητικού ενδιαφέροντος και των ερευνητικών ερωτημάτων.*

-Ποιο μεθοδολογικό παράδειγμα ενδείκνυται για τα ερωτήματα που έχω θέσει και τι αποτελέσματα αναμένω από αυτό; *Επιλογή μεθοδολογικού προσανατολισμού.*

-Πού και από ποιον θα αποκομίσω αυτή τη γνώση που ψάχνω; *Προσδιορισμός ερευνητικού πεδίου και δείγματος ή ομάδα - στόχος.*

-Με ποια μέθοδο μπορώ να συλλέξω καλύτερα δεδομένα από το ερευνητικό πεδίο μου στη βάση του ερευνητικού μου ενδιαφέροντος; *Επιλογή μεθόδου συλλογής δεδομένων.*

-Ποια μέθοδος ανάλυσης είναι κατάλληλη και εφαρμόσιμη για αυτά τα δεδομένα; *Επιλογή μεθόδου επεξεργασίας δεδομένων.*

-Επομένως, έχοντας περιγράψει στα προηγούμενα κεφάλαια το πρώτο ζήτημα (το ερευνητικό ερώτημα) και το βασικό περίγραμμα του δεύτερου (μακροσκοπική ανάλυση συγκρούσεων σε περιφερειακό επίπεδο), δηλαδή τις βασικές υποθέσεις εργασίας, το θεωρητικό πλαίσιο και το μεθοδολογικό προσανατολισμό στον οποίο κινούμαστε, στις επόμενες σελίδες θα περιγράψουμε τα εργαλεία που επελέγησαν και τις μεθόδους καταγραφής των κοινωνικών φαινομένων και ανάλυσής τους, ώστε να απαντηθούν τα παραπάνω θεωρητικά ερωτήματα. Πρόκειται για μια εξελικτική διαδικασία με συνδυασμό πηγών, έχοντας σαν αφετηρία μια πρωτότυπη μέθοδο μελέτης των εδαφικών συγκρούσεων που αναπτύχθηκε από την ομάδα «Conflits et Territoires» (βλέπε κεφ. 1) σε ένα συνεχώς εξελισσόμενο περιβάλλον, τόσο ως προς τα αντικείμενα μελέτης όσο ως προς τις επιστημονικές προσεγγίσεις. Μια διαδικασία που πέρασε από ένα στάδιο υποθετικό - επαγωγικής προκαταρκτικής έρευνας πεδίου σε μια μακροσκοπική έρευνα καταγραφής των συγκρουσιακών περιστατικών και εμπλεκόμενων δρώντων, η οποία συνδυάζει πηγές και ποσοτικές μεθόδους, και, τέλος, σε μια ποιοτική επέκταση της έρευνας μέσω της ανάλυσης περιεχομένου και λόγου, με στόχο να γίνει εμβάθυνση σε ορισμένα επί μέρους ζητήματα. Αφού θα περιγραφούν τα επιμέρους τρία αυτά στάδια έρευνας, θα παρουσιαστούν πιο λεπτομερώς τα διάφορα εργαλεία συγκέντρωσης πληροφοριών.

3.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις για τη σχέση μεθόδου και θεωρίας

Όπως γίνεται φανερό από την περιγραφή της εξελικτικής έρευνας μας και την παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών της, απαιτείται η οριοθέτηση των προβληματισμών

μας, καθώς σε διαφορετική περίπτωση μπορεί να καταλήξουμε εύκολα σε έναν προβληματισμό που προσπαθεί να καλύψει τα πάντα με αποσπασματικό τρόπο. Οι προβληματισμοί έχουν να κάνουν με τα ακόλουθα τρία αλληλένδετα ζητήματα:

-Το βαθμό υποκειμενικότητας της άποψης του ερευνητή και το ρόλο των προσωπικών βιωμάτων στην διδακτορική έρευνα.

-Τη σχέση μελέτης ειδικών περιπτώσεων με την εξαγωγή γενικών συμπερασμάτων / θεωριών.

-Τη σύγκριση και τη χρησιμότητα ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων έρευνας.

1. Όσον αφορά το πρώτο ζήτημα, την υποκειμενικότητα της άποψης, κρίνεται αναγκαίο να γίνουν ορισμένες επισημάνσεις για το βασικό πρόβλημα στις Κοινωνικές Επιστήμες, ιδιαίτερα όταν έχουμε να κάνουμε με ζητήματα που αφορούν συλλογική δράση και κοινωνικοπολιτικά θέματα. Λαμβάνοντας υπόψη ειδικά ότι η έρευνά μας εκτείνεται σε μια κρίσιμη περίοδο για τη χώρα μας και σε ζητήματα που έχουν άμεσες πολιτικοοικονομικές προεκτάσεις, μοιραία η συμμετοχική παρακολούθηση και η αξιοποίηση προσωπικών βιωμάτων θα αποτελούν πιθανή πηγή προκαταλήψεων που επηρεάζουν (θεωρητικά τουλάχιστον) αρνητικά στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

Είναι γεγονός ότι τα όρια μεταξύ αντικειμενικού παρατηρητή - ερευνητή και υποκειμενικού κοινωνικού - πολιτικού υποκειμένου είναι δυσδιάκριτα στις Κοινωνικές Επιστήμες, περισσότερο από τις Φυσικές, και αποτελούν πάντα μια συνισταμένη που δεν θα πρέπει να αγνοηθεί στην κατανόηση των φαινομένων που μελετώνται.

Στην παρούσα διδακτορική έρευνα, η δύσκολη οριοθέτηση μεταξύ ερευνητή και ακτιβιστή και η αναζήτηση του σημείου ισορροπίας γίνεται πιο εμφανής, καθώς η παρατήρηση ακολουθεί μια πορεία ενεργού συμμετοχής στα περιβαλλοντικά κινήματα που αναλύονται και καθώς τα αποτελέσματα της έρευνας έχουν ως στόχο την καλύτερη κατανόηση του συστήματος περιβαλλοντικής διακυβέρνησης, με τελικό στόχο τη βελτίωσή του. Ένας

στόχος που δεν περιορίζεται σε ανάδειξη μοντέλων «καλής διακυβέρνησης» ή σε κάποια κοινωνικό – χωρικά συμπεράσματα, αλλά και στην αναζήτηση της κατανόησης του μηχανισμού για τη «βελτίωση» του εδαφικού σχεδίου και του πολιτικού αιτήματος της υπεράσπισης του περιβάλλοντος. Ενός εδαφικού σχεδίου που θα έχει ως άμεσο αποτέλεσμα τη θετική συμβολή των φορέων υπεράσπισης του περιβάλλοντος, ως πρωταγωνιστών για έναν «οικολογικό και κοινωνικό μετασχηματισμό» (Καλαντζοπούλου, και συν., 2015).

Η σχέση μεταξύ «φυσικής αντικειμενικότητας» και υπερβατικής υποκειμενικότητας, που παραπέμπει εξάλλου και στην πολυεπίπεδη σύγκρουση παραδοσιακής - νεωτερικής και μετανεωτερικής σκέψης που περιγράψαμε στο κεφάλαιο 2, έχει επιχειρηθεί να εξηγηθεί από το Γερμανό φιλόσοφο Husserl (Husserl, 2012), στο έργο *Η κρίση των Ευρωπαϊκών επιστημών και η υπερβατική Φαινομενολογία* (2012). Ο τελευταίος, με την γνωστή φαινομενολογική του θεωρία, επιδιώκει να έρθει σε ρήξη με τη θετικιστική αντίληψη των επιστημών που κυριαρχούσε στο μεγαλύτερο μέρος του 20ου αιώνα. Σύμφωνα με τον Husserl, ο βιωματικός – προθεωρητικός κόσμος αποτελεί ένα φυσικό υπόβαθρο για κάθε υποκείμενο, επομένως και για τον ερευνητή. Μπορεί δε ν' αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο αν συνοδευτεί από μια διαδικασία αποστασιοποίησης, αμφισβήτησης και εκ νέου κατανόησης των φαινομένων, αλλά όχι άρνησης της ύπαρξης των βιωμάτων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η εκ των προτέρων βιωματική γνώση του κόσμου, της θεωρίας και του λόγου του πεδίου της υπεράσπισης του περιβάλλοντος αποτελεί ισχυρό πλεονέκτημα και όχι εμπόδιο.

2. Σχετικά με τη γενική ή ειδική ισχύ των ερευνητικών αποτελεσμάτων, το ζήτημα έχει απασχολήσει τις Κοινωνικές Επιστήμες και τη Φιλοσοφία και θα μπορούσε να συνοψιστεί στα ακόλουθα διαχρονικά θεωρητικά διλήμματα:

A) Επαγωγή vs απαγωγή (Induction vs Deduction): από το μερικό στο ολικό, από το μικρό στο μεγάλο, από μεμονωμένες παρατηρήσεις προκύπτουν οι πρώτες υποθέσεις συνάφειας, οι οποίες στη συνέχεια οφείλουν να στερεοποιηθούν μέσα από νέα συστηματική παρατήρηση και νέα δεδομένα ή να διαψευσθούν μέχρι να μείνει η αλήθεια.

B) Κατανόηση vs αντανάκλαση της πραγματικότητας. Η πραγματικότητα και γνώση δεν είναι παντού η ίδια, διαφέρουν ανάλογα με τον κοινωνικό χώρο (Bourdieu, 1994) και το περιβάλλον (milieu). Πέρασμα από το θετικιστικό παράδειγμα στο ερμηνευτικό. Το αντικείμενο δεν είναι ανοιχτό, αλλά πρέπει να ερμηνευτεί.

Γ) Μερική αλήθεια που συνδέεται με το συμφραζόμενο vs Οικουμενική αλήθεια.

Δ) Κανονικότητα vs Νόμος: Οι κανονικότητες που αναδεικνύονται μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον δεν πρέπει να συσχετίζονται με χωροχρονικά ανεξάρτητους νόμους γενικής ισχύος, αλλά με κανόνες συνδεόμενους με το εκάστοτε συμφραζόμενο. Δεν υπάρχουν γενικοί κανόνες, αλλά πολλές πραγματικότητες, υπάρχουν πολλές λύσεις για το ίδιο πρόβλημα.

3. Όσον αφορά τη σχέση ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων, θεμελιώδης διαφορά είναι ότι, σε αντίθεση με τις ποσοτικές μεθόδους, οι ποιοτικές μέθοδοι δεν ξεκινούν από μεγάλες θεωρίες. Στην ποιοτική έρευνα, η θεωρία είναι μικρού ή μεσαίου βεληνεκούς, αναφέρεται μόνο στην περίπτωση μόνο όπου γίνεται λόγος για «θεωρία περίπτωσης» και ίσως ισχύει και αλλού. Εδώ, όμως, επιδιώκεται ποιοτική μελέτη πολλών διάχυτων περιπτώσεων στα πλαίσια ενός οργανικού χωρικού συνόλου (περιαστικός χώρος της Αττικής). Στην ποιοτική μεθοδολογία η θεωρία εκμαιεύεται από τα δεδομένα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η θεωρητική και πρότερη γνώση δεν χρησιμεύει στον ερευνητή. Η πρότερη αυτή γνώση μπορεί να έχει ευρηματική ή συμπληρωματική αξία για την έρευνα, χωρίς, ωστόσο, να την καθοδηγεί ή να πρέπει να επιβεβαιωθεί / διαψευσθεί από τα ερευνητικά αποτελέσματα, όπως γίνεται στην ποσοτική έρευνα. Από την άλλη οι ποσοτικές έρευνες, αν επιτρέψουν μια συνολική εικόνα σε ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο από μόνες

τους, κινδυνεύουν να δώσουν ψευδή εικόνα και να ενισχύσουν αβάσιμες υποθέσεις. Γι' αυτό το λόγο, πριν από οποιαδήποτε ποσοτική έρευνα, αφιερώσαμε σημαντικό κομμάτι της μελέτης στην προ-έρευνα σε μια σειρά περιπτώσεων, οι οποίες θα μας απασχολούσαν στη συνέχεια.

3.2 Από την διερευνητική έρευνα στην οριοθέτηση του θέματος μέσω μελέτης περίπτωσης

Πριν από οποιαδήποτε καταγραφή των περιπτώσεων σε περιφερειακό επίπεδο, αφιερώσαμε σημαντικό κομμάτι της έρευνας σε μια προκαταρκτική μελέτη, ακολουθώντας μια λογική σταδιακής διεύρυνσης της θεματικής. Συγκεκριμένα, η εξελικτική υποθετικό - επαγωγική και διαφοροποιημένη ποιοτική έρευνά μας χωρίζεται στα ακόλουθα τέσσερα στάδια ανάλυσης:

(α) Μελέτη Περίπτωσης Κερατέας (και αξιοποίηση προηγούμενης Μελέτης Περίπτωσης),

(β) Μακροσκοπική καταγραφή συγκρούσεων στον περιαστικό χώρο της Αττικής

(γ) Θεματική ανάλυση (διαχείρισης στερεών αποβλήτων) στο μητροπολιτικό και στο εθνικό επίπεδο, δεδομένου ότι αφορά πολιτικές που ταυτίζονται μέσω του συστήματος διακυβέρνησης και του ρόλου των, θεσμικών και μη, δρώντων.

Ουσιαστικά, πριν από την διαμόρφωση της μεθοδολογίας κρίθηκε απαραίτητη μια διερευνητική περίοδος, κατά την οποία τέθηκαν τα όρια της έρευνας και τα ερευνητικά ερωτήματα, ώστε να διασφαλιστεί αφενός η πρωτοτυπία του θέματος και αφετέρου να μην καταλήξει η έρευνα σε μια -άσκοπη και αδύνατη- προσπάθεια περιγραφής όλων των πτυχών του ζητήματος.

Η επιλογή της μεθοδολογίας έγινε με στόχο να διατηρηθεί ο προβληματισμός της αντιστοιχίας και ανάλυσης των συγκρούσεων σε περιφερειακό επίπεδο (περιοχή έρευνας: μητροπολιτική Περιφέρεια Αττικής) μέσα στο χώρο, συνδυάζοντας το περιφερειακό με το διαχρονικό στοιχείο. Γι' αυτό το λόγο έγινε και η επιλογή της μακροσκοπικής ανάλυσης των συγκρούσεων. Σε όλα, όμως, τα στάδια, της έρευνας διατηρήσαμε το διάλογο

μεταξύ μικροκλίμακας και μακροκλίμακας. Ο κυριότερος λόγος είναι ότι οι μακροσκοπικές μέθοδοι συχνά δεν μπορούν να μας δώσουν πολλά στοιχεία που αφορούν το σύστημα δρώντων, αδυνατώντας να το μελετήσουν σε βάθος και να αφομοιώσουν το διαχρονικό στοιχείο. Μπορούμε να πούμε ότι, όσο κι αν επιτρέπουν μια συνολική εικόνα σε ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο, από μόνες τους κινδυνεύουν να δώσουν ψευδή εικόνα και να ενισχύσουν αβάσιμες υποθέσεις.

Για την οριοθέτηση της μεθοδολογικής προσέγγισης, ακολουθήθηκε μια υποθετικό - επαγωγική μέθοδος για τον ορισμό του τρόπου μακροσκοπικής καταγραφής και τη δημιουργία μιας Γεωγραφίας των συγκρούσεων και δρώντων σε περιφερειακό επίπεδο, η οποία αναλύεται στο υποκεφάλαιο 3.3.

Συνολικά, **προχωρήσαμε σε μια σειρά ενεργειών για να διαμορφώσουμε ένα πρωτότυπο μεθοδολογικό πλαίσιο** που βασίζεται σε συνδυασμό ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων, εναλλαγή κλίμακας (μακρο και μικρο), εξελικτική / επαγωγική ανάλυση και συνδυασμός μελέτης συγκεκριμένων δρώντων με τη συστημική μελέτη. Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 1, η προβληματική διαμορφώθηκε πάνω στα αποτελέσματα προϋπάρχουσας έρευνας μας, σχετικά με τη σχέση του οικολογικού κινήματος και τη σύγκρουση για το περιαστικό δάσος της Θεσσαλονίκης²².

²² Άλλωστε, και η περίπτωση της Οικολογικής Κίνησης Θεσσαλονίκης και του περιαστικού δάσους της πόλης δεν παρουσίασε στην συνέχεια την ίδια σταθερή παρουσία που είχε καταγραφεί από τη μεταπτυχιακή εργασία (2007) ως τις μέρες μας (2023).

Πίνακας 7. Στάδια διαμόρφωσης μιας γεωγραφικής προσέγγισης			
Στάδιο	Αντικείμενο	Μέθοδος	Στόχος
Προϋπάρχουσα Έρευνα	Μελέτη Περίπτωσης Θεσσαλονίκης	SCS: μια μητροπολιτική περιοχή, ένας δρώντας και ένα θέμα σύγκρουσης.	Σχέση δρώντων με τη σύγκρουση και εξέλιξή τους μέσα στο χρόνο.
Προ- έρευνα	Μελέτη Περίπτωσης ΧΥΤΑ Κερατέας	SCS: μια μικρή πόλη στην περιφέρεια της μητρόπολης, το σύνολο των δρώντων και ένα θέμα σύγκρουσης.	Διερεύνηση λόγου και στρατηγικής δρώντων.
Μακροσκοπική Έρευνα	Μακροσκοπική Καταγραφή των ΔΥΠ στον περιαστικό χώρο της Αττικής	Καταγραφή συγκρούσεων και δρώντων.	Δημιουργία τυπολογίας βάσει των αποτελεσμάτων καταγραφής και βιβλιογραφίας. Γεωγραφική κατανομή και ανάλυση συγκρούσεων. Σύνοψη των ΔΥΠ με βάση το λόγο και τη στρατηγική τους.
Μονοθεματική – Συστημική Έρευνα	Θεματική Ανάλυση του Συστήματος Διακυβέρνησης (Διαχείριση Στερεών Αποβλήτων)	Ανάλυση δημόσιων πολιτικών και λοιπών πολιτικών κειμένων και συνεντεύξεις με δρώντες - κλειδιά.	Ανάλυση Σύστημα δρώντων και διαμόρφωση πολιτικής.

--	--	--	--

Σύμφωνα με την εξελικτική μέθοδο που περιγράψαμε, το πρώτο στάδιο της εκπόνησης της διδακτορικής μας έρευνας υπήρξε η διερεύνηση του συστήματος δρώντων και των ιδιαιτεροτήτων της περιοχής μέσω μιας εμβληματικής μελέτης περίπτωσης στην Αττική, δηλαδή της Κερατέας²³. Πρόκειται για την περίπτωση της εγκατάστασης ενός ΧΥΤΑ στην Κερατέα²⁴ που παρουσιάζεται στο κεφάλαιο 5.

Για την ανάλυση της περίπτωσης, ακολουθήθηκε η χρήση συνδυασμού πολλαπλών πηγών, όπως:

- α. Δελτία Τύπου οργανώσεων,
- β. Ιστοσελίδες και Ιστολόγια των οργανώσεων,
- γ. Συνεντεύξεις από μια σειρά διαφορετικούς δρώντες, κατοίκους- ακτιβιστές- οικολόγους. Δηλαδή μια σειρά από ημιδομημένες και ελεύθερες συνεντεύξεις.

Ο στόχος του εν λόγω σταδίου της έρευνας είναι η ανάδειξη στη μικροκλίμακα των βασικών ζητημάτων της διδακτορικής έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, να διερευνηθούν οι βασικοί δρώντες της σύγκρουσης, με έμφαση στους δρώντες υπεράσπισης, καθώς και οι στρατηγικές τους και οι συμμαχίες τους και, τέλος, να αναζητηθεί η εξέλιξη του λόγου και του εδαφικού σχεδίου τους κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης. Όλα τα παραπάνω διερευνήθηκαν, λοιπόν, μέσα από την ανάλυση ενός συγκεκριμένου ιστορικού και χωρικού υπόβαθρου.

²³ Η επιλογή έγινε ακριβώς λόγω της δημοσιότητας που έλαβε το ζήτημα, της έκτασης που έλαβε η σύγκρουση, καθώς και του πλήθους δρώντων που αφορούσε τη στιγμή που ξεκίνησε η συγκεκριμένη έρευνα.

²⁴ Τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάστηκαν σε Συνέδριο για της Χρήσεις Γης στην Cargèse της Κορσικής τον Οκτώβριο του 2011.

Η έρευνα χρησίμευσε, επίσης, και ως ένα στάδιο διερεύνησης των ιδιοτεροτήτων του νέου πεδίου έρευνας (Αττική) και ως ένα στάδιο μετάβασης από τη SCS / μικροσκοπική μέθοδο στην περιφερειακή μελέτη / μακροσκοπική μέθοδο, σε μια περίοδο (2011) που ουσιαστικά αποτελεί το σημείο μετάβασης από την περίοδο προ κρίσης στην περίοδο των πιο έντονων κοινωνικών συγκρούσεων λόγω της οικονομικής κρίσης (Karyotis & Rudig, 2018).

Τα αποτελέσματα της προ- έρευνας μονογραφικού τύπου μάς προσέφεραν τη δυνατότητα να αναδείξουμε μια σειρά επιπέδων ανάλυσης:

- Στο χωρικό επίπεδο, μάς προσέφεραν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε στο πεδίο τη διπλή διαδικασία έντονης περιαστικοποίησης της περιοχής (πληθυσμιακής και υποδομών).
- Στο επίπεδο δρώντων να διαπιστωθεί η σχέση δρώντων (αλλά και της κοινωνίας) σε τοπικό επίπεδο (Κερατέα) με το αστικό κέντρο. Η διαφορά της εν λόγω έρευνας σε σχέση με την μακροσκοπική και τη μονοθεματική μελέτη είναι ότι η συγκεκριμένη προχωρά σε ανάλυση του λόγου και κατοίκων εκτός από τους ΔΥΠ, δηλαδή περιλαμβάνονται και εμπειρίες κατοίκων εκτός από πολιτικά πρόσωπα με εμπειρία στον οικολογικό χώρο, με στόχο τη διερεύνηση της απόκλισης λόγου μεταξύ διαφορετικών δρώντων υπεράσπισης περιβάλλοντος²⁵ σε μια σειρά ζητημάτων.
- Στο επίπεδο ανάλυσης των συγκρούσεων, να περιγραφούν οι κύριες στρατηγικές και συμμαχίες που διαμορφώθηκαν στην περιοχή, αλλά και να διαπιστωθούν

²⁵ Κυρίως μεταξύ οικολογικών ΜΚΟ και κινημάτων NIMBY.

τόσο οι συνθήκες περάσματος από μια σύγκρουση εν υπνώσει σε μια ευθεία σύγκρουση όσο και η σύνδεσή της με τη γενικότερη κοινωνική κινητοποίηση (Αγανακτισμένοι).

Τέλος, η προ- έρευνα χρησίμευσε ώστε να διαπιστωθεί και καταγραφεί η όποια –υπαρκτή ή υπερεκτιμημένη- επίδραση του παλαιότερου εθνοτικού και κοινωνικού υπόβαθρου (Αρβανίτες, γεωργοί και κτηνοτρόφοι) στη διαμόρφωση των κοινωνιών και, επομένως, και των κοινωνικών δρώντων σήμερα.

Τα χρήσιμα συμπεράσματα της περίπτωσης της Κερατέας ώθησαν την εξελικτική μας προσέγγιση στο επόμενο στάδιο, δηλαδή στην αναγωγή της θεματικής μελέτης από το τοπικό στο ευρύτερο επίπεδο. Συγκεκριμένα, η περίπτωση συγκρίθηκε με άλλες δύο αντίστοιχες (Γραμματικό και Φυλή - Λιόσια), με στόχο το παράδειγμα να μεταφερθεί από το αυστηρά τοπικό επίπεδο στο θεματικό και περιφερειακό, αλλά και να καταγραφούν οι ιδιαιτερότητες των συγκρούσεων ανά ζήτημα, γεγονός που θα φανεί χρήσιμο για τη διαμόρφωση μιας πρώτης τυπολογίας.

Για τη μέθοδο σύγκρισης επελέγησαν τα βασικά εργαλεία μελέτης περιπτώσεων που είχαμε κάνει χρήση τους και στις προηγούμενες περιπτώσεις και, συγκεκριμένα, οι ανακοινώσεις των αντίστοιχων τοπικών ομάδων, όπως δελτία τύπου και ιστολόγια, καθώς και η συμμετοχική παρακολούθηση των δραστηριοτήτων τους και η αδόμητη συνέντευξη με πληροφοριοδότες - κλειδιά. Συνιστούσε δε, πράγματι, απλή επέκταση της έρευνας, γιατί ήδη κατά τη μελέτη της περίπτωσης της Κερατέας έγινε φανερή η συνύπαρξη του ζητήματος των υπόλοιπων, καθώς επαναλαμβάνονταν ως θέματα στην έρευνά που είχαμε πραγματοποιήσει.

Η αναγωγή του ζητήματος σε θεματικό επίπεδο, παρακολουθώντας την εξέλιξη των κινημάτων για τη χωροθέτηση των ΧΥΤΑ στις άλλες δύο περιοχές της Αττικής (Γραμματικό και Φυλή), χρησιμεύει για (α) να διαπιστωθεί σε πρώτη φάση ο κοινωνικοχωρικός διαχωρισμός σε περιφερειακό επίπεδο, (β) για να συγκριθεί ο λόγος και το εδαφικό σχέδιο

της κάθε περίπτωση και, επομένως, να δοθεί μια πρώτη απάντηση στην εξέλιξη της πολιτικής πρότασης των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος και (γ) να διερευνηθεί το επίπεδο ολοκλήρωσης και δικτύωσης των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος και αντίστοιχα να αναδειχθούν οι «εσωτερικές» αντιθέσεις μεταξύ τους²⁶. Επισημαίνεται ότι η θεματική ανάλυση δεν αξιοποιείται αυτοτελώς στην έρευνα, αλλά χρησίμευσε ως μεταβατικό στάδιο για τη διαμόρφωση της μεθοδολογίας που περιγράφεται στα επόμενα κεφάλαια, ενώ τα αποτελέσματά της αξιοποιούνται τόσο στην μακροσκοπική μελέτη όσο και στη μονοθεματική – συστημική στα κεφάλαια 4, 5 και 6.

3.3 Μακροσκοπική Ανάλυση: Περιφερειακή ανάλυση των περιβαλλοντικών συγκρούσεων Μετά τη μελέτη περίπτωσης σε τοπικό και θεματικό επίπεδο που μας οδήγησε στη σύνθεση της εικόνας διακυβέρνησης, επιλέχθηκε η τελική διεύρυνση του τρόπου ανάλυσης, πλέον χωρίς τοπικά ή θεματικά όρια, ώστε να αποτυπωθεί συνολικά η εικόνα της περιβαλλοντικής συγκρουσιακότητας στον περιφερειακό χώρο της μητροπολιτικής Περιφέρειας και να ολοκληρωθεί η ευρύτερη εικόνα. Η διεύρυνση αυτή όφειλε να έχει οριοθετηθεί με αυστηρό και πλήρως αιτιολογημένο τρόπο, καθώς, σε αντίθεση με την τοπική και θεματική προσέγγιση, στο περιφερειακό και πολυθεματικό επίπεδο υπάρχει μεγαλύτερη δυσκολία χωρικής και χρονικής οριοθέτησης, αλλά και -ακόμη περισσότερο- γίνεται ολοένα και πιο δύσκολη η επιλογή των φίλτρων του «τι είναι μια σύγκρουση» και του ποιοι είναι οι δρώντες.

Σε κάθε περίπτωση, πρώτο μέλημά μας ήταν η επιλογή της μεθοδολογίας να καλύπτει τους στόχους της έρευνας και, επομένως, να διατηρηθεί ο προβληματισμός της αντιστοι-

²⁶ Στα ζητήματα διαχείρισης των αποβλήτων και παραγωγής ενέργειας διαπιστώνεται έντονα το φαινόμενο σύγκρουσης «πράσινου με πράσινο», φαινόμενο που διαφαίνεται ότι έχει αποκτήσει έντονες διαστάσεις τα τελευταία χρόνια (βλ. κεφάλαια 5 & 7).

χίας και ανάλυσης των συγκρούσεων σε περιφερειακό επίπεδο (περιοχή έρευνας: μητροπολιτική Περιφέρεια Αττικής) μέσα στο χώρο, συνδυάζοντας το περιφερειακό με το διαχρονικό στοιχείο.

Όμως και σε αυτή την περίπτωση διατηρήσαμε αυτό το διάλογο μεταξύ μικροκλίμακας και μακροκλίμακας, δεδομένου ότι -όπως αναφέρθηκε ήδη- οι μακροσκοπικές μέθοδοι, που είναι εξολοκλήρου ποσοτικές, δεν μπορούν να μας αποκαλύψουν πολλά στοιχεία που αφορούν τους δρώντες και τις συγκρούσεις.

Η συλλογή δεδομένων σχετικά με τις συγκρούσεις είναι, δυστυχώς, περιορισμένη και σημειακή. Οι κυριότεροι λόγοι είναι οι ακόλουθοι (Torre & et al. , 2014).

α) το γεγονός ότι η περιφερειακή/ μακροσκοπική ανάλυση των συγκρούσεων δεν αποτελούσε διαδεδομένο ερευνητικό αντικείμενο μέχρι τις αρχές του 2000, και ειδικά στη χώρα μας δεν έχει γίνει καμιά αντίστοιχη έρευνα στον τομέα της κοινωνιολογίας του χώρου και της κοινωνικής γεωγραφίας.

β) ο δεύτερος λόγος οφείλεται στην πολυπλοκότητα των συγκρούσεων, όπου καθιστά αδύνατη την χρήση μιας αντιπροσωπευτικής μεταβλητής.

Όπως περιγράψαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι ίδιες οι συγκρούσεις είναι μεταβλητό αντικείμενο ανάλογα με τον ορισμό της έντασής τους και τον ορισμό της αιτίας τους. Αν περιοριστούμε στις συγκρούσεις χρήσης, που αποτελούν το συνηθέστερο αντικείμενο μελέτης συγκρούσεων στη γεωγραφία (Torre A. , 2011) και τότε ακόμα η έκφρασή τους μπορεί να πάρει πολλές μορφές όπως τις δικαστικές διαμάχες (Mellot, 2018), την κάλυψη από τα ΜΜΕ (Darly & Torre, 2008), τα γεγονότα διαμαρτυρίας (Lorenzini, Kriesi, Makarov, & Wuest, 2022) ή ακόμη και τις βίαιες εκδηλώσεις (εξεγέρσεις). Συνεπώς, δεν μπορεί να σταθεί δυνατή η χρήση μιας πηγής και ενός ορισμού για την καταγραφή και περιγραφή των συγκρούσεων, ενώ γίνεται ακόμα πιο σημαντική η χρήση διαφορετικών επιστημονικών αντικειμένων για τον ορισμό τους.

Επομένως, η ίδια η σύγκρουση δομείται από τα δεδομένα που έχουν συλλεγεί γι' αυτή, οπότε τα δεδομένα, θα πρέπει να έχει διερευνηθεί, αν έχουν την απαραίτητη συνεκτικότητα και αντιπροσωπευτικότητα.

Ο ερευνητής που αναλαμβάνει να κάνει μια μακροσκοπική μελέτη και καταγραφή συγκρούσεων πρέπει να συλλέξει ο ίδιος μόνος του τις πηγές και να τις αναλύσει. Δεδομένης της πολυπλοκότητας των παραγόντων που οδηγούν στην οριοθέτηση των βασικών ζητημάτων του τελικού σταδίου της μακροσκοπικής καταγραφής, αξιοποιήθηκε συνθετικά, η εκτεταμένη εμπειρία αντίστοιχων μελετών συγκρούσεων, που περιγράφονται στην επόμενη παράγραφο (3.3.1).

3.3.1 Μια διεθνής οπτική μακροσκοπικής μελέτης των συγκρούσεων- βιβλιογραφική ανασκόπηση

Οι κοινωνικοί επιστήμονες χρησιμοποιούν μια σειρά πηγών για την ανάλυση των συγκρούσεων: συνεντεύξεις, ερωτηματολόγια, παρατήρηση. Πέρα από αυτές τις διαδεδομένες μεθόδους, η μελέτη των συγκρούσεων μέσω καταγραφής γραπτών πηγών και ιδιαίτερα του περιοδικού ή εξειδικευμένου τύπου, γνωρίζει ανάπτυξη στην κοινωνική γεωγραφία και στην κοινωνιολογία του χώρου σταδιακά από τα τέλη του 20ου αιώνα με μεγαλύτερη συχνότητα στη Β. Αμερική (Janelle, 1977), (Trudelle, 2003). Η καταγραφή γραπτών πηγών αναπτύσσεται παράλληλα με τον προβληματισμό για την Πολιτική Οικολογία²⁷ και την ανάπτυξη δεικτών για την ανάλυση των κοινωνικών συγκρούσεων²⁸, ακριβώς στην προσπάθεια να αναζητηθούν εργαλεία που θα εξάγουν γενικότερα συμπεράσματα σε περιφερειακό επίπεδο για τον τρόπο λειτουργίας των συγκρούσεων. Παράλληλα, στις Πολιτικές Επιστήμες αναπτύσσονται αντίστοιχες μελέτες των γεγονότων διαμαρτυρίας / Protest Event Analysis (Ruch & Niedhardt, 1998).

²⁷ Και εδώ ως επιστημονικό πεδίο (βλ. κεφάλαιο 2) και όχι ως πολιτική θεωρία.

²⁸ Εμπνεόμενη από μια προσπάθεια εισαγωγής θετικιστικών προβληματισμών σε τομείς που ως τότε κυριαρχούνταν από τις ποιοτικές μεθόδους.

Συγκεκριμένα, από το 1999 έχουν ολοκληρωθεί τέσσερις βασικές διδακτορικές διατριβές, οι οποίες εκπονήθηκαν στην Κοινωνική Γεωγραφία στη Γαλλία και σχετίζονται με αυτή τη μεθοδολογία, συνιστώντας αναφορά στην έρευνα των περιβαλλοντικών συγκρούσεων. Πρόκειται για τις ακόλουθες :

1999, Charlier Bruno : *La défense de l'environnement : entre espace et territoire, géographie des conflits environnementaux déclenchés en France depuis 1974*, Université de Pau et des pays de l'Adour.

2003, Arnaud Lecourt : *Les conflits d'aménagement : analyse théorique et pratique à partir du cas breton*. Université de Rennes 2 Haute-Bretagne.

2006, Anne Cadoret : *Conflits d'usage liés à l'environnement et réseaux sociaux : Enjeux d'une gestion intégrée ? - Le cas du littoral du Languedoc-Roussillon*.

2009, Ségolène Darly : *Faire coexister ville et agriculture au sein des territoires périurbains. Antagonismes localisés et dynamiques régionales de la conflictualité*. Dirigée par André Torre.

Παράλληλα, στον τομέα της Γεωγραφίας, ιδιαίτερα στο Quebec, αναπτύσσεται η μελέτη των «αστικών συγκρούσεων», με αφετηρία την έρευνα των Trudelle, Villeneuve et al. για τις συγκρούσεις στο πολεοδομικό συγκρότημα του Montreal τα πρώτα χρόνια του 2000 (2003). Την ίδια περίοδο, εξάλλου, στη γαλλόφωνη γεωγραφική κοινότητα δημιουργείται μια μικρή αλλά συγκροτημένη ομάδα ερευνητών που ασχολούνται με τη μέθοδο της μακροσκοπικής ανάλυσης των συγκρούσεων, με χωρική αναφορά συνήθως την Περιφέρεια (région). Μια ομάδα που έχει επεκταθεί σε ευρύ φάσμα προβληματισμών και μεθόδων. Βασικό εργαστήριο αυτής της μεθοδολογίας βρίσκεται, εξάλλου, στο Agro-Paris-Tech υπό τον Andre Torre²⁹.

²⁹ Μέλος της αρχικής σύνθεσης της τριμελούς επιτροπής.

Οι παραπάνω έρευνες ακολουθούν παρόμοια προσέγγιση αλλά αναπτύσσουν διαφορετικές μεθόδους καταγραφής των συγκρούσεων (περιοδικός τύπος, εξειδικευμένος τύπος) ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσέγγισής τους (πχ. σύνδεση με συγκρούσεις στον αγροτικό χώρο για την S. Darly ή σύνδεση με την εξέλιξη του οικολογικού κινήματος για τον B. Charlier) και τις υποθέσεις εργασίας τους. Έτσι, η κατεξοχήν μακροσκοπική ανάλυση παραμένει η παλαιότερη, αυτή του B. Charlier (Charlier, 1999), κατά την οποία έγινε χρήση μιας πηγής (περιοδικό εξειδικευμένο στην προστασία του περιβάλλοντος με αδιάλειπτη παρουσία από τις απαρχές της οικολογικού κινήματος) για ένα τέταρτο του αιώνα (1974-1999). Από την άλλη συχνότερη είναι η ανάλυση βάσει του περιφερειακού τύπου δεδομένης της μεγαλύτερης σταθερότητας στην περιοδικότητά της (Lecourt, 2003)(Wolff, 2007). Ανάμεσα σε αυτές βρίσκουμε και την κατεξοχήν διαχρονική ανάλυση αυτή του A. Lecourt (1945-2000), σχετικά με τις συγκρούσεις, όπως αναφέρθηκαν και προηγουμένως, που χαρακτηρίζονται ως χωροταξικές.

Από το πλήθος ανάλογων μελετών ξεχωρίζουμε αυτές από τα πρακτικά δικαστηρίων (Mellot, 2018) που επεκτείνουν τη μελέτη πέρα από τις περιβαλλοντικές συγκρούσεις όπως ορίστηκαν (πίνακας 5), εντάσσοντας και τις συγκρούσεις / ανταγωνισμούς χαμηλότερης έντασης διαπροσωπικού χαρακτήρα και προσπαθώντας, έτσι ώστε να καλύψουν το σύνολο των συγκρούσεων - εντάσεων. Πράγματι, η χρήση τους δίνει έναν μεγαλύτερο δείγμα, αλλά προκύπτει το ζήτημα των ορίων μεταξύ των συγκρούσεων εν υπνώσει και των συγκρούσεων που αποκτούν μια κάποια απήχηση, δηλαδή το κατά πόσον έχουμε να κάνουμε με γεγονότα - συγκρούσεις που προκαλούνται από αυτό που ορίσαμε μη θεσμικούς συλλογικούς δρώντες και όχι για δια-προσωπικές μικρό-συγκρούσεις.

Πάνω σε αντίστοιχη προβληματική για την καταγραφή των γεγονότων διαμαρτυρίας, έχει αναπτυχθεί στις Κοινωνικές και Πολιτικές Επιστήμες η επονομαζόμενη Ανάλυση Γεγονότων Διαμαρτυρίας (Protest Event Analysis), βάσει της οποίας εξάλλου έγινε και για

την περιοχή της Αττικής η καταγραφή των γεγονότων διαμαρτυρίας για την περίοδο 2001-2005 από τον Κ. Καβουλάκο για λογαριασμό του ΕΚΚΕ (Καβουλάκος, 2009).

Σύμφωνα με τις επαληθεύσεις που έγιναν και για τις δύο περιπτώσεις καταγραφής από τον Τύπο (καθημερινό ή εξειδικευμένο), διαπιστώθηκαν ορισμένες αδυναμίες, όπως «απώλειες» στα καταγεγραμμένα περιστατικά, αφενός στον εξειδικευμένο επειδή δεν ήταν συνεχής και περιοδική η έκδοσή του και αφετέρου στον καθημερινό γιατί δεν αναδεικνυε το σύνολο των περιβαλλοντικών κινητοποιήσεων. Άλλες αδυναμίες που εντοπίστηκαν είναι η αδυναμία ένταξης του διαχρονικού στοιχείου και το γεγονός ότι είναι αδύνατον να καταγραφούν οι ξεχωριστές περιπτώσεις περιβαλλοντικών συγκρούσεων με αυστηρά ποσοτικά κριτήρια (αριθμός άρθρων), αλλά απαιτείται μελέτη σε βάθος του ιστορικού των ζητημάτων σε κάθε περιοχή.

Αφού έχει πλέον συμπληρωθεί μια περίοδος πάνω από μια δεκαετία ανάπτυξης του προβληματισμού γύρω από τις μακροσκοπικές μεθόδους καταγραφής των συγκρούσεων από Κοινωνικούς Γεωγράφους, σήμερα οι περισσότερες έρευνες έχουν καταλήξει στην χρήση πολλαπλών πηγών. Συγκεκριμένα, η ομάδα ανάλυσης των συγκρούσεων του INRA (σε συνεργασία με άλλα Ερευνητικά Ινστιτούτα όπως το Cemagref, Engref, CIRAD και διάφορα Πανεπιστήμια) σχετικά με τις συγκρούσεις χρήσης γης έχει αναπτύξει μια ολοκληρωμένη μέθοδο μελέτης των συγκρούσεων, η οποία επεκτείνεται σε διαφορετικά περιβάλλοντα και κοινωνίες όταν η πρόσβαση σε αρχεία δεν είναι το ίδιο εύκολη. Η ιδιαιτερότητα αυτής της μεθόδου είναι ότι αποφεύγει τη χρήση μιας μόνο πηγής και προτιμά, αντίθετα, το συνδυασμό πολλών. Οι βασικές πηγές καταγραφής είναι οι ακόλουθες (Torre A. et al., 2014):

- Καθημερινός περιφερειακός τύπος
- Στοιχεία από διοικητικά στοιχεία, κυρίως δικαστικά έγγραφα.
- Απογραφές που έχουν γίνει από ειδικούς

Στοιχεία από άλλες πηγές είναι αναγκαία κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου τα πρώτα τρία δεν υπάρχουν. Το ίδιο ισχύει και σε χώρες όπως η Ελλάδα που δεν έχουν αναπτύξει επαρκώς τις δημόσιες ψηφιακές πηγές και τα προαναφερόμενα αρχεία παρουσιάζουν ελλείψεις (Torre A. e., 2014). Πρόκειται για πηγές όπως το διαδίκτυο (προσωπικά ιστολόγια και ιστοσελίδες) και τα Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών.

Μια, επίσης, ενδιαφέρουσα πηγή καταγραφής των συγκρούσεων είναι ο εξειδικευμένος Τύπος (οικολογικός Τύπος) που δεν αναφέρεται στην παραπάνω μεθοδολογία, γιατί η συγκεκριμένη τυποποίηση μεθόδου επικεντρώνεται γενικότερα στις συγκρούσεις χρήσης γης. Σε αυτή την περίπτωση, ο εξειδικευμένος οικολογικός Τύπος δεν θεωρείται ότι δίνει αντιπροσωπευτικά αποτελέσματα, καθώς : α) δεν καταχωρεί το σύνολο των συγκρούσεων, αλλά μονάχα αυτές που είναι του ενδιαφέροντος του εντύπου και β) δεν παρέχει τη δυνατότητα τυποποίησης της μεθόδου, αφού δεν υπάρχει συχνά εξειδικευμένος Τύπος με συνεχή και σταθερή έκδοση. Αποτελεί, όμως, ένα πολύ καλό εργαλείο για την ανάλυση των περιβαλλοντικών συγκρούσεων, όταν αυτές ορίζονται από τον τρόπο που τις αντιλαμβάνονται οι ίδιες οι οργανώσεις / κινήσεις υπεράσπισης του περιβάλλοντος. Στην περίπτωση αυτή, το μειονέκτημα της καταχώρησης των συγκρούσεων με μια οπτική του «κινήματος» αποτελεί πλεονέκτημα, καθώς οδηγεί σε μια διασύνδεση των περιπτώσεων με κριτήριο τον τρόπο που την αντιλαμβάνονται οι ίδιοι οι δρώντες. Σε αυτή την περίπτωση, βέβαια, είναι απαραίτητο να επαληθευτεί η θέση του εντύπου σε σχέση με το μέσο όρο των οργανώσεων και κινήσεων που αποτελούν το αντικείμενο μελέτης της έρευνας. Και εδώ, πάντως, η ασταθής παρουσία τέτοιων εντύπων περιορίζει τις δυνατότητες να αποτελέσει ο εξειδικευμένος Τύπος τη βασική πηγή πληροφοριών, περιορίζοντας αισθητά τη δυνατότητα χρήσης αυτής της μεθόδου.

Σήμερα οι εξειδικευμένες ιστοσελίδες και ιστολόγια αποτελούν ένα σύγχρονο μέσο ανάλογο της έρευνας στον εξειδικευμένο Τύπο. Με τη διάδοση του διαδικτύου δημιουργή-

θηκε ένα εργαλείο χαμηλού κόστους για να διακινούν απόψεις, ανακοινώσεις και πληροφορίες ποικίλες συλλογικότητες, ανοίγοντας ένα επιπλέον πεδίο έρευνας και ένα νέο μεθοδολογικό εργαλείο³⁰.

3.3.2 Ζητήματα επιλογής πηγών καταγραφής στη μακροσκοπική έρευνα

Όπως ήδη σημειώθηκε, η παρούσα διατριβή ανέπτυξε τον προβληματισμό σχετικά με την ανάλυση συγκρούσεων, σε συνεργασία με ομάδες Γάλλων ερευνητών από το INRA, Cemagref, CIRAD, Engref και πολλά Πανεπιστήμια και ερευνητικές ομάδες ανά τον κόσμο που ερευνούν τις συγκρούσεις σε μακροσκοπικό (περιφερειακό) επίπεδο σε φυσικές, αγροτικές ή περιαστικές περιοχές, αξιοποιώντας ποικίλες πηγές καταγραφής (βλέπε κεφ. 3.3.1).

Για την περίπτωση μας, δηλαδή για περιβαλλοντικές συγκρούσεις στην Περιφέρεια Αττικής, χρειάστηκε να γίνει μια προ-έρευνα και ορισμένες δοκιμές καταγραφής βάσει διαφορετικών διαθέσιμων πηγών για να διαπιστωθεί η βέλτιστη πηγή, καθώς στην ελληνική περίπτωση οι πηγές εμφάνιζαν μια σειρά από προβλήματα ως προς την αντιπροσωπευτικότητα και την περιοδικότητα της καταγραφής.

Είναι γεγονός ότι ένας πλήρης κατάλογος των συγκρούσεων είναι πρακτικά αδύνατος (Darly, 2010). Ένας τέτοιος κατάλογος θα απαιτούσε την επιστράτευση πλήθους πηγών και μια μακρόχρονη έρευνα πεδίου, χρόνο που δεν έχουν πρακτικά τη δυνατότητα να δαπανήσουν πάντοτε οι ερευνητές. Από την άλλη, οι μακροσκοπικές μέθοδοι επιτυγχάνουν σε σημαντικό βαθμό μια κάλυψη μεγαλύτερου πεδίου μελέτης σε συντομότερο

³⁰ Για να καταλάβουμε τη διάδοση του νέου πεδίου, αρκεί να αναφέρουμε ότι η έρευνα που διεξήγαγε η Κ. Χ. Πετροπούλου την περίοδο 2011 – 2012 με θέμα τις «Τοπικές διαδικτυακές συλλογικότητες που εμπεριέχουν σπέρματα κοινωνικών κινημάτων πόλης» (Πετροπούλου, 2012) μας πληροφορεί ότι «εντοπίστηκαν τα blog και άλλοι διαδικτυακοί τόποι 550 ομάδων στην Ελλάδα από: 2233 ομάδες που καταχωρούν ειδήσεις στον διαδικτυακό τόπο “kinimotorama” και 250 επιπλέον ομάδες. Χρησιμοποιήθηκαν επίσης επιπλέον site και blogs που συγκεντρώνουν ανακοινώσεις των ομάδων, όπως το indymedia, indy, geitonies.espinet, katoikoi.blogspot.com, φόρουμ Αττικής, Παρατηρητήριο Ελεύθερων Χώρων, και πολλές ομάδες που συμμετείχαν στην κατάληψη της Πλατείας Συντάγματος».

χρονικό διάστημα. Επίσης, είναι γεγονός ότι ο καθορισμός των πηγών οριοθετεί και το δείγμα σε μεγάλο βαθμό, ενώ κάθε είδος πηγών και κάθε μέθοδος έχει τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματά της. Σε κάθε περίπτωση, κάθε μια διαφορετική προσέγγιση της μακροσκοπικής μεθόδου καταγραφής επιδιώκει να αποκαλύψει μία ή περισσότερες διαφορετικές όψεις της αλήθειας. Ως εκ τούτου, η τελική επιλογή θα πρέπει να γίνει βάσει αιτιολογημένων αξιωμάτων.

Για την επιλογή της καλύτερης μεθόδου καταγραφής τόσο σε βιβλιογραφικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο δοκιμών διαφορετικών πηγών, ο ερευνητής καλείται αρχικά να απαντήσει σε τρία βασικά ερωτήματα:

A. Την αντιπροσωπευτικότητα και σταθερότητα των πηγών.

B. Την αποδοτικότητα της χρήσης μιας πηγής ή τη χρήση συνδυασμού πηγών.

Γ. Τη βέλτιστη πηγή που αποκαλύπτει τα συγκρουσιακά γεγονότα που είναι χρήσιμα για να απαντηθούν, τα βασικά ερευνητικά αποτελέσματα που μας απασχολούν, δηλαδή την εξέλιξη και διαμόρφωση των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος³¹.

Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν τρεις επιλογές:

- Όλο το δείγμα ενός εντύπου. Θα πρέπει να γίνουν συγκρίσεις και δοκιμές ώστε να επαληθευθεί η αντιπροσωπευτικότητα του αποτελέσματος.
- Συνδυασμός εντύπων. Κατά βάση, όσον αφορά τον καθημερινό Τύπο, ο συνδυασμός δεν οδηγεί σε σημαντική αύξηση του δείγματος.
- Συνδυασμός εντύπων και πηγών.

³¹ Αντίθετα, η αξιοποίηση του Τύπου έχει περισσότερο νόημα όταν η έρευνα έχει σκοπό να συνδυάσει την ανάλυση των συγκρούσεων σε σχέση με την επιρροή τους στη δημόσια σφαίρα – ζωή. Σε αυτή την περίπτωση, η επιλογή του εντύπου έχει να κάνει και με τον πολιτικό προσανατολισμό του και με το κατά πόσον προβάλλει τις περιβαλλοντικές κινητοποιήσεις.

Όπως αναφέρθηκε, η καταγραφή των περιπτώσεων γίνεται είτε από συνεντεύξεις με δρώντες - κλειδιά, ερωτηματολόγια προς τις οργανώσεις, είτε μέσω της καταγραφής από τον Τύπο, τα δικαστικά έγγραφα και το διαδίκτυο. Όμως υπάρχει η δυνατότητα και του συνδυασμού των πηγών, με στόχο την καταγραφή περισσότερων περιπτώσεων, μέθοδος που απαιτεί τη διαμόρφωση ενός σταθερού πρωτόκολλου που να εξομοιώνει τις διαφορετικές πηγές³² (Torre A. e., 2014). Όμως, υπάρχουν και ορισμένα αντικειμενικά όρια στις δυνατότητες μια έρευνας που διεξάγεται από έναν και μόνο ανεξάρτητο ερευνητή που καθιστούν αυτή την ανάσυρση πολλών πηγών για μεγάλο χρονικό διάστημα και σε μεγάλη έκταση εξαιρετικά δύσκολη έως αδύνατη.

Με βάση την μεθοδολογία που περιγράφηκε προηγουμένως στις τέσσερις έρευνες – πρότυπα, έχουμε να παρατηρήσουμε τα ακόλουθα:

Πολύ γρήγορα διαπιστώθηκε ότι η χρήση πηγών, όπως ο περιφερειακός Τύπος, ήταν πρακτικά αδύνατη στην περίπτωση της Αττικής, καθώς στην περίπτωση αυτή ο εθνικός Τύπος ταυτίζεται με τον περιφερειακό, με τρόπο πιο χαρακτηριστικό και απόλυτο απ' ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα, ενώ ο αμιγώς «περιφερειακός Τύπος», που αντιστοιχεί στα μέλη της Ένωσης Επαρχιακού Τύπου, δεν αποτελεί αξιόπιστη δημοσιογραφική πηγή, καθώς δεν καλύπτει την Περιφέρεια Αττικής στο σύνολό της, αλλά επί μέρους περιφερειακές ενότητες (Δυτική Αττική, Ανατολική Αττική). Για παράδειγμα, όταν διερευνήσαμε τον τοπικό Τύπο για την Αν. Αττική, ο τελευταίος κρίθηκε ως ανεπαρκής και αναξιόπιστη πηγή, καθώς ο συνδυασμός πολλών εντύπων ανά δήμο της Περιφέρειας Αττικής δεν θα μπορούσε να μας δώσει μια σταθερή εικόνα δείγματος και αποτελεσμάτων. Επιπρόσθετα, τα περιφερειακά Μέσα εμφανίζουν περιορισμένη αρθρογραφία και ερευνητικό ενδιαφέρον στην καταγραφή περιβαλλοντικών κινητοποιήσεων και προβλημάτων.

³² Όπως προαναφέρθηκε, η παρούσα μελέτη αποτελεί μέρος αυτής της ευρύτερης συγκριτικής έρευνας γύρω από τη μακροσκοπική ανάλυση των συγκρούσεων.

Για την έρευνα του ΕΚΚΕ σχετικά με τα γεγονότα διαμαρτυρίας, χρησιμοποιήθηκε, λοιπόν, συνδυασμός εντύπων του αθηναϊκού Τύπου με βάση το γενικότερο ενδιαφέρον τους - κάλυψη του αντικειμένου καταγραφής της έρευνας που είναι αρκετά σχετικό με το δικό μας (γεγονότα διαμαρτυρίας για τους δημόσιους χώρους). Με την ίδια λογική, εμείς επιλέξαμε να καταφύγουμε σε ένα έντυπο, την καθημερινή εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* (1974-2014) – δεδομένου ότι ήδη από την προσωπική μας εμπειρία και τα αποτελέσματα της έρευνας του ΕΚΚΕ ήταν το έντυπο με την πληρέστερη καταγραφή των περιστατικών, εφημερίδα η οποία διέκοψε την κυκλοφορία της το 2012 και έκλεισε οριστικά λίγο αργότερα (2014). Σαν υποκατάστατο αυτής της έρευνας, προτάθηκε ένας συνδυασμός δύο εντύπων των καθημερινών εφημερίδων *Καθημερινή* (1919-) και *Αυγή* (1952-). Ο συνδυασμός δύο εντύπων σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Koormans & Rucht, 2002) δεν ενδείκνυται γιατί υπερδιπλασιάζει το χρόνο έρευνας (πέρα από την έρευνα για κάθε έντυπο ξεχωριστά χρειάζεται και χρόνος για το συνδυασμό των δύο πηγών).

Αντίστοιχα, δεν θεωρήθηκε χρήσιμη η μέθοδος που αξιοποιεί τα δικαστικά έγγραφα, καθώς θα ήταν ιδιαίτερα επίπονη δεδομένου ότι –σε αντίθεση με τη Γαλλία, όπου υπάρχει ενιαίο ηλεκτρονικό αρχείο δικαστικών υποθέσεων- η έρευνα στα αρχεία των Πρωτοδικείων της Αττικής (Αθηνών και Πειραιά) είναι σχετικά δύσκολη έως αδύνατη. Αυτό συμβαίνει λόγω της έλλειψης ψηφιοποιημένων αρχείων που είναι απαραίτητα για την ευκολότερη πρόσβαση, ενώ τα αποτελέσματα δεν αφορούν απαραίτητα εκδηλωμένες συγκρούσεις, επομένως δεν είναι αντιπροσωπευτικά για τα ερωτήματα που θέτουμε στην προβληματική μας (Mellot & Pélisse, 2008).

Για τον εξειδικευμένο Τύπο, το βασικό πρόβλημα είναι η πολυδιάσπαση και η ασυνέχεια ως προς το να δώσει σχετικές πληροφορίες (π.χ. Περιοδικά *Νέα Οικολογία*³³, *Οικοτοπία*³⁴ κ.λ.π.). Πράγματι, ενώ πρόκειται για έντυπα εθνικής εμβέλειας και όχι περιφερειακής, στην περίοδο που μελετήθηκε δεν υπήρχε κανένα απολύτως σταθερό οικολογικό περιοδικό έντυπο. Αντίθετα, από την πλευρά του εξειδικευμένου ηλεκτρονικού Τύπου, οι πηγές πολλαπλασιάζονται αυτή την περίοδο. Αφετηρία και καλύτερη συμπληρωματική πηγή είναι η ιστοσελίδα του Παρατηρητηρίου Ελεύθερων Χώρων που έχει και το πλεονέκτημα (ή μειονέκτημα ανάλογα με την προβληματική) να προβάλλει μόνο τις περιπτώσεις που αξιολογεί ως μέρος του «κινήματος».

Μια άλλη πηγή έρευνας που διερευνήθηκε ήταν τα πρακτικά των Περιφερειακών Συμβουλίων Αττικής για την περίοδο από το 2011 και μετά που θεσμοθετήθηκε η Περιφερειακή Αυτοδιοίκηση. Η πηγή αυτή αποτελεί χρήσιμο εργαλείο, όπως και τα πρακτικά του Κοινοβουλίου, για την επαλήθευση περιπτώσεων, την καταγραφή των οργανώσεων (ειδικά στην περίπτωση των αναφορών) και την ανάλυση του λόγου και της στρατηγικής των δρώντων μέσα από τις τοποθετήσεις των παρατάξεων, ενώ μπορεί, επίσης, να χρησιμοποιηθεί μερικώς ή συμπληρωματικά ως πηγή καταγραφής, όπως και ο Κοινοβουλευτικός Έλεγχος³⁵, επειδή αναδεικνύει περιπτώσεις συγκρούσεων που έχουν λάβει τέτοια έκταση ώστε να φτάσουν ως τις διαδικασίες του Κοινοβουλίου.

Τέλος, μια ακόμα μεθοδολογική προσέγγιση είναι ο συνδυασμός των ηλεκτρονικών πηγών και των συνεντεύξεων, συνδυασμός που μπορεί να καταλήξει στη διαμόρφωση μιας συγκεκριμένης τυπολογίας συγκρούσεων και δρώντων. Τα παραπάνω συνοδεύονται

³³ Το περιοδικό *Νέα Οικολογία* κυκλοφόρησε 181 τεύχη από το Νοέμβριο του 1984 μέχρι και το Νοέμβριο του 2000. Στο διάστημα αυτό, συνεργάστηκαν μαζί του δεκάδες συγγραφείς, επιστήμονες, ακτιβιστές κ.α.

³⁴ Η *Οικοτοπία* είναι εναλλακτικό, κυρίως οικολογικό και κοινωνικό, περιοδικό. Εξέδωσε 27 τεύχη από το 1989 ως το 1995, 47 τεύχη και 7 θεματικές εκδόσεις από το 1997 ως το 2008, 2 τεύχη και μια θεματική έκδοση από το 2011 ως το 2012 και 1 ηλεκτρονικό τεύχος το 2020.

³⁵ Όλα τα μέσα Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, δηλαδή ερωτήσεις, επερωτήσεις, επίκαιρες ερωτήσεις και αναφορές.

από έναν αριθμό θεματικών χαρτών που συνδέουν ορισμένους κοινωνικούς και γεωγραφικούς παράγοντες, για παράδειγμα εισοδηματική κατανομή, κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες (ΚΕΚ) ή πληθυσμιακή πυκνότητα, με τη χωρική κατανομή των συγκρούσεων.

Πράγματι, κατά τη διάρκεια της μεθοδολογικής έρευνας, διερευνήθηκε αρχικά η δυνατότητα να αξιοποιηθεί μια μοναδική πηγή καταγραφής (αρχικά από τον ημερήσιο Τύπο και στη συνέχεια από τα πρακτικά Περιφερειακών Συμβουλίων), με στόχο να υπάρχει μια ομοιομορφία στην πηγή. Εξάλλου, έχουμε δεχτεί ότι ισχύει το αξίωμα ότι το δείγμα δεν μπορεί ποτέ να είναι το σύνολο των συγκρούσεων, καθώς δεν υπάρχει ένας αντικειμενικός και καθολικός ορισμός ως προς το τι είναι σύγκρουση. Οι τελευταίες, εξάλλου, έχουν οριστεί βάσει αξιωμάτων και επιδέχονται κριτικής. Επομένως, στόχος όλων των μεθόδων είναι να καταγραφεί ένα κατά το δυνατόν μεγαλύτερο και αντιπροσωπευτικότερο δείγμα, στο οποίο να συνυπάρχουν οι μεγαλύτερες συγκρούσεις και ένας ικανοποιητικός αριθμός διάχυτων μικρότερων συγκρούσεων.

3.3.3 Οριστικοποίηση ενός πλαισίου μακροσκοπικής έρευνας

Η επιλογή της μεθοδολογίας έγινε με στόχο να διατηρηθεί ο προβληματισμός της κατανομής και ανάλυσης των συγκρούσεων σε περιφερειακό επίπεδο (περιοχή έρευνας: μητροπολιτική περιφέρεια Αττικής) μέσα στο χώρο, συνδυάζοντας το περιφερειακό με το διαχρονικό στοιχείο. Η προσέγγιση διαφέρει σε σχέση με τις προσεγγίσεις που έχουν αναπτυχθεί στην ελληνική βιβλιογραφία τα τελευταία χρόνια και που συνήθως επιλέγονται, με την εστίασή τους να πέφτει είτε σε εμβληματικές «μεγάλες» συγκρούσεις είτε σε θεματικά πανεθνικά θέματα. Η μακροσκοπική μέθοδος που ακολουθούμε δίνει τη δυνατότητα να αναλύσουμε: (α) τη διαφοροποίηση των δρώντων σε πλήθος συγκρούσεων, (β) τη διασύνδεση / δικτύωση μικρότερων ΔΥΠ (ομάδων πολιτών, συλλόγων, κινήσεων κ.ο.κ.).

Με αυτό τον τρόπο έγινε η επιλογή της μακροσκοπικής ανάλυσης των συγκρούσεων. Όμως και στην περίπτωση αυτή διατηρήσαμε το διάλογο μεταξύ μικροκλίμακας και μακροκλίμακας. Ο κυριότερος λόγος είναι ότι οι μακροσκοπικές μέθοδοι που είναι εξολοκλήρου ποσοτικές δεν μπορούν να μας δώσουν πολλά στοιχεία που αφορούν το σύστημα δρώντων, ενώ δεν μπορούν να αποκαλύψουν ζητήματα όπως το λόγο (Discourse) ή την επιχειρηματολογία και το εδαφικό τους σχέδιο.

Σε αντίθεση με την πλειονότητα των ερευνών πάνω στις περιβαλλοντικές συγκρούσεις, που συνήθως είναι μονογραφίες που επικεντρώνονται σε μία περίπτωση ή σε σύγκριση ενός ορισμένου αριθμού περιπτώσεων, η σφαιρική ανάλυση που προτείνουμε απαιτεί την καταγραφή και μελέτη των συγκρούσεων σε ένα συγκεκριμένο χώρο, ο οποίος έχει οριστεί βάσει ορισμένων κοινών χαρακτηριστικών (είτε διοικητικών - ένας νομός μια περιφέρεια, είτε τύπου εδάφους, π.χ. περιαστικός χώρος - στη συγκεκριμένη περίπτωση και των δύο, δηλαδή ο περιαστικός χώρος της Περιφέρειας Αττικής).

Η βιβλιογραφία στην Κοινωνική Γεωγραφία, που αποτελεί την επιστήμη - αφετηρία του προβληματισμού μας, αποδεικνύει την πρωτοτυπία αυτής της προσέγγισης για τους εξής λόγους (Cadoret, 2011):

- Μας επιτρέπει με την καταγραφή των συγκρούσεων να τις «μετρήσουμε» και να τις ποσοτικοποιήσουμε (συχνότητα, πυκνότητα, διασύνδεση) (Torre & et al. , 2014).
- Μας επιτρέπει να «ανακαλύψουμε» συγκρούσεις και περιπτώσεις που δεν επιδιώκαμε - γνωρίζαμε εξαρχής κι έτσι να αντιληφθούμε τη δυναμική τους σε περιφερειακό επίπεδο.

- Μας επιτρέπει να εντάξουμε σε ένα χωρικό πλαίσιο περιπτώσεις που αρχικά μπορεί να φαίνονταν ανεξάρτητες αλλά τελικά δεν είναι, καθώς επίσης να καταλήξουμε σε μια πολλαπλή τυπολογία (τύποι συγκρούσεων, τύποι δρώντων, τύποι τρόπου συγκρούσεων).
- Ανάλογα με τη χρονική διάρκεια της έρευνας μας, επιτρέπεται να αναδείξουμε και την εξέλιξη τους σε ένα συγκεκριμένο χώρο.

Βασικό μειονέκτημα, βέβαια, είναι ότι αυτή η προσέγγιση δεν αναλύει σε βάθος και σε λεπτομέρεια τις συγκρουσιακές καταστάσεις, όπως στην περίπτωση της μελέτης ορισμένων περιπτώσεων. Γι' αυτό το λόγο, οι περισσότερες μακροσκοπικές αναλύσεις χρησιμοποιούν συνδυασμό πηγών και ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων (στην περίπτωση μας ημιδομημένες και ανοικτές συνεντεύξεις και συμμετοχική παρακολούθηση), συνδυασμό που τους επιτρέπει να εμβαθύνουν στην κατανόηση ζητημάτων που δεν γίνονται αντιληπτά από τους χάρτες ή τα στατιστικά αποτελέσματα.

Με τον ίδιο τρόπο, μια σειρά δοκιμών, αστοχιών και αντικειμενικών προβλημάτων σχετικά με τις πηγές καταγραφής που περιγράψαμε στο κεφάλαιο αυτό, οδήγησε στον προσδιορισμό και στην οριοθέτηση του πλαισίου καταγραφής και ανάλυσης που παρουσιάζουμε στα επόμενα υποκεφάλαια.

3.3.3.1 Χωρικός Προσδιορισμός Περιοχής Μελέτης

Οι παραπάνω προβληματισμοί για τις μεθόδους μακροσκοπικής καταγραφής αφορούν κάποια συγκεκριμένη γεωγραφική ενότητα που μπορεί να είναι είτε ένας τύπος εδαφών (π.χ. πολεοδομικό συγκρότημα, ακτές, περιαστικός χώρος, υδρολογική λεκάνη) είτε το σύνολο μιας διοικητικής ενότητας (ένας Νομός, μια Περιφέρεια, μια χώρα). Ο περιαστικός χώρος της Αττικής ανήκει στην πρώτη περίπτωση, είναι, δηλαδή, ένας ιδιαίτερος τύπος εδαφών που συνδυάζει τη σχέση αστικού κέντρου με την περιφέρειά του και χαρακτηρίζεται από έναν ιδιαίτερο τρόπο ζωής που διαφοροποιείται από τον αστικό και τον

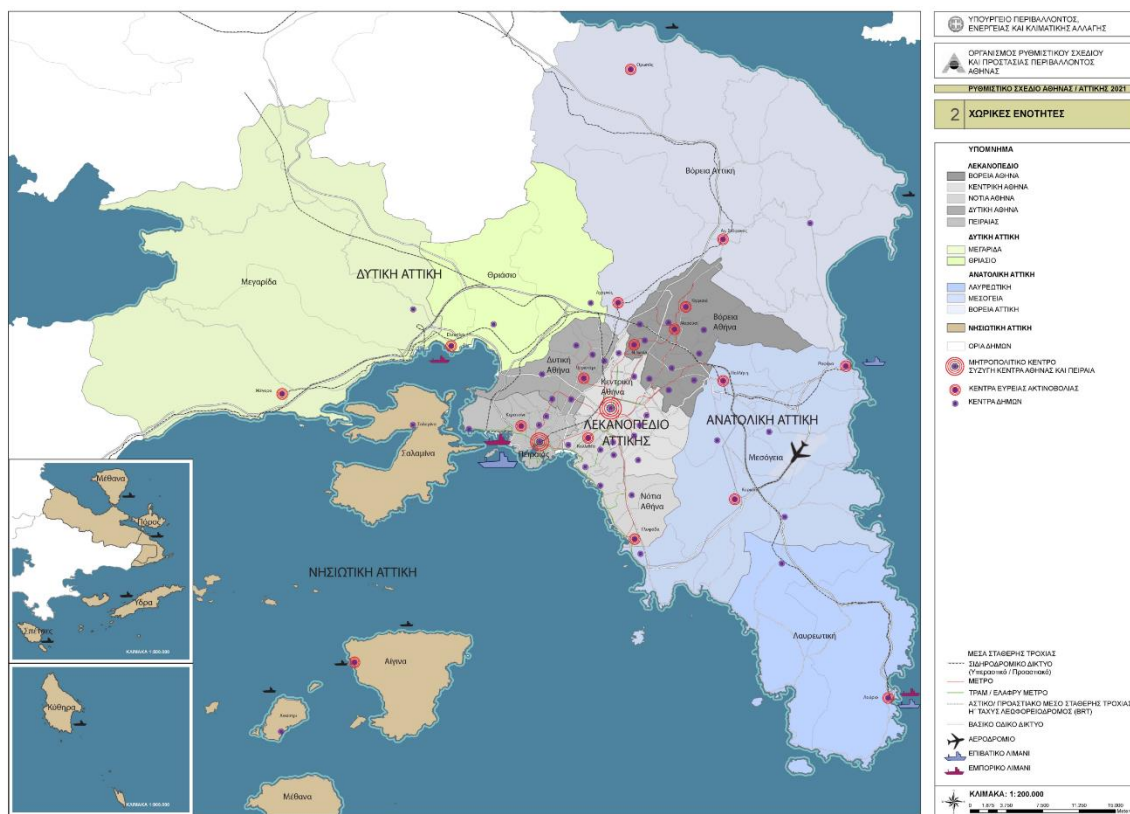
αγροτικό. Για τον καθορισμό, όμως, των συνόρων μεταξύ αστικού και περιαστικού χώρου, είμαστε αναγκασμένοι να καταφύγουμε στα διοικητικά όρια που θεωρούμε και το πιο απλό / λογικό, για δύο βασικούς λόγους: καταρχάς γιατί ο περιαστικός είναι κατεξοχήν μεταβλητός και, μέσα στα χρονικά όρια μιας μακρόχρονης έρευνάς μας, τα σύνορα πόλης και περιαστικού χώρου αλλάζουν λόγω της αστικής διάχυσης. Έπειτα, γιατί και αυτές οι ίδιες οι κοινωνικές πρακτικές, η αναπαράσταση του χώρου και η εδαφική ταυτότητα αλλάζουν με διαφορετικό ρυθμό από την αστική διάχυση, ώστε να μπορούμε να αξιοποιήσουμε κάποιο άλλο κριτήριο πιο δόκιμο σε σχέση με τα διοικητικά όρια. Η μελέτη, εξάλλου, είναι μακροσκοπική σε περιφερειακό επίπεδο, γεγονός που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τρεις λόγους: α. Αναφέρεται σε μια βασική διοικητική (μέχρι το 2010) και αυτοδιοικητική ενότητα, την Περιφέρεια Αττικής. β. Επηρεάζεται από μια μητροπολιτική περιοχή. γ. Έχει μεγάλο αριθμό και φάσμα οργανώσεων και τύπων συγκρούσεων για μελέτη.

Τα διοικητικά όρια που χρησιμοποιούμε είναι οι δύο περιφερειακές ενότητες (Αν. Αττικής και Δ. Αττικής), καθώς και οι δήμοι της πρώην Νομαρχίας Αθηνών και Πειραιώς που γειτνιάζουν με τα εξωτερικά όρια του ΠΣ Αθηνών - Πειραιώς (Χαϊδάρη, Πεντέλη, Βύρωνα, Ηλιούπολη, Αργυρούπολη, Γλυφάδα).

3.3.3.2 Χρονική Περίοδος Μελέτης Τα χρονικά όρια της έρευνας πρέπει να δικαιολογούνται, καταρχήν, από το πλήθος του δείγματος που καθορίζει και την αντιπροσωπευτικότητα του. Επομένως, το να έχει στόχο την αποτύπωση μιας κατάστασης για ένα σύντομο χρονικό διάστημα, απαιτεί σ' αυτή την περίπτωση μια εκτεταμένη περιφέρεια (Darly & Torre, 2008). Μια τέτοια προσέγγιση αποφεύγει να αντιμετωπίσει το ζήτημα της αποτύπωσης του διαχρονικού στοιχείου, δηλαδή της εξέλιξης των συγκρούσεων, που είναι και πιο δύσκολο να αποτυπωθεί στο χάρτη. Όμως το διαχρονικό στοιχείο είναι ενδιαφέρον να αναδειχθεί, δεδομένου ότι οι συγκρούσεις αποτελούν μακρές διαδικασίες –και όχι μόνο στιγμιαία γεγονότα– που διαμορφώνουν τα εδάφη και τις κοινωνίες (Μέλε, 2008). Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα χρονικά όρια επιδιώκουν να απαντήσουν και σε μια αρχική

υπόθεση - αξίωμα. Για παράδειγμα, την εξέλιξη του οικολογικού κινήματος γενικά (και επομένως από τη δεκαετία του '70), όπως επίσης την ανάλυση μιας φάσης της μητροπολιτικής εξέλιξης (ανάπτυξη της περιιαστικής κατοικίας), ή -τέλος- μια ιδιαίτερη περίοδο εξέλιξης της εδαφικής διακυβέρνησης (π.χ. από ένα μοντέλο σε κάποιο καινούργιο μοντέλο διακυβέρνησης).

Στην περίπτωση μας, το κεντρικό ζητούμενο είναι οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις (και κατ' επέκταση η «υπεράσπιση» του περιβάλλοντος) και η εδαφική - περιβαλλοντική διακυβέρνηση σε μητροπολιτικό επίπεδο, εκτός πολεοδομικού συγκροτήματος. Επομένως, με βάση την ίδια λογική και συνδέοντας την προβληματική με τη διαδικασία περιιαστικοποίησης του ΠΣΑΠ, μια διαδικασία που γίνεται αισθητή από τη δεκαετία του 1990 και μετά (Νικολαΐδου, 2012), σε μια περίοδο που εξάλλου συμπίπτει με την επιτάχυνση της ανάπτυξης των ΔΥΠ (Αλεξανδρόπουλος, Σερντεδάκης, & Μποτετζάγιας, 2007), έγινε εξαρχής φανερό ότι η περίοδος ανάλυσης και καταγραφής του φαινομένου θα μπορούσε, στην πιο διαχρονική της εκδοχή, να καλύπτει την 25ετία μέχρι το 2015 (1990 - 2015). Τελικά, και με βάση την προβληματική που αναπτύχθηκε πιο πάνω, όπως επίσης και για λόγους καλύτερης ποιότητας αρχείων, η περίοδος έρευνας καλύπτει την περίοδο μετά την ολοκλήρωση των Ολυμπιακών έργων έως την πρώτη φάση της ελληνικής κρίσης, δηλαδή μια περίοδο σχεδόν μιας δεκαετίας (2005 - 2014). Η περίοδος συμπίπτει, εξάλλου, και με την ανάπτυξη της παρουσίας των οργανώσεων στο διαδίκτυο (βλέπε κεφ. 2.2), η οποία τεκμηριώνεται και από το πλήθος του δείγματος (80 περιπτώσεις).

Χάρτης 3. Χωρικές ενότητες σύμφωνα με το ΡΣΑ (Πηγή : ΡΣΑ)

Η περίοδος αυτή σηματοδοτεί τη δεύτερη φάση της περιαστικοποίησης που είναι πιο επιθετική για την ανατολική Αττική. Χαρακτηρίζεται, επίσης, από μια πιο δυναμική ανάπτυξη των κινημάτων υπεράσπισης του περιβάλλοντος και των δημόσιων χώρων, που ξεκινά παλιότερα, από την ανάπτυξη ενός κινήματος εναντίον δημόσιων έργων που σχετιζόταν με τα Ολυμπιακά έργα, συνεχίζει με το κύμα περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης μετά το 2007 (πυρκαγιές) και καταλήγει στις απαρχές της εποχής των μνημονίων και των κοινωνικών κινημάτων που αυτή δημιουργεί.

3.3.3.3 Πηγές Έρευνας Η έρευνα έχει θέσει ως στόχο να αξιοποιήσει τις πληροφορίες, αντιλήψεις και θέσεις των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος μέσω πληροφορητών - κλειδιά γύρω από τις συγκρούσεις και να καταγράψει τα περιστατικά που θεωρού-

νται μέρος του συλλογικού και αφηρημένου «οικολογικού / περιβαλλοντικού κινήματος». Σύμφωνα με αυτή την οπτική, ως βασικές πηγές προκρίνονται οι εξειδικευμένες πηγές ενημέρωσης του οικολογικού κινήματος, του κινήματος ελεύθερων χώρων και άλλων.

Εξάλλου, το ζήτημα της επιλογής και των επιλογών που πρέπει να κάνει ένας ερευνητής βάσει της προβληματικής του περιγράφηκε πιο πάνω (κεφ. 3.3.1). Ελλείψει, επομένως, ενός εντύπου που θα μπορούσε να προσφέρει την σταθερή και με συγκεκριμένο τρόπο αναπαραγωγή της πληροφορίας που μας ενδιαφέρει, καταφύγαμε στο διαδίκτυο ως κύρια πηγή. Συνολικά, οι πηγές της έρευνας είναι οι εξής :

(α) Συνεντεύξεις με Δρώντες - Κλειδιά, για το σύνολο της περιοχής μελέτης.

(β) Καταγραφή συγκρούσεων από ηλεκτρονικές πηγές που αντλήθηκαν από τις οργανώσεις που είχαν δημοσιεύσεις στον εξειδικευμένο ιστοχώρο: *Παρατηρητήριο ελεύθερων χώρων*³⁶.

(γ) Καταγραφή γεγονότων από τοπικούς πληροφορητές - κλειδιά. Η επιλογή των πληροφοριοδοτών έγινε είτε από τη συμμετοχική παρακολούθηση (π.χ. Δικτυώσεις ατόμων, οργανώσεων, κοινές δράσεις, συνυπογραφές αιτημάτων από κινήσεις, συλλόγους) είτε από την αρθρογραφία στις ηλεκτρονικές πηγές.

Συγκεκριμένα, οι ηλεκτρονικές πηγές που χρησιμοποιήθηκαν είναι οι παρακάτω ιστοσελίδες και ιστότοποι των που προκύπτουν από την αλληλοσύνδεση μεταξύ τους:

-«Παρατηρητήριο των ελεύθερων χώρων»: <http://www.asda.gr/elxoroi/>

-«Αττικό Πράσινο»: <http://www.attiko-prasino.gr/>

-«ΟΙΚΟ.ΠΟΛΙ.Σ»: <http://xpolis.blogspot.gr/>

³⁶ Η ιστοσελίδα έπαψε να λειτουργεί το 2021 μετά από σχεδόν 20 χρόνια λειτουργίας.

- «ΘΡΙΑΣΙΟ SOS»: <http://thriasiosos.blogspot.gr/>
- «Βουρκάρι»: <http://vourkari.blogspot.gr/>
- «Econews»: <http://www.econews.gr/>
- «WWF ΕΛΛΑΣ»: <http://www.wwf.gr/el/>
- «Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία»: <http://www.ornithologiki.gr/>
- «Οικολογική Κίνηση Πολιτών Σαρωνικού- Λαυρεωτικής»: <http://ecosaronikoulavreotikis.wordpress.com/>
- «Αττικός Παρατηρητής»: <http://attikosparatiritis.wordpress.com/>
- Δασαμάρι SOS: <http://dasamarisos.blogspot.gr/>
- «Όχι ΧΥΤΑ»: <http://oxixyta.blogspot.gr/>
- «Οικολογικό Παρατηρητήριο Παλλήνης»: <http://oikologiapallinis.blogspot.gr/>
- «Ασωπός SOS»: <http://asopossos.wordpress.com/>
- «Όχι στον Αγωγό Φυσικού Αερίου στο Βαρνάβα»: <http://oxistonagogogovarnava.blogspot.gr/>
- «Σύλλογος Προστασίας Περιβάλλοντος και Ρεματιάς Πεντέλης - Χαλανδρίου»: <http://sosrematia.blogspot.gr/>
- «Αναδάσωση»: <http://anadasosi.blogspot.gr/>

3.4 Τρόπος αντιστοίχισης δεδομένων

3.4.1 Σύνδεση αποτελεσμάτων με υποθέσεις εργασίας

Σε πρώτη φάση γίνεται καταγραφή των περιστατικών, ταξινόμηση, αντιστοίχιση και αποτύπωση σε χάρτες και διαγράμματα. Στη συνέχεια διερευνάται ο λόγος, η στρατηγική και το εδαφικό σχέδιο, και τελικά το σύνολο του συστήματος δρώντων.

Τα βασικά ερωτήματα που επιδιώκουμε να απαντηθούν με την γεωγραφική ανάλυση των συγκρούσεων είναι:

- Που τοποθετούνται στο χώρο οι διάφορες παρατηρούμενες περιπτώσεις συγκρούσεων;
- Που τοποθετούνται στο χώρο οι διάφοροι δρώντες για την υπεράσπιση του περιβάλλοντος;
- Ποια η γεωγραφική συσχέτιση των πρώτων;
- Ποιοι κοινωνικό-χωρικοί παράγοντες δικαιολογούν τις προηγούμενες γεωγραφικές κατανομές;

3.4.2 Οργάνωση της βάσης δεδομένων Η οργάνωση της βάσης δεδομένων αποτελεί μια από τις σημαντικότερες φάσεις στη διαδικασία ανάλυσης των συγκρούσεων, γιατί καθορίζει την ανάλυση περιεχομένου της ποιοτικής έρευνας. Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε και καταχωρήθηκε, αρχικά, με βάση την κατηγορία της σύγκρουσης. Επομένως, στην ενιαία βάση δεδομένων που δημιουργήθηκε στο Excel, έχουν εισαχθεί οι βασικές κατηγορίες συγκρούσεων (μεταβλητές), που περιγράφουν και «ποσοτικοποιούν» την κάθε μία σύγκρουση ξεχωριστά.

Έτσι, συνολικά για την ανάλυση και ποσοτικοποίηση των συλλεχθέντων δεδομένων, ακολουθήθηκαν τα παρακάτω βήματα, με τη χρήση του κατάλληλου λογισμικού:

- Καταγραφή και κατηγοριοποίηση των δεδομένων σε βάση Excel
- Στατιστική επεξεργασία στο SPSS Statistics.
- Χαρτογράφηση στο ArcGIS.

Βήμα 1^ο : Καταγραφή και κατηγοριοποίηση των δεδομένων σε βάση Excel

Τα γεγονότα, δηλαδή τα ζητήματα συγκρούσεων, που καταγράφηκαν από τις πηγές καταχωρήθηκαν σε μια βάση (αρχείο Excel), συγκεντρώνοντας τις βασικές πληροφορίες

που μας απασχολούν. Έγινε, δηλαδή, μια πρώτη καταγραφή / κωδικοποίηση των δεδομένων σε κατηγορίες ταξινόμησης, με βάση:

Ονομασία σύγκρουσης (συχνά από την τοποθεσία ή από τη σχεδιαζόμενη εγκατάσταση).

Σύντομη περιγραφή της σύγκρουσης (για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την παρατηρούμενη σύγκρουση).

Δήμος αναφοράς (Καλλικρατικός Δήμος). Η ανάγκη καθορισμού μιας χωρικής / γεωγραφικής ενότητας αναφοράς των δεδομένων, που θα βοηθούσε σε περαιτέρω στατιστική ανάλυση και σε χαρτογραφικές απεικονίσεις, οδήγησε στην ταξινόμησή τους με βάση και το όριο των διοικητικών ενότητων πρωτοβάθμιων Ο.Τ.Α. (δηλαδή των Δήμων και Κοινοτήτων, σύμφωνα με την αυτοδιοικητική μεταρρύθμιση «Καλλικράτης»), ως ένα επίπεδο χωρικής επεξεργασίας των δεδομένων. Το χωρικό αυτό επίπεδο, όμως, δεν ανταποκρίνεται πλήρως στην ανάλυση των συγκρούσεων, ειδικά στις περιπτώσεις όπου οι συγκρούσεις αναφέρονται σε ευρύτερες χωρικές ενότητες επιρροής και περιλαμβάνουν παραπάνω από έναν Δήμους ή σε χωρικά σύνολα που δεν αντιστοιχούν σε διοικητικά όρια. Το γεγονός αυτό δημιούργησε αντικειμενική δυσκολία ταξινόμησης της σύγκρουσης και επιλέχθηκαν οι παρακάτω λύσεις: α) στις περιπτώσεις που οι χρήσεις αφορούν περισσότερους του ενός Δήμους, επιλέγουμε αυτόν που αποτελεί σημείο αναφοράς για τη διαμαρτυρία. β) σε περιπτώσεις που οι χρήσεις αφορούν μεγαλύτερες χωρικές ενότητες που εκτείνονται σε ευρύτερες ζώνες Δήμων, είτε γίνεται η καταχώρηση της ευρύτερης Χωρικής Ενότητας είτε παραμένουν αταξινομήτες (χωρίς χωρική αναφορά).

Τύπος χρήσης ή παρέμβασης. Η κατηγοριοποίηση έγινε με βάση τις τρεις γενικές κατηγορίες και επιμέρους υποκατηγορίες (βλ. προηγούμενο κεφ. 2): Α. Αστικοποίηση και δημόσια έργα (μεταφορικές υποδομές, κατοικία, παραγωγικές δραστηριότητες), Β. Προστασία φυσικών περιοχών, ορεινών όγκων, δασικών εκτάσεων, Γ. Υδάτινοι πόροι, διαχείριση απορριμμάτων και υγρών αποβλήτων.

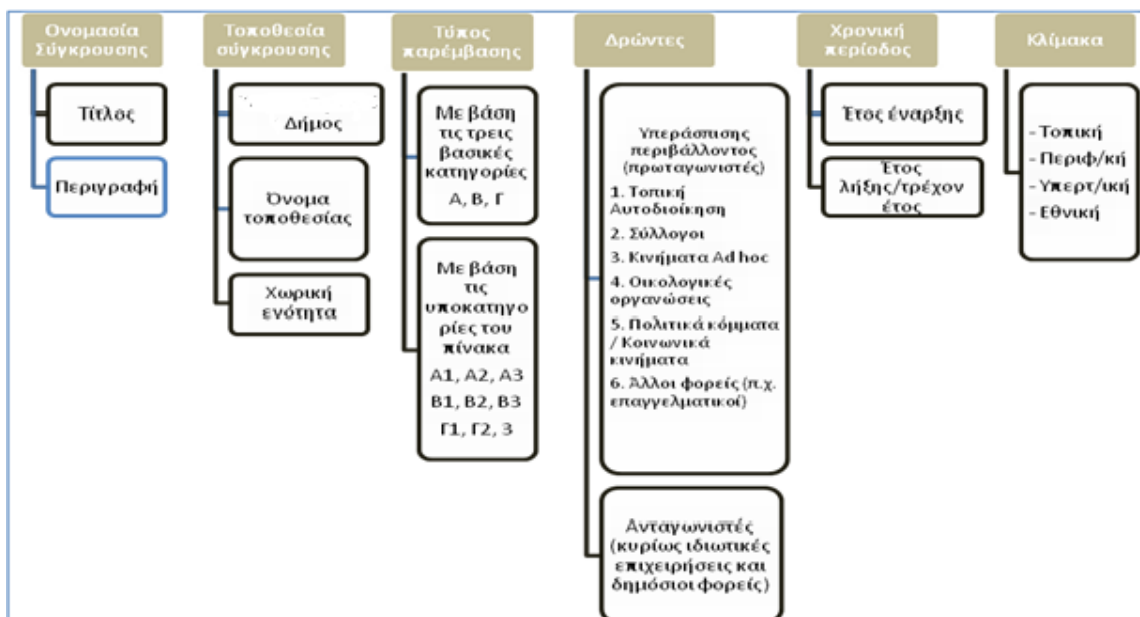
Πρωταγωνιστές - δρώντες υπεράσπισης (κινήματα - μη θεσμικοί συλλογικοί δρώντες). Κωδικοποιήθηκαν οι δρώντες με βάση τις 4 κατηγορίες: α) Τοπική Αυτοδιοίκηση, β) Σύλλογοι, Κινήματα Ad hoc, Οικολογικές οργανώσεις, γ) Πολιτικά κόμματα / Κοινωνικά κινήματα, δ) Άλλοι φορείς (π.χ. επαγγελματικοί).

Ανταγωνιστής (προσδιορίζεται - κατονομάζεται από τον πρωταγωνιστή, προαιρετικά).

Κλίμακα - τοπική, υπερτοπική, περιφερειακή, εθνική.

Ορισμένα συμπληρωματικά στοιχεία, όχι πάντα ανιχνεύσιμα (χρήση γης, έκταση, χρονική διάρκεια). Η χρονική διάρκεια είναι στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό, για το οποίο χρειάζεται μια πιο μεθοδική καταγραφή, καθώς και η δημιουργία νέων εργαλείων για την καλύτερη αποτύπωσή του στη βάση δεδομένων. Σε πολλές περιπτώσεις διαχρονικών συγκρούσεων είναι δύσκολη η καταγραφή, διότι μπορεί να παρατηρείται μια περιοδικότητα εμφάνισης των συγκρούσεων (εικόνα 2).

Εικόνα 2. Βασικές κατηγορίες καταγραφής-κωδικοποίησης των συγκρούσεων.

Βήμα 2^ο : Στατιστική επεξεργασία στο SPSS-Statistical Package for Social Sciences Statistics

Μετά την αρχική κωδικοποίηση των συλλεχθέντων δεδομένων στη βάση Excel, τα στοιχεία καταχωρήθηκαν ως βάση δεδομένων στο SPSS, με στόχο τη διερεύνηση σχέσεων μεταξύ των μεταβλητών, την περαιτέρω κατηγοριοποίηση τους και την ενδεχόμενη ποσοτικοποίηση και στατιστική επεξεργασία τους. Η ανάλυση έχει ως στόχο, πέρα από την ποσοτική πληροφορία, την κατανόηση των βασικών δομών των συγκρούσεων, την τυπολογία τους και την αναζήτηση σχέσεων μεταξύ τύπων συγκρούσεων, δρώντων υπεράσπισης και ανταγωνιστών. Σε μια πρώτη προσπάθεια αναγνώρισης των σχέσεων μεταξύ του συνόλου των δεδομένων, χρησιμοποιήθηκαν κυρίως Πίνακες Συνάφειας για Διασταυρώσεις Μεταβλητών (Crosstabs). Με αυτόν τον τρόπο, κατέστη δυνατή σε πρώτη φάση η διαχείριση μεγάλου όγκου των δεδομένων. Έτσι, ήταν δυνατόν να αναγνωριστούν οι σημαντικότερες τάσεις συγκρούσεων σε κάθε χωρική ενότητα και να αναδυθούν οι βασικές τυπολογίες και χωρικές δυναμικές περιβαλλοντικών συγκρούσεων στον περιαστικό χώρο.

Μεθοδολογικοί περιορισμοί και αντικειμενικές δυσκολίες στην απεικόνιση

Κατά την προσπάθεια χωρικής αποτύπωσης των συγκρούσεων, ήρθαμε αντιμέτωποι με ορισμένες μεθοδολογικές δυσκολίες και περιορισμούς στην έρευνα:

Η ψηφιοποίηση των συγκρούσεων ξεκίνησε να γίνεται κατά κύριο λόγο σημειακά και κατά προσέγγιση, με βάση τις πληροφορίες που υπήρχαν διαθέσιμες.

Στη συνέχεια, η ψηφιοποίηση των συγκρούσεων ως γεωγραφικών στοιχείων δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί με ενιαίο τρόπο, γιατί κατά περίπτωση αναφέρονταν σε σημειακά, γραμμικά και πολυγωνικά στοιχεία, που αφορούν / καλύπτουν μεγαλύτερες χωρικές ενότητες που εκτείνονται σε ευρύτερες ζώνες Δήμων. Δεν ήταν, επομένως, δυνατόν να ταξινομηθούν όλες οι συγκρούσεις με βάση τη χωρική ενότητα του Δήμου. Σε αυτή την περίπτωση, η χωρική αναπαράσταση γίνεται είτε με γραμμική είτε με πολυγωνική απεικόνιση.

Για λόγους ευκολίας στην αναπαράσταση, επιλέχθηκε κυρίως η σημειακή απεικόνιση των συγκρούσεων, ενώ μόνο πολύ λίγες περιπτώσεις αφορούν πολύ μεγάλες χωρικές ενότητες συγκρούσεων (εθνικής ή περιφερειακής γεωγραφικής κλίμακας), για τις οποίες δεν είναι δυνατόν να αποδοθούν σημειακά οι θέσεις τους. Για αυτές τις περιπτώσεις αναζητήθηκε ένας περισσότερο ρεαλιστικός τρόπος απεικόνισης με γραμμικά στοιχεία (π.χ. οδικά έργα) ή ως πολύγωνα (π.χ. ο αγωγός φυσικού αερίου στη Β. Αττική).

Επειδή δεν ταξινομούνται όλες οι χρήσεις με βάση τη χωρική ενότητα του Δήμου, προς αποφυγή ερμηνευτικών λαθών από τις στατιστικές αναλύσεις, όπου υπολογίζονται ποσοστά επί του συνόλου, στα σύνολα έχουν προσμετρηθεί και οι αταξινόμητες χωρικά συγκρούσεις.

Χαρτογραφικές βάσεις δεδομένων

Για την ψηφιοποίηση των συγκρούσεων και τη δημιουργία της χωρικής βάσης δεδομένων, χρησιμοποιήθηκαν:

1. Χαρτογραφικά υπόβαθρα ανάλυσης: Βασικά στοιχεία υποβάθρου (διοικητικές υποδιαιρέσεις καποδιστριακών Δήμων, οδικό δίκτυο, υποδομές, δημόσιες υπηρεσίες, ισοϋψείς, υδρογραφικό δίκτυο κ.λ.π.) από τα επίσημα δημόσια χαρτογραφικά δεδομένα της Κυβέρνησης. <<http://geodata.gov.gr/maps/>>.

2. Χάρτες θεσμοθετημένων χρήσεων γης: Δεδομένα προστατευόμενων περιοχών και περιβάλλοντος (ορεινοί όγκοι, δασικές εκτάσεις), πολεοδομικά δεδομένα για την Αττική από τα επίσημα δημόσια χαρτογραφικά δεδομένα της Κυβέρνησης <<http://geodata.gov.gr/maps/>>. Συγκεκριμένα:

- Χάρτης Ρ.Σ.Α. (εικόνα, από το Τμήμα Ρυθμιστικού Σχεδίου Αττικής).
- Χάρτης Ζ.Ο.Ε. Μεσογείων (εικόνα, από το τμήμα Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφορικής του Ο.Π.Σ.Α.).
- Χάρτες θεσμοθετημένων Γ.Π.Σ. (εικόνα) για τους Δήμους και τις Κοινότητες των Μεσογείων (Τμήμα Γενικών Πολεοδομικών Σχεδίων του Ο.Π.Σ.Α.).
- Χάρτες καλύψεων γης και δορυφορικές εικόνες.
- Χάρτες GoogleEarth.
- Χαρτογραφικά δεδομένα χρήσεων και καλύψεων γης του Αστικού Άτλαντα για την Αττική (Urban Atlas) που παρέχονται σε επίπεδο ΕΕ από την επίσημη ιστοσελίδα της ΕΕ: <<http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/urban-atlas>>.

3.4.3 Σχέση συγκρούσεων με τους δρώντες

Έχοντας αναφέρει, ως δείκτη του καθορισμού των χρονικών ορίων, την ιστορική εξέλιξη ενός υποθετικού ή πραγματικού κοινωνικού κινήματος, ερχόμαστε στην ανάγκη να ορίσουμε μια ακόμα διάσταση του ζητήματος: το κοινωνικό (δρώντες ή σύστημα δρώντων) υποκείμενο που μελετάμε.

Το βασικό ερώτημα της έρευνας σχεδόν ποτέ δεν έχει να κάνει μονάχα με τη δημιουργία μιας Γεωγραφίας των Συγκρούσεων. Συχνότερα, οι συγκρούσεις μπαίνουν σε συσχέτιση :

- είτε με την εδαφική περιοχή αναφοράς για την εξακρίβωση της εδαφικής (περιφερειακής, τοπικής κ.λ.π.) δυναμικής,
- είτε με τους δρώντες που τις προκαλούν (ή, ακόμα περισσότερο, αν υιοθετήσουμε τη λογική που υπάρχει στον Charlier (1999), της ιστορικής εξέλιξης στα πλαίσια ενός κοινωνικού κινήματος),
- είτε με το συνδυασμό τους.

Για καλύτερη απεικόνιση του φαινομένου, με τον όρο «Πρωταγωνιστής» αναφερόμαστε στους ΔΥΠ, δηλαδή στα κινήματα που προκαλούν την σύγκρουση και με τον όρο «Ανταγωνιστής» για τον εκάστοτε αντίπαλο που επικαλούνται (π.χ. Επιχειρηματικά συμφέροντα, κράτος κ.λ.π.) (D'Alessandro, 2004).

Επισημαίνεται ότι η μέθοδος καταγραφής διαφέρει από μια καταγραφή των γεγονότων διαμαρτυρίας (PEA). Μια κλασσική PEA θα κατέγραφε τα γεγονότα διαμαρτυρίας, δηλαδή διαδηλώσεις, συνεντεύξεις Τύπου, προσφυγές σε δικαστήρια, δημόσιες εκδηλώσεις. Για τις περιβαλλοντικές συγκρούσεις, κρίνεται σκόπιμο να ορίσουμε τη μονάδα με βάση το συνδυασμό χώρου αναφοράς και τύπου παρέμβασης.

Στον προβληματισμό μας και στη γεωγραφική μας προσέγγιση, μια σύγκρουση δεν είναι η απεικόνιση ενός (στιγμιαίου) γεγονότος διαμαρτυρίας, ούτε αφορά μια συγκεκριμένη τοποθεσία. Μια γεωγραφική προσέγγιση που στοχεύει στην ανάλυση των συγκρούσεων

και -κατ' επέκταση- της δυναμικής εδαφικής διακυβέρνησης μιας περιοχής, οφείλει να συνυπολογίσει τα ακόλουθα ζητήματα για τον διαχωρισμό των συγκρούσεων: (α) το χώρο σύγκρουσης, (β) το είδος της χωροταξικής παρέμβασης, (γ) τους δρώντες που έρχονται σε αντιπαράθεση και (δ) τυχόν διαφορετικά εδαφικά σχέδια των δρώντων. Αυτό σημαίνει ότι η φύση των θεμάτων ποικίλει και καθιστά πιο δύσκολο να απαντηθεί το ερώτημα «τι σημαίνει μια (μονάδα) περιβαλλοντική σύγκρουση». Έτσι, μπορεί για παράδειγμα οι ίδιοι χώροι, π.χ. Κτήμα Καμπά, να γίνονται αντικείμενο διαφορετικών επενδυτικών σχεδίων (κατοικίες, εμπορικά κέντρα), όμως οι δρώντες που κινητοποιούνται εναντίον τους να είναι οι ίδιοι και για τους ίδιους λόγους, οπότε μπορεί να κριθεί σκόπιμο να καταγραφεί ως μια διαρκής περιβαλλοντική σύγκρουση για τη χρήση συγκεκριμένου ελεύθερου χώρου. Σε ορισμένες, όμως, περιπτώσεις ενδεχομένως η ίδια θέση να επιλεγεί για άλλου είδους χρήση (π.χ. οικοδομική και στη συνέχεια βιομηχανική) σε δύο διακριτές χρονικές στιγμές και να κινητοποιήσει διαφορετικούς δρώντες. Επίσης, μια σύγκρουση μπορεί να μην έχει συγκεκριμένη χωρική αναφορά (π.χ. οχλήσεις από τις κεραίες κινητής τηλεφωνίας), αλλά να αφορά μια ευρύτερη περιφέρεια. Τέλος, μικρότερες συγκρούσεις να εμπεριέχονται σε μια ευρύτερη ενότητα (π.χ. Προστασία Υμηττού και αντίθεση σε επί μέρους χωροθετήσεις μέσα στον ορεινό όγκο του Υμηττού).

Ως εκ τούτου, στην παρούσα έρευνα η μονάδα σύγκρουσης επιλέξαμε να αντιπροσωπεύει το συνδυασμό του τύπου της χωροταξικής επέμβασης ή περιβαλλοντικής όχλησης και της τοποθεσίας. Συνήθως τα δύο τελευταία συμπίπτουν. Επίσης, επιλέξαμε να καταγράψουμε ορισμένες από τις συγκρούσεις που εμπεριέχονται σε μια μεγαλύτερη, όταν αυτές διαρκούν μεγάλο χρονικό διάστημα και / ή κινητοποιούν μεγάλο αριθμό δρώντων αυτοτελώς. Όμως, για παράδειγμα, αν σ' ένα ρέμα στο Πικέρμι προκληθεί σύγκρουση για την προστασία του (κατηγορία: Προστατευόμενες Περιοχές) και σε άλλη χρονική στιγμή σύγκρουση για τη λειτουργία παράνομης χωματερής (διαχείριση απορριμμάτων), αυτό δε σημαίνει απαραίτητα ότι έχουμε να κάνουμε με την ίδια σύγκρουση. Αντίστοιχα,

τίθεται ο προβληματισμός αν σε μια περιοχή που γίνεται, αρχικά, αγώνας για να κηρυχθεί αναδασωτέα (ή να γίνει ζώνη Natura 2000 πριν από μια πυρκαγιά), σε δεύτερη φάση αυτή αποχαρακτηρισθεί και ενταχθεί σε συγκεκριμένα επενδυτικά σχέδια (αν πρόκειται, δηλαδή, για την ίδια σύγκρουση).

Σε κάθε περίπτωση, η μεθοδολογία μας δεν αφορά μια αποτύπωση σε χάρτη γεγονότων διαμαρτυρίας. Αντίθετα, η αποτύπωση στο χάρτη μάς επιτρέπει στη συνέχεια να προσδιορίσουμε την χρονική / ιστορική / εξελικτική διάσταση της ανάλυσής μας, να προσδιορίσουμε την τυπολογία των συγκρούσεων και, σε επόμενο επίπεδο, να αναλύσουμε το λόγο και τη στρατηγική των δρώντων.

3.5 Μεθοδολογικά εργαλεία για την ανάλυση του λόγου και της στρατηγικής των δρώντων

Για την επιλογή των πηγών που επέτρεψαν τη δημιουργία της βάσης δεδομένων για την καταγραφή των ίδιων των συγκρούσεων, αλλά και στη συνέχεια για την ερμηνεία των φαινομένων, έγινε χρήση και δύο επιπλέον ποιοτικών μεθόδων, όπως ήδη αναφέρθηκε (κεφ. 3.2): των συνεντεύξεων με πληροφορητές - κλειδιά και της συμμετοχικής παρακολούθησης των ομάδων, κινητοποιήσεων και εκδηλώσεων. Επιπρόσθετα, για την ερμηνεία της στρατηγικής, του λόγου και του εδαφικού σχεδίου των δρώντων, έγινε μια συμπληρωματική χρήση δύο επιπλέον ποιοτικών μεθόδων των Κοινωνικών Επιστημών: της ανάλυσης λόγου μέσω των ανακοινώσεων των φορέων και της ανάλυσης των σταδίων διαμόρφωσης δημόσιας πολιτικής ως προς το ρόλο των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος.

3.5.1 Αξιοποίηση συνεντεύξεων

Όσον αφορά στις συνεντεύξεις από τους πληροφορητές – κλειδιά, αυτές έχουν τον χαρακτήρα :

α) προκαταρκτικής και συμπληρωματικής έρευνας μέσω άτυπης - ελεύθερης συνέντευξης για τον προσανατολισμό και στη συνέχεια για τη διερεύνηση νέων όψεων του φαινομένου και νέων γνώσεων.

β) ανοικτών συνεντεύξεων βάσει συγκεκριμένου πλάνου ερευνητικών ερωτημάτων και προβληματισμών (πίνακας χ.), όπου ο ερευνώμενος είχε τη δυνατότητα να εκφραστεί με το δικό του τρόπο και να εξιστορήσει με τη σειρά (και τον τρόπο) που επιθυμεί τα γεγονότα.

γ) μικρού αριθμού ημιδομημένων συνεντεύξεων (κυρίως με λιγότερο γνωστούς τοπικούς παράγοντες - πληροφοριοδότες).

Πίνακας 8. Οδηγός ελεύθερων και ημιδομημένων συνεντεύξεων
•Περιγραφή όλων των γνωστών περιστατικών περιβαλλοντικής υποβάθμισης κάθε είδους που θυμάστε ότι προέκυψαν στην περιοχή σας (από τον Υμηττό και πέρα). •Ποιοι ήταν οι βασικοί φορείς που συμμετείχαν στις κινητοποιήσεις. Τι μορφής ήταν (ΜΚΟ, σύλλογοι, ad hoc κινήσεις, δημοτικές παρατάξεις κλπ.). •Περιγραφή των βασικών στρατηγικών των κινημάτων υπεράσπισης του περιβάλλοντος. •Περιγραφή βασικών 'αντιπάλων' (επενδυτές, Πολιτεία). •Γενική περιγραφή του χώρου σύγκρουσης (έκταση, χρήση γης, περιβάλλον χώρος, ένταξή του και/ ή σύνδεσή του με τον περιβάλλοντα χώρο αστικό ιστό, περιαστικό χώρο κλπ) •Περιγραφή των sites/ blogs πιθανών πηγών οργανώσεων, ομάδων, συλλογικοτήτων που ασχολούνται με την υπεράσπιση του περιβάλλοντος στην περιοχή σας.

Συνοψίζοντας, οι συνεντεύξεις χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες:

(Επισημαίνεται ότι για όλες τις συνεντεύξεις κρατήθηκαν σημειώσεις, αλλά ότι μόνο στην (α) περίπτωση, των συνεντεύξεων με πληροφορητές - κλειδιά για την καταγραφή των συγκρούσεων σε μακροσκοπικό επίπεδο, έγινε μαγνητοφώνηση. Επίσης, εκτός από

τα ερωτήματα του οδηγού, οι ανοικτές συνεντεύξεις έλαβαν το χαρακτήρα περιγραφικής και επιχειρηματολογικής, απολογιστικής ανασκόπησης).

Α) στις συνεντεύξεις με πληροφορητές – κλειδιά, με στόχο την καταγραφή και ανάλυση των συγκρούσεων στο μακροσκοπικό επίπεδο και την διερεύνηση των συνδέσεων / δικτύωσης μεταξύ τους.

Β) στις συνεντεύξεις με τοπικούς δρώντες για την αναζήτηση του λόγου και των τοπικών στρατηγικών δυναμικών.

Γ) στις συνεντεύξεις με πληροφορητές – κλειδιά για την ανάλυση της πολιτικής οικονομίας των συγκρούσεων και τις δυναμικές διαμόρφωσης δημόσιων πολιτικών.

Δ) στις συνεντεύξεις με πληροφορητές – κλειδιά, με στόχο την συμπλήρωση των γνώσεων για την ιστορία του οικολογικού κινήματος και της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης.

Πίνακας 9. Αναλυτική περιγραφή συνεντεύξεων (πηγή: ίδια επεξεργασία)

Ιδιότητα ατόμου	Ημερομηνία συνέντευξης	Σκοπός συνέντευξης	Λοιπές πληροφορίες
Δήμαρχος Κερατέας (2007-2010)	12.09.2011	Μελέτη περίπτωσης Κερατέας Ανάλυση Λόγου - Στρατηγικής	
Πολεοδόμος - Χωροτάκτης, υπεύθυνος «Παρατηρητηρίου Ελευθέρων Χώρων»	08.09.2012	Μακροσκοπική Καταγραφή Συγκρούσεων / Δικτύωση Περιβαλλοντικών Οργανώσεων και Κινήματων	Ιστορία Οικολογικού Κινήματος

		Ανάλυση Λόγου - Στρατηγικής	
Αρχιτέκτονας- Πολεοδόμος, μέλος κινήσεων υπεράσπισης Υμηττού, Ελληνικού και του Παραλιακού Μετώπου	10.10.2013	Ιστορικό Συγκρούσεων Περιοχή Υμηττού – Σαρωνικού Ανάλυση Λόγου - Στρατηγικής	Δικτύωση Περιβαλλοντικών Οργανώσεων και Κινημάτων
Ιστορικός, Μέλος ΜΚΟ «Πευκίτες» (Διόνυσος, Ροδόπολη, Σταμάτα)	19.05.2015	Ιστορικό Συγκρούσεων Περιοχή Δήμου Διονύσου Ανάλυση Λόγου - Στρατηγικής	Δικτύωση Τοπικών Κινημάτων Βόρειας Αττικής (Γραμματικό- Μαραθώνας)
Μηχανικός, Μέλος Συλλόγου Χαλανδρίου – Ρεματιάς και κινήσεων Υπεράσπισης Πεντέλης	06.06.2015	Ιστορικό Συγκρούσεων Πεντέλης Ανάλυση Λόγου - Στρατηγικής	Δράσεις αποκατάστασης πυρκαγιών και πυροπροστασία
Φυσικός – Περιβαλλοντολόγος, Μέλος Οικολογικών κινήσεων Β. Αττικής	09.09.2012	Ιστορικό Συγκρούσεων Περιοχή Δήμου Διονύσου Ανάλυση Λόγου - Στρατηγικής	Δράσεις ενημέρωσης, περιβαλλοντικής εκπαίδευσης
Υπεύθυνος Συστήματος Διαχείρισης ΑΕΚΚ, Μέλος Οικολόγων Πράσινων, Κάτοικος Παιανίας	05.10.2014	Ιστορικό Συγκρούσεων Περιοχής Μεσογείων Ιστορικό Συγκρούσεων για ΚΕΛ Αν. Αττικής και Σαρωνικού	Πολιτική Οικονομία Διαχείρισης Αποβλήτων

Μέλος Πρωτοβουλίας Κατοίκων Βιλίων - Πόρτο Γερμενού	16.11.2015	Ιστορικό Συγκρούσεων π. Δήμου Ειδυλλίας Ανάλυση Λόγου - Στρατηγικής	Δικτύωση με Οργανώσεις -Κινήματα Δ. Αττικής
Μέλος του ΔΣ του ΕΟΑΝ και των Οικολόγων Πράσινων	18.11.2018	Πολιτική Οικονομία Διαχείρισης Αποβλήτων	
Ειδικός Γραμματέας ΣΔΙΤ (2018)	21.11.2018	Πολιτική Οικονομία Διαχείρισης Αποβλήτων	
Συνεργάτης του Αν. Υπουργού ΠΕΝ (2018)	20.11.2018	Πολιτική Οικονομία Διαχείρισης Αποβλήτων	
Μέλος του ΔΣ του ΕΟΑΝ και Μέλος Γραμματείας Τομέα Οικολογίας ΣΥΡΙΖΑ	15.11.2018	Πολιτική Οικονομία Διαχείρισης Αποβλήτων	
Δημοτικός Σύμβουλος Ελευσίνας (2007 - 2010)	17.5.2019	Ιστορικό (και Περιήγηση) Συγκρούσεων Περιοχή Ελευσίνας	
Επιτροπή Κατοίκων Γραμματικού	10.06.2012	Ιστορικό σύγκρουσης Ανάλυση λόγου	
Μέλη ΠΡΟΣΥΝΑΤ	19.10.2012	Ανάλυση λόγου, Εδαφικού σχεδίου, Πολιτικής οικονομίας	
Συνέντευξη - εξόρμηση με μέλη οργανώσεων «Δασαμάρι SOS», «Εξωραϊστικός Σύλλογος Νηρέας»	07.03.2015	Ιστορικό συγκρούσεων («Δασαμάρι» στο Ντράφι και στην παραλιακή Ζώνη «Μαρίκες» και στο Μεγάλο Ρέμα της Ραφήνας) και ανάλυση λόγου	

Συγγραφέας και πρώην μέλος οικολογικών κομμάτων	8.12.2012	Ιστορικό Οικολογικού Κινήματος	
Βιοκαλλιεργητής και παλιό μέλος οικολογικών κομμάτων	15.07.2011	Ιστορικό Οικολογικού Κινήματος	
Πρώην στέλεχος ΜΚΟ και μέλος οικολογικών κομμάτων	10.12.2011	Ιστορικό Οικολογικού Κινήματος	
Πρώην στέλεχος οικολογικών κομμάτων και κινήσεων	06.06.2013	Ιστορικό Οικολογικού Κινήματος	

3.5.2 Ανάλυση περιεχομένου και ιδεολογίας

Όσον αφορά στα ερωτήματα που έχουν να κάνουν με το λόγο και το εδαφικό σχέδιο των δρώντων που επεξεργαζόμαστε στο κεφάλαιο 5, δεν είναι δυνατό παρά μόνο σε περιορισμένο βαθμό να αναλυθούν μέσα από την καταγραφή, κατηγοριοποίηση και αποτύπωση σε χάρτες και διαγράμματα των περιπτώσεων περιβαλλοντικών συγκρούσεων. Σε αυτή την περίπτωση, η μακροσκοπική μέθοδος οφείλει να αναλύσει το περιεχόμενο των πηγών, με αντίστοιχο τρόπο με τις μελέτες (μίας ή περισσότερων) περιπτώσεων. Με άλλα λόγια, κρίνεται αναγκαίο τόσο οι συνεντεύξεις όσο και το έντυπο υλικό και η συμμετοχική παρακολούθηση, να οδηγήσουν σε μια ποιοτική ανάλυση λόγου (Bryman, 1992) (“ανάλυση περιεχομένου ιδεολογικής κριτικής”) ως την πλέον ενδεδειγμένη μέθοδο, καθώς πρόκειται για μια συστηματική και διυποκειμενικά ελεγχόμενη ανάλυση κειμένου που σέβεται τις ερμηνευτικές υποχρεώσεις και τον πλούτο του γλωσσικού υλικού με στόχο την αποκρυπτογράφηση.

Στη συνέχεια, τα αποτελέσματα κατηγοριοποιούνται και τυποποιούνται εκ νέου, ώστε να μπορούν να αποδοθούν οι διάχυτες περιπτώσεις συγκρούσεων, στρατηγικών και λόγου στο σύνολό τους.

3.5.3 Ανάλυση συστήματος δρώντων μέσω του θεσμικού πλαισίου και της “πολιτικής οικονομίας των συγκρούσεων”

Ειδική κατηγορία της ανάλυσης περιεχομένου είναι η ανάλυση των παρεμβάσεων των υποκειμένων προς μελέτη μέσα στα πλαίσια της διαμόρφωσης του κύκλου δημόσιας πολιτικής.

Συγκεκριμένα στο κεφάλαιο 6 περιγράφεται το σύστημα περιβαλλοντικής διακυβέρνησης στο περιφερειακό επίπεδο, αλλά και οι προεκτάσεις του στο εθνικό επίπεδο με έμφαση -προφανώς- στην κοινωνία των πολιτών και τους υπόλοιπους δρώντες υπεράσπισης περιβάλλοντος, αλλά με πιο ολιστική οπτική. Η συστημική αυτή ανάλυση επιτυγχάνεται μέσω της περιγραφής της πολιτικής οικονομίας της περιβαλλοντικής πολιτικής αξιοποιώντας δύο προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται στις πολιτικές επιστήμες, για να μελετήσουν τις διαδικασίες άσκησης πολιτικής και διακυβέρνησης, δηλαδή: (α) την λογική των δικτύων πολιτικής και (β) την παραγωγή της πολιτικής μέσω των σταδίων ή [πιο συγκεκριμένα] ενός κύκλου δημόσιας πολιτικής.

Αν και η πρώτη διάσταση, εκείνη των δικτύων, έχει περιγραφεί ήδη στις θεωρητικές επισημάνσεις για τον τρόπο που επιδρά στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, και στο σύστημα διακυβέρνησης γενικότερα, αποτελεί, επίσης, ιδιαίτερα στις σύγχρονες κοινωνίες διάχυτο χαρακτηριστικό στη σκέψη μας (πχ. νέα κοινωνικά κινήματα, συμμετοχικές διαδικασίες κοκ.). Η δεύτερη διάσταση, δηλαδή τα στάδια διαμόρφωσης και υλοποίησης συγκεκριμένων (εδαφικών και περιβαλλοντικών) πολιτικών, θεωρούμε ότι αποτελεί μια

χρήσιμη μεθοδολογικά τυποποίηση και εξειδίκευση της γενικότερης αφήγησης περί εξέλιξης – διάδοσης των κοινωνικών ζητημάτων από το ιστορικό επίπεδο (περιβαλλοντικό πρόβλημα – οικολογικό κίνημα – πολιτικές βιωσιμότητας) στη μικροκλίμακα με στόχευση στη διερεύνηση των αποτελεσμάτων των εδαφικών πολιτικών. Συγκεκριμένα τα ειδικά ζητήματα (πχ. διαχείριση απορριμμάτων, προστασία βιοποικιλότητας) αναλύονται μέσω της θεωρίας των σταδίων διαμόρφωσης δημόσιας πολιτικής, σε μια διαδικασία πέντε σταδίων αφού αντιστοιχηθούν με συγκεκριμένες δημόσιες πολιτικές, που διαμορφώνονται για να αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητά τους. Πρόκειται για τα εξής πέντε στάδια :

- A. Συγκρότηση Ατζέντας, μέσω αιτημάτων, διεκδικήσεων και του δημόσιου διαλόγου
- B. Διαμόρφωση πολιτικής, από την κυβέρνηση και την αντιπολίτευση
- Γ. Λήψη αποφάσεων, οποιασδήποτε κανονιστικής ή εκτελεστικής απόφασης (νομοθεσία, ΠΔ, υπουργικές αποφάσεις ή αποφάσεις οργάνων ΟΤΑ)
- Δ. Εφαρμογή των αποφάσεων και των σχεδίων δράσης
- Ε. Αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των πολιτικών

Στην συγκεκριμένη περίπτωση ως τέτοια πολιτική χρησιμοποιήθηκε η μελέτη του κύκλου δημόσιας πολιτικής ως προς τη διαχείριση των αποβλήτων με επικέντρωση σε μια σειρά συζητήσεων που προέκυψαν για την παραγωγή θεσμικών κειμένων.

Πρόκειται για το νομοσχέδιο για την ανακύκλωση (2014) που δεν κατατέθηκε ποτέ, αλλά κυρίως στα ΕΣΔΑ και ΠΕΣΔΑ που ψηφίστηκαν έως το 2015 και ειδικότερα στα τμήματα που αφορούν : (α) την επισκόπηση της γενικής εξέλιξης/ στόχευσης των σχεδίων και (β) τα κεφάλαια που αφορούν στις ειδικότερες περιβαλλοντικές πολιτικές, όπως διαχείριση αποβλήτων, προστατευόμενες περιοχές κοκ. Τα συγκεκριμένα σχέδια δεν χαρακτηρίζονται από τομές αλλά αποτελούν μια σύνοψη των τάσεων και των πολιτικών επιλογών σε

επίπεδο χωροταξίας και περιβαλλοντικής πολιτικής. Ακριβώς γι αυτό το λόγο, χρησιμεύουν ως δείκτης καθώς αποτελεί μια αποτύπωση του εδαφικού σχεδίου της κυβερνητικής πολιτικής, αλλά και του συστήματος δρώντων που το πλαισιώνει. Επίσης, τα όποια σχόλια αντίθεσης αποτελούν αντίστοιχα αποτύπωση του εδαφικού “αντίλογου” των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος τη χρονική στιγμή που ολοκληρώνεται η μελέτη της διδακτορικής έρευνας. Τα συγκεκριμένα κείμενα αφορούν μια θεματική που παρουσιάζει ενδιαφέρον γιατί : (α) είναι μια καθολικά μη επιθυμητή δραστηριότητα - όπως έχει ήδη αναφερθεί -, (β) επειδή συμπληρώνει τη μελέτη περίπτωσης που αναφέρθηκε στις προηγούμενες σελίδες και (γ) γιατί αποτελεί μια πρώτη περίπτωση, όπου διατυπώνεται μια επιπλέον σύγκρουση μεταξύ οικολογικών οργανώσεων και τοπικών περιβαλλοντικών κινημάτων που θα ονομάσουμε σύγκρουση «πράσινου με πράσινο»³⁷.

Τα στάδια που μας αφορούν είναι κυρίως τα τρία πρώτα, δηλαδή ως την ψήφιση και τη λήψη της απόφασης του εθνικού (ΕΣΔΑ, 2015) και περιφερειακού (2^η αναθεώρηση ΠΕΣΔΑ, 2015) σχεδιασμού διαχείρισης των αποβλήτων, για να αναδειχθούν οι γενικότερες τάσεις της κυβερνητικής και περιφερειακής πολιτικής που θα αντιπαραβληθούν με την εξέλιξη των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος. Επισημαίνεται ότι, ενώ η καταγραφή των συγκρούσεων ολοκληρώνεται το 2014, η απόφαση λαμβάνεται το επόμενο έτος (2015), κάτι που δεν αποτελεί πρόβλημα, γιατί η έρευνά μας σχετικά με τις περιβαλλοντικές συγκρούσεις επικεντρώνεται, όπως αναφέρθηκε, στη μελέτη του ρόλου των δρώντων στην κυρίως διαμόρφωση των πολιτικών (στάδια Α και Β).

Για την ανάλυσή τους, αξιοποιούνται τα κείμενα / τοποθετήσεις πολιτικών φορέων (κομμάτων και περιφερειακών παρατάξεων), καθώς και κοινωνικών και επιστημονικών φορέων κατά τη διάρκεια συζήτησης και διαβούλευσης στα θεσμικά όργανα (Βουλή και

³⁷ Χαρακτηριστικότερη σύγκρουση τέτοιου είδους στο πιο πρόσφατο παρελθόν και ως σήμερα αποτελούν οι συγκρούσεις που σχετίζονται με τις ΑΠΕ.

Περιφερειακό Συμβούλιο), όπως και η σύγκριση με παλαιότερες πολιτικές και με αντίστοιχους σχεδιασμούς στο παρελθόν, καθώς επίσης και με τις πολιτικές που εφαρμόζονται στην ΕΕ.

Τα στάδια διαβούλευσης όπου φορείς είχαν την ευκαιρία να τοποθετηθούν ήταν τα ακόλουθα

- Η συζήτηση του ΠΕΣΔΑ στο Περιφερειακό Συμβούλιο Αττικής
- Τα σχόλια στη δημόσια διαβούλευση στον ιστότοπο ανοικτής διακυβέρνησης, (opengov.gr) - Η συζήτηση στην αρμόδια επιτροπή και στην ολομέλεια της Βουλής.
- Λοιπές δημόσιες τοποθετήσεις φορέων.

2. Τα νομικά κείμενα (σχέδια ΠΔ ορεινών όγκων και υγροτόπων) που σχετίζονται με την προστασία της βιοποικιλότητας στην Αττική και σε εθνικό επίπεδο και συγκεκριμένα:

Τα στάδια διαβούλευσης όπου φορείς είχαν την ευκαιρία να τοποθετηθούν ήταν τα ακόλουθα:

Α. Οι δημόσιες τοποθετήσεις φορέων.

Β. Η διαβούλευση σχεδίων ΠΔ και τα δημοσιεύματα για τις σχετικές δικαστικές διαμάχες (π.χ. ΠΔ Υμηττού).

Γ. Οι συζητήσεις στη Μόνιμη Ειδική Επιτροπή Περιβάλλοντος.

Δ. Τα μέσα Κοινοβουλευτικού ελέγχου που αφορούν τα ζητήματα προστατευόμενων περιοχών στην Αττική κατά την περίοδο αυτή.

3.6 Μια συμμετοχική έρευνα για την ανάλυση ενός πολιτικού φαινομένου

Η συμμετοχική παρατήρηση είναι όρος που χρησιμοποιείται με διάφορους τρόπους κι - ως εκ τούτου- είναι προβληματικός (Glesne, 2016). Επιπρόσθετα, με το να μην παραπέμπει σε αυστηρά επαληθεύσιμες πηγές, πολλές φορές αμφισβητείται η αντικειμενικότητα του και η επιστημονική αυστηρότητα ως εργαλείο. Ορισμένες φορές ερμηνεύεται ως το σύνολο της έρευνας πεδίου. Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας, ως συμμετοχική παρατήρηση θα ορίζαμε όλα τα εργαλεία που δεν αναφέρθηκαν (συνεντεύξεις, έγγραφα πηγές), τα οποία ορισμένες φορές ξεπερνούν την παρατήρηση και προκαλούν άμεση ή έμμεση εμπλοκή - συμμετοχή και στη συνέχεια μετατρέπονται σε παρατήρηση μέσω της συνεχούς διαδικασίας αναστοχασμού, οδηγώντας, έτσι, σε μια σειρά συνειδητών συμπερασμάτων που δεν θα ήταν δυνατά χωρίς τη συνύπαρξη έρευνας και συμμετοχής.

Πράγματι, όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 1, κατά τη διάρκεια της έρευνας η συμμετοχική παρακολούθηση υπήρξε ουσιαστική πηγή παρατηρήσεων. Ως συμμετοχική παρακολούθηση εννοούμε τη συμμετοχή σε σημαντικές εκδηλώσεις, κινητοποιήσεις, συλλογικές διαδικασίες (διασκέψεις, συνέδρια, συναντήσεις εργασίας, συνελεύσεις), με τρόπο που ξεπερνά την κοινωνιολογική και γεωγραφική μέθοδο παρακολούθησης και προσομοιάζει με -αναστοχαστική- ενεργό συμμετοχή. Επισημαίνεται ότι είναι δύσκολο να αποτυπωθεί το σύνολο των δραστηριοτήτων που συμμετείχαμε, συγκεντρώνοντας ταυτόχρονα, υλικό για την έρευνα.

Ταυτόχρονα, κατά τη διάρκεια της έρευνας, συμμετείχαμε ενεργά σε οικολογικές ομάδες με συνέπεια τη διάχυτη ενημέρωση και συμμετοχή μας σε επιπλέον εκδηλώσεις και συναντήσεις εργασίας, τόσο σε περιβαλλοντικές τοπικές κινήσεις / δράσεις και σε παναπτικές / πανελλαδικές δικτυώσεις κινημάτων όσο και σε θεματικές οικολογικές οργανώσεις.

4. Πολιτική και Κοινωνική Γεωγραφία των Συγκρούσεων : Τυπολογία χρήσεων γης, παράγοντες κατανομής συγκρούσεων και χωρική κατανομή στην Αττική

Στο κεφάλαιο 4 θα περιγραφούν οι συγκρούσεις θεματικά και θα αναλυθούν οι παράγοντες χωρικής κατανομής τους, ώστε στη συνέχεια να αποτυπωθούν χωρικά, διαμορφώνοντας μια «Γεωγραφία των συγκρούσεων».

Πράγματι, μια ολοκληρωμένη γεωγραφική οπτική των περιβαλλοντικών συγκρούσεων δεν μπορεί να περιοριστεί στην απλή ανάλυση της διασποράς τους στο χώρο, αλλά να εντάξει την κοινωνική, πολεοδομική και γεωφυσική διάσταση που προκύπτει από τα ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους, καθώς και τη διάσταση της φύσης κάθε χωροταξικής παρέμβασης – έργου που οδηγεί σε διαφορετικές συγκρούσεις χρήσεων. Εξάλλου,

Πιο αναλυτικά, στο κεφάλαιο 4 θα επικεντρωθούμε στη γεωγραφική ανάλυση των συγκρούσεων, αναδεικνύοντας τις ακόλουθες βασικές πλευρές:

Αρχικά, θα περιγράψουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις συγκυρίες που επικρατούσαν κατά την περίοδο μελέτης στον περιαστικό χώρο της Αττικής, τα οποία και προκαλούν αυξημένη και διαφοροποιημένη «συγκρουσιακότητα» σε σχέση με προηγούμενες περιόδους. Στη συνέχεια, θα περιγράψουμε τη θεματολογία - τυπολογία των συγκρούσεων, με βάση τον τύπο πολεοδομικής - χωροταξικής παρέμβασης που τις προκαλεί, αναδεικνύοντας, παράλληλα, μεταξύ άλλων, τη διαφοροποίηση συχνότητας συγκρούσεων ανά τύπο. Ακόλουθα, θα επικεντρωθούμε στην αποτύπωση και ανάλυση των ανισοτήτων, στην κατανομή των συγκρούσεων και στους παράγοντες που τις εξηγούν στο χώρο και τις διαφοροποιούν ανά είδος.

Όμως, ο στόχος δεν περιορίζεται στην κατηγοριοποίηση των θεμάτων που προκαλούν συγκρούσεις, αλλά επεκτείνεται στη διάδρασή τους με τον χώρο, ώστε να εξηγηθούν τα αίτια εκδήλωσης και ανάπτυξής τους, επομένως η «Γεωγραφία των συγκρούσεων» θα

συμπληρωθεί από έναν «ιστορικό» αναστοχασμό γύρω από την εκδήλωση των συγκρούσεων, ο οποίος με τη σειρά του θα συμπληρωθεί, στα επόμενα κεφάλαια, με άλλες πτυχές που θα εισάγουν τη χρονική και τη δομική διάσταση στη χωρική κατανομή μας.

Οι ογδόντα περιπτώσεις που καταγράφηκαν, με τη μέθοδο που περιγράφηκε στο κεφάλαιο 3, αποτελούν τα πρωτογενή αποτελέσματα που μπορούν να αξιολογηθούν είτε μακροσκοπικά, ως ένα σύνολο αποτυπωμένο ανά κατηγορία, είτε διερευνώντας την κατανομή τους στο χώρο, είτε ως περιεχόμενο. Η επεξεργασία τους θεματικά και χωρικά θα μας δώσει τη δυνατότητα να περιγράψουμε το φαινόμενο των περιβαλλοντικών συγκρούσεων, όχι μόνο διαχρονικά, αλλά και δίνοντας έμφαση -μεταξύ άλλων- στην πολυθεματικότητα των περιβαλλοντικών συγκρούσεων, κάτι που δεν θα μπορούσε να σταθεί εφικτό από τις διαχρονικές μελέτες μοναδικών και εξαιρετικών περιπτώσεων, όπως για παράδειγμα : (α) ενάντια στην εξόρυξη χρυσού στις Σκουριές Χαλκιδικής (από την *Eldorado Gold*), (β) ενάντια στην πολεοδόμηση του Ελληνικού (από τη *Lamda Development*) και (γ) ενάντια στην αναθεώρηση του άρθρου 24 του Συντάγματος, που σχετίζεται με την προστασία του περιβάλλοντος, ως προς τη δυνατότητα αποχαρκτηρισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων.

Οι πληροφορίες που συλλέχτηκαν μας δίνουν τη δυνατότητα να εξαγάγουμε γενικότερα συμπεράσματα, αλλά και να εκτιμήσουμε την αντιπροσωπευτικότητά τους. Μια σύνθεσή τους μας δίνει τη δυνατότητα να αντιληφθούμε τα διαφορετικά ζητήματα που προκαλούν αντιστάσεις στο όνομα της υπεράσπισης του περιβάλλοντος και το βαθμό που τις προκαλούν.

4.1 Η χρονική συγκυρία και ο αντίκτυπός της στην γεωγραφία των συγκρούσεων

Στο κεφ. 2.4 περιγράψαμε την ιστορία της περιβαλλοντικής πολιτικής από τις πρώτες κινητοποιήσεις και νομικές πρωτοβουλίες έως την περίοδο έρευνας (2005 - 2014). Όμως η περίοδος έρευνας χαρακτηρίζεται από μια σειρά γεγονότων που θα μεταβάλουν ση-

μαντικά την πορεία του περιβαλλοντικού κινήματος, παρουσιάζοντας νέα στοιχεία. Όπως αναφέρθηκε, οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ θα μεταβάλουν τη στάση τους απέναντι στο κράτος στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, με στόχο να αντιταχθούν σε μια σειρά από μεγάλα έργα που σχετίζονται, κατά κύριο λόγο, με τους Ολυμπιακούς Αγώνες (π.χ. Κοπηλατοδρόμιο Σχοινιά)(Botetzagias, 2011). Αυτή η νέα στρατηγική θα αναπτυχθεί παράλληλα και σε άτυπες περιβαλλοντικές κινήσεις για την υπεράσπιση συγκεκριμένων περιοχών, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τα κινήματα για τους ελευθέρους χώρους της Αθήνας. Εξάλλου, θα παρατηρηθεί ένα νέο κύμα περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης του πληθυσμού, ως συνέπεια των μεγάλων καταστροφών που προκάλεσαν οι πυρκαγιές του καλοκαιριού του 2007. Αυτή η σχετική κινητοποίηση και η κοινωνική διεκδίκηση συμπίπτει χρονικά με μια σχετική αλλαγή στην περιβαλλοντική πολιτική, ιδιαίτερα στην πολιτική διαχείρισης των δασικών και αγροτικών εκτάσεων, όπως στην πρόοδο στη σύνταξη του Κτηματολογίου, όπου τα πρώτα ολοκληρώθηκαν από το 2010 και μετά. Στην αρχή της περιόδου μελέτης, οι κινήσεις της Κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας (2004 - 2009), όπως οι εξαγγελίες παραχώρησης δασικών εκτάσεων στην περιοχή της Πάρνηθας (2007) και της Πελοποννήσου για τουριστική και οικιστική ανάπτυξη, έδειξαν ότι η πολιτική βούληση των υπευθύνων δεν είχε θέσει ως στόχο την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Στη συνέχεια, ακολουθεί μια σύντομη περίοδος ορισμένων «πράσινων» κινήσεων του νέου Υπουργείου Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής (ΥΠΕΚΑ)³⁸ της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ (Οκτώβρης 2009), όπως ο ν.3937/2011 για τη βιοποικιλότητα³⁹ και ο ν. 3889/2010⁴⁰. Σύντομα, όμως, η οικονομική κρίση αλλάζει με ριζικό τρόπο τις προτεραιότητες σε όλους τους τομείς της πολιτικής και της κοινωνίας. Οι δια-

³⁸ Ως το 2009 το Υπουργείο ονομαζόταν ΥΠΕΧΩΔΕ, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.

³⁹ Στον οποίο, μεταξύ άλλων, θεσμοθετείται το *Εθνικό Σύστημα Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών* (οι Φορείς διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών).

⁴⁰ Στον οποίο δρομολογούνται μια σειρά από δράσεις, όπως η δημιουργία του «Πράσινου Ταμείου» και –για πρώτη φορά ουσιαστικά– η σύνταξη δασολογίου.

δικασίες γίνονται πιο συγκρουσιακές, ο πληθυσμός χάνει την (πάντα κλωνισμένη εξάλλου) εμπιστοσύνη του στην Πολιτεία και η πολιτική περιορίζεται σε μέτρα κοινωνικής λιτότητας. Εξάλλου, εκτός από τα μέτρα ενάντια στην κοινωνική συνοχή (που θα οδηγήσουν σε μαζικές κινητοποιήσεις, όπως αυτή των Πλατειών - Αγανακτισμένων ενάντια στις πολιτικές λιτότητας το Μάιο – Ιούνιο 2011), λαμβάνονται και μια σειρά από μέτρα που κλονίζουν περαιτέρω την περιβαλλοντική βιωσιμότητα (βλέπε κεφ. 5) (Μπελαβίλας & Καλατζοπούλου, 2014).

Επισημαίνεται ότι το νέο (μετά το 2009) *Υπουργείο Περιβάλλοντος* (ΥΠΕΚΑ) αναλαμβάνει –τυπικά- το σύνολο των περιβαλλοντικών πολιτικών, συμπεριλαμβανομένης και της δασικής πολιτικής (που άνηκε ως τότε στο *Υπουργείο Γεωργίας*). Έτσι, δεδομένου ότι οι ανωτέρω αρμοδιότητες συνδέονται με πολλούς τομείς δραστηριότητας, ο ρόλος του Υπουργείου χαρακτηρίζεται ως επιτελικός και συντονιστικός, σύμφωνα με τον Οργανισμό του (ΠΔ 137/2017), κάτι το οποίο συμφωνεί με τις λογικές και τις «καλές πρακτικές» για την αειφόρο ανάπτυξη, όπως περιγράφονται από τα κείμενα πολιτικών κατευθύνσεων των Διεθνών Οργανισμών (ΟΗΕ, ΟΟΣΑ) και της ΕΕ (Jones, 2002) (Brosseau, Dedeurwaerdere, Willinger, & Jouvett, 2012). Στην πραγματικότητα, οι αρμοδιότητες για την περιβαλλοντική πολιτική, τη διαχείριση και την προστασία διαχέονται και σε άλλους (πολλούς) φορείς της δημόσιας διοίκησης (Παραγωγικά Υπουργεία, Αποκεντρωμένες Διοικήσεις, Τοπική Αυτοδιοίκηση, ΝΠΔΔ, ΝΠΙΔ και ΑΕ του δημοσίου κ.λ.π.), αλλά ακόμα και στο ίδιο το Υπουργείο υπάρχουν διευθύνσεις με αντικρουόμενες αρμοδιότητες και στόχους.

Γι' αυτό το λόγο, σε αντίστοιχες περιπτώσεις έχει προταθεί η λογική ενός πραγματικά επιτελικού φορέα της διοίκησης, κατ' αντιστοιχία με το Υπερ-Υπουργείο «Οικολογικής και Αλληλέγγυας Μετάβασης», όπως στη σημερινή γαλλική Κυβέρνηση (Gouvernement.fr, N. Hulot). Πρόκειται για ένα είδος «Υπουργείου Βιώσιμης Ανάπτυξης», με αντίστοιχη μεταφορά της υποχρέωσης παρακολούθησης των διεθνών υποχρεώσεων

(SDG's), ώστε να εξασφαλίζεται η εποπτεία από ένα ιεραρχικά ανώτερο Υπουργείο που εποπτεύει, με τη σειρά του, τις κυριότερες οικονομικές δραστηριότητες.

Πράγματι, σε αντίθεση με την ελληνική περίπτωση, όπου η επιτελικότητα ορίζεται ως επικουρική και προαιρετική, από το τοπικό ως το παγκόσμιο επίπεδο προτάσσεται πλέον το ζήτημα της διακυβέρνησης, ως μια τάση υποκατάστασης του ιεραρχικού μοντέλου άσκησης εξουσίας, σε ένα πιο πολύ-κεντρικό μοντέλο που θα λαμβάνει υπόψη αφενός το σύνολο των κοινωνικών δρώντων και αφετέρου την πολυπλοκότητα των ζητημάτων σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.

Γεγονότα- Ορόσημο με επίδραση στις περιβαλλοντικές συγκρούσεις την περίοδο μελέτης

Η περιβαλλοντική πολιτική και οι συγκρούσεις επηρεάζονται -πέραν από τις γενικές πολεοδομικές τάσεις και το γενικό πλαίσιο πολεοδομικής πολιτικής- και από συγκεκριμένα γεγονότα και τάσεις που αφορούν ειδικά την Περιφέρεια της Αττικής κατά την περίοδο αναφοράς.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η περίοδος έρευνας (2005 - 2014) ακολουθεί την περίοδο ολοκλήρωσης των Ολυμπιακών έργων, στην οποία κυριαρχεί στην περιοχή η σύγκρουση για το ποδηλατοδρόμιο στο Σχοινιά, με πρωταγωνιστές τις οικολογικές ΜΚΟ. Η περιβαλλοντική πολιτική, παρά την εισαγωγή των ευρωπαϊκών πολιτικών για την περιβαλλοντική διαχείριση, τη συνταγματική αναγνώριση της βιώσιμης ανάπτυξης και την επιβράδυνση των πολεοδομικών τάσεων μεγέθυνσης που κυριάρχησαν τις περασμένες δεκαετίες, συνεχίζει να γνωρίζει, πέρα από τις παραδοσιακές πιέσεις, και τις νέες πολεοδομικές πιέσεις. Οι τελευταίες σχετίζονται είτε με φαραωνικές επενδύσεις και με την ιδιωτικοποίηση του δημόσιου χώρου, τάσεις που επιταχύνονται από τη δεκαετία του 2010 και μετά, είτε με την ανάγκη εξορθολογισμού διαχείρισης των ρευμάτων αποβλήτων, ενέργειας, υδάτων και φυσικών πόρων, ήτοι δάση, προστατευόμενες περιοχές, υδάτινοι φυσικοί πόροι (βλέπε κεφ. 2.4). Οι συγκεκριμένες τάσεις θα αυξήσουν, ως προς

τη θεματολογία, τη συχνότητα και την ένταση των περιβαλλοντικών συγκρούσεων και θα θέσουν τις βάσεις για την ολοένα και μεγαλύτερη διαφοροποίηση (προς αντίθετες κατευθύνσεις) του λόγου υπεράσπισης του περιβάλλοντος (βλέπε κεφ. 5).

Επιπλέον, δυο συγκεκριμένα γεγονότα θα επηρεάσουν καθοριστικά την εξέλιξη των περιβαλλοντικών συγκρούσεων τη συγκεκριμένη περίοδο: (α) οι δασικές πυρκαγιές και (β) η προώθηση των σχεδιασμών για τη διαχείριση αποβλήτων και την πολεοδομική ρύθμιση. Ειδικότερα :

1. Οι δασικές πυρκαγιές του 2007 και του 2009. Οι μεγάλες πυρκαγιές του 2007 θα κάψουν εκτεταμένες περιοχές στην Πελοπόννησο (κυρίως Ηλεία, Μεσσηνία, Αρκαδία, Λακωνία) και μεγάλο τμήμα της Αττικής, με επίκεντρο τον εθνικό δρυμό της Πάρνηθας, ενώ θα έχουν σαν συνέπεια μια σχετική αφύπνιση των πολιτών ως προς τα περιβαλλοντικά ζητήματα και την προστασία των δασών. Πολύ περισσότερο, μιας και το αμέσως επόμενο διάστημα θα παρουσιαστούν ορισμένα σχέδια «αξιοποίησης» τμημάτων του δρυμού από φορείς που διαθέτουν ακίνητα στην περιοχή (Καζίνο, ΣΕΓΑΣ κ.λ.π.) και, επομένως, θα προκαλέσουν την αναζωπύρωση των ήδη υφιστάμενων χώρων σύγκρουσης εντός και στην περιφέρεια του εθνικού δρυμού. Στη συνέχεια, η πυρκαγιά του 2009 που θα ακολουθήσει είναι η μεγαλύτερη σε έκταση που έχει γνωρίσει ποτέ ο Νομός Αττικής. Συνολικά, από το 1981 έως το 2007 είχαν καεί 299.405 στρέμματα, ενώ κατά την τετραήμερη διάρκεια της πυρκαγιάς του 2009 κάηκαν 212.710! Με την απόφαση 244/3.2.2010 (ΦΕΚ 35/Δ/3.2.2010), κηρύχθηκε αναδασωτέα έκταση συνολικής επιφάνειας 4.917,252 στρεμμάτων εντός των ορίων των Δήμων Μαραθώνα, Αγίου Στεφάνου, Σταμάτας, Ροδόπολης, Δροσιάς και των υπόλοιπων καμένων περιοχών. Το πολύπλοκο ιδιοκτησιακό καθεστώς και οι εκτεταμένες δραστηριότητες και χρήσεις, όμως, θα προκαλέσουν επίσης μια σειρά τοπικών νέων συγκρούσεων με μικρότερη εμβέλεια, αλλά με μεγαλύτερη ένταση και διάρκεια από αυτές που θα παρατηρηθούν μετά την πυρκαγιά στην Πάρνηθα.

2. Η σύνταξη των σχεδίων οργάνωσης του χώρου της Αττικής, είτε του ρυθμιστικού σχεδίου Αθηνών (ν. 4277/2014) είτε των διαδοχικών σχεδίων σχετικά με τη διαχείριση των αποβλήτων (ΠΕΣΔΣΑ), καθώς και τη διαχείριση των λυμάτων⁴¹, θα προκαλέσουν μια σειρά από συγκρούσεις έως τις μέρες μας, συγκρούσεις που αφορούν ποικίλες χωροθετήσεις, διαφορετικές ανά περιόδους τεχνολογίες και κινητοποιούν μια σειρά από θεσμικούς και μη θεσμικούς δρώντες (βλέπε κεφ. 6). Πράγματι, με το νόμο για τη βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη (ν.2508/1997), σε συνέχεια του πολεοδομικού νόμου («Επέκταση πολεοδομικών σχεδίων, οικιστική ανάπτυξη και σχετικές ρυθμίσεις» ν.1337/1983), ορίζεται ως υποχρέωση η δημιουργία των «Σχεδίων Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτών Πόλεων», όπως επίσης και των ειδικών και περιφερειακών χωροταξικών σχεδίων, με τα περιφερειακά να καταρτίζονται την περίοδο που μελετάμε. Αντίστοιχα, τα περιφερειακά σχέδια για την διαχείριση των αποβλήτων (ΠΕΣΔΑ) αποτελούν βασική υποχρέωση των Περιφερειακών Αυτοδιοικήσεων, σύμφωνα με τον ν. 3852/2010 (Καλλικράτης) και την Οδηγία για την Κυκλική Οικονομία (2008/98/ΕΚ) (αναλυτικότερα στο κεφ. 6).

4.2 Η τυπολογία των συγκρούσεων

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο της συνεχούς αλλαγής των χρήσεων γης, εμφανίζεται μια πληθώρα συγκρούσεων, οι οποίες διαφοροποιούνται σημαντικά ως προς τη θεματολογία και τη δυναμική που αναπτύσσουν. Ως πρώτο βήμα για την καταγραφή τους σε μακροσκοπικό επίπεδο, απαιτήθηκε η κατηγοριοποίησή τους. Παρ' όλο που δεν υπάρχει κάποια τυπολογία καθολικά αποδεκτή για την κατηγοριοποίηση των συγκρούσεων στον περιαστικό χώρο με βάση τα αίτιά τους, ακολουθώντας τη βασική τυπολογία που προέκυψε από τις παρατηρήσεις μας και που αναλύσαμε στο κεφ. 3, οι περιβαλλοντικές συ-

⁴¹ Αντίστοιχα, πιο πρόσφατα, και των *Σχεδίων Βιώσιμης Αστικής Κινητικότητας* (ΣΒΑΚ).

γκρούσεις χωρίζονται στους ακόλουθους τρεις βασικούς τύπους, με βάση την αιτία πρόκλησης της σύγκρουσης και / ή τη σχεδιαζόμενη χρήση γης του χώρου – υποβάθρου σύγκρουσης:

Α. Συγκρούσεις που σχετίζονται με την πολεοδομία και τη χωροταξία.

Β. Συγκρούσεις που σχετίζονται με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας.

Γ. Συγκρούσεις που σχετίζονται με την ποιότητα των υδάτων, της ατμόσφαιρας, την ηχορύπανση και τις λοιπές πηγές όχλησης (π.χ. ακτινοβολία).

Πριν προχωρήσουμε στη χωρική κατανομή, λοιπόν, θα παρουσιάσουμε τις ιδιαιτερότητες των τριών παραπάνω κατηγοριών που επηρεάζουν άμεσα τη Γεωγραφία των συγκρούσεων.

Χάρτης 4. Σύνοψη κυριότερων περιβαλλοντικών πιέσεων την περίοδο (2005-2014) βάση της καταγραφής (πηγή : ίδια επεξεργασία)

Πράγματι, καθένας από τους παραπάνω τύπους συγκρούσεων -που θα αναλύσουμε στη συνέχεια- έχει ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και επίδραση στην εδαφική διακυβέρνηση και στο εδαφικό σχέδιο, ενώ κινητοποιεί διαφορετικούς δρώντες. Για ακόμη καλύτερη εξειδίκευση, τις βασικές κατηγορίες συμπληρώνουν υποενότητες. Δηλαδή, κάθε τύπος εμπεριέχει μια σειρά από υποενότητες που συνιστούν με τη σειρά τους υποκατηγορίες με ορισμένα πιο ειδικά χαρακτηριστικά.

Επισημαίνεται ότι οι συγκρούσεις είναι συχνά στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους και ενίοτε διαπερνούν δύο ή περισσότερες κατηγορίες, καθώς η διαδικασία περιαστικοποίησης οδηγεί σε ευρύτερες χωροταξικές και πολεοδομικές παρεμβάσεις, που έχουν συχνά αντίκτυπο στο φυσικό περιβάλλον και προκαλούν, ταυτόχρονα, οχλήσεις και ρύπανση. Επομένως, η κατηγοριοποίηση έχει χαρακτήρα θεματολογίας και μελέτης των εμπλεκόμενων, ως προς: (α) το γενικότερο πλαίσιο που τις καθιστά ξεχωριστά γεωγραφικά φαινόμενα, (β) τη φύση των δρώντων που πρωταγωνιστούν, (γ) την επιχειρηματολογία τους, (δ) τη δυνατότητα να προκαλούν συγκρούσεις και να κινητοποιούν μεγάλο αριθμό δρώντων (ή όχι) και (ε) τα είδη των δρώντων που κινητοποιούν. Αντίθετα, δεν αποτελεί προσπάθεια εξαντλητικής κατανομής των συγκρουσιακών φαινομένων.

Αναλυτικότερα, η χωρική απεικόνιση των συγκρούσεων (χάρτης 4) στην οποία καταλήξαμε, μπορεί να οδηγήσει σε απευθείας αντιστοιχία των τύπων των συγκρούσεων με συγκεκριμένες κατηγορίες των χρήσεων γης. Έτσι, η τυπολογία εξειδικεύεται με τον ακόλουθο τρόπο.

4.2.1 Συγκρούσεις που σχετίζονται με την πολεοδομία και τη χωροταξία

Η πρώτη κατηγορία αφορά την αστικοποίηση και τα δημόσια έργα, κατηγορία στην οποία συμπεριλαμβάνονται οι οικιστικές χρήσεις (κατοικία και παραθεριστική κατοικία),

οι παραγωγικές δραστηριότητες του τριτογενούς τομέα (εμπορικά κέντρα, δημόσιες υποδομές, εκτός από όσες σχετίζονται με τη διαχείριση των αποβλήτων), οι υποδομές και τα δίκτυα μεταφορών.

Η περιοχή της Αττικής γνωρίζει μια ισχυρή δημογραφική ανάπτυξη, η οποία τροφοδοτεί μια ανάλογη οικοδομική ανάπτυξη και, αντίστοιχα, πιέσεις για την κατασκευή των απαραίτητων υποδομών. Για την κατηγορία αυτή, θα επεκταθούμε στο σύνολο των ζητημάτων που σχετίζονται με την αστικοποίηση της περιοχής, καθώς αποτελεί την κατηγορία που σχετίζεται πιο άμεσα με τη διαδικασία της περιαστικοποίησης, καθώς αφορά την κύρια ή παραθεριστική κατοικία και τις δραστηριότητες που τη συνοδεύουν.

Είναι γεγονός ότι στον περιαστικό χώρο της Αττικής καταγράφηκε ισχυρό κύμα περιαστικοποίησης κατά την περίοδο μελέτης, ειδικά στην Ανατολική Αττική, η οποία γνώρισε αύξηση του πληθυσμού της κατά 25% μέσα σε 10 χρόνια (μεταξύ των απογραφών του 2001 και του 2011)⁴², την ίδια στιγμή που συνεχίστηκε η ανάπτυξη παραθεριστικών κατοικιών σε όλη την ύπαιθρο της Αττικής (Νικολαΐδου, 2012). Το γεγονός αυτό είχε ως άμεση συνέπεια την ταχεία οικιστική επέκταση, τη μεγάλη ζήτηση κατοικιών και την πληθωριστική αύξηση της αξίας της γης. Παράλληλα, η τακτική της μη τήρησης των πολεοδομικών κανόνων αποτελεί τακτική που ακολουθεί και η διοίκηση (κεντρική και τοπική Αυτοδιοίκηση), και έτσι παρατηρείται συχνά το φαινόμενο της παράκαμψής τους, παράνομα ή νομότυπα με φωτογραφικές ρυθμίσεις, με στόχο τη δημιουργία υποδομών (π.χ. Νεκροταφείων, σχολείων αμαξοστάσιων κ.ο.κ.). Ως εκ τούτου, το αίτημα σεβασμού των πολεοδομικών και των λοιπών περιβαλλοντικών κανόνων και εκείνο της θέσπισης κανόνων προστασίας της υπαίθρου αποτελούν συχνή αιτία συγκρούσεων τέτοιου είδους (τύπου Α). Συγκρούσεις οι οποίες συχνά έχουν πολιτικές προεκτάσεις, κάνοντας πιο σύνθετη την εξέλιξή τους και ακόμη πιο σύνθετη την ανάλυσή τους.

⁴² Στην απογραφή του 2022 σημειώθηκε αύξηση 2,8% στην Ανατολική Αττική. Η αύξηση στη Δυτική Αττική, αντίθετα, ήταν μονάχα της τάξεως του 6% και 2,4% αντίστοιχα (ΕΛΣΤΑΤ, 2011 και 2022).

Η νομοθεσία η οποία ρυθμίζει την πολεοδομία είναι εκτενής και περιλαμβάνει μια σειρά από κανόνες και αυστηρές απαγορεύσεις, αλλά ακόμα περισσότερες εξαιρέσεις και δυνατότητες παράκαμψης, ακόμη και εκ των υστέρων νομιμοποίησης, γεγονός που τροφοδοτεί τις συγκρούσεις. Ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου και συγκεκριμένα με το ν.δ. της 17-7-1923 «περί σχεδίων πόλεων κ.λ.π.», η χώρα χωρίζεται σε περιοχές εκτός και εντός σχεδίου πόλεως. Πολύ αργότερα, ψηφίζεται ο βασικός πολεοδομικός νόμος (ν. 1337/83) που αφορά την επέκταση των πόλεων και τα πολεοδομικά σχέδια και προβλέπει ολοκληρωμένους κανόνες επέκτασης των πόλεων, με παράλληλη εισφορά σε γη και χρήμα των οικοπεδούχων για τη δημιουργία των απαραίτητων κοινωφελών υποδομών και ελεύθερων χώρων. Η διαδικασία αυτή ελάχιστα συνεισέφερε στην οργανωμένη οικιστική ανάπτυξη της περιοχής, καθώς, παράλληλα, η εκτός σχεδίου δόμηση, πολλές φορές με παρεκκλίσεις που έφταναν σε αγροτεμάχια των 750τμ., αλλά και η αυθαίρετη δόμηση -ακόμη και σε περιοχές που απαγορεύεται- ήταν ο βασικός τρόπος οικιστικής ανάπτυξης, συχνά με την αρωγή των δομών της διοίκησης, όπως οι Νομαρχίες και οι Δήμοι, με αποτέλεσμα να αλλοιωθεί σε μεγάλο βαθμό το φυσικό περιβάλλον. Αυτή την άναρχη οικιστική ανάπτυξη ακολούθησε η δημιουργία των απαραίτητων ή μη δημοτικών υποδομών (κυκλοφοριακών, κοινόχρηστων χώρων, διαχείρισης αποβλήτων, αμαξοστάσιων, σχολείων, κοιμητηρίων κ.ο.κ.) με εξίσου άναρχο τρόπο, προκαλώντας εκ νέου συγκρούσεις.

Στην Αττική, οι συγκρούσεις που σχετίζονται με την πολεοδομία και τη χωροταξία μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ειδικότερα στις ακόλουθες κατηγορίες:

-σε όσες αφορούν την άναρχη οικιστική ανάπτυξη (εκτός σχεδίου δόμηση), είτε είναι νόμιμη σε αγροτική γη είτε παράνομη σε δάση, ρέματα και αιγιαλό. Σχετικά με την παράνομη κατασκευή σε δασικές εκτάσεις, αυτή αποτέλεσε αντικείμενο πολυετούς δικαστικής διαμάχης σε εθνικό επίπεδο, καθ' όλη την περίοδο της μελέτης και ως σήμερα, με μια σειρά αποφάσεων του ΣτΕ για την κατεδάφισή τους και, παράλληλα, με μια σειρά

νομοθετικών ρυθμίσεων για την αναβολή εκτέλεσης της απόφασης (Παπαθανασόπουλος, 2019). Εσχάτως, μάλιστα, τα αυθαίρετα σε δασικές εκτάσεις εξαιρούνται σταδιακά της κατεδάφισης, μέσω της διαδικασίας σύνταξης των δασικών χαρτών (ν. 4685/2020).

-σε αυτές που αφορούν τη χωροθέτηση υποδομών εκτός σχεδίου, είτε δημόσιων υποδομών, είτε ιδιωτικών επιχειρήσεων και

-σε όσες αφορούν στη νομοθέτηση ρυθμιστικών-πολεοδομικών σχεδίων, δηλαδή το Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθηνών (ν. 4277/2014), τα τοπικά πολεοδομικά σχέδια και τα ειδικά χωροταξικά σχέδια (ΕΣΧΑΣΕ, ΕΣΧΑΔΑ).

4.2.2 Οι συγκρούσεις που σχετίζονται με την προστασία της βιοποικιλότητας και του φυσικού περιβάλλοντος

Η κατηγορία αυτή αφορά τα ζητήματα που σχετίζονται με τη θεσμοθέτηση προστατευόμενων περιοχών, τη διαχείρισή τους, καθώς και όσα ζητήματα αφορούν στην προστασία της άγριας ζωής και των δικαιωμάτων των ζώων (π.χ. απαγόρευση της θήρας και απαγόρευση παραστάσεων ζώων).

Η Αττική διαθέτει μεγάλο ποσοστό δασοκάλυψης και ένα σημαντικό αριθμό υγρότοπων, ενώ σχεδόν όλοι οι ορεινοί όγκοι που περιβάλλουν το πολεοδομικό συγκρότημα Αθηνών - Πειραιώς έχουν –ή σχεδιάζεται να αποκτήσουν- κάποιο καθεστώς προστασίας. Τα νομικά κείμενα που ορίζουν το καθεστώς προστασίας μιας περιοχής είναι τα Προεδρικά Διατάγματα, που είναι και τα μόνα νομικά κείμενα που μπορούν να θέσουν όρους και προϋποθέσεις σύμφωνα με το Σύνταγμα. Η διαδικασία θεσμοθέτησης μιας προστατευόμενης περιοχής είναι εξαιρετικά δύσκολη και συχνά, λόγω των καθυστερήσεων της διοίκησης, της έλλειψης πολιτικής βούλησης ή κάποιων δικαστικών προσφυγών, εκδίδονται ΥΑ ή / και ΚΥΑ που ορίζουν ένα προσωρινό καθεστώς προστασίας. Άλλες φορές δε - σε περιοχές που προστατεύονται από διεθνείς συνθήκες- η διοίκηση καθυστερεί να εκδώσει πράξεις προστασίας, ακόμα κι αν πρόκειται για ΥΑ ή ΚΥΑ. Επιπρόσθετα, οι περιο-

χές προστασίας ορίζονται μέσω της συμπερίληψης σε καταλόγους περιοχών ειδικού περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος. Τέτοιες είναι ορισμένες φυσικές περιοχές χαρακτηρισμένες ως Natura 2000, που συμμετέχουν, επομένως, στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα προστασίας της βιοποικιλότητας. Επίσης, ορισμένοι υγρότοποι έχουν συμπεριληφθεί σε καταλόγους προστασίας της Σύμβασης Ramsar και υπάρχει γενικευμένο αίτημα συμπερίληψης μιας σειράς άλλων υγροτόπων από περιβαλλοντικές ΜΚΟ και τοπικές κινήσεις, όπως φαίνεται στο Χάρτη 5 (Λίμνη Κουμουνδούρου, Αλυκές Αναβύσσου, Υγρότοπος Μεγάρων – Βουρκάρι κ.ο.κ.). Το καθεστώς προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας περιλαμβάνει τις εξής περιοχές:

Εθνικά προστατευόμενες περιοχές. Το εθνικό σύστημα προστατευόμενων περιοχών καθορίστηκε με το Ν. 1650/1986 «για την προστασία του περιβάλλοντος». Στη συνέχεια, με το Ν. 3937/2011 «για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας», η Πολιτεία οργάνωσε καλύτερα το εθνικό σύστημα προστατευόμενων περιοχών, συμπεριλαμβανομένου του δικτύου Natura 2000, σε εναρμόνιση με το κοινοτικό πλαίσιο. Αφορά εθνικούς δρυμούς, πάρκα, καταφύγια άγριας ζωής. Στην Αττική υπάρχουν 2 εθνικοί δρυμοί και 1 εθνικό πάρκο.

Εθνικοί Δρυμοί	Εμβαδόν ΦΕΚ (εκτάρια)	ΦΕΚ
Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας	3.812	ΒΔ 644/1961 ΦΕΚ 155/Α/1961
Εθνικός Δρυμός Σουνίου	3.500	ΠΔ 182/1974 ΦΕΚ 80/Α/1974
Εθνικό Πάρκο Σχινιά-Μαραθώνα	1.382	ΠΔ, ΦΕΚ 395/Δ/03.07.2000

Πίνακας 11. Εθνικά προστατευόμενες περιοχές της Αττικής.

Περιοχές χαρακτηρισμένες βάσει των Οδηγιών της ΕΕ για τους Οικοτόπους και για τα Πτηνά. Πρόκειται για τους Τόπους Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ), είτε επειδή έχουν χαρακτηριστεί ως Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΕΖΔ), βάσει της Οδηγίας για τους Οικοτόπους, είτε επειδή έχουν χαρακτηριστεί ως Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ), βάσει της Οδηγίας για τα Πτηνά, είτε –συνηθέστερα- και τα δύο ταυτόχρονα.

Επιπρόσθετα, το Σύνταγμα προβλέπει ένα αυστηρό πλαίσιο προστασίας οριζόντια για τρεις κατηγορίες φυσικών περιοχών και συγκεκριμένα για τα δάση / δασικές εκτάσεις, τα ρέματα και τον αιγιαλό. Τέλος, είναι ιδιαίτερα σύνηθες το καθεστώς προστασίας να σχετίζεται με την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος (αρχαιολογικοί χώροι ή νεότερα μνημεία).

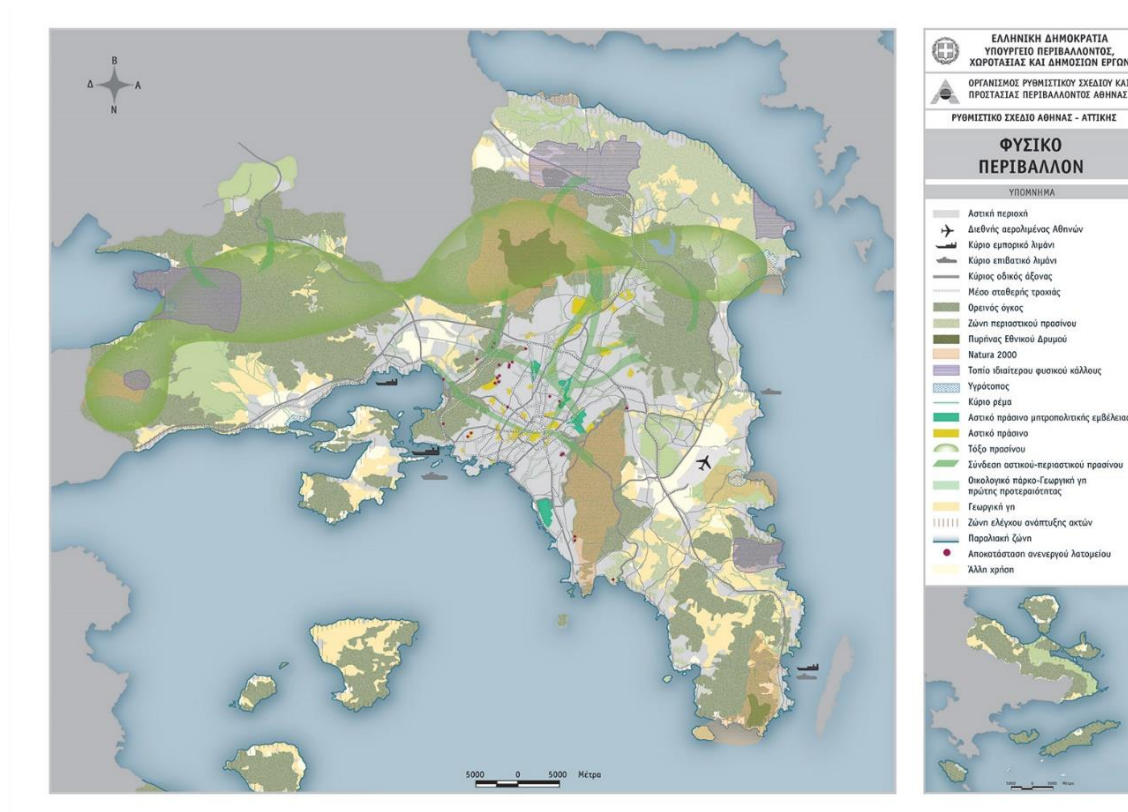
Σε γενικές γραμμές, το νομικό πλαίσιο ορίζει αρκετές κατηγορίες προστασίας, χωρίς, όμως, να καθορίζει με αυστηρό τρόπο ούτε τα όρια των εκτάσεων προστασίας, ούτε τις επιτρεπόμενες και απαγορευμένες δραστηριότητες, γεγονός που αποτελεί επιπλέον λόγο συγκρούσεων αλλά και σύνηθες μέσο μεταφοράς μιας σύγκρουσης στο δικαστικό επίπεδο.

Στην Αττική, καταγράφονται συγκρούσεις με τέτοιο περιεχόμενο την περίοδο αναφοράς και μπορούν να χωριστούν σε τρεις υποκατηγορίες:

- σε όσες σχετίζονται με το σεβασμό του καθεστώτος προστασίας μιας φυσικής περιοχής,
- σε αυτές που σχετίζονται με τη διεκδίκηση της αναγνώρισης ενός καθεστώτος προστασίας και
- σε αυτές που σχετίζονται με την προστασία των ειδών της πανίδας και, επομένως, δεν έχουν αυστηρή χωρική αναφορά.

Στην πρώτη κατηγορία, λόγω της οριζόντιας προστασίας όλων των δασών, των αιγιαλών και των ρεμάτων, υπάρχουν, επίσης, ορισμένες συγκρούσεις που εκδηλώνονται σε ευ-

ρύτερη κλίμακα (περιφερειακή ή εθνική) και όχι σε σχέση με συγκεκριμένο υπό αμφισβήτηση χωρικό υπόβαθρο, ιδιαίτερα όταν σχετίζονται με μεγάλες φυσικές καταστροφές (π.χ. δασικές πυρκαγιές, πλημμύρες) ή όταν σχετίζονται με νομικές πρωτοβουλίες που κρίνεται ότι θέτουν υπό αμφισβήτηση το καθεστώς προστασίας.

Χάρτης 5. Φυσικό Περιβάλλον της Αττικής (πηγή : ΡΣΑ)

4.2.3 Οι συγκρούσεις που σχετίζονται με τις οχλήσεις, τη ρύπανση και τα ρεύματα υλικών

Η τρίτη κατηγορία των συγκρούσεων σχετίζεται με την ποιότητα των υδάτων, της ατμόσφαιρας και τις πηγές ρύπανσης και όχλησης και τη διαχείριση των ρευμάτων (υδάτων ως πόρο και όχι ως φυσικό περιβάλλον / ΕΥΔΑΠ, αποβλήτων και ενέργειας). Στην κατηγορία αυτή συμπεριλαμβάνονται όλες οι οχλούσες και ρυπογόνες παραγωγικές δραστη-

ριότητες του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα (πρωτογενής τομέας, λατομεία, αγροτικές χρήσεις, παραγωγή ενέργειας, βιομηχανικές και βιοτεχνικές δραστηριότητες, συνεργεία αυτοκινήτων, ναυπηγεία κ.ο.κ.).

Το πρόβλημα των αυξανόμενων πηγών όχλησης και ρύπανσης αναδύεται στην περιοχή ως ένας τρίτος παράγοντας συγκρούσεων, συνδεόμενος με το αίτημα για ποιότητα ζωής μέσα σε ένα καθαρό περιβάλλον, με ορισμένες από τις πιο εμβληματικές συγκρούσεις να αφορούν την ατμοσφαιρική ρύπανση, τη μόλυνση των υδάτων αλλά και άλλες μορφές όχλησης, όπως είναι η ηχορύπανση και η ακτινοβολία.

Τα ζητήματα που αφορούν στην ποιότητα των υδάτων, του αέρα καθώς και στη διαχείριση των αποβλήτων, είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα και με ποικίλες προεκτάσεις (οικονομικές, περιβαλλοντικές, κοινωνικές, πολιτικές και χρήσεων γης) και, επομένως, αποτελούν και μια πρωταρχική αιτία συγκρούσεων χρήσης και ανάδειξης της οικολογικής προβληματικής.

Ιστορικά, η ατμοσφαιρική ρύπανση υπήρξε από τις πρώτες περιβαλλοντικές συγκρούσεις που ξέσπασαν στην Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 και σχετίζεται με την ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας στη Δυτική Αττική (π.χ. Μέγαρο 1973, βλέπε κεφ. 2), όπου οι αντιδράσεις στη ρύπανση ανέδειξαν τη σύγκρουση οικονομικής ανάπτυξης – ποιότητας ζωής στην πιο «καθαρή μορφή της». Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η δήλωση του προέδρου του Εμπορικού – Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Πειραιά το 1972, όπως αναφέρεται σε τοπική εφημερίδα της εποχής και αναπαράγεται από την *Οικολογική Εφημερίδα* το 1986:

«Να φύγουν οι καλοπερασάκηδες από τον Πειραιά και τις παραλίες του Σαρωνικού. Να το πάρουμε πια όλοι απόφαση. Σαρωνικό δεν έχουμε. Υπάρχει μόνο για τις βιομηχανίες.

Μας ήρθαν τώρα οι χωριάτες στον Πειραιά και ξαφνικά μας δημιούργησαν θέμα περιβάλλοντος, μολυσμένης θαλάσσης κ.λ.π..... Ακούστε να σας πω. Πάρτε το όλοι απόφαση. Εδώ έχουμε κάνει τις βιομηχανίες και δεν πρόκειται να τις πάμε αλλού. Να φύγουν αυτοί

που έχουν κάνει τις βίλλες τους στην Κινέττα και αλλού. Τώρα άρχισαν να κατεβαίνουν και προς την Σαλαμίνα. Αλλά θα την κάνουμε και αυτή βιομηχανική περιοχή, ώστε να φύγουν οι καλοπερασάκηδες... Όποιος θέλει καθαρό περιβάλλον, να φύγει από δω. Αλλά ξέρω γιατί τον τελευταίο καιρό γίνεται τόση φασαρία. Πρόκειται να δημιουργηθούν τα δύο νέα συγκροτήματα των Ανδρεάδη και Τσάτσου και ο κόσμος τους μισεί και τους δυο. Τους ζηλεύουν. Γι' αυτό φωνάζουν...».

Είτε είναι ορατή η ρύπανση είτε όχι, αυτή η κατηγορία χρήσεων αποτελεί πηγή πλήθους συγκρούσεων που αναδεικνύουν μια επιπλέον διάσταση του ζητήματος, αυτής του κοινωνικού – χωρικού διαχωρισμού της Αττικής, καθώς η μερίδα του λέοντος καταγράφεται στη Δ. Αττική και συγκεκριμένα στους Δήμους Ελευσίνας, Ασπροπύργου, Χαϊδαρίου, Περάματος και Φυλής. Και σε αυτή την κατηγορία θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τρεις υποκατηγορίες που διαφέρουν σημαντικά στα χαρακτηριστικά τους:

- τις συγκρούσεις που σχετίζονται με τη βιομηχανική ρύπανση του αέρα και των υδάτων.
- τις συγκρούσεις που σχετίζονται με άλλες μορφές ρύπανσης και όχλησης (ηχο-ρύπανση και ακτινοβολία), στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι συγκρούσεις που αφορούν τις κεραίες κινητής τηλεφωνίας και τις οχλήσεις από υποδομές μεταφορών (Αττική οδός, Αεροδρόμιο Ελ. Βενιζέλος).
- τις συγκρούσεις που σχετίζονται με τη διαχείριση των αποβλήτων, είτε είναι υφιστάμενες είτε είναι σχεδιαζόμενες μονάδες.

4.3 Άλλοι τρόποι κατηγοριοποίησης των συγκρούσεων

Πέρα από τον τύπο συγκρούσεων με βάση την αιτία που κινητοποιεί κάποιους δρώντες υπεράσπισης του περιβάλλοντος, καταγράφηκαν ορισμένες διαστάσεις, οι οποίες και διαφοροποιούν τις συγκρούσεις σε ξεχωριστές κατηγορίες, με βάση το στάδιο εξέλιξης του έργου / πηγής όχλησης, την αξία χρήσης και την κλίμακα της αντίδρασης σε σχέση με το χώρο σύγκρουσης.

Επισημαίνεται ότι η έννοια του χώρου - υποβάθρου της σύγκρουσης χρησιμοποιείται για να περιγράψει το εδαφικό πλαίσιο που διεξάγονται οι συγκρούσεις χρήσης και αποτελεί ένα γενικό ορισμό που εμπεριέχει πολλά υπό-επίπεδα. Θα μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε τρεις διαφορετικές κλίμακες του χωρικού υπόβαθρου:

α. Τα χωρικά όρια της πηγής όχλησης ή του σχεδιαζόμενου έργου ή ο χώρος προστασίας. Δηλαδή, η τοποθεσία όπου χωροθετείται ένα έργο ή είναι εγκατεστημένη μια οχλούσα δραστηριότητα (θέση σύγκρουσης) ή που διεκδικείται η προστασία της. Για παράδειγμα, οι πλαγιές στη θέση Καλίσια στην Πεντέλη όπου προβλεπόταν να εγκατασταθεί φωτοβολταϊκό πάρκο (2011-2013) ή η θέση Δασαμάρι και το ρέμα Βαλλανάρης στον Οικισμό Διώνη, φυσικές περιοχές στα Νότια της Πεντέλης, ανάμεσα στους οικισμούς Διώνη και Ντράφι που έχουν γίνει αντικείμενο έντονης αντιπαράθεσης για την προστασία τους, ειδικά μετά την πυρκαγιά του 2009 (βλέπε χάρτη 6.).

Χάρτης 6. Παράδειγμα Πεντέλης : Θέση Σύγκρουσης (πηγή : Συγγραφέας, από google maps).

β. Ο χώρος - επίκεντρο της κοινωνικής αντίδρασης της σύγκρουσης, δηλαδή οι περιοχές που επηρεάζονται άμεσα από τη σύγκρουση και που πρωταγωνιστούν στις κοινωνικές κινητοποιήσεις. Ο εν λόγω χώρος αφορά συνήθως τους παρακείμενους οικισμούς στην

εστία σύγκρουσης. Έτσι, για τα παραπάνω παραδείγματα, χώρος - επίκεντρο της κοινωνικής αντίδρασης είναι οι περιοχές δραστηριοποίησης της «Συντονιστικής Επιτροπής Κατοίκων Όμορων στην Πεντέλη Δήμων κατά των Φωτοβολταϊκών» για την πρώτη (φωτοβολταϊκά) και, αντίστοιχα, οι Οικισμοί Διώνη και Ντράφι (Ν. Πεντέλη) που δραστηριοποιείται η οργάνωση *Δασαμάρι SOS*.

γ. Ο ευρύτερος χώρος επίδρασης της σύγκρουσης μπορεί να ταυτίζεται με το χώρο σύγκρουσης, αλλά μπορεί να είναι ευρύτερος και να εκτείνει την επιρροή του σε διατοπικό, περιφερειακό ή ακόμη και σε εθνικό επίπεδο.

4.3.1 Συγκρούσεις πρόληψης ή συγκρούσεις αντίδρασης

Πρόκειται για την κατηγοριοποίηση των συγκρούσεων που μπορεί να γίνει με βάση το στάδιο υλοποίησης της φερόμενης πηγής υποβάθμισης του περιβάλλοντος, τη στιγμή που εκδηλώνεται η αντίθεση, αν δηλαδή η σύγκρουση αφορά την αντίθεση σε ένα μελλοντικό σχεδιασμό ή σε μια ήδη εγκατεστημένη πηγή ρύπανσης.

Η πρώτη κατηγορία, είναι οι συγκρούσεις για λόγους πρόληψης (Darly S. , 2012) και αναφέρεται στις συγκρούσεις που προηγούνται της χωροθέτησης ενός έργου. Επίσης αποτελεί τη συνηθέστερη κατηγορία (2/3 των καταγεγραμμένων περιπτώσεων), κυριαρχώντας στις περιοχές κατοικίας και υπηρεσιών. Αντίθετα, η άλλη κατηγορία συγκρούσεων, δηλαδή αυτές που έχουν ως στόχο τη διακοπή μιας οχλούσας δραστηριότητας, μπορεί να εντοπιστεί με μεγαλύτερη συχνότητα και ένταση στις περιοχές όπου υπάρχει έντονη βιομηχανική δραστηριότητα, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις αφορά μια έντονη πηγή ρύπανσης. Οι δύο παραπάνω κατηγορίες διαφοροποιούνται σημαντικά στα βασικά χαρακτηριστικά τους, όπως στο λόγο που οικειοποιούνται, καθώς και στις ομάδες ή τα κοινωνικά στρώματα που κινητοποιούν, κυρίως εξαιτίας του γεγονότος ότι οι περισσότερες ρυπογόνες δραστηριότητες βρίσκονται σε περιοχές που κατοικούν χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα (βλέπε κεφ. 1).

4.3.2 Μια “υλιστική” παράμετρος κατανομής των συγκρούσεων με βάση την αξία χρήσης της γης

Εκτός από τη θεματική ανάλυση των συγκρούσεων, μια γεωγραφική προσέγγιση των συγκρούσεων δεν θα πρέπει να παραβλέπει το ρόλο που παίζει η παράμετρος της σπάνης (βλέπε κεφ. 2) στην εκδήλωση των συγκρουσιακών φαινομένων.

Μια τέτοια προσέγγιση μάς οδηγεί σε μια κατανομή των συγκρούσεων με βάση την αξία χρήσης του χώρου – υποβάθρου της σύγκρουσης και συγκεκριμένα σε δύο τύπους:

- Έναν πρώτο τύπο χώρου με χαμηλή τιμή χρήσης, εντός του οποίου είναι διασκορπισμένες οι συγκρούσεις σε μεγάλη έκταση και με χαμηλή πυκνότητα. Η χαμηλή τιμή γης είναι άμεσο αποτέλεσμα της χαμηλής πυκνότητας δραστηριοτήτων και της αντίστοιχης χαμηλής ευαισθησίας των τοπικών πληθυσμών σε τυχόν πηγές όχλησης ή στον κίνδυνο αλλοίωσης φυσικών περιοχών. Πρόκειται κατά κύριο λόγο για περιοχές, όπως ο αγροτικός χώρος, που ούτε διαθέτουν κάποιες φυσικές περιοχές υψηλής χρήσης (π.χ. Εθνικοί δρυμοί που παρουσιάζουν τουριστικό ενδιαφέρον), ούτε σημαντικό αριθμό αστικών λειτουργιών. Οι χώροι χαμηλής αξίας δεν διαθέτουν κοινωνικές ομάδες που έχουν ιδιαίτερη ευαισθησία να τους υπερασπιστούν, ούτε από κοινωνική άποψη, ούτε από περιβαλλοντική άποψη.

- Ένα δεύτερο τύπο χώρου με υψηλή τιμή χρήσης, στον οποίο οι συγκρούσεις είναι πιο συγκεντρωμένες (συσσώρευση αντικειμένων σε περιορισμένο χώρο με τοπικά υψηλές πυκνότητες και μειωμένες αποστάσεις μεταξύ αντικειμένων) και του οποίου η ανάπτυξη προκαλείται είτε από την τιμή χρήσης που αποδίδεται στον εξεταζόμενο χώρο, είτε από ένα ιδιαίτερα ευνοϊκό κοινωνικό πλαίσιο εμφάνισης. Αυτός ο δεύτερος τύπος χώρου καθορίζει την ύπαρξη περιοχών με σημαντικές προκλήσεις όπως οι ακτές, τα βουνά ή οι περιαστικές περιοχές.

Η περίπτωση της νησίδας του Αγ. Γεωργίου Ύδρας, στην είσοδο του Σαρωνικού κόλπου, ανοικτά του Σουνίου, είναι ενδεικτική της σχέσης αξίας χρήσης και συγκρούσεων. Πρόκειται για μια ακατοίκητη νησίδα, όπου η εγκατάσταση ανεμογεννητριών έγινε γνωστή μόνο μετά το πέρας της αδειοδοτικής διαδικασίας με ανακοίνωση της ίδιας της εταιρείας (Ιανουάριος 2015). Επομένως, δεν αποτέλεσε αντικείμενο αντιπαράθεσης, πάρα μόνο περιορισμένων εκ των υστέρων αναφορών από περιβαλλοντικές οργανώσεις (π.χ. ΦτΦ, 2016), μολονότι η εγκατάσταση προκαλούσε σημαντικές επιπτώσεις στην βιοποικιλότητα, καθώς οι ακατοίκητες νησίδες σαν κι αυτή αποτελούν σταθμούς για τα μεταναστευτικά πουλιά. Επομένως, η σημασία αξίας χρήσης και η οικειοποίηση μιας περιοχής από πληθυσμούς που διαβιούν σε αυτή, είναι αναγκαία συνθήκη για την εκδήλωση περιβαλλοντικών συγκρούσεων.

Στόχος μας είναι η εξειδίκευση αυτής της διαπίστωσης με αναφορά στις επιμέρους ζώνες που παρατηρήσαμε στο χώρο ανάλυσης.

4.3.3 Κατηγοριοποίηση της σύγκρουσης με βάση την κλίμακα

Μια τελευταία τυπολογία των συγκρούσεων μπορεί να γίνει με βάση την κλίμακα της σύγκρουσης, δεδομένου ότι συνυπάρχουν τρεις διαφορετικοί τρόποι ορισμού του «χώρου» της σύγκρουσης (χωρικά όρια πηγής, χώρος - επίκεντρο της κοινωνικής αντίδρασης και ευρύτερος χώρος επίδρασης της σύγκρουσης). Η έννοια της κλίμακας αφορά το χώρο επίδρασης της σύγκρουσης.

Αναλυτικότερα:

1. Οι εθνικές συγκρούσεις, αφορούν μεγάλα περιβαλλοντικά ζητήματα εθνικής εμβέλειας (όπως η αναθεώρηση του άρθρου 24 του Συντάγματος ή η διενέργεια των Ολυμπιακών αγώνων) και χαρακτηρίζουν κυρίως τα χρόνια πριν την περίοδο μελέτης μας (Μποτετζάγιας, 2007).

2. Οι περιφερειακές συγκρούσεις αφορούν ζητήματα μητροπολιτικού χαρακτήρα, είτε λόγω του υψηλού συμβολισμού του χώρου - υποβάθρου (π.χ. Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας) είτε λόγω συγκυρίας (π.χ. ΧΥΤΑ Κερατέας) είτε επειδή αποτελούν τη δικτύωση και / ή τον κοινό αγώνα πολλών μικρότερων συγκρούσεων με κοινούς στόχους και επιδιώξεις (π.χ. Κίνημα Ελεύθερων Χώρων).
3. Οι τοπικές συγκρούσεις, οι οποίες αποτελούν και τη συντριπτική πλειονότητα των συγκρούσεων που δεν διέρχονται τα δημοτικά όρια ή -στην καλύτερη των περιπτώσεων- 2 με 3 όμορους δήμους.

4.4 Παράγοντες «στρέβλωσης» της κατανομής των συγκρούσεων

Προκειμένου να προσδιοριστεί η χωρική κατανομή των συγκρούσεων και οι παράγοντες αυξημένης ή μειωμένης «συγκρουσιαικότητας», όπως, επίσης, και οι γεωγραφικές αντιθέσεις σε όλες τις κλίμακες και οι παράγοντες που τις επηρεάζουν, θα απαιτηθεί να περιγραφούν οι μηχανισμοί κατανομής των συγκρούσεων ανά κλίμακα ανάλυσης, από το εθνικό έως το τοπικό επίπεδο.

4.4.1 Μηχανισμοί κατανομής των συγκρούσεων ανά κλίμακα ανάλυσης

Από το εθνικό στο τοπικό επίπεδο

Η έρευνά μας περιορίζεται στο περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, παρ' ολ' αυτά, ιδιαίτερα λόγω της σημασίας της Περιφέρειας Αττικής στη γεωγραφία της Ελλάδας και επειδή ο προβληματισμός μας αφορά και τον αναστοχασμό γύρω από την κατανομή των συγκρούσεων στο χώρο σε γενικό επίπεδο, κρίνεται απαραίτητο να γίνει αναφορά στην κατανομή των συγκρούσεων σε εθνικό επίπεδο. Ελλείψει αντίστοιχης μελέτης σχετικά με τη «συγκρουσιαικότητα» σε πανελλαδικό επίπεδο, λαμβάνουμε υπόψη τα συμπεράσματα της διατριβής του B. Charlier για τη Γαλλία σε επίπεδο Νομού (1999), η οποία επισημαίνει τις περιοχές που εμφανίζεται αυξημένη «συγκρουσιαικότητα». Επιπρόσθετα, με βάση τις σχετικές μελέτες για τα κοινωνικά κινήματα (Tilly, 1979; Castells 1975)) και

τα πορίσματά μας από τη μελέτη της μητροπολιτικής Περιφέρειας Αττικής και τις αντίστοιχες μελέτες των συγκρούσεων σε περιφερειακό επίπεδο (Cadoret, 2005. Lecourt, 2003), όπως επίσης και τις μελέτες περίπτωσης (Βελεγράκης, 2016) που έχουν διεξαχθεί, επισημαίνεται ότι οι βασικοί χώροι αύξησης πύκνωσης της συγκρουσιacότηας είναι:

1. η ύπαρξη (ή εγγύτητα) με κάποιο –με σειρά προτεραιότητας- μητροπολιτικό ή διατοπικό αστικό κέντρο.
2. οι παράκτιες περιοχές και
3. οι περιοχές με ισχυρή τοπική ταυτότητα

Επισημαίνεται ότι η πρώτη και δεύτερη κατηγορία σχετίζεται με την αξία χρήσης που περιγράφηκε πιο πάνω, παρόλο που η δεύτερη δεν περιορίζεται σε αυτό, καθώς σχετίζεται και με το πλήθος και τη δυναμική των δρώντων υπεράσπισης περιβάλλοντος. Η δε τελευταία φανερώνει τη σχέση συγκρουσιacότηας και τον έντονο δεσμό με τον τόπο και την οικειοποίηση του χώρου (Mélé, 2007).

Η κατανομή στο ένδο- και ύπο- περιφερειακό επίπεδο

Οι αντιθέσεις σε επίπεδο Περιφέρειας φέρνουν στην επιφάνεια τις αντιθέσεις που προκύπτουν από την αξία χρήσης, είτε ως προς το χωρικό ταξικό διαχωρισμό εντός ενός πολεοδομικού συγκροτήματος (αντίθεση ανατολικά – δυτικά στην περίπτωση της Αττικής) είτε λόγω της υψηλότερης αξίας χρήσης εξαιτίας φυσικών πλεονεκτημάτων, όπως συμβαίνει συνήθως στις παραθαλάσσιες περιοχές. Κατ' αντιστοιχία, η κατανομή των συγκρούσεων κάνει εμφανή την αντίθεση του κέντρου με την περιφέρεια, καθώς οι αστικές συγκρούσεις είναι πολλαπλάσιες των περιαστικών και οι περιαστικές των αγροτικών.

Η κατανομή στο τοπικό επίπεδο

Σε τοπικό επίπεδο, μολονότι οι παραπάνω διαπιστώσεις έχουν εφαρμογή, η ολοένα και μικρότερη κλίμακα οδηγεί σε μια σειρά από παρεκκλίσεις, που μπορούν να εξηγηθούν

από ένα πλήθος παραμέτρων και εμπειρικών δεδομένων. Για παράδειγμα, είναι προφανής η ισχυρή συγκέντρωση στους αστικοποιημένους δήμους και μια σχετική ανυπαρξία στους αγροτικούς (π.χ. καμιά στον καποδιστριακό Δήμο Βιλίων - Ειδυλίας).

Επίσης, το μεγαλύτερο πλήθος συγκρούσεων καθιστά χρήσιμα εργαλεία τις γενικές θεωρίες για τη γεωγραφική κατανομή, σύμφωνα με τις οποίες η πυκνότητα συγκέντρωσης δραστηριοτήτων και πληθυσμών επηρεάζει τη «συγκρουσιαικότητα» (Daly, 2011) και τις προσεγγίσεις που αντιλαμβάνονται τη συχνότητα της εμφάνισης συγκρούσεων στο ενδιαμέσο ανάμεσα σε αστικές συγκεντρώσεις, με τρόπο ανάλογο μ' εκείνον που περιγράφει η θεωρία των (αστικών) κέντρων του Κρύσταλλερ, δηλαδή την ορθολογική, τυποποιημένη και επαναλαμβανόμενη αναπαραγωγή των φαινομένων, όπως τα χαρακτηριστικά εξάγωνα του Κρύσταλλερ (J. Zhang et al., 2021).

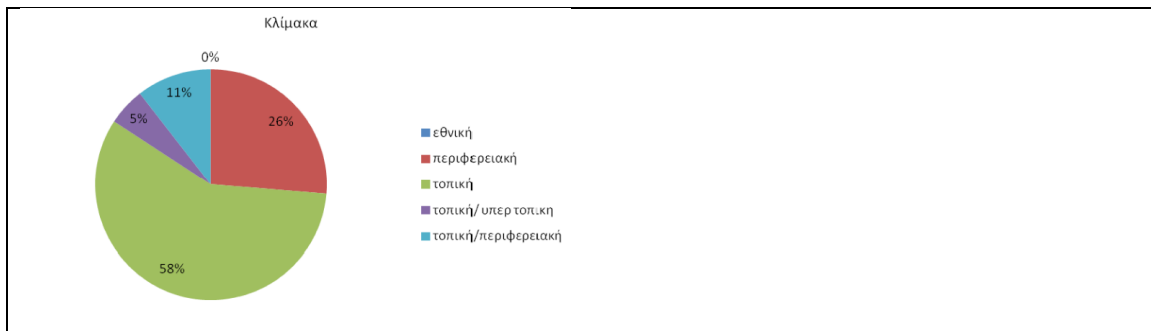
Αυτές οι προσεγγίσεις, σε συνδυασμό με το ρόλο της πολεοδομικής οργάνωσης του χώρου, μας επιτρέπουν να εξαγάγουμε συμπεράσματα βάσει συγκεκριμένων τάσεων που επικρατούν κατά τις συγκεκριμένες χρονικές στιγμές, λαμβάνοντας υπόψη και επιπλέον παράγοντες που επηρεάζουν την οργάνωση του χώρου:

- την οργάνωση των συγκρούσεων μέσα στο χώρο βάσει της διαλεκτικής κέντρου – περιφέρειας.
- την οργάνωση των συγκρούσεων διαμορφωμένη από την παρουσία ακτογραμμής.
- την επιρροή πολλαπλών μητροπολιτικών κέντρων και την ύπαρξη διατοπικών κέντρων.

Οι παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις μπορούν να οδηγήσουν σε ενδεικτικά συμπεράσματα, όμως θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και οι στρεβλώσεις που προκαλούνται λόγω του ασταθούς χαρακτήρα των οργανώσεων και της ιδιαίτερης πολεοδομικής μορφολογίας.

Σχέση τύπου παρέμβασης και κλίμακας

Με βάση την τυπολογία των συγκρούσεων, επισημαίνεται ότι οι πολεοδομικές συγκρούσεις είναι κατά κανόνα μικρότερης κλίμακας (κατασκευή εμπορικών κέντρων, αυθαίρετη δόμηση, κατασκευή δημοτικών υποδομών), ενώ οι υπόλοιπες είναι κατά κύριο λόγο μεσαίας κλίμακας, ακριβώς λόγω των επιπτώσεων που έχουν σε ευρύτερη περιοχή και / ή λόγω της μοναδικότητάς τους, όπως οι υποδομές διαχείρισης απορριμμάτων, οι ορεινοί όγκοι και η ρύπανση των βιομηχανικών ζωνών. Οι μεγαλύτερης κλίμακας μπορεί να προκύψουν από κάθε είδους σύγκρουση, εάν συνυπάρχουν άλλοι ιδιαίτεροι παράγοντες που συμβάλλουν στη διάδοσή τους.

Εικόνα 3. Κατανομή συγκρούσεων ανάλογα με την εμβέλειά τους.

4.4.2 Παράγοντες που στρεβλώνουν την κατανομή

Α. Η φυσική και αστική μορφολογία. Τα φυσικά ή τεχνητά σύνορα που περιορίζουν τη σύνδεση των κατοίκων με μια περιοχή. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα είναι οι αυτοκινητόδρομοι που χωρίζουν το πεδίο δράσης ατόμων και ομάδων. Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα αστικά εμπόδια συγκροτημάτων εργατικών κατοικιών, που παρατηρούνται σε πολεοδομικά συγκροτήματα στη Δ. Ευρώπη (Lecourt, 2003), αλλά παρεμφερείς περιπτώσεις απουσιάζουν από την Αττική. Στα Μεσόγεια, τα οποία παρουσιάζουν το μεγαλύτερο βαθμό αστικοποίησης στην περιοχή μελέτης, ένα τέτοιο σύνορο είναι η Αττική οδός. Επίσης, χαρακτηριστικότερο παράδειγμα φυσικού εμποδίου είναι οι ορεινοί όγκοι που διαχωρίζουν τον αστικό ιστό τού λεκανοπεδίου της Αττικής από τον περιαστικό του χώρο. Στους ορεινούς όγκους, μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως

ο Υμηττός, δεν υπάρχουν οδοί επικοινωνίας λόγω του καθεστώτος προστασίας και έτσι η εικόνα της υπεράσπισης του περιβάλλοντος είναι ριζικά διαφορετική εντός και εκτός πόλης. Στην περίπτωση αυτή, δεν παρατηρείται μόνο έλλειψη επικοινωνίας, αλλά και διαφορετική οπτική για μια σειρά από κοινά ζητήματα, όπως το καθεστώς προστασίας, τα οδικά έργα για τη δημιουργία περιφερειακών δρόμων στον Υμηττό και το κυνήγι και την προστασία της άγριας πανίδας. Η αντιμετώπισή τους από την κοινή γνώμη είναι τελείως διαφορετική στους αστικούς δήμους δυτικά του Υμηττού απ' ό,τι στους περιφερειακούς ανατολικά του. Το φαινόμενο αυτό μπορεί να παρατηρηθεί και εντός του αστικού ιστού, εφόσον υπάρχουν στοιχεία που εμποδίζουν την εδαφική συνέχεια, όπως άλση, υψώματα και ανθρωπογενή εμπόδια (μεγάλα εμπορικά κέντρα, λεωφόροι). Ένα άλλο παράδειγμα κοινωνικοχωρικού διαχωρισμού από την ανθρωπογενή μορφολογία είναι η ύπαρξη της Εθνικής Οδού στον Κηφισό που αποτελεί το πραγματικό «φυσικό» όριο του χωροκοινωνικού διαχωρισμού της Αττικής, αφενός στη «λαϊκή» δυτική Αττική και αφετέρου στην «αστική» ανατολική, παρ' όλο που το διοικητικό όριο είναι δυτικότερα.

Β. Τα διοικητικά όρια. Συχνά οι οργανώσεις υπεράσπισης του περιβάλλοντος περιορίζουν τη θεματολογία τους σε ορισμένα διοικητικά όρια που συμπίπτουν με τους παλιούς καποδιστριακούς Δήμους ή τους νέους καλλικρατικούς. Η έλλειψη αντίστοιχων οργανώσεων στους όμορους δήμους περιορίζει αυτόματα τις κινητοποιήσεις υπεράσπισης του περιβάλλοντος. Έτσι, για παράδειγμα, στην Ελευσίνα και στον Ασπρόπυργο δραστηριοποιείται η οικολογική ομάδα *Ecoeleusis / ΘΡΙΑΣΙΟ SOS*, ενώ οι όμοροι καποδιστριακοί Δήμοι Μάνδρας - Ειδυλλίας και Μεγάρων, όπου δεν υπάρχει τοπική οικολογική ομάδα, δεν έχουν το ίδιο πλήθος συγκρούσεων. Αντίστοιχα, στην περιοχή του Σκαρामαγκά - Αιγάλεω όλες οι συγκρούσεις σχετίζονται με την περιβαλλοντική οργάνωση Χαϊδαρίου (*Οικόπολις / ΦτΦ*).

Γ. Η ύπαρξη στοιχείων οικολογικής και πολιτιστικής σπουδαιότητας μπορεί να επηρεάσει σημαντικά την ανάπτυξη των συγκρούσεων ακόμα και σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Με άλλα λόγια, τα αντικείμενα πολιτιστικής και οικολογικής κληρονομιάς παίζουν τον

ρόλο του στοιχείου που καθιστά ένα χώρο οικείο, δημιουργώντας τον απαραίτητο δεσμό με τον τοπικό ή ευρύτερο πληθυσμό, ώστε να γίνουν το εστιακό σημείο για την κινητοποίηση και, παράλληλα, το ενοποιό στοιχείο του κινήματος, εύκολα κατανοητό στο γενικό πληθυσμό, προσδίδοντας επιπλέον σημασία στις κινητοποιήσεις. Ανάλογα με τη σπουδαιότητά τους, μπορεί να λάβουν μεγαλύτερες διαστάσεις και από τοπικές να μετατραπούν σε εθνικές και μερικές φορές να πάρουν διεθνή διάσταση, όπως η περίπτωση του Εθνικού Δρυμού της Πάρνηθας και –παλιότερα- το κωπηλατοδρόμιο στο Σχοινιά. Ειδικά στην περίπτωση του «κύκλου συγκρούσεων» για τον Εθνικό Δρυμό της Πάρνηθας, δηλαδή μιας σειράς συγκρούσεων με διαφορετικές εστίες εντός του Εθνικού Δρυμού της Πάρνηθας (κατασκηνώσεις Εθνικής Τράπεζας, Ιπποκράτειος Πολιτεία, εγκαταστάσεις ΣΕ-ΓΑΣ, Καζίνο κ.ο.κ.), οι συγκρούσεις που προκαλούνται ξεπερνούν τα όρια του Δήμου και αφορούν το σύνολο του πολεοδομικού συγκροτήματος Αθηνών - Πειραιά, ακόμη και την υπόλοιπη Ελλάδα. Η σύνδεση των πληθυσμών του λεκανοπεδίου δεν οφείλεται μόνο στη συμβολική αξία του Εθνικού Δρυμού, αλλά και στο μεγάλο βαθμό χρήσης της περιοχής ως «εγγύς εξοχή» από χιλιάδες κατοίκους του λεκανοπεδίου.

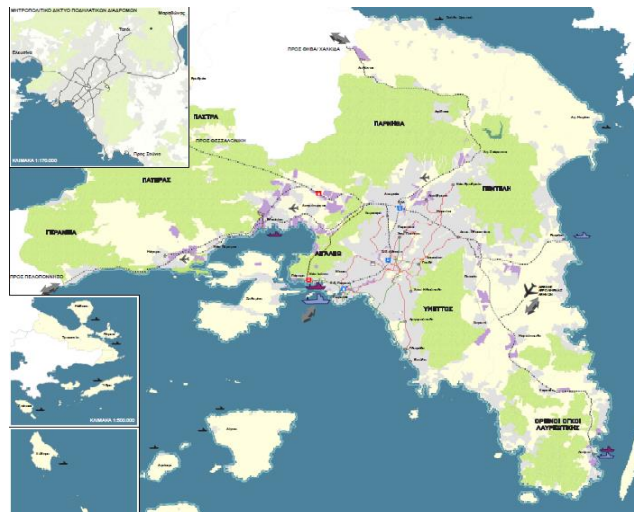
Επισημαίνεται ότι η ανάδειξη της σπουδαιότητας κάποιου αντικειμένου με ιστορική ή πολιτιστική σημασία, συνήθως αρχαιολογική, αποτελεί συχνό (συμπληρωματικό) φαινόμενο στην υπεράσπιση του περιβάλλοντος και πολλές χωροθετήσεις έργων έχουν σχετιστεί με τέτοιους χώρους. Σε πολλές περιπτώσεις, η πολιτιστική αξία μιας περιοχής δεν είναι τόσο γνωστή και αναδεικνύεται από τα ίδια τα κινήματα. Χωρίς να φτάσουν σε συγκρίσιμη διάσταση πολιτιστικής αξίας, η κινητοποίηση ενάντια στη χωροθέτηση του Κέντρου Επεξεργασίας Λυμάτων (ΚΕΛ) Μεσογείων, για παράδειγμα (από την εξαγγελία του έργου το 2003 ως -τουλάχιστον- το 2016, που οριστικοποιήθηκε η χωροθέτηση), προέβαλε ως επιχείρημα την εγγύτητα του σχεδιαζόμενου έργου σε αρχαιολογικό χώρο. Στις λιγότερο γνωστές περιπτώσεις, θα ήταν παρακινδυνευμένο να μιλήσουμε για παράγοντα εκδήλωσης σύγκρουσης, αλλά περισσότερο για στρατηγική απονομιμοποίησης του έργου (βλέπε κεφ. 5).

4. Ο ρόλος των ατόμων. Η ύπαρξη δραστήριων ατόμων - ηγετικών προσώπων που συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή μπορεί να επηρεάσει σημαντικά τη Γεωγραφία των συγκρούσεων. Για παράδειγμα, η ύπαρξη μεγάλων συγκεντρώσεων γεγονότων διαμαρτυρίας σε περιοχές όπως στους δυτικούς ορεινούς όγκους και το Θριάσιο (αλλά και γενικότερα τη Δ. Αττική), είναι προϊόν της δραστηριότητας πολύ λίγων ατόμων που ανήκουν κατά κύριο λόγο σε δύο οικολογικές ομάδες με έδρα την Ελευσίνα και το Χαϊδάρι αντίστοιχα (*Ecoeleusis*, *Οικόπολις*), τα οποία είναι υποκινητές για ένα σημαντικό αριθμό από συγκρούσεις που καταγράφηκαν αυτή την περίοδο (16), δηλαδή το σύνολο όλων των συγκρούσεων που καταγράφηκαν στην περιοχή ευθύνης τους (Ελευσίνα, Ασπρόπυργος, Χαϊδάρι και Μέγαρο). Αντίστοιχα, εμβληματικές συγκρούσεις, όπως η περίπτωση του εξασθενούς χρωμίου στον Ασωπό (υπόθεση που έγινε γνωστή στα ΜΜΕ το 2007) και του ΧΥΤΑ στην Κερατέα (που κορυφώθηκε το 2011), αναδείξαν τους δικούς τους τοπικούς «ηγέτες». Πρόκειται για τον παπά της ενορίας (παπά-Γιάννης) στην πρώτη περίπτωση και τον Δήμαρχο Κερατέας στη δεύτερη, δηλαδή επίσημους ή ανεπίσημους θεσμούς καθολικά αποδεκτούς από την τοπική κοινωνία.

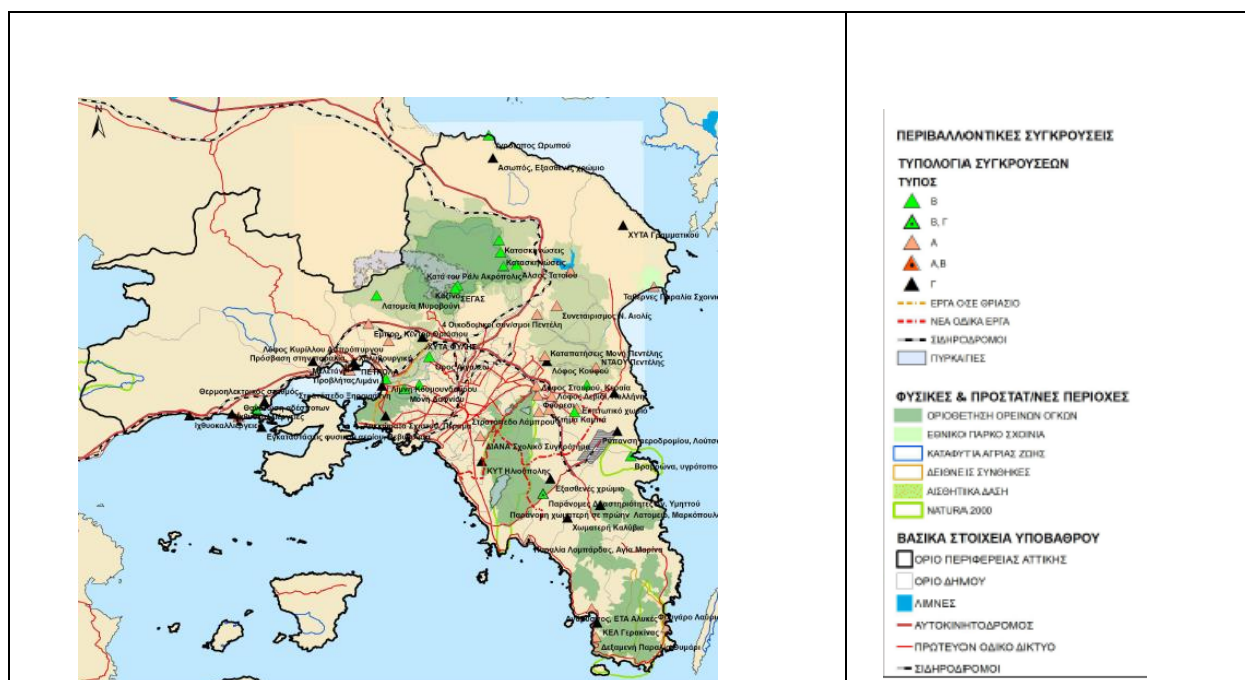
4.5 Χωρική Κατανομή

Συνεχίζοντας τη «Γεωγραφία των συγκρούσεων» που ξεκινήσαμε με τη θεματική τυπολογία και την καταγραφή των παραγόντων (υποκεφάλαια 4.3 και 4.4 αντίστοιχα) θα προβούμε στη συνέχεια σε μια συνθετική επισκόπηση της διασποράς των συγκρούσεων μέσα στο χώρο, με καταγραφή των γενικών τάσεων σε σχέση με τον τύπο χρήσεων και οικονομικής δραστηριότητας, με την ανάλυση τους ανά ευρύτερες χωρικές ενότητες και τέλος με τη σύνδεσή τους με τα χαρακτηριστικά των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος. Η πρώτη παρατήρηση από την ανάγνωση της χωρικής κατανομής των συγκρούσεων είναι ότι ο βαθμός αστικοποίησης επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό την κατανομή των συγκρούσεων, αλλά και το πλήθος των δρώντων που συμμετέχουν. Η άμεση σχέση του βαθμού αστικοποίησης με το πλήθος και τη διαφοροποίηση των συγκρούσεων χρήσης έχει μελετηθεί εκτενώς (Torre, 2014)(Lecourt, 2003) (Villeneuve, 2006). Η ίδια

Η συγκέντρωση δεν ακολουθεί μια γραμμική ανάπτυξη από το κέντρο προς την περιφέρεια, αλλά γνωρίζει κατά τόπους συγκεντρώσεις και αραιώσεις, συνέπεια μιας σειράς κοινωνικοχωρικών παραγόντων που αναλύθηκαν προηγουμένως.

173

Χάρτης 8. Περιβαλλοντικές συγκρούσεις στην Αττική (πηγή : ίδια επεξεργασία).

4.5.1 Συμπερασματικοί συλλογισμοί για την συνολική εικόνα της γεωγραφικής κατανομής στην Αττική

Η Περιφέρεια της Αττικής χαρακτηρίζεται από την παρουσία συγκρούσεων που σε μεγάλο βαθμό σχετίζονται με τις δραστηριότητες του δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα, είτε δημοσίου ενδιαφέροντος είτε ιδιωτικού. Οι μεταφορές, η κατοικία και οι υποδομές κοινής ωφελείας αποτελούν την πλειονότητα των αιτιών σύγκρουσης και επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι συνιστούν τα κυρίαρχα διακυβεύματα της χωροταξικής οργάνωσης της Περιφέρειας Αττικής (κεφ. 2). Η διαχείριση των (στερεών, υγρών και επικίνδυνων) αποβλήτων αποτελεί από μόνη της μια σημαντική πηγή συγκρούσεων μεγαλύτερης κλίμακας, με σημαντική διαφοροποίηση στις περιπτώσεις υφιστάμενων υποδομών και προγραμματισμού νέων. Το αίτημα για την προστασία των φυσικών περιοχών διασταυρώνεται με τις δύο προηγούμενες συγκρούσεις, ως αντιπαρατιθέμενες χρήσεις, και καταγράφεται σε όλη την έκταση της Αττικής. Η προστασία των δικαιωμάτων των

ζώων καταγράφεται -πλέον- στις περιπτώσεις που σημειώθηκαν (περίπτωση κινητοποίησης ενάντια στο Αττικό Ζωολογικό Πάρκο) και είτε διασταυρώνεται με άλλα διακυβεύματα, όπως η προστασία της άγριας ζωής, είτε περιορίζεται στα δικαιώματα των δεσποζόμενων ή αιχμάλωτων ζώων. Τέλος, η ολοκλήρωση της οριοθέτησης των χρήσεων γης για λόγους είτε χωροταξικής οργάνωσης είτε περιβαλλοντικής προστασίας αποτελεί ένα διαχρονικό και επανεμφανιζόμενο ζήτημα που προκαλεί συγκρούσεις, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την έκδοση των ΠΔ προστασίας Δυτικής Αττικής, Υμηττού και υγρότοπων (π.χ. Βουρκάρι, Μεγαρίδας).

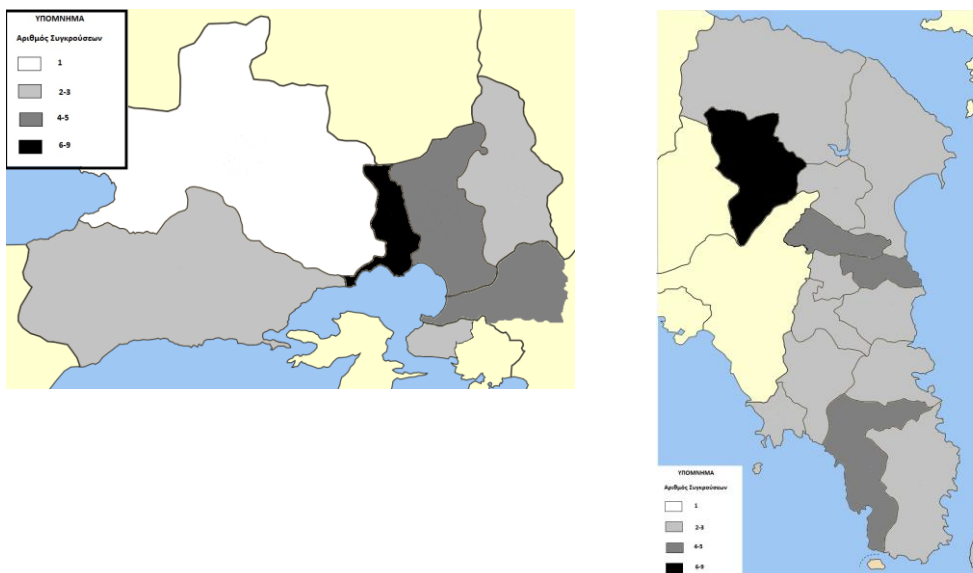
Όπως αναφέρθηκε στο κεφ. 4.3, η πλειονότητα των καταγεγραμμένων συγκρούσεων, πάνω από τα 2/3 τους, αφορούν «συγκρούσεις πρόληψης», ενώ οι υπόλοιπες είναι «αντίδρασης», με την έννοια ότι οι δρώντες στοχεύουν στη θεραπεία - αποκατάσταση των περιοχών που έχουν υποβαθμιστεί λόγω της αιτίας της σύγκρουσης, είτε με την κατάργηση της πηγής ρύπανσης είτε με τη ρύθμιση και τον περιορισμό της. Ειδική περίπτωση είναι οι συγκρούσεις αντίδρασης που είναι ταυτόχρονα και πρόληψης, οι οποίες και συμβαίνουν σε περίπτωση επέκτασης της δραστηριότητας μιας πηγής ρύπανσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η επέκταση των *Ελληνικών Πετρελαίων* (ΕΛΠΕ) στην Ελευσίνα, από την εξαγγελία της επέκτασης (2006) ως την ολοκλήρωση της (2012).

Σχετικά με τις αντιπαρατιθέμενες χρήσεις που καταγράφονται, οι χρήσεις που προκαλούν μεγαλύτερες αντιδράσεις (σε απόλυτο αριθμό) είναι αυτές των μεταφορών, κατοικίας, εμπορικών χρήσεων και των χρήσεων αναψυχής. Σε μικρότερο βαθμό (σε αριθμό), παρατηρούνται αντιδράσεις εξαιτίας των βιομηχανικών εγκαταστάσεων, της διαχείρισης αποβλήτων, της προστασίας της φύσης, της παραγωγής και των δικτύων διανομής ενέργειας και δικτύων. Σχετικά με το περιεχόμενο της προστασίας, πρόκειται είτε για τις συνταγματικά προστατευόμενες περιοχές (φυσικές και πολιτιστικές), είτε για το δομημένο περιβάλλον, είτε για τη διαμόρφωση πλαισίου προστασίας (ΠΔ προστασίας ή πολεοδο-

μίας), είτε –πιο σπάνια, λόγω του ελλιπούς θεσμικού πλαισίου προστασίας και της χαμηλότερης αξίας του ως φυσικό περιβάλλον- προστασίας του αγροτικού περιβάλλοντος (π.χ. Κτήμα Καμπά).

Τέλος, όσον αφορά τους αντιπαρατιθέμενους δρώντες, σημειώνεται ότι οι πιο δραστήριοι πρωταγωνιστές των συγκρούσεων καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα, είτε, από τη μια πλευρά, πρόκειται για δρώντες με θεσμικό ρόλο, όπως είναι οι εκπρόσωποι της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, οι αυτοδιοικητικές παρατάξεις και σύλλογοι, είτε, από την άλλη, προέρχονται από την κοινωνία των πολιτών, δηλαδή τις τοπικές οργανώσεις (άτυπες ή τυπικές) και τις ad hoc τοπικές κινήσεις (Παράρτημα 5).

Χάρτης 9 . Συχνότητα (τοπικών) συγκρούσεων ανά (Καλλικρατικό) Δήμο στη Δ. Αττική.

Χάρτης 10. Συχνότητα (τοπικών) συγκρούσεων ανά (Καλλικρατικό) Δήμο στη Α. Αττική.

4.5.2 Επισκόπηση με βάση τις χωρικές ενότητες

Ο περιαστικός χώρος της Αττικής μπορεί εύκολα να κατατμηθεί σε χωρικές υποενότητες, πέραν των διοικητικών ορίων, οι οποίες συγκροτούν και εδαφικές ενότητες. Πρόκειται για ενότητες που εμφανίζουν κοινά εδαφικά χαρακτηριστικά, όπως τις οικονομικές δραστηριότητες, το βαθμό αστικοποίησης, τη φυσική μορφολογία (ορεινοί όγκοι, θάλασσα), καθώς και το κοινό διατοπικό κέντρο, είτε πρόκειται για οικισμό εντός των ορίων τους είτε για παρακείμενο αστικό δήμο. Ταυτόχρονα, αποτελούν ενιαίους χώρους δραστηριοποίησης των ίδιων δρώντων.

Σχετικά με το ζήτημα της σχέσης βαθμού αστικοποίησης και συχνότητας συγκρούσεων, για να γίνει αντιληπτό το πόσο επηρεάζει ο βαθμός αστικοποίησης το πλήθος των συγκρούσεων μιας περιοχής, είναι χρήσιμο να συγκριθεί η περιαστική ζώνη σε σχέση με την επέκταση του πολεοδομικού συγκροτήματος Αθηνών - Πειραιά (ΠΣΑΠ) και σε σχέση με το βαθμό αστικοποίησης με βάση τις δραστηριότητες.

Ειδικότερα, η συγκέντρωση δραστηριοτήτων αφορά σε βαθμό συχνότητας κατ' αρχήν τους ορεινούς όγκους που οριοθετούν το ΠΣΑΠ και αποτελούν, έτσι, το σύνορο επέκτασης των αστικών δραστηριοτήτων. Στις εν λόγω περιοχές, μεγάλο βαθμό εμπλοκής έχουν οι οργανώσεις που σχετίζονται με τους παρακείμενους αστικούς δήμους και η θεματολογία αφορά σε μεγάλο βαθμό τα ζητήματα προστασίας τους ή / και αντίστοιχα της επέκτασης οικιστικών και συνοδών υποδομών (πολεοδομικών δραστηριοτήτων).

Πρόκειται για τις παρακάτω τρεις περιοχές:

Α. Την περιοχή των Μεσογείων - Πεντέλης και ιδιαίτερα τον άξονα της Αττικής Οδού (Παιανία, Γλυκά Νερά, Γέρακας), δηλαδή την περιοχή που χαρακτηρίζεται από το ισχυρότερο ρεύμα περιαστικοποίησης τις τελευταίες δεκαετίες από το 1990 και μετά. Σε αυτή την περίπτωση, παρατηρούνται αρκετά διαφοροποιημένες ως προς τη θεματολογία συγκρούσεις, όπως για τους ελεύθερους χώρους / πάρκα, για τα δικαιώματα των

ζώων, για τις οχλήσεις και τις υποδομές. Η ένταση είναι πολύ μικρότερη από εκείνη που έχει παρατηρηθεί σε αντίστοιχες μελέτες για τις συγκρούσεις εντός του ΠΣΑΠ (Καβουλάκος, 2009), ωστόσο από τη θεματολογία, το πλήθος και τους δρώντες γίνεται φανερό ότι πρόκειται για μια περιοχή σε μετάβαση από ένα περιαστικό προφίλ σε ένα αστικό προφίλ περιβαλλοντικών συγκρούσεων, ανάλογο με αυτό των γειτονικών προαστίων εντός του λεκανοπεδίου.

Β. Τη βιομηχανική ζώνη Ελευσίνας - Ασπρόπυργου και των γειτονικών αγροτικών (Μέγαρα) και αστικών (Σκαρμαγκάς - Χαϊδάρι, Σχιστό - Πέραμα) περιοχών η οποία συγκεντρώνει, επίσης, μεγάλο αριθμό συγκρούσεων με μεγαλύτερη εκπροσώπηση των ζητημάτων που σχετίζονται με τη βιομηχανική ρύπανση, αλλά και με σημαντικό αριθμό άλλων ζητημάτων, όπως το παραλιακό μέτωπο, τη διατήρηση της βιομηχανικής - αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και τους υγροτόπους / προστατευόμενες περιοχές.

Χάρτης 11. Σύγκριση συγκεντρώσεων συγκρούσεων Ανατολικής Αττικής (Μεσόγεια) και Δυτικής (Κόλπος Ελευσίνας)

Γ. Τη ζώνη του Σαρωνικού, όπου συγκεντρώνονται κυρίως συγκρούσεις παραθεριστικής κατοικίας και αποτελεί περιοχή χαμηλότερης έντασης σε σχέση με τις προηγούμενες. Η περιοχή έχει υψηλό βαθμό εποχιακής κατοικίας και, επομένως, παρ' όλη την όποια πυκνότητα δόμησης, παραμένει λιγότερο αστικοποιημένη. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται και στο μικρότερο βαθμό διαφοροποίησης συγκρούσεων, μολοντί αποτέλεσε το επίκεντρο ορισμένων από τις πιο σημαντικές συγκρούσεις (ΧΥΤΑ Κερατέας και συγκρούσεις

ενάντια στις ιδιωτικοποιήσεις των ακτών), με σημαντική εμπλοκή –περιοδικά- και εξωτερικών δρώντων, όπως πανελλαδικά όργανα κομμάτων, συλλογικότητες του αντιεξουσιαστικού χώρου κ.λ.π.

Αυτή η πρώτη κατανομή σε τρεις ευρύτερες περιοχές, εξειδικεύεται σε εννιά εδαφικές υπο-ενότητες. Πρόκειται για υπο-ενότητες που εκφράζουν ενιαία χαρακτηριστικά, υπό τη μορφή μοντέλου, αλλά δεν αποτελούν αυστηρά οριοθετημένες περιοχές από άποψη διοικητικών ορίων. Σχετικά με τα χαρακτηριστικά των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος, η μακροσκοπική ανάλυση έδειξε ότι υπάρχει ισχυρή συσχέτιση με τη θεματολογία των συγκρούσεων ανά περιοχή και -για να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι- ανά περιοχή και κατηγορία (Πίνακας 11):

Πίνακας 11. Κατανομή των (τοπικών και υπερτοπικών)συγκρούσεων ανά τύπο και χωρική ενότητα.

Χωρική Ενότητα	A	AB	B	BΓ	Γ
Δ. Αττική & Δ. Α-θήνα	6		3	3	14
Πάρνηθα	2	2	2		
Βόρεια Αττική-Μαραθώνας		1	1		3
Πεντέλη	2	1	1		4
Μεσόγεια	5	3	4		3
Υμηττός	3		2	1	

Σαρωνικός- Λαυ- ρεωτική-BBB	5				
Αγροτικές περιο- χές Δ. Αττικής	-	-	-	-	-

Υπόμνημα. Τύπος Α – Συγκρούσεις που σχετίζονται με την αστική διάχυση και τις υποδομές.
Τύπος Β- Συγκρούσεις που σχετίζονται με την προστασία του περιβάλλοντος
Τύπος Γ- Συγκρούσεις που σχετίζονται με βιομηχανικές κλπ. οχλήσεις και ρύπανση.
Αντίθετα, όπως θα γίνει φανερό και από την περιγραφή τους, συχνά οι ενότητες σχετίζονται και αλληλοεπηρεάζονται μεταξύ τους. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, επαληθεύονται τα ερωτήματα για τη συσχέτιση μεγέθους οικισμού και βαθμού αστικοποίησης με το πλήθος, την ποικιλία των δρώντων και τη συγκέντρωση των συγκρούσεων. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι στις λιγότερο αστικοποιημένες περιοχές κάνουν την εμφάνισή τους τοπικοί δρώντες της καθημερινής ζωής, χωρίς τα τυπικά χαρακτηριστικά των ΔΥΠ (εξωραϊστικοί / πολιτιστικοί σύλλογοι, εκκλησία, κοινότητες) που παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο, ενώ στις πιο αστικές πρωταγωνιστούν οι οικολογικές κινήσεις και τα κοινωνικά κινήματα. Στη συνέχεια, καταγράφονται οι θεματολογίες που οδηγούν σε μαζική κινητοποίηση φορείς και δρώντες (π.χ. διαχείριση απορριμμάτων, ρύπανση κλπ.) και αποτελούν συγκρούσεις που γνωρίζουν λιγότερο καθολική αποδοχή (π.χ. οδοποιία, κατασκευή εμπορικών κέντρων).

Τέλος, ο χωρικός ταξικός διαχωρισμός Ανατολικής και Δυτικής Αττικής δεν καταγράφεται από το πλήθος των συγκρούσεων, αλλά από τη θεματολογία τους και το πλήθος και το χαρακτήρα των οργανώσεων που ειδικεύονται στην υπεράσπιση του περιβάλλοντος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των διαφορών μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Αττικής είναι η περίπτωση των αντιδράσεων ενάντια στα Κέντρα Επεξεργασίας Λυμάτων (ΚΕΛ). Στην περιοχή της Αττικής, καταγράφονται την περίοδο μελέτης τρεις χωροθετήσεις ΚΕΛ, στην Π. Φώκαια και το Πικέρμι στην Ανατολική Αττική και στην Ελευσίνα στη

Δυτική Αττική. Οι εγκαταστάσεις ΚΕΛ αποτελούν, γενικά, κοινωνικά μη επιθυμητές εγκαταστάσεις και, επομένως, και στις τρεις περιπτώσεις υπήρξαν αντιδράσεις, όμως στις περιπτώσεις της Αν. Αττικής εξελίχθηκαν σε μακροχρόνιες συγκρούσεις, ενώ στην -πολλά επιβαρυμένη περιβαλλοντικά- Ελευσίνα δεν αποτέλεσαν το κυρίαρχο ζήτημα για την υπεράσπιση του περιβάλλοντος. Πιο συγκεκριμένα, ανά ενότητα (βλέπε και Διάγραμμα 1.):

1. Παρατηρείται μεγαλύτερη ομοιογένεια και συνοχή στις πιο λαϊκές περιοχές της Δ. Αττικής (Δ. Αθήνα, Πέραμα, Ασπρόπυργος, Ελευσίνα, Μέγαρα), μια χωρική ενότητα όπου οι δραστηριότητες τύπου Γ' (βιομηχανικές εγκαταστάσεις, ρύπανση) συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο αριθμό συγκρούσεων, αποτελώντας την κύρια πηγή τους. Οι περιβαλλοντικές οργανώσεις και δρώντες είναι συγκεκριμένοι και λίγοι, αλλά δε λείπουν οι μαζικές κινητοποιήσεις και η εμπλοκή πολλών φορέων. Ορισμένοι Δήμοι της περιοχής βρίσκονται στην κορυφή της συχνότητας και στο πλήθος των συγκρούσεων, γεγονός που βρίσκεται σε αντίθεση με τη στερεοτυπική θέση ότι οι πιο υποβαθμισμένες περιοχές δε γνωρίζουν περιβαλλοντικές συγκρούσεις (βλέπε κεφ. 1). Σύμφωνα με την εν λόγω αντίληψη, που αναλύθηκε εκτενέστερα στο κεφ. 2, οι προβληματισμοί σχετικά με το καθαρό περιβάλλον και την ποιότητα ζωής εντάσσονται στις μεταϋλιστικές αξίες που υποστηρίζονται κυρίως από τα μεσαία στρώματα, ενώ στα λαϊκά στρώματα κυριαρχεί η βιοποριστική ανάγκη. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για συγκρούσεις που σχετίζονται με τις φανερές επιπτώσεις και οχλήσεις (π.χ. διυλιστήρια, χωματερές), όπου η αντίδραση έχει να κάνει με τον ακραίο βαθμό περιβαλλοντικής υποβάθμισης λόγω αυτών των πηγών (συγκρούσεις αντίδρασης).

2. Η περιοχή του εθνικού δρυμού της Πάρνηθας γνωρίζει μεγάλο αριθμό συγκρούσεων και φορέων υπερ-τοπικής εμβέλειας (εντός των ορίων του Δ. Αχαρνών ως επί το πλείστον). Οι συγκρούσεις αυτές κατατάσσονται στην κατηγορία Β', καθώς σχετίζονται με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και στην κατηγορία Α', καθώς ορισμένες αφορούν την αστική διάχυση (π.χ. Ιπποκράτειος Πολιτεία). Την περίοδο που αναφέρεται,

ιδιαίτερα στις αρχές της (2007), η περιοχή αποτέλεσε επίκεντρο των περιβαλλοντικών κινητοποιήσεων ως συνέπεια της δασικής πυρκαγιάς (Ιούνιος 2007). Αξίζει να σημειωθεί ότι η συντριπτική πλειοψηφία των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος δεν έχουν χωρική αναφορά στους πλησιέστερους οικισμούς (Μενίδι) στα όρια των οποίων βρίσκεται ο Εθνικός Δρυμός, αλλά σε κεντρικές περιοχές του πολεοδομικού συγκροτήματος (Αθήνα) και σχετίζονται είτε με οικολογικές οργανώσεις, είτε με ορειβατικές - φυσιολατρικές, είτε με ριζοσπαστικές, κοινωνικές ή πολιτικές οργανώσεις ή συλλογικότητες.

3. Στη Βόρεια Αττική αναφέρονται πολλές κατηγορίες συγκρούσεων μικρής κλίμακας, με συχνότητα αντιστρόφως ανάλογη προς την απόσταση από το κέντρο. Επιβεβαιώνεται, επομένως, η θέση ότι το πλήθος και η διαφοροποίηση των συγκρούσεων συνδέονται άμεσα με το βαθμό αστικοποίησης. Όμως, οι περιοχές που αποτελούν προέκταση των Βορείων Προαστίων, όπως ο Άγιος Στέφανος και το Κρυονέρι, δημιουργήθηκαν πρόσφατα και εκεί υφίσταται ζήτημα καταπάτησης δασικών εκτάσεων, με αποτέλεσμα οι παραδοσιακοί συλλογικοί δρώντες της περιοχής να είναι οι εξωραϊστικοί σύλλογοι, οι οποίοι διεκδικούν δάση και δασικές εκτάσεις και βρίσκονται σε μόνιμη αντιπαράθεση με το δημόσιο για τις εκτάσεις αυτές. Συνεπώς, στις όποιες συγκρούσεις προκύπτουν από αυτά τα ζητήματα, η υπεράσπιση του περιβάλλοντος δεν προωθείται πάντα από τοπικούς συλλογικούς δρώντες, αλλά από οργανώσεις που δραστηριοποιούνται εκτός των ορίων αυτών, φέρνοντας σε σύγκρουση ολόκληρα τμήματα του πληθυσμού της περιοχής μεταξύ τους (Έκθεση ΣτΠ, 1999).

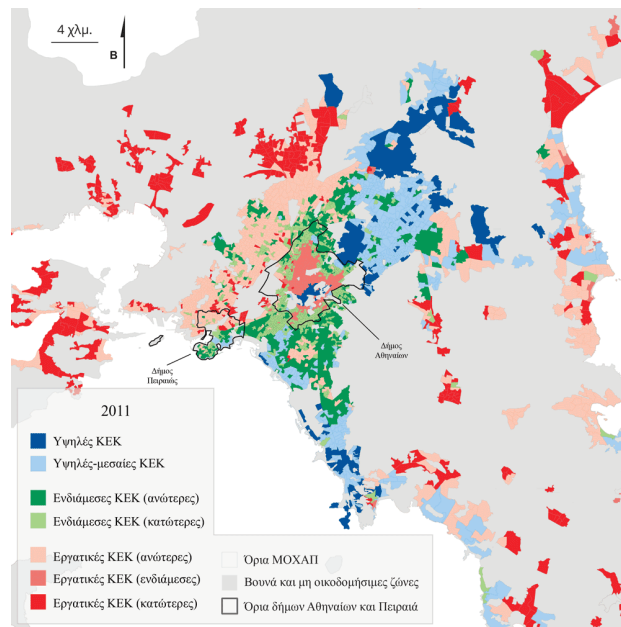
Παρατηρούνται όμως, επίσης, συγκεκριμένες περιπτώσεις συγκρούσεων εθνικής εμβέλειας με χαρακτηριστικά που εμπλέκουν πιο ενεργά τον τοπικό πληθυσμό, δημιουργώντας τοπικές πρωτοβουλίες και μακροχρόνια παράδοση περιβαλλοντικών συγκρούσεων, όπως στην περίπτωση της χωροθέτησης ΧΥΤΑ στο Γραμματικό (2003 - σήμερα) και / ή συγκρούσεις που γνώρισαν πανελλήνια προβολή, όπως η περίπτωση της ρύπανσης του Ασωπού από εξασθενές χρώμιο (2009). Στο Δ. Μαραθώνα, η πυκνότητα συγκρούσεων αρχίζει να αυξάνεται αισθητά, ως συνέπεια της πιο αυξημένης οικοδόμησης, της

ανθρώπινης δραστηριότητας και της αστικοποίησης που παρατηρείται από το 1990 και έπειτα. Αντίθετα, δεν παρατηρούνται ιδιαίτερα οργανωμένες οικολογικές οργανώσεις, αλλά πιο άτυπες ομάδες πολιτών και ανώνυμες ή επώνυμες καταγγελίες με την υποστήριξη / αρωγή δρώντων που βρίσκονται σε παρακείμενες περιοχές πιο κοντά στον αστικό ιστό (Διόνυσος, Σταμάτα κ.λ.π.). Η διαφοροποίηση των συγκρούσεων είναι, επίσης, σημαντική συνέπεια της ποικιλίας εδαφών (Πεντέλη, Μεγάλο Ρέμα της Ραφήνας, Εθνικό Πάρκο Σχοινιά, ακτές και λιμάνι Μαραθώνα).

4. Η περιοχή της Πεντέλης στο νότιο μέρος του (καλλικρατικού) Δήμου Διονύσου (Σταμάτα, Διόνυσος) υπο-εκπροσωπούσαν στην αρχική καταγραφή μέσω συγκεκριμένων ιστοσελίδων διεκδίκησης όσον αφορά το πλήθος συγκρούσεων. Το γεγονός αυτό έρχεται σε αντίθεση με την υπόθεση εργασίας και οφείλεται στον περιορισμένο αριθμό αποτύπωσης των τοπικών δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος στο διαδίκτυο και, ιδιαίτερα, στις υπερ-τοπικές ιστοσελίδες (όπως το *Παρατηρητήριο Ελεύθερων Χώρων*), γεγονός που είναι αποτέλεσμα του μικρού μεγέθους των τοπικών περιβαλλοντικών ομάδων και του περιορισμένου βαθμού συνεργασίας τους με τα άλλα κινήματα. Πρόκειται για μια περιοχή που παρουσιάζει μεγαλύτερο αριθμό μικρο-συγκρούσεων οι οποίες δεν είναι δυνατόν να καταγραφούν στη λεπτομέρεια, ούτε μέσω των πολλαπλών δημόσιων εγγράφων ούτε με συνεντεύξεις φορέων. Κατά την περίοδο που μελετάμε, οι πυρκαγιές του 2009 και οι προσπάθειες αναδάσωσης, η διάχυτη ύπαρξη λατομικών και άλλων δραστηριοτήτων, καθώς και το σχέδιο εγκατάστασης φωτοβολταϊκών, αποτέλεσαν τα βασικά θέματα διαμόρφωσης των περιβαλλοντικών συγκρούσεων και των οργανώσεων που τις κινούν, καθώς το σημείο αναφοράς και υπεράσπισης είναι ο παρακείμενος ορεινός όγκος της Πεντέλης. Επισημαίνεται ότι το δυναμικό υπεράσπισης του περιβάλλοντος της περιοχής τροφοδοτείται και από τους κατοίκους των όμορων αστικών περιοχών των Β. Προαστίων (Κηφισιά, Αγ. Παρασκευή, Μελίσσια, Βριλήσσια).

5. Οι περιοχές των Μεσογείων αντιστοιχούν ως προς το πλήθος και τη θεματολογία (οικιστικές παρεμβάσεις, οδικές, παρεμβάσεις υποδομών κ.λ.π.) σε περιοχές μεσαίων

ΚΕΚ με μεγάλο πλήθος φορέων που ασχολούνται με το περιβάλλον. Παρατηρείται, δε, μεγάλη συχνότητα συγκρούσεων, ιδιαίτερα στις πιο αστικοποιημένες περιοχές (Παλλήνη, Γλυκά Νερά, Ανθούσα κ.λ.π.). Το μεγάλο πλήθος και ο κατακερματισμός των οργανώσεων οδηγούν και σε αυτή την περίπτωση σε κάποιο αριθμό μικρο-συγκρούσεων που δεν καταγράφεται με μian απλή ανασκόπηση στο διαδίκτυο (λόγω της αντίστοιχης ύπαρξης κατακερματισμένων πηγών σε ιστολόγια κ.λ.π.), όχι μόνο γιατί είναι δύσκολη η διερεύνησή τους, αλλά και επειδή αρκεί μια δειγματοληπτική καταγραφή, καθώς μια εκτενέστερη θα μπορούσε να αποτελέσει ξεχωριστό θέμα ανάλυσης. Στις παραθαλάσσιες και φυσικές περιοχές της περιοχής καταγράφεται σημαντικός αριθμός συγκρούσεων για την προστασία τους (π.χ. Δασαμάρι, Ρέμα Βαρνάβα).

Χάρτης 12. Κοινωνικόχωρικός διαχωρισμός στην Αττική βάσει Κοινωνικο-Επαγγελματικών Κατηγοριών (ΚΕΚ) (Πηγή : athenssocialatlas, Θ. Μαλούτας).

6. Ο Υμηττός αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση, καθώς είναι πηγή πλήθους περιβαλλοντικών διακυβευμάτων που οδηγούν σε συγκρούσεις. Πρόκειται για μια σειρά από μικρο-συγκρούσεις, εξαιρετικά διαφοροποιημένες μεταξύ τους, οι οποίες σχετίζονται με τις επεκτάσεις των δραστηριοτήτων του οικιστικού ιστού στον ορεινό όγκο και, συνεπώς, ε-

κτείνονται σε όλους τους δήμους της περιοχής. Ως σύνολο, εντάσσονται σε μια μεγαλύτερη -διαχρονική- σύγκρουση με μεγάλη προϊστορία σε πολιτικές και δικαστικές διαμάχες, καθώς ο ορεινός όγκος αποτελεί προστατευόμενη περιοχή και εκκρεμεί ΠΔ προστασίας του⁴³. Η εν λόγω σύγκρουση είναι ικανοποιητικά καταγεγραμμένη, ενώ πρωταγωνιστικό ρόλο έχει η διαδημοτική συντονιστική επιτροπή για τη διάσωση του Υμηττού. Επισημαίνεται ότι, ενώ ο ορεινός όγκος ανήκει στον περιαστικό χώρο, οι συγκρούσεις καταγράφονται στους αστικούς δήμους δυτικά του Υμηττού, καθώς η εικόνα στα ανατολικά του είναι διαφορετική και δεν καταγράφονται συγκρούσεις υπεράσπισης του περιβάλλοντος. Αντιθέτως, καταγράφονται κινητοποιήσεις που σχετίζονται με τη νομιμοποίηση καταπατήσεων (π.χ. Χέρωμα Βάρης). Οι δρώντες υπεράσπισης του περιβάλλοντος και τα τοπικά κινήματα έχουν -ως εκ τούτου- αμιγώς αστικά χαρακτηριστικά. Η αντίθεση μεταξύ των οικισμών ανατολικά, με ισχυρότερο αγροτικό χαρακτήρα, και των αστικών περιοχών δυτικά, γίνεται φανερή και από την αντίθεση οργανώσεων των πρώτων στο αίτημα οικολογικών οργανώσεων, επιστημόνων και αστικών Δήμων για απαγόρευση του κυνηγιού στον Υμηττό, όπως διαπιστώνεται και από τις ομόφωνες αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Κορωπίου σχετικά με το κυνήγι στον Υμηττό (Mesogeanews, 2010).

7. Η περιοχή του Σαρωνικού και της Νοτιο - Ανατολικής Αττικής (Δ. Λαυρεωτικής, Δ. Σαρωνικού και Βάρης – Βούλας - Βουλιαγμένης). Στην περιοχή αυτή υπάρχει εκτεταμένη παραθεριστική κατοικία (που γίνεται μόνιμη σταδιακά), και απομακρυσμένη περιαστική κατοικία. Παρ' όλα αυτά, παρατηρείται αυξημένη «συγκρουσιαικότητα», ανάλογη με πιο αστικοποιημένες περιοχές και ισχυρότερη από περιοχές με αντίστοιχα εδαφικά χαρακτηριστικά όπως η Βόρεια Αττική, π.χ. ο Ωρωπός. Κατά συνέπεια, η περιοχή έδωσε μεγάλο αριθμό θεμάτων συγκρούσεων, σχεδόν αντίστοιχων με αστικές περιοχές (π.χ.

⁴³ Με αποφάσεις των ΔΕΕ (2015) και ΣτΕ (2017), μετά από την προσφυγή όμορων Δήμων (Κρωπίας), έχει ζητηθεί η ακύρωση του από 14.6.2011 Π.Δ. με τίτλο «Καθορισμός μέτρων προστασίας της περιοχής του όρους Υμηττού και των Μητροπολιτικών Πάρκων Γουδή – Ιλισίων», με την αιτιολογία ότι θα έπρεπε να προηγηθεί η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων σύμφωνα με τους ορισμούς της Οδηγίας 2001/42.

Ηλιούπολη - Αργυρούπολη) ή σχεδόν αστικές περιοχές (π.χ. Παλλήνη, Ελευσίνα). Είναι γεγονός ότι η περιοχή γνωρίζει ισχυρές οικιστικές, τουριστικές και άλλες πιέσεις που δικαιολογούν αυτό το πλήθος. Η εύκολη καταγραφή τους οφείλεται στη συνοχή των φορέων και είναι αποτέλεσμα της ομοιογένειας της εδαφικής περιοχής, ή, σωστότερα, της συνύπαρξης δύο ομοιογενών εδαφικών περιοχών, των ακτών του Σαρωνικού και της περιοχής της Λαυρεωτικής. Οφείλεται, ακόμα, στην ιστορία των συγκρούσεων που διαμόρφωσαν το περιβαλλοντικό κίνημα στην περιοχή όπως αυτής για το ΧΥΤΑ της Κερατέας και εκείνης για τα *Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα* στις ακτές του Σαρωνικού. Στην περιοχή της Λαυρεωτικής, εκτός του ΧΥΤΑ, παρατηρούνται ορισμένες συγκρούσεις που σχετίζονται με το βιομηχανικό παρελθόν της. Αντίθετα στις ακτές του Σαρωνικού, από τη Βούλα ως το Σούνιο, οι συγκρούσεις σχετίζονται με τις οικιστικές και τουριστικές πιέσεις στο σύνολό τους, εξαιρουμένης της εγκατάστασης Κέντρου Επεξεργασίας Λυμάτων που, όμως, έχει να κάνει επίσης με τις οικιστικές ανάγκες. Η περίπτωση του Αστέρα Βουλιαγμένης παρουσιάζει ενδιαφέρον γιατί αποτελεί μια χαρακτηριστική περίπτωση του «νέου τύπου» συγκρούσεων που προκύπτουν από την απορρύθμιση των περιβαλλοντικών όρων και την εφαρμογή «ειδικών χωροταξικών». Αντιθέτως, στο Grand Resort στο Λαγονήσι, όπου η σύγκρουση χρήσης αφορά αυθαίρετες κατασκευές με τα ειδικά χωροταξικά, νομιμοποιείται εξ αρχής και με την αρωγή της Πολιτείας η όποια τουριστική πίεση στο περιβάλλον. Τούτο έχει ως αποτέλεσμα και το γεγονός ότι τμήμα της υπεράσπισης του περιβάλλοντος συνδέει την σύγκρουση με τις επιβαλλόμενες πολιτικές.

8. Στις αγροτικές περιοχές (πρώην Δήμος Ειδυλλίας, π.χ. οικισμοί Βιλίων, Πόρτο Γερμενό κ.ο.κ.) δεν έχουν καταγραφεί καθόλου τοπικές περιβαλλοντικές συγκρούσεις, ούτε αντίστοιχες οργανώσεις με βάση αυτή τη μέθοδο. Οι μόνες αναφορές σχετίζονται με ευρύτερες συγκρούσεις που αφορούν τον Κορινθιακό, δηλαδή τον συντονισμό κατά των εργοστασίων Λιθάνθρακα (2009) και -πιο πρόσφατα- σχετικά με το χωροταξικό των Ιχθυοκαλλιεργειών (2017), ενώ το αίτημα για χαρακτηρισμό της λιμνοθάλασσας της Ψά-

θας ως προστατευόμενου υγροτόπου θα καταγραφεί στην τοπική κοινωνία μετά το τέλος της ερευνάς μας (2017). Κατά συνέπεια, η περιοχή υποεκπροσωπείται στα αποτελέσματα της έρευνας⁴⁴.

Εικόνα 4. Ποσοστιαία κατανομή συγκρούσεων ανά χωρική ενότητα (πηγή : ιδία επεξεργασία)

4.7 Από τη Γεωγραφία των Συγκρούσεων στην Μελέτη των Δρώντων

Η κωδικοποίηση των περιβαλλοντικών συγκρούσεων, έχοντας ως βάση μια σειρά από διαφορετικές τυπολογίες και επιστρατεύοντας θεωρητικά εργαλεία και εμπειρικά δεδομένα που προκύπτουν από μια γεωγραφική προσέγγιση του φαινομένου, μας επιτρέπει να αναγνωρίσουμε μακροσκοπικά πραγματικότητες που δεν γίνονται αντιληπτές από έναν απλό κατάλογο συγκρούσεων. Αποτελεί, δε, ένα απαραίτητο στάδιο πριν την αποτύπωσή τους σε χάρτες και την ανάλυσή τους ως στατιστικά δεδομένα, ενώ μπορεί να αποκαλύψει πραγματικότητες που δεν αποκαλύπτουν οι συνηθισμένες μελέτες περιπτώσεων.

⁴⁴ Η περιοχή, επειδή είναι αγροτική και όχι περιαστική και δεδομένου ότι δεν έδωσε κανένα αποτέλεσμα, δεν καταγράφεται στα διαγράμματα. Κρίθηκε, ωστόσο, σκόπιμο να γίνει αναφορά.

Η μέθοδός μας ανάδειξε τα όρια της καταγραφής (βλέπε κεφ. 3.4) και της παρουσίασης των αποτελεσμάτων που οδήγησαν στη συμπλήρωση των στοιχείων από πληροφορητές-κλειδιά (ανοιχτές ή ημιδομημένες συνεντεύξεις), τοπικούς δρώντες και με την προσθήκη και άλλων ιστοσελίδων και ιστολογίων (blogs). Η έρευνα θα συμπληρώνεται στη συνέχεια με τη μελέτη του λόγου και του συστήματος των δρώντων που θα περιγραφούν στα επόμενα κεφάλαια.

Πράγματι, η χαρτογραφική και στατιστική ανάλυση των στοιχείων που προκύπτουν από ιστοσελίδες και ιστοτόπους των οργανώσεων και φορέων υπεράσπισης του περιβάλλοντος, ανάδειξε την ανάγκη επαλήθευσης και συμπλήρωσης των στοιχείων που θα οδηγήσει σε μια νέα φάση έρευνας στη συνέχεια, βασισμένης στις ποιοτικές μεθόδους. Παρ' ολ' αυτά, μας έδωσε μια ολοκληρωμένη εικόνα για τις συγκρούσεις και τους δρώντες σε περιφερειακό επίπεδο και ανάδειξε, πέρα από τις προφανείς «πραγματικότητες», όπως τον κοινωνικό διαχωρισμό σε μητροπολιτικό επίπεδο, ορισμένες λιγότερο εμφανείς, όπως τη διαφορετική επίδραση ορισμένων τύπων χρήσεων, τη μη - γραμμική επίδραση του βαθμού αστικοποίησης και την επίδραση της αστικής και φυσικής μορφολογίας στην κατανομή των συγκρούσεων. Επιπρόσθετα, ανέδειξε τον βαθμό δικτύωσης των οργανώσεων και τις περιπτώσεις μεμονωμένης δράσης των δρώντων - ομάδων.

Συνοψίζοντας, η γενική εικόνα της Αττικής δείχνει αφενός έναν ισχυρό κοινωνικο - χωρικό διαχωρισμό μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Αττικής, αλλά αφετέρου και τοπικές συνθήκες που επηρεάζονται από μια σειρά παραγόντων.

Τέλος η περιβαλλοντική «συγκρουσιαικότητα» παρουσιάζει αξιοσημείωτη συνέχεια μέσα στο χρόνο, όπου χρόνια ζητήματα, όπως είναι η διαχείριση ορεινών όγκων, ρεμάτων και ακτών, καθώς και η οργάνωση των δραστηριοτήτων, των αποβλήτων, της βιομηχανικής παραγωγής, των υποδομών και δικτύων, ανασυντίθενται με βάση νέες προκλήσεις, αλλά ποτέ δεν οδηγούνται σε λύση. Ως αποτέλεσμα αυτών, συσσωρεύονται τα προ-

βλήματα, δημιουργούνται σταθερές και διαφορετικές τοπικές και περιφερειακές συμμαχίες και αναδεικνύονται στρατηγικές και τακτικές, σε ένα σύστημα δρώντων που μεταλλάσσεται διαρκώς. Τα παραπάνω ζητήματα θα κληθούμε να αναπτύξουμε εκτενέστερα στα επόμενα κεφάλαια.

5. Οι Δρώντες Υπεράσπισης του Περιβάλλοντος: Ανάλυση στρατηγικής, λόγου και εδαφικού σχεδίου

Η θεματική και χωρική ανάλυση των συγκρούσεων και των δρώντων, στην οποία επικεντρωθήκαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, συμπληρώνεται στο ακόλουθο κεφάλαιο με την ανάλυση του περιεχομένου της υπεράσπισης του περιβάλλοντος, είτε ως λόγου είτε ως εδαφικού σχεδίου είτε ακόμη και υπό το πρίσμα της ανάλυσης της ως πολιτικού ή κοινωνικού κινήματος, ερωτήματα που καλούμαστε να απαντήσουμε. Για να καταστεί αυτό εφικτό, μεταφέρουμε το επίκεντρο του ενδιαφέροντος μας από τις συγκρούσεις στους πρωταγωνιστές τους, τους συλλογικούς δρώντες, που είναι, άλλωστε, εκείνοι που διατυπώνουν αυτό το λόγο, τον προσαρμόζουν στη στρατηγική και την τακτική τους και διαμορφώνουν ή όχι ένα εδαφικό σχέδιο.

Για να είναι κοινωνικά, πολιτικά και νομικά αξιόπιστη μια αντίδραση, θα πρέπει να διατυπώσει ένα λόγο που να την αιτιολογεί και να τη νομιμοποιεί και γι' αυτό το σκοπό αναπτύσσονται πολλαπλές διαφορετικές ή συνεκτικές επιχειρηματολογίες. Η ανάλυση των ανακοινώσεων των οργανώσεων στις ιστοσελίδες μάς επιτρέπει να σκιαγραφήσουμε μια σειρά από τέτοιου είδους αιτιολογίες, διατηρώντας, όμως, αντίστοιχα συγκεκριμένα μοτίβα, τα οποία συνδυάζονται ή αποκλίνουν μεταξύ τους. Μας επιτρέπει, δηλαδή, να αναζητήσουμε τον τρόπο που οι δρώντες υπεράσπισης του περιβάλλοντος παράγουν το χώρο μέσω των αναπαραστάσεών τους (Lefebvre, [1974]).

Κατά συνέπεια, έχοντας ορίσει τους δρώντες υπεράσπισης του περιβάλλοντος ως πρωταγωνιστές των συγκρούσεων (Mélé, 2004), με την έννοια ότι είναι αυτοί που προκαλούν τις συγκρούσεις μέσω της αμφισβήτησης κάποιας χωρικής διαδικασίας και μέσω της ανάλυσης του λόγου (και των λόγων) αντίθεσης τους, επιτυγχάνουμε την ανάλυση των προσδοκιών τους και των αναπαραστάσεών τους.

Επιπρόσθετα, η ανάδειξη των προσδοκιών και της δράσης τους, μας επιτρέπει να περιγράψουμε πτυχές της σύγχρονης περιβαλλοντικής και εδαφικής διακυβέρνησης σε ένα

πλαίσιο όπου οι έννοιες «προστασία του περιβάλλοντος» και «ποιότητα ζωής», ενώ χαίρουν καθολικής αποδοχής, έχουν πάψει να έχουν ένα «αντικειμενικό» περιεχόμενο, αλλά αντίθετα αποτελούν πεδίο αντιπαράθεσης (βλέπε κεφ. 1) και έννοιες που στο όνομά τους αντιτιθέμενοι δρώντες προτάσσουν ολοένα και πιο διαφορετικά -μεταξύ τους- εδαφικά σχέδια.

Στη συνέχεια, θα περιγράψουμε την περίπτωση της διαχείρισης των απορριμμάτων, με επίκεντρο τη σύγκρουση στην Κερατέα (2004 - 2012), η οποία θα αποτελέσει την μελέτη περίπτωσης (Single Case Study) που αποτυπώνει την ανάλυσή μας. Στόχος μας είναι να αποτυπώσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά της επιχειρηματολογίας (λόγου) και της στρατηγικής των δρώντων υπεράσπισης και, εντέλει, να εξετάσουμε κατά πόσον ο λόγος και η στρατηγική παραπέμπουν και σε κάποιο είδος εδαφικού σχεδίου (territorial project). Οι πληροφορίες αυτές οδηγούν σε απάντηση στις υποθέσεις εργασίας (βλέπε κεφ. 1.5) και συγκεκριμένα ως προς την εξέλιξη τους μέσα στο χρόνο, κατά πόσον, δηλαδή, υπάρχει μια τάση σύμπλευσης των επιμέρους τοπικών δρώντων, όπως επίσης οδηγούν και σε μια συνολικότερη εικόνα για την εξέλιξη της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης κατά την περίοδο μελέτης.

Τέλος, με το πέρασμα από το ειδικό (ΧΥΤΑ / ΧΥΤΥ Κερατέας) στο γενικό (συγκρούσεις στην Αττική), θα διευρύνουμε την οπτική μας, ως αναγκαίο στάδιο συμπλήρωσης της ανάλυσης του λόγου. Στη συνέχεια, διερευνούμε την ενδεχόμενη ύπαρξη ενός κοινού εδαφικού σχεδίου των ΔΥΠ, περιγράφοντας το περίγραμμα των προτάσεων τους. Τέλος, συμπληρώνουμε τον προβληματισμό μας με την απάντηση στο βασικό ερώτημα των Πολιτικών Επιστημών «κατά πόσο οι υπό μελέτη φορείς συγκροτούν ένα ενιαίο κοινωνικό κίνημα με ενοποιημένο κοινωνικοπολιτικό πρόγραμμα» (κεφ. 1.5).

5.1 Η σημασία του λόγου στην υπεράσπιση του περιβάλλοντος: συγκλίσεις και αποκλίσεις

Με την όξυνση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και τη διάδοση των αξιών της βιώσιμης διαχείρισης, ο λόγος γύρω από το περιβάλλον πολλαπλασιάζεται χρόνο με το χρόνο και διευρύνονται οι πηγές που τον εκπέμπουν. Πρόκειται για λόγους που ξεκινούν από την καταστροφολογία ή τον κλιματοσκεπτικισμό, περνώντας μέσα από ένα ευρύ φάσμα στάσεων και θέσεων που υποδηλώνουν, μεταξύ άλλων, προϋπάρχουσες ιδεολογικές προσεγγίσεις και διαφοροποιήσεις (Maingueneau, 2002). Λόγοι που ξεκινούν από την πολεμική, την επιστημονική ουδετερότητα, τη μαχητική δέσμευση, τις τελεολογικές προσεγγίσεις, τον παιδαγωγικό τόνο ή το συμβολικό εξορκισμό και φτάνουν ως την άρνηση απόδειξης, την επιστημονική αμφισβήτηση, το σαρκαστικό χιούμορ, τις θεωρίες συνωμοσίας, τις ντετερμινιστικές προσεγγίσεις και το λεγόμενο «greenwashing». Πρόκειται για μια ολοένα και πιο διευρυμένη ποικιλία απόψεων και προσεγγίσεων που απαιτεί ανάλυση, αξιολόγηση, κατανόηση, ερμηνεία μέσω της ανάλυσης του λόγου γύρω από τα περιβαλλοντικά και οικολογικά θέματα, τα οποία, άλλωστε, αποτελούν τα επίδικα των τοπικών συγκρούσεων χρήσης, αλλά και τις γενικότερες προεκτάσεις τους. Εξάλλου, τα ζητήματα προς ανάλυση καλύπτουν σχεδόν όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, όπως: τις μεταφορές, τα τρόφιμα, τη γεωργία, τη βιομηχανία, την ενέργεια, την υγεία, τον τουρισμό, καθώς και τις νομικές και διοικητικές προεκτάσεις τους.

Ενώ ο θεσμικός λόγος σε παγκόσμιο, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο βρίθκει από διακηρύξεις και καλέσματα για την αντιμετώπιση της οικολογικής κρίσης, η κατάσταση συνεχίζει να είναι επείγουσα. Εξάλλου, όταν μεταφερόμαστε στις επιμέρους πολιτικές και στο τοπικό πλαίσιο, οι γενικές διακηρύξεις χάνουν το νόημα τους και ο λόγος αποκτά τα δικά του χαρακτηριστικά. Στην περίπτωση των τοπικών έργων, ο διαμορφωμένος από τις συνολικές περιβαλλοντικές προκλήσεις περιβαλλοντικός λόγος υιοθετείται με τρόπο που επιβεβαιώνει τη στάση και τις απόψεις του κάθε δρώντα στο επιμέρους ζήτημα, ενώ επιμέρους διαστάσεις τονίζονται ή αγνοούνται με βάση το στρατηγικό στόχο. Όμως, η διαδικασία δεν περιορίζεται στην εργαλειακή χρήση του περιβάλλοντος, αλλά, αντίθετα,

η ίδια η σύγκρουση επαναπροσδιορίζει τη στάση των δρώντων απέναντι στα ζητήματα που άπτονται της περιβαλλοντικής κρίσης (Μελέ, 2008). Η σύνθετη αυτή διαδικασία, συγκρότησης του λόγου υπεράσπισης του περιβάλλοντος θα αποτελέσει το επίκεντρο της ανάλυσής μας στη συνέχεια.

5.1.1 Βαθμός αποδοχής και αντίδρασης σε ένα σχέδιο

Στη θεματική και χωρική ανάλυση των συγκρούσεων αναδείχθηκε το ζήτημα της σχέσης χωρικού ζητήματος με το βαθμό αντίδρασης των πολιτών. Ο βαθμός αντίδρασης επηρεάζει άμεσα με τη σειρά του τόσο την στρατηγική και τακτική των δρώντων όσο και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της διεκδίκησης (λόγος και σχέδιο).

Κατά συνέπεια, πριν αναλυθεί ο ίδιος ο λόγος θα απαιτηθεί να αναλυθεί η στάση των δρώντων απέναντι στην εγκατάσταση ενός νέου έργου/ υποδομής, θα διερευνηθεί δηλαδή η σχέση του λόγου με την στάση των δρώντων απέναντι στο έργο και/ ή την πηγή μόλυνσης/ ρύπανσης.

Για να καταγράψει καλύτερα η αντίδραση σε κάποιο έργο – περιβαλλοντικό κίνδυνο θα πρέπει να αξιολογηθεί λαμβάνοντας υπόψη δύο άξονες.

α. Το βαθμό απόρριψης των έργων, δηλαδή αν πρόκειται για καθολική απόρριψη ή αποδοχή υπό όρους.

β. Αν η απόρριψη αφορά το έργο γενικά ή την χωροθέτηση του στην περιοχή.

Με βάση τον παραπάνω πίνακα καταλήγουμε σε τέσσερα σύνολα αντιθέσεων.

1. Ναι στη χωροθέτηση υπό όρους. Συνοδεύεται από αίτημα αιτιολόγησης της επιλογής, ώστε να γίνει αποδεκτή.

2. Ναι στο έργο αλλά αλλού. Αντίθεση στον τρόπο προώθησης του έργου και στη χωροθέτηση.

3. Αντίθεση επί της αρχής (πχ. «όχι στους δρόμους ταχείας κυκλοφορίας»)

4. Αντίθεση στη χωροθέτηση, βάσει συγκεκριμένων δεδομένων, που προτάσσονται (πχ. «όχι εδώ γιατί είναι Natura»).

Η μη ύπαρξη ισχυρής διαβούλευσης και η έλλειψη εμπιστοσύνης στη διοίκηση και στην πολιτεία γενικότερα, οδηγεί στην υπερεκπροσώπηση των μορφών, που αντιτίθενται στο έργο είτε γενικά, είτε λόγω διαδικασίας είτε λόγω της χωροθέτησης σε σχέση με αυτές που το αποδέχονται υπό όρους.

Στην πραγματικότητα οι λογικές αυτές συνυπάρχουν στις συγκρούσεις και διαμορφώνονται σταδιακά με την εξέλιξη μιας σύγκρουσης, για παράδειγμα η λογική όχι “εδώ αλλά αλλού”, που συνήθως σχετίζεται με τις αντιδράσεις NIMBY, μπορεί να συνδυαστεί με τη λογική υπεράσπισης μιας περιοχής, λόγω συγκεκριμένων δεδομένων, και κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης οι δρώντες να αναπτύξουν την αντίληψη ότι τελικά η όλη υποδομή, στην οποία αντιτίθενται είναι επιζήμια και άχρηστη στο κοινωνικό σύνολο.

Αναλυτικότερα:

1. Η αρχή της αποδοχής υπό όρους

Πρόκειται για τη λιγότερο συγκρουσιακή μορφή. Στο δείγμα μας δεν καταγράφεται πουθενά περίπτωση των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος αλλά αποτελεί πιο συχνό μέσο επιχειρηματολογίας των ΟΤΑ (Βουτσαδάκης, 2019). Βασικές τακτικές που συνοδεύουν αυτό τον στρατηγικό στόχο είναι ο έλεγχος νομιμότητας, το αίτημα για ανταποδοτικά οφέλη και η έκκληση για την ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα περίπτωσης, όπου αποδοχή οχλούσας δραστηριότητας γίνεται με οικονομικά ανταποδοτικά οφέλη είναι ο δήμος Φυλής (Μπιζάς, 2015). Όμως στην περίπτωση της υπεράσπισης του περιβάλλοντος, τα ανταποδοτικά οφέλη, που σχετίζονται με την υπεράσπιση της ποιότητας ζωής, αφορούν έργα ανάπλασης και αναβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος (πχ. ανάπτυξη χώρων πρασίνου) (Portnet, 2021).

2. Οι αντιδράσεις NIMBY

Πρόκειται για τον πιο συνηθισμένο τύπο σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Charlier, 1999). Λόγω της έκτασης και της σημασίας αυτού του τύπου θα περιοριστούμε αρχικά στην περιγραφή των χαρακτηριστικών του και θα επεκταθούμε σε ερμηνεία του φαινομένου σε επόμενη παράγραφο.

Ο όρος Not In My BackYard που μπορεί να αποδοθεί ως “Όχι στο Κατώφλι μου” ή κυριολεκτικά ‘όχι στην πίσω αυλή μου’ αφορά στις αντιδράσεις σε χρήσεις γης που χαρακτηρίζονται ως LULU (Locally Unwanted Land Uses) δηλαδή Τοπικά Ανεπιθύμητες Χρήσεις Γης.

Έτσι, ενώ θεωρητικά όλα τα έργα μπορούν να οδηγήσουν οιονεί σε αντιδράσεις NIMBY, όμως η θεματική ανάλυση απέδειξε ότι η συχνότητα είναι μεγαλύτερη για έργα που θεωρούνται πιο επιζήμια και είναι λιγότερο αποδεκτά.

- Αντιδράσεις που αφορούν τη διαχείριση των στερεών αποβλήτων
- Αντιδράσεις για τα κέντρα επεξεργασίας λημμάτων
- Αντιδράσεις για τα επικίνδυνα απόβλητα

Οι συγκεκριμένες αντιδράσεις μπορεί να οδηγήσουν σε συγκρούσεις μεταξύ περιοχών, όπου ανταγωνίζονται, για να μην αποτελέσουν υποδοχείς της ίδιας πηγής ρύπανσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η σύγκρουση για τα λήμματα, που καταγράφεται στον τοπικό τύπο του Πειραιά ενάντια στις περιοχές που έχουν χωροθετηθεί Κέντρο Επεξεργασίας Λυμάτων (ΚΕΛ) στην Ανατολική Αττική (Παλαιά Φώκαια και Αρτέμιδα/ Πλατύ Χωράφι), οι οποίες κρίνονται ως ωφελιμιστικές και ανεύθυνες και θα οδηγήσουν στην περαιτέρω επιβάρυνση της Ψυττάλειας (e-rolī, 2013).

Ενδιαφέρον προκαλεί η αντιστρόφως ανάλογη σχέση κοινωνικής αντίδρασης και κλίμακας του έργου. Έτσι για το ζήτημα της διαχείρισης των αποβλήτων, οι αντιδράσεις είναι μεγαλύτερες για τις μεσαίες μονάδες της Αν. Αττικής (Κερατέα και Γραμματικό) παρά για τις τεραστίων διαστάσεων της Δυτικής, γεγονός που δείχνει ότι άλλοι παράγοντες (κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικοί) επηρεάζουν την έκταση που θα λάβει μια σύγκρουση.

Κατά τον ίδιο τρόπο, ο ορισμός των αντιδράσεων NIMBY από τους διαμορφωτές χωροταξικών παρεμβάσεων είναι έντονα αρνητικός, αν και αναγνωρίζεται σε επίπεδο εδαφικής διακυβέρνησης ότι είναι προϊόν παρεμβάσεων, που στερούνται επαρκούς διαβούλευσης με τις τοπικές κοινωνίες. Οπότε αρχικά αποτελεί την αντίδραση των περιοίκων, κινητοποιούμενη από τα δικά τους συμφέροντα που θίγονται και αφορούν την ποιότητα ζωής τους και την καθημερινότητα τους.

Το αίσθημα της εγγύτητας δεν ορίζεται μόνο με ποσοτικούς όρους αλλά και από ένα γενικότερο αίσθημα του “ανήκειν” (Mormont, 2005). Σπάνια μια οργάνωση θα περιοριστεί σε μια αντιμετώπιση NIMBY ακριβώς γιατί η απλή αιτιολόγηση “δεν ‘τό’ θέλουμε εδώ” κρίνεται από την κοινή γνώμη ως συμφεροντολογική στάση και δεν αρκεί για τη νομιμοποίηση της κινητοποίησης.

3. Αντιδράσεις στη χωροθέτηση λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών μιας περιοχής

Για να αιτιολογήσουν τις αντιδράσεις τους οι οργανώσεις, υιοθετούν την αρχή της εξαίρεσης με στόχο να αποδείξουν, ότι κάποια επιλογή είναι εσφαλμένη και επιζήμια, καθώς χωροθετείται σε ζώνη που απαιτεί υπεράσπιση⁴⁵. Πολύ συχνά η αντίδραση επιδιώκει να συμβαδίζει με την νομοθεσία, ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθούν τα όποια νομικά ερείσματα κατά του έργου. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά εκτός από τα περιβαλλοντικά είτε τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά (αρχαία ή νεότερα μνημεία), αφορούν επίσης και ζητήματα υγείας ή φέρουσας ικανότητας μιας περιοχής. Οι εξαιρέσεις αυτές μπορεί να είναι αδιαμφισβήτητες, όπως για παράδειγμα η προστασία ενός μνημείου μεγάλου κύρους (πχ. Ακρόπολη), ή εξαιρέσεις που αποτελούν σημείο αντιπαράθεσης, για παράδειγμα μια προστατευόμενη περιοχή, ιδιαίτερα αν δεν έχει οριοθετηθεί και δεν πρόκειται για περιοχή εντός της ζώνης απόλυτης προστασίας.

⁴⁵ Στο γαλλικό λεξιλόγιο την ίδια εποχή αναπτύσσεται ο όρος ZAD (zone à défendre) και zadiste/zadisme. (<https://www.lefigaro.fr/actualite-france/2015/02/07/01016-20150207ARTFIG00061-comment-le-mot-zadiste-s-est-integre-dans-le-langage-courant.php>).

Οι συγκυριακές αντιθέσεις, που έχουν ανακαλυφθεί εκ των υστέρων για να αιτιολογήσουν μια αντίδραση, ακόμα και αν προϋπήρχαν, ο ιδιαίτερος χαρακτήρας τους δηλαδή αποτελεί μια κοινωνική κατασκευή εκ των υστέρων, όπως για παράδειγμα ορισμένα τοπικά μνημεία ή κάποια με λιγότερο εμφανή περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά. Όσον αφορά στα μνημεία, οι αντιθέσεις βασίζονται στο πραγματικό γεγονός της διάχυτης αρχαιολογικής και ιστορικής κληρονομιάς, που υπάρχει στην Αττική και είναι συχνά άγνωστη, ενώ τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά προκύπτουν από την ελλιπή οριοθέτηση των προστατευόμενων περιοχών αλλά και από το αδιαμφισβήτητο γεγονός, ότι το φυσικό περιβάλλον είναι διάχυτο και η προστασία του είναι επί της αρχής απαραίτητη παντού. Επομένως κάθε φυσικό περιβάλλον μπορεί να αξιολογηθεί ότι διαθέτει κάποια χαρακτηριστικά που το κάνουν ιδιαίτερο.

Σχετικά με τα ζητήματα υγείας και υψηλής συγκέντρωσης δραστηριοτήτων που επιβαρύνουν την ποιότητα ζωής, είναι πιο δύσκολο να αξιολογηθούν σε αυτή την κατηγορία. Πρέπει να επισημανθεί, ότι η αιτιολόγηση της ιδιαιτερότητας που χρησιμοποιείται δεν έχει σχέση με τη αιτιολόγηση της σπάνης, η οποία είναι απόλυτα αποδεκτή και από τη νομοθεσία και από το δημόσιο διάλογο, αλλά αφορά στο επιχείρημα της “φέρουσας ικανότητας” μιας περιοχής, για την οποία ωστόσο δεν υπάρχει ανάλογα αναπτυγμένο νομοθετικό πλαίσιο προστασίας. Στις περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται για φυσικές περιοχές ή μνημεία που δεν χαρακτηρίζονται ως εξαιρετικά, παρά μόνο μετά την έναρξη της σύγκρουσης, αλλά που μπορεί να εμπίπτουν (ή όχι) σε κάποιο καθεστώς προστασίας (πχ. Αρχαιολογικός χώρος λόφου στην Κερατέα).

4. Αντιθέσεις στον τρόπο λήψης απόφασης

Αποτελεί μια πολύ συνηθισμένη αιτία που διασταυρώνεται εύκολα με τις υπόλοιπες. Σύμφωνα με την οδηγία 2001/42/ΕΚ για έργα μεγάλου ή μεσαίου μεγέθους είναι απαραίτητο να υπάρχει διαβούλευση με το κοινό. Οι διαδικασίες διαβούλευσης όμως στο

εθνικό δίκαιο είναι από ελλιπείς έως ανύπαρκτες και συνήθως περιορίζονται, σε αναρτήσεις πολυσέλιδων προγραμμάτων στις ιστοσελίδες των φορέων υλοποίησης (WWF, 2016).

Η επιχειρηματολογία αξιοποιεί την αρχή της συμμετοχικής δημοκρατίας και τις διεθνείς δεσμεύσεις για την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία (σύμβαση του Aarhus⁴⁶), καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις τα έργα αγνοούν πλήρως τέτοιες αρχές. Συνήθως η επιχειρηματολογία επεκτείνεται στην διαμόρφωση εναλλακτικών σχεδίων με τη μορφή αντιπρότασης μέσω μιας διαδικασίας εκλογίκευσης της αντίδρασης και διαμόρφωσης ενός «εδαφικού σχεδίου». Τα εναλλακτικά σχέδια θέτουν σε αμφισβήτηση είτε τη χωροθέτηση είτε τη ίδια τη φύση της παρέμβασης. Μια πρακτική που έχει σαν στόχο να προσδώσει χαρακτήρα προοδευτικό στις αντιδράσεις που μπορεί ως τότε να έμοιαζαν αντιδραστικές. Το κατά πόσον οι προτάσεις έχουν τεχνική αρτιότητα, εξαρτάται από τις δυνατότητες των κινημάτων να έχουν πρόσβαση σε τεχνικό ή επιστημονικό δυναμικό. Συνήθως οι αντιπροτάσεις προέρχονται, είτε από τις μεγάλες ΜΚΟ που έχουν μεγαλύτερη τεχνοκρατική επάρκεια, είτε σε εθελοντική βάση από ειδικούς. Σε ορισμένες περιπτώσεις δημιουργούνται ακόμα και τεχνικές-επιστημονικές ομάδες που επεξεργάζονται τέτοιου είδους προτάσεις ενώ εξαιρετικά σπάνια (όταν εμπλέκονται και ΟΤΑ) μπορεί η αντιπρόταση να ανατεθεί σε τεχνικά γραφεία ή υπάρχει στήριξη από πανεπιστημιακούς ή από πανεπιστημιακές ερευνητικές μονάδες. Στην τελευταία κατηγορία και ανάλογα με την χρονική διάρκεια και την έκταση που παίρνουν τα κινήματα υπάρχουν πληθώρα παράδειγμα των αντι-μελετών, που προέρχονται από τις ομάδες που αντιδρούν σε έργα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι διεκδικήσεις για την προστασία των φυσικών ρεμάτων στην Αττική, κυρίως εντός και εκτός πολεοδομικού συγκροτήματος (ΡεμΑττική),

⁴⁶Σύμβαση που υπογράφηκε το 1998, τέθηκε σε ισχύ το 2001 και έχει σα στόχο την εξασφάλιση της πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία στους πολίτες.

οι οποίες οδήγησαν τις περιβαλλοντικές κινήσεις να δημιουργήσουν ένα θεματικό περιφερειακό⁴⁷ συντονισμό σχετικά με τα αντιπλημμυρικά έργα στην Αττική, προχωρώντας σε σχετικές μελέτες για το σύνολο του περιφερειακού σχεδιασμού. Αντίστοιχα, στα ζητήματα προστασίας της βιοποικιλότητας υπήρξαν εξειδικευμένες περιβαλλοντικές ΜΚΟ που προχώρησαν σε αντιπροτάσεις και ακόμη και σε προγράμματα εναλλακτικής διαχείρισης των περιοχών, όπως συνέβη στην περίπτωση του υγροτόπου στη Βραυρώνα. Εκεί, έπειτα από την αντίδραση στα αντιπλημμυρικά έργα, η ΕΟΕ προχώρησε σε προγράμματα περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης, τα οποία οδήγησαν σε σταθερή συνεργασία με την Πολιτεία, επεκτείνοντας το πρόγραμμα και σε άλλες περιοχές στην Αττική (Πάρκο Τρίτση). Άλλο ένα παράδειγμα είναι η αξιοποίηση τεχνικών επιστημόνων για την καταγραφή της ρύπανσης (Ασωπός, 2009) και η δημιουργία ad hoc ομάδων ανάλυσης και κριτικής στις Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, με τη συμμετοχή Νομικών, τεχνικών και άλλων ειδικών εθελοντών, όπως στην περίπτωση του μεγάλου ρέματος της Ραφήνας και με την αξιοποίηση της εμπειρίας των μελών του συλλόγου «*Νηρηίδες*» για την τεκμηρίωση της προσφυγής στα διοικητικά δικαστήρια ενάντια στη ΜΠΕ των αντιπλημμυρικών έργων, αλλά και άλλων έργων στην περιοχή (π.χ. Τεχνητό νησί στο λιμάνι της Ραφήνας⁴⁸).

5. Αντίδραση «επί της αρχής»

Αφορά κυρίως στις μεγάλες περιβαλλοντικές ή οικολογικές οργανώσεις, οπότε πρόκειται για παρεμβάσεις, που θεωρούνται μη βιώσιμες και αποτελούν συχνά τις πιο ριζοσπαστικές όλων των αντιδράσεων, καθώς παραπέμπουν σε εξ ορισμού αντίθετα εδαφικά σχέδια.

⁴⁷ Το ίδιο ισχύει για τη διαχείριση των αποβλήτων (ΠΡΩΣΥΝΑΤ) και σε πανελλαδικό επίπεδο για τις αντιδράσεις για την ενέργεια τα τελευταία χρόνια (2018, εξορύξεις υδρογονανθράκων και 2020, ενάντια στα αιολικά).

⁴⁸ <http://courses.arch.ntua.gr//111446.html>

Οι αντιδράσεις σχετίζονται με την αμφισβήτηση του αναπτυξιακού μοντέλου γενικότερα (κεφ. 2.2) και τις μεταβιομηχανικές προσεγγίσεις (Cohen, 2006). Η αντίθεση αφορά είτε συγκεκριμένες λογικές της ανάπτυξης ή σε όλη την έννοια της ανάπτυξης. Είναι σύνηθες όταν προκύπτει μια σύγκρουση, να επανέρχεται σε ένα μεγαλύτερο περιφερειακό ή ακόμα και εθνικό επίπεδο, όταν ο ίδιος τύπος χωροταξικής παρέμβασης επανεμφανίζεται σε άλλο χώρο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αντίδραση στην επέκταση των αυτοκινητόδρομων, μια σύγκρουση που στην ανατολική Αττική εμφανίζεται με μεγαλύτερη ένταση πριν την περίοδο που καταγράφεται (κατασκευή Αττικής Οδού και σχεδιασμοί για περιφερειακές Υμηττού κλπ.)(2001-2003) και οδηγεί σε μια κατασταλαγμένη προβληματική, που γνωρίζει μικρή υποστήριξη στις τοπικές κοινωνίες και μεγαλύτερη στον οικολογικό και κινηματικό “γαλαξία” οργανώσεων. Η αντίδραση επί της αρχής επιτρέπει την ανάπτυξη και νέων θεματικών πιο απομακρυσμένων από τις αρχικές θεματικές του οικολογικού κινήματος, όπως η αντίθεση στο “Αττικό Ζωολογικό Πάρκο” και το κίνημα ενάντια στην αιχμαλωσία των κητωδών από μέρους του φιλοζωικού κινήματος (ΠΟΦΥΖΩ) και εξειδικευμένων οργανώσεων (Πέλαγος). Σε άλλες περιπτώσεις πάλι η αντίδραση επί της αρχής, μπορεί να έρθει σε αντιπαράθεση με τμήμα του οικολογικού κινήματος, όπως συμβαίνει με την αντίθεση σε μια σειρά “πράσινες επενδύσεις” όπως είναι οι εγκαταστάσεις ΑΠΕ (φωτοβολταϊκά και ανεμογεννήτριες). Αντίστοιχα στις περιπτώσεις διαχείρισης των απορριμμάτων η αντίδραση επί της αρχής στους ΧΥΤΑ θα γνωρίσει μεγαλύτερη διάδοση σε τμήμα των κινημάτων, που αρχικά είχαν χαρακτήρα NIMBY, παρά στις οικολογικές οργανώσεις, καθώς θα προσφέρει την απαραίτητη επιχειρηματολογία για την αντίθεση σε ένα έργο. Δηλαδή μια αιτιολόγηση που δεν περιορίζεται στην αντίθεση στη χωροθέτηση, η οποία ακόμα και όταν προβάλλει τη μοναδικότητα του χώρου-υπόβαθρου, παραμένει στα μάτια της κοινής γνώμης ως επιχείρημα που υποκρύπτει τοπικό συμφέρον, αλλά που βασίζεται σε μια πιο συνολική προσέγγιση του ζητήματος. Σε περιπτώσεις όπως στην Κερατέα, όπου η αντίδραση είχε καθολική αποδοχή και από τον ίδιο το δήμο,

η λογική της συνολικής αντίθεσης οδηγεί σε πιλοτικά προγράμματα ανακύκλωσης και τοπικής διαχείρισης απορριμμάτων ώστε να προβληθεί η λογική της αντιπρότασης για τη διαχείριση των αποβλήτων, περνώντας από τη θεωρία στην πράξη.

Εν κατακλείδι, η εξέλιξη των συγκρούσεων ακολουθεί ένα συνηθισμένο μοτίβο που έχει τα ακόλουθα διαδοχικά στάδια με τα εξής χαρακτηριστικά.

1. η σταδιακή δόμηση της κίνησης διαμαρτυρίας που οδηγεί τους ίδιους του δρώντες στην βαθύτερη γνώση του ζητήματος και των τεχνικών λεπτομερειών του έργου, στο οποίο οφείλεται η σύγκρουση.
2. η ανάπτυξη στους κόλπους των δρώντων είτε συμμετοχικών διαδικασιών, (grassroots) είτε και δυναμικών δράσεων / μορφών κινητοποίησης.

Ο τρόπος που λειτουργεί η εδαφική διακυβέρνηση επηρεάζει καθοριστικά την εξέλιξη της σύγκρουσης και συνήθως μπορεί να χαρακτηριστεί είτε ως :

1. συγκρουσιακή, που καταλήγει είτε στην εγκατάλειψη ενός έργου/ μιας πηγής ρύπανσης, είτε στην υλοποίησή της χωρίς ουσιαστικές αλλαγές ή
2. διαβουλευτική, που καταλήγει σε μια μορφή συμβιβασμού ο οποίος μπορεί να εμπεριέχει ανταποδοτικά οφέλη και τροποποίηση έργου, που σε γενικές γραμμές οδηγεί στη μερική ικανοποίηση των αιτημάτων των εμπλεκομένων (Cadoret, 2011).

Πολλές από τις στάσεις μερικής ή υπό όρους αποδοχής αναπτύσσονται συχνότερα σε περιβάλλοντα που ευνοούν τη 2η περίπτωση (διαβούλευση), ενώ στην περίπτωση της Ελλάδας και της Αττικής είναι συνηθέστερη η 1η περίπτωση εξέλιξης των αντιδικιών σε συγκρούσεις.

5.1.2 Η επίδραση του χώρου- υπόβαθρου στη συγκρότηση του λόγου υπεράσπισης

Όπως αναφέρθηκε ήδη, οι παρατηρήσεις μας δείχνουν ότι οι χώροι δεν έχουν όλοι την ίδια προδιάθεση να εκδηλώσουν περιβαλλοντικές συγκρούσεις. Η εκδήλωση αυτή απαιτεί συνήθως την παρουσία μιας σειράς παραγόντων σχετικών όχι μόνο με τη φύση του επίδικου έργου / πηγής όχλησης που προκαλεί τη σύγκρουση, αλλά και με τη φύση του περιβάλλοντος που σχετίζεται (Gumuchian, 1994). Αυτοί οι παράγοντες, παρόλο που μπορεί να φαίνονται πολύπλοκοι, μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δυο κατηγορίες εύκολα διακριτές, δηλαδή στους κοινωνικό - οικονομικούς και τους οικολογικούς παράγοντες. Αυτός ο διαχωρισμός φύσης – κουλτούρας μάς επιτρέπει να παρουσιάσουμε μια τυπολογία χώρων – διακυβεύματος της περιβαλλοντικής συγκρουσιακότητας, καθώς και την επίδρασή τους στις αναπαραστάσεις των δρώντων.

Αναλυτικότερα:

1. Τα φυσικά χαρακτηριστικά των εδαφών σύγκρουσης.

Πρόκειται είτε για τη διατάραξη ενός τοπίου ή οικοσυστήματος που κρίνεται περισσότερο ή λιγότερο «φυσικό ή παρθένο» (ενδογενή κριτήρια), είτε για τη φύση της ίδιας της παρέμβασης που κρίνεται οχλούσα ή ρυπογόνα (εξωγενή). Τα ενδογενή ή εξωγενή κριτήρια συνυπάρχουν και το καθένα κυριαρχεί ανάλογα με την περίπτωση. Δηλαδή, σε ένα παρθένο οικοσύστημα, όσο μικρής όχλησης και να είναι η εξωγενής παρέμβαση, πάντα θα κρίνεται ρυπογόνα και / ή οχλούσα και, αντίστοιχα, μια ιδιαίτερα ρυπογόνα δραστηριότητα θα μπορεί να οδηγήσει σε σύγκρουση, ακόμα και στα πιο υποβαθμισμένα περιβάλλοντα.

Επομένως, όσον αφορά στα ενδογενή χαρακτηριστικά, έχουμε να κάνουμε με περιπτώσεις που αφορούν μια φυσική κληρονομιά, η οποία συνήθως πλαισιώνεται και από κάποιου είδους καθεστώς προστασίας που χαρακτηρίζει όχι μόνο το βαθμό προστασίας, αλλά και το είδος του προστατευταίου περιβάλλοντος (ένας Εθνικός Δρυμός, ένας υγρότοπος, ένα αγροτικό τοπίο).

Στην προκειμένη περίπτωση, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τρεις κατηγορίες προστατευταίων περιβαλλόντων: (α) τα χερσαία δασικά οικοσυστήματα (κυρίως -έως αποκλειστικά- ορεινούς όγκους), (β) τους υγροτόπους και (γ) τον αιγιαλό.

2. Τα κοινωνικο - οικονομικά χαρακτηριστικά.

Κατά κανόνα, οι ανησυχίες μπορούν να εκδηλωθούν για θεματικές κατανοητές και πιο εύκολα «εντοπίσιμες», όπως οι εμφανείς πηγές ρύπανσης. Σε αντίθεση, τα μεγάλα οικολογικά ζητήματα, όπως η κλιματική κρίση, απειλές που δεν κρίνονται μόνο για τις επιπτώσεις τους στο περιβάλλον αλλά και για τις πιθανές κοινωνικο - οικονομικές τους προεκτάσεις, κινητοποιούν συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων που θίγονται, και συγκεκριμένα:

- όσον αφορά στις αντιδράσεις κατόχων γης, η πιθανότητα αρνητικής επιρροής του έργου έχει να κάνει με την αγοραστική δύναμη του οικοπέδου / αγροτεμαχίου, ειδικά, δε, για τους αγρότες / κτηνοτρόφους / ψαράδες με τις επιπτώσεις στην παραγωγή τους.

- όσον αφορά στους ρύπους, οι αντιδράσεις επικεντρώνονται στις πιθανές επιπτώσεις στην ποιότητα ζωής και στο κοινωνικό κεφάλαιο της περιοχής.

5.1.3 Οι πολιτικοκοινωνικοί παράγοντες: επίδραση της εξέλιξης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας στο λόγο και στο εδαφικό σχέδιο των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος

Πέρα από τα στοιχεία που επηρεάζουν τους δρώντες ώστε να πρωταγωνιστήσουν στην εκδήλωση των συγκρούσεων και τη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών τους, ορισμένες διαδικασίες που παρατηρούνται έντονα στην περιβαλλοντική διακυβέρνηση την περίοδο μελέτης, δηλαδή τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του 2000 και όλη τη δεκαετία του 2010, επηρεάζουν καθοριστικά –ως εξωγενείς παράγοντες- τη συγκρότηση της ιδεολογίας των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος.

Πρόκειται για τις ακόλουθες, φαινομενικά αντικρουόμενες, διαδικασίες:

- Οπισθοχώρηση περιβαλλοντικής νομοθεσίας (βλέπε κεφ. 4.1) και περιστατικά υ-φαρπαγής της γης (Σκουριές, αναγκαστικές απαλλοτριώσεις για έργα διαχείρισης αποβλήτων κ.ο.κ.).
- Εξευρωπαϊσμός πολιτικών και διεύρυνση της πράσινης οικονομίας.

Σχετικά με την πρώτη κατηγορία, μια σειρά νομοθετικών παρεμβάσεων οδηγούν στη χα-λάρωση του νομοθετικού πλαισίου που σχετίζεται με την περιβαλλοντική προστασία με κυριότερα: (α) η δρομολόγηση ιδιωτικοποίησης των βασικότερων εταιρειών συλλογικών / δημόσιων αγαθών (π.χ. παροχής νερού), (β) ένα νέο κύμα νομιμοποίησης του συνό-λου των αυθαίρετων κατασκευών που βρίσκονται εκτός σχεδίου πόλεως (ν. 4178/2013), (γ) μια σειρά νόμων και νομοθετικών πράξεων που κάνουν ευκολότερη την κατασκευή έργων «κατ' εξαίρεση» (WWF, 2014), (δ) η διαιώνιση των αυθαιρεσιών των επιχειρηματικών (βιομηχανικών, βιοτεχνικών, αγροτοκτηνοτροφικών, εξορυκτικών) δραστηριοτήτων με την ανοχή της διοίκησης (Μποσδογιάννη και συν., 2016), (ε) μια σειρά νόμων που έχουν ως στόχο, με την αιτιολογία της ανάγκης για επίσπευση των δια-δικασιών και τη μείωση της γραφειοκρατίας, αφενός να περιοριστεί η δυνατότητα αντιρ-ρήσεων για ένα έργο από τους πολίτες ή από συλλογικότητες προς τους δημόσιους φο-ρείς και την Τοπική Αυτοδιοίκηση⁴⁹ (στην οποία μπορούν να διαμαρτυρηθούν / καταγ-γείλουν ένα έργο που ανήκει σε ιδιωτική επιχείρηση στον ένα μήνα από την έγκρισή του) κι αφετέρου να προωθήσουν μια σειρά κατ' εξαίρεση χωροταξικών και πολεοδομικών σχεδίων ανάπτυξης «στρατηγικών επενδύσεων», (στ) ένα σχέδιο πώλησης εκτεταμένων εκτάσεων των ακινήτων του δημοσίου.

⁴⁹ Ο πρώτος Νόμος τέτοιου χαρακτήρα της περιόδου ανάλυσης (2007 – 2014) ήταν εκείνος για τις «στρατη-γικές επενδύσεις» του 2010, γνωστός για τις «fast-trak» επενδύσεις (ν. 3985/2011). Αντίστοιχοι ήταν και οι περιβαλλοντικοί και αναπτυξιακοί Νόμοι που τον ακολούθησαν (π.χ. ν. 4269/2014, ν. 4280/2014, ν. 4262/2014). Στη συνέχεια, νέοι Νόμοι επέκτειναν αυτή τη λογική σε όλους τους τομείς και σε όλα τα είδη αδειοδοτήσεων (εκθέσεις στο, WWF).

Το πρώτο κύμα τροποποιήσεων των πολεοδομικών, χωροταξικών και περιβαλλοντικών κανόνων έγινε με τον εφαρμοστικό Νόμο που ψηφίστηκε τον Ιούλη 2011 (ν. 3894/2010)⁵⁰, Νόμος που, μεταξύ άλλων, διευκολύνει την κατάληψη και χρήση των δημόσιων εκτάσεων χωρίς να πωληθούν και σχεδόν δίχως πολεοδομικούς, περιβαλλοντικούς και χωροταξικούς περιορισμούς⁵¹.

Οι συνθήκες σταδιακά γίνονται ολοένα και πιο συγκρουσιακές στο κοινωνικό αλλά και στο περιβαλλοντικό επίπεδο (Velegrakis & Frezouli, 2016). Η ελληνική κοινωνία βρίσκεται σε μετασχηματισμό σε πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο (Χατζημιχάλης, 2014). Επιπλέον, μια σειρά από κατακτήσεις σχετικά με την περιβαλλοντική προστασία παύουν να αποτελούν προτεραιότητα στο όνομα της οικονομικής ανάπτυξης με κάθε μέσο και της προώθησης των επενδύσεων.

Οι ριζικές αυτές αλλαγές οδηγούν σε παράλληλο μετασχηματισμό των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος σε τοπικό και εθνικό επίπεδο και σε ανάδειξη νέων στρατηγικών, λόγου και εδαφικού σχεδίου καθ' όλη τη δεκαετία του 2010.

Το δεύτερο βασικό στοιχείο διαμόρφωσης των εθνικών πολιτικών κατά την περίοδο που μελετάμε (2005 - 2014) ήταν η επιτάχυνση της ενσωμάτωσης των περιβαλλοντικών πολιτικών της ΕΕ στο ελληνικό Δίκαιο μέσω της διαδικασίας του εξευρωπαϊσμού.

⁵⁰ Έως σήμερα (2023), έχει ψηφιστεί μια σειρά Νόμων με στόχο την επιτάχυνση των διαδικασιών αδειοδότησης.

⁵¹ Η περίοδος των μνημονίων χαρακτηρίζεται από διακυμάνσεις που δεν αναιρούν τις γενικότερες τάσεις. Η περίοδος διακυβέρνησης του ΣΥΡΙΖΑ (2015 - 2019) χαρακτηρίζεται από την επιβράδυνση και τη μερική αντιστροφή της διαδικασίας απορρύθμισης της περιβαλλοντικής Νομοθεσίας (για παράδειγμα ο ν. 4447/2016 που αποτελεί αναθεώρηση του ν. 4269/2014, η επέκταση των θαλάσσιων Natura, η προώθηση των δασικών χαρτών κ.ο.κ.), χωρίς, όμως, να υπάρξει ανάλογη ανατροπή των υλοποιούμενων πολιτικών (συνέχιση ωρίμανσης ειδικών επενδυτικών σχεδίων, ρυθμίσεις αποχαρακτηρισμού δασικών περιοχών κ.τ.λ.). Αντίθετα, τα τελευταία έτη μια σειρά νομοθετημάτων, με κυριότερο το ν. 4685/2014, επιταχύνει τη διαδικασία απορρύθμισης της περιβαλλοντικής Νομοθεσίας προς όφελος των επενδύσεων. Σε σχέση με την πώληση δημοσίων εκτάσεων, εξάλλου, θα ακολουθήσουν πολλά νομοθετήματα, καθώς και η δημιουργία του *Υπερταμείου* (ΕΕ – ΣΥΠ) το 2016.

Ο τομέας του περιβάλλοντος είναι συντρέχουσα αρμοδιότητα της ΕΕ και αντιπροσωπεύει ένα πεδίο πολιτικής με υψηλό βαθμό ολοκλήρωσης σε ευρωπαϊκό επίπεδο (Γιαννακούρου, 2009), σε αντίθεση με την Ελλάδα και την χρόνια καθυστέρηση εισαγωγής πολιτικών περιβάλλοντος (WWF, 2016). Κατά την περίοδο μελέτης θα ανοίξει έντονος διάλογος για την ενσωμάτωση πολιτικών, διάλογος που θα συνδυαστεί με τις πολιτικές εξορθολογισμού της διοίκησης, αλλά και με τη γενικότερη παραγωγή πολιτικών προστασίας της ΕΕ, με κυριότερες τις πολιτικές για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης και την κυκλική οικονομία.

Επιπρόσθετα, η σημαντική υστέρηση της Ελλάδας στην υλοποίηση πολιτικών προστασίας του περιβάλλοντος θα οδηγήσει σε μια σειρά από καταδικαστικές αποφάσεις στα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια ή σε προειδοποιητικές επιστολές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, όπως επίσης και στην επιβολή των πρώτων προστίμων στο κράτος από μέρους της ΕΕ (WWF, 2015) [βλέπε κεφ. 6.4].

5.2 Θεματική και τοπική ανάλυση του λόγου: Η περίπτωση της διαχείρισης των Στερεών Αποβλήτων και η Κερατέα

Ο λόγος που αναπτύσσουν οι δρώντες υπεράσπισης του περιβάλλοντος διαφοροποιείται ανάλογα με τον τύπο, τη θεματολογία και τα ειδικά χαρακτηριστικά του χώρου υποβάθρου. Στη συνέχεια, θα αναπτύξουμε σε βάθος την περίπτωση της Κερατέας και το ζήτημα της διαχείρισης των αποβλήτων με τρόπο, ώστε (α) να γίνει φανερή η διαδικασία εκδήλωσης και εξέλιξης του λόγου υπεράσπισης, (β) να περιγραφούν τα χαρακτηριστικά των δρώντων, (γ) να γίνει σύνδεσή τους με το γενικό πλαίσιο και (δ) να αναδειχθεί η ανάπτυξη διαφοροποιημένων προσεγγίσεων.

Η σύγκρουση της Κερατέας -σύμφωνα με την τυπολογία που ακολουθούμε- μπορεί να οριστεί ως μεσο- σύγκρουση, λαμβάνοντας υπόψη την ένταση, το πλήθος των εμπλεκόμενων φορέων και την έκταση που κάλυψε, δεδομένου ότι πρόκειται για εγκατάσταση

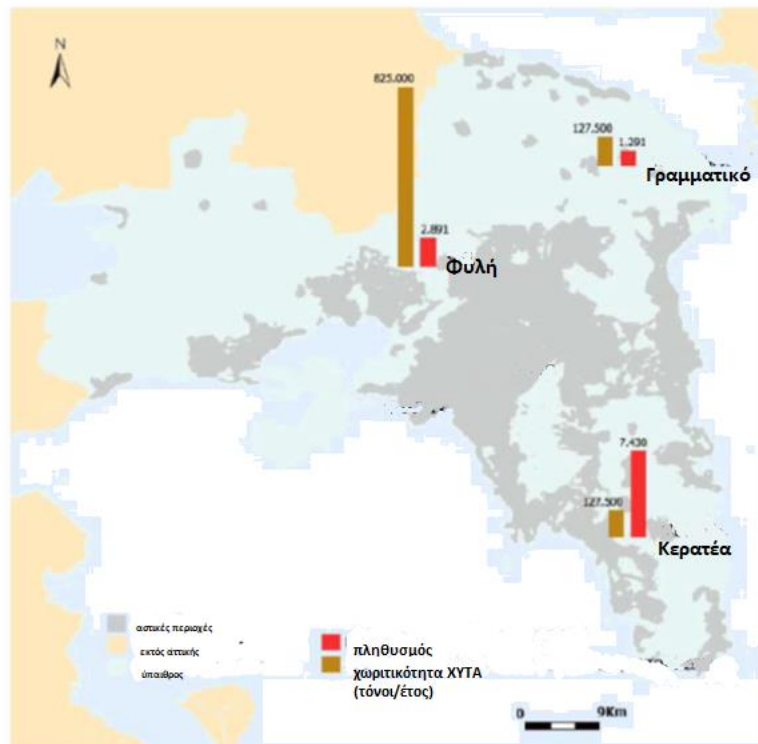
στο πλαίσιο του περιφερειακού σχεδιασμού, αλλά και επειδή κινητοποίησε εντέλει δρώ- ντες από όλη την Αττική. Το μεγαλύτερο διάστημα, όμως, υπήρξε μικροσύγκρουση, γιατί ο πληθυσμός που αρχικά αφορούσε -και αντιτάχθηκε- είναι μόνο εκείνος του (καποδι- στριακού) Δήμου Κερατέας (Koloouris, 2015).

Πρόκειται για ένα οικισμό μεσαίου μεγέθους, καθώς η πόλη της Κερατέας κατοικούνταν από περίπου 14.000 κατοίκους το 2011 και 7.000 κατοίκους στην αρχή της σύγκρουσης στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Και έτσι ακριβώς εξελίχθηκε μέχρι το 2010, ωστόσο η σύγκρουση πήρε μια εθνική διάσταση για περίπου τέσσερις μήνες. Το Δεκέμβριο του 2010 η αντίσταση του πληθυσμού και η αντίδραση των αστυνομικών δυνάμεων οδήγη- σαν στην κατάληψη του χώρου και τον αποκλεισμό της Εθνικής Οδού που συνδέει την Αθήνα με το λιμάνι του Λαυρίου. Η ταραχή διήρκεσε 128 ημέρες, από τις 10 Δεκεμβρίου 2010 έως τις 18 Απριλίου 2011, όταν οι αστυνομικές δυνάμεις αποσύρθηκαν μετά από «ανακωχή» της τοπικής πρωτοβουλίας με το κράτος.

5.2.1 Διαχείριση των αποβλήτων και το έργο

Το πρόβλημα της διαχείρισης αποβλήτων είναι έντονο καθ' όλη τη μεταπολιτευτική πε- ρίοδο (βλέπε κεφ. 6.2) στην Αττική. Ιδιαίτερα στην περιοχή των Μεσογείων, όπου δεν υπήρχε κέντρο συλλογής αποβλήτων ήδη από το 1977, μετά το κλείσιμο του Χώρου Ανε- ξέλεγκτης Διάθεσης Απορριμμάτων (ΧΑΔΑ) Βάρης - Κορωπίου. Στην πραγματικότητα, από τότε ακόμα δεν υπήρχαν εναλλακτικά σχέδια ή μέθοδοι διαχείρισης για την επίλυση του προβλήματος και η Αθήνα πλέον δεν έχει τη δυνατότητα να διαχειριστεί τα από- βλητά της. Λείπουν χώροι υγειονομικής ταφής και κατάλληλες τεχνολογίες και οι πολιτι- κές βιώσιμης διαχείρισης παραμένουν στα χαρτιά. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 η κατάσταση έγινε όλο και πιο κρίσιμη, λόγω της σημαντικής αύξησης του πληθυσμού της περιοχής (κεφ. 2). Τότε καταρτίζεται για πρώτη φορά ένα περιφερειακό έργο διαχείρισης αποβλήτων. Όπως ήταν φυσικό, ένα έργο εγκατάστασης Χώρου Υγειονομικής Ταφής προκαλεί αμέσως την αντίδραση των κατοίκων των γύρω περιοχών. Όπως, εξάλλου, α- ναφέρθηκε (κεφ. 4.2), αυτό το είδος εγκατάστασης είναι ένα από τα λιγότερο κοινωνικά

αποδεκτά στην Ελλάδα αλλά και αλλού. Έτσι, προφανώς, σε όλα τα καθορισμένα μέρη, τα άτομα κοντά στα σχεδιαζόμενα έργα αντιτίθενται σ' αυτά, από τη στιγμή που θα πέσουν στην αντίληψη των τοπικών κοινωνιών.

Χάρτης 13. Υφιστάμενοι χώροι και προγραμματιζόμενοι χώροι διαχείρισης αποβλήτων ΧΥΤΑ και ΧΥΤΥ (Χώροι Υγειονομικής Ταφής αρχικά και Χώροι Υγειονομικής Ταφής Υπολειμμάτων μετά την οδηγία 2008/98/εκ) (Πηγή: Kolokouris, 2015)

Σε ορισμένες περιπτώσεις χωρομετρήσεων ΧΥΤΑ, η κοντινή πόλη ή χωριό κατόρθωσε να μπλοκάρει το έργο σε πολύ αρχικό στάδιο σχεδιασμού, χάρη στις προνομιακές σχέσεις της τοπικής κοινωνίας με πολιτικούς παράγοντες (π.χ. σε τοποθεσία κοντά στον Αυλώνα στη Βόρεια Αττική).

Σε ότι αφορά στη μελέτη περίπτωσης, η τοποθεσία στο Όρος Οβριόκαστρο που δεσπόζει στην κοιλάδα της Κερατέας, επελέγη το 1996 για να φιλοξενήσει ένα μεγάλο χώρο υγειονομικής ταφής (540 στρέμματα, εκ των οποίων 240 δασών / δασικών εκτάσεων και 300

γεωργικής γης, με σκοπό την αποθήκευση 127.500 τόνων / έτος αποβλήτων). Τότε (1996), ο χώρος είχε επιλεγεί μετά από πρόταση του Δήμου. Στη συνέχεια, όμως, όλες οι αρχές που ακολούθησαν ήταν αντίθετες με το έργο.

Το έργο εγκατάστασης ΧΥΤΑ υιοθετήθηκε με το ν. 3164/2003 του ΥΠΕΧΩΔΕ. Αφορούσε τέσσερα κέντρα στην Ανατολική Αττική και δύο στη Δυτική. Την ίδια χρονιά εγκρίθηκαν μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων και για τα τρία κέντρα, συμπεριλαμβανομένου του ΧΥΤΑ Κερατέας. Το 2004 τα τρία έργα υποβλήθηκαν στο Ταμείο Συνοχής της ΕΕ και, μετά από μια αρχική απόρριψη το έτος εκείνο, έγιναν δεκτά το 2005. Για δύο χρόνια, οι κάτοικοι προσέφυγαν στη δικαιοσύνη, η οποία αρχικά τους δικαίωσε. Όμως, τον Οκτώβριο του 2007 το Συμβούλιο της Επικρατείας απέρριψε την προσφυγή και έτσι επιτράπηκε η συνέχιση του έργου εγκατάστασης του ΧΥΤΑ, οι εργασίες του οποίου άρχισαν στα τέλη του 2010.

Η Κερατέα (χώρος - υπόβαθρο) είναι μια μικρή πόλη που ανήκει στα Μεσόγεια. Πρόκειται για μια αρχαία αγροτική περιοχή με αμπελώνες και ελιές που έχουν σχεδόν εγκαταλειφθεί σήμερα.

Η γεωργική γη πλέον έχει μετατραπεί -κατά κύριο λόγο– σε ένα απόθεμα γης για την οικιστική επέκταση, έχοντας χάσει πλέον σταδιακά τον πραγματικό παραγωγικό της χαρακτήρα (Νικολαΐδου, 2012). Ο αγροτικός συνεταιρισμός της πόλης είναι στην πραγματικότητα οικοδομικός συνεταιρισμός που διαχειρίζεται οικόπεδα. Ωστόσο, η Κερατέα είναι λιγότερο αστική από τις κεντρικές περιοχές των Μεσογείων, λόγω της απόστασής της από τη μητροπολιτική περιοχή Αθηνών - Πειραιά (40 χιλιόμετρα από το κέντρο της Αθήνας).

5.2.2 Η Μεγάλη “Jacquerie”⁵² της Κερατέας

Το 2007, έπειτα από την απορριπτική απόφαση του ΣτΕ, σχηματίζεται ad hoc μια πρωτοβουλία «κατά του ΧΥΤΑ», η οποία αναλαμβάνει την καθοδήγηση του αγώνα. Η πρωτοβουλία διατηρεί στενούς δεσμούς με το Δήμο της Κερατέας και, μετά τη μεταρρύθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης το 2011, με το διάδοχό του, τον καλλικρατικό Δήμο Λαυρεωτικής.

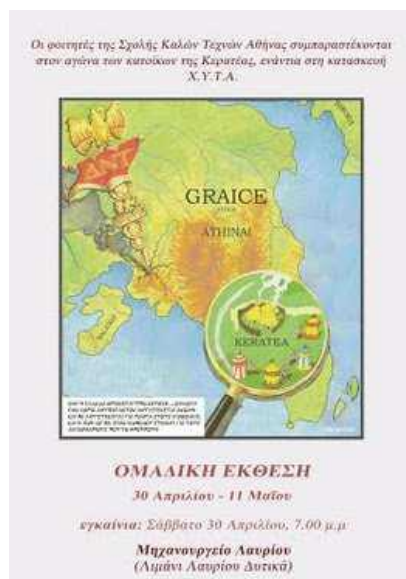
Κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης, σχηματίζεται μια αρκετά ετερογενής συμμαχία. Μπορούμε να παρατηρήσουμε, μεταξύ άλλων, τις περιβαλλοντικές ομάδες, τις ελευθεριακές - αυτόνομες ομάδες, τους πολιτικούς παράγοντες ολόκληρου του πολιτικού φάσματος (ιδίως τα κόμματα της άκρας Αριστεράς), τις ακροδεξιές ομάδες, τις ομάδες του νεοελληνικού παγανισμού, τις ενώσεις της επιστημονικής κοινότητας και τους Αρχαιολόγους. Η πρωτοβουλία κατοίκων καταφέρνει να έχει και την υποστήριξη όλων των βουλευτών της Περιφέρειας της Αττικής (Υπόλοιπο Αττικής).

Οι κάτοικοι που εμπλέκονται στη σύγκρουση δεν είναι οι ίδιοι καθ' όλη τη διάρκεια της ανάπτυξης της σύγκρουσης, από την εκδήλωσή της (2004) ως την κορύφωσή της (2011 - 2012). Στην αρχή, μόνο ένα μικρό μέρος συμμετείχε στην πρωτοβουλία, παρόλη την θετικά διακείμενη στάση του γενικού πληθυσμού. Όμως, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000, η αντίδραση του πληθυσμού θα εξελιχθεί από αδράνεια σε μαζική συλλογική δράση.

Ταυτόχρονα, δημιουργείται μια νέα εδαφική ταυτότητα στην περιοχή, με επίκεντρο τη σύγκρουση. Η περιοχή είναι παραδοσιακά κατοικημένη από Αρβανίτες, όπως και το μεγαλύτερο μέρος της Αττικής, και έχει γνωρίσει, επίσης, μεταναστευτικές ροές λόγω των

52 Αγροτικές επαναστάσεις στην προεπαναστατική Γαλλία με σημαντικότερη (τη μεγάλη) τον 14ο αιώνα.

μεταλλείων του Λαυρίου (Πετράκη, 2002). Πρόσφατα, έγινε από το 1990 δέκτης σημαντικών εσωτερικών μεταναστευτικών ροών, λόγω της διαδικασίας της περιαστικοποίησης. Μέχρι τη δεκαετία του 2000, οι νέοι κάτοικοι δεν είχαν αναπαραστάσεις ή σύμβολα για να δημιουργήσουν μια ισχυρή εδαφική ταυτότητα. Ένα από τα πρώτα αποτελέσματα της σύγκρουσης είναι το να φέρει κοντά τους κατοίκους και να τους κάνει «ενήμερους» για την ιστορία και την κοινή τους θέση. Αρκετά ιστορικά γεγονότα ανασύρονται για να δημιουργήσουν τη χαμένη εδαφική υπερηφάνεια.

Εικόνα 5 (αριστερά): Αφίσα από μαθητές της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών της Αθήνας, στην οποία η Κερατέα εκπροσωπείται ως χωριό που κατοικείται από σκληρούς Γαλάτες που αντιτίθενται στην Αυτοκρατορία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ).

Εικόνα 6 (δεξιά): κάτοψη του φρουρίου του Όρους Οβριονκάστρου, κέντρο της υποτελούς εξέγερσης των αργυρών ορυχείων του Λαυρίου τον δεύτερο αιώνα π.Χ.

Οι κάτοχοι των αγροτεμαχίων του χώρου που είχε επιλεγεί για εγκατάσταση του ΧΥΤΑ (περίπου το ήμισυ του χώρου ανήκει σε ιδιώτες), σε αντίθεση με άλλες περιπτώσεις όπου οι ιδιοκτήτες προτίμησαν την απαλλοτρίωση και την σημαντική αποζημίωση που έδωσε το κράτος, συνεργάστηκαν με τον πληθυσμό και δε δήλωσαν την ιδιοκτησία τους.

Πράγματι, από τους εκατό περίπου ιδιοκτήτες, μόνο δύο έχουν δηλώσει τη γη τους για απαλλοτρίωση, οι οποίοι, μάλιστα, δεν ήταν κάτοικοι της Κερατέας.

Σημειώνουμε την απουσία περιβαλλοντικών - οικολογικών ΜΚΟ γενικού χαρακτήρα από τις κινητοποιήσεις (*Greenpeace, WWF, Μεσόγειος SOS / Οικολογική Εταιρεία Ανακύκλωσης*). Σε γενικές γραμμές, παρακολουθούν από απόσταση, καθώς τις απωθεί η βίαιη τροπή της σύγκρουσης και έχουν ενστάσεις για τα κίνητρά της που θεωρούνται ότι εκφράζουν τα ειδικά συμφέροντα των περιοίκων. Από την άλλη πλευρά, οι ίδιες ΜΚΟ αντιτίθενται στο γενικότερο σχεδιασμό για τη διαχείριση των αποβλήτων, αλλά και στις μεθόδους καταστολής που εφάρμοσε το κράτος.

Ο πληροφορητής – κλειδί, στέλεχος ΜΚΟ που δραστηριοποιείται στην Ανακύκλωση, αναφέρει χαρακτηριστικά: «Απουσιάζει από τους σχεδιασμούς ο στόχος για την αύξηση της ανακύκλωσης, την έναρξη προγράμματος κομποστοποίησης των οργανικών αποβλήτων, την υιοθέτηση λιγότερο ρυπογόνων τεχνικών. Θα μπορούσε να υπάρξει ένας καλύτερος και πιο οικονομικός σχεδιασμός. Στο Γραμματικό και στην Κερατέα μπορούν να δημιουργηθούν δύο μονάδες κομποστοποίησης, η καθεμιά για 700.000 τόνους οργανικών αποβλήτων, προκειμένου να μειωθεί το φορτίο της Φυλής κατά 2,3 εκατομμύρια τόνους. Αλλά οι ντόπιοι πρέπει να συνεργαστούν, δεν μπορούν να χαθούν 10 χρόνια μελέτης και προετοιμασίας».

Από την άλλη πλευρά, άλλοι οικολογικοί σύλλογοι και περιβαλλοντικοί ακτιβιστές συμμετέχουν ενεργά στις κινητοποιήσεις των κατοίκων και εκφράζουν την αποδοκιμασία τους για τις μεγάλες περιβαλλοντικές οργανώσεις. Σύμφωνα με έναν περιβαλλοντικό ακτιβιστή από περιοχή στο ΧΥΤΑ της Φυλής: «Η διαχείριση μεγάλων κέντρων κομποστοποίησης που προωθούνται από ΜΚΟ οδηγεί σε μια πολιτική μηδενικών αποβλήτων πολύ γρήγορα, αλλά το κομπόστ που παράγεται είναι κακής ποιότητας και τοξικό και, επομένως, άχρηστο. Επομένως, πρέπει να αποθηκεύεται σε κέντρα αποθήκευσης αποβλήτων.

Ορισμένοι εκπρόσωποι ΜΚΟ το γνώριζαν, αλλά συνδέονται με εταιρείες που πωλούν αυτόν τον τύπο τεχνολογίας».

Επιπλέον, οι παράγοντες που εμπλέκονται στις συγκρούσεις έχουν εξελιχθεί από έναν τυπικό λόγο NIMBY σε ένα λόγο συμβατό με το οικολογικό κίνημα που βασίζεται σε τέσσερις άξονες - τεκμηρίωσης των αιτημάτων:

- Την απόλυτη προστασία του Οβριόκαστρου, καθώς προστατεύεται από νόμους και διατάγματα.

Σύμφωνα με έναν κάτοικο: «Ο χώρος υγειονομικής ταφής δεν μπορεί να κατασκευαστεί, επειδή δεν σέβεται τέσσερα ΠΔ και δύο νόμους: εδώ υπάρχει ένα ρέμα, ένα προστατευόμενο δάσος, τα παλιά ορυχεία ασημιού που εξακολουθούν να περιέχουν τοξικά απόβλητα, καθώς και μερικά σπίτια. Δύο διατάγματα το έχουν κηρύξει, επίσης, αρχαιολογικό χώρο και, ως εκ τούτου, προστατευόμενη περιοχή».

- Την κριτική στις μεθόδους διαχείρισης (στην αρχή στο ΧΥΤΑ, στη συνέχεια στο ΧΥΤΥ και, τέλος, στα σχέδια για αποτέφρωση) και -κατά συνέπεια- στο σύνολο του περιφερειακού σχεδιασμού.
- Την αντιπρόταση για μια, μικρής κλίμακας, αποκεντρωμένη διαχείριση αποβλήτων, η οποία συνοδεύεται από τη σταδιακή αποδοχή της ιδέας για τη δημιουργία κέντρου κομποστοποίησης, υπό τον όρο ότι οι διαστάσεις του θα καλύπτουν το πολύ 100.000 κατοίκους.
- Το αίτημα για διαβούλευση για το όποιο μελλοντικό εναλλακτικό σχέδιο διαχείρισης προταθεί και γενικότερα για συμμετοχικές μεθόδους λήψης αποφάσεων.

Πέρα από τη ρητορική, το ενοποιητικό στοιχείο όλων των εμπλεκόμενων παραγόντων (εξωτερικών ή αυτοχθόνων), είναι η αντίθεση στην «παράνομη πολιτική» της «Κυβέρνησης του Μνημονίου». Δύο μήνες μετά το τέλος της «κατοχής» της περιοχής της Κερατέας, η σύγκρουση αυτή επιλέχθηκε ως παράδειγμα από τις κινήσεις των Αγανακτισμένων στην Πλατεία Συντάγματος. Τελικά, η πολιτική γεωγραφία των υποστηρικτών του τοπικού κινήματος θα αποτυπωθεί σε μεγάλο βαθμό και στα εκλογικά αποτελέσματα του

Μαΐου του 2012, κατά τις οποίες οι Οικολόγοι Πράσινοι θα γνωρίσουν στην περιοχή σημαντική υποχώρηση σε σχέση με το 2009 (από 2,6% στο 1,8%), ενώ η Εξωκοινοβουλευτική Αριστερά θα σημειώσει πολύ μεγάλη άνοδο (από 0,2% στο 4,5%), γεγονός που δεν επαληθεύεται σε άλλη περιοχή στην Ελλάδα και μπορεί να εξηγηθεί μόνο από τους δεσμούς που αναπτύχθηκαν μεταξύ της Εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς και των τοπικών κινημάτων κατά τη διάρκεια της κλιμάκωσης της σύγκρουσης.

5.3 Από το λόγο στο εδαφικό σχέδιο

Η διαδικασία αιτιολόγησης της προστασίας του περιβάλλοντος, οδηγεί σε μια σταδιακή μεταφορά από το ειδικό στο γενικό (Charlier, 1999). Η μελέτη και ενασχόληση με το περιβάλλον προκύπτει όταν γίνεται αντιληπτή η απειλή προς αυτό. Με άλλα λόγια, υπάρχει μια άμεση σχέση του τρόπου αναπαράστασης του χώρου των δρώντων με την αντίληψη τους για την προστασία του περιβάλλοντος. Ακόμα περισσότερο, η κινητοποίηση / ενεργή ενασχόληση μέσω της υπεράσπισης του περιβάλλοντος μεταβάλλει τη σχέση δρώντα με την εδαφική περιοχή, γεγονός το οποίο δεν γίνεται πλέον αντιληπτό απλά ως «υπόβαθρο», αλλά ως «επίκεντρο».

Έτσι, ο ίδιος ο δρώντας με την ενασχόλησή του προβάλλει και / ή σκιαγραφεί ένα εδαφικό σχέδιο με προγραμματικά χαρακτηριστικά, κατά το οποίο η αντίληψη για το «τι είναι περιβάλλον» και «τι είναι ποιότητα ζωής» είναι κεντρική.

5.3.1 Από την κλίμακα στο περιεχόμενο της υπεράσπισης: NIMNY, κινήματα πόλης, περιβαλλοντικά κινήματα και οικολογικό κίνημα

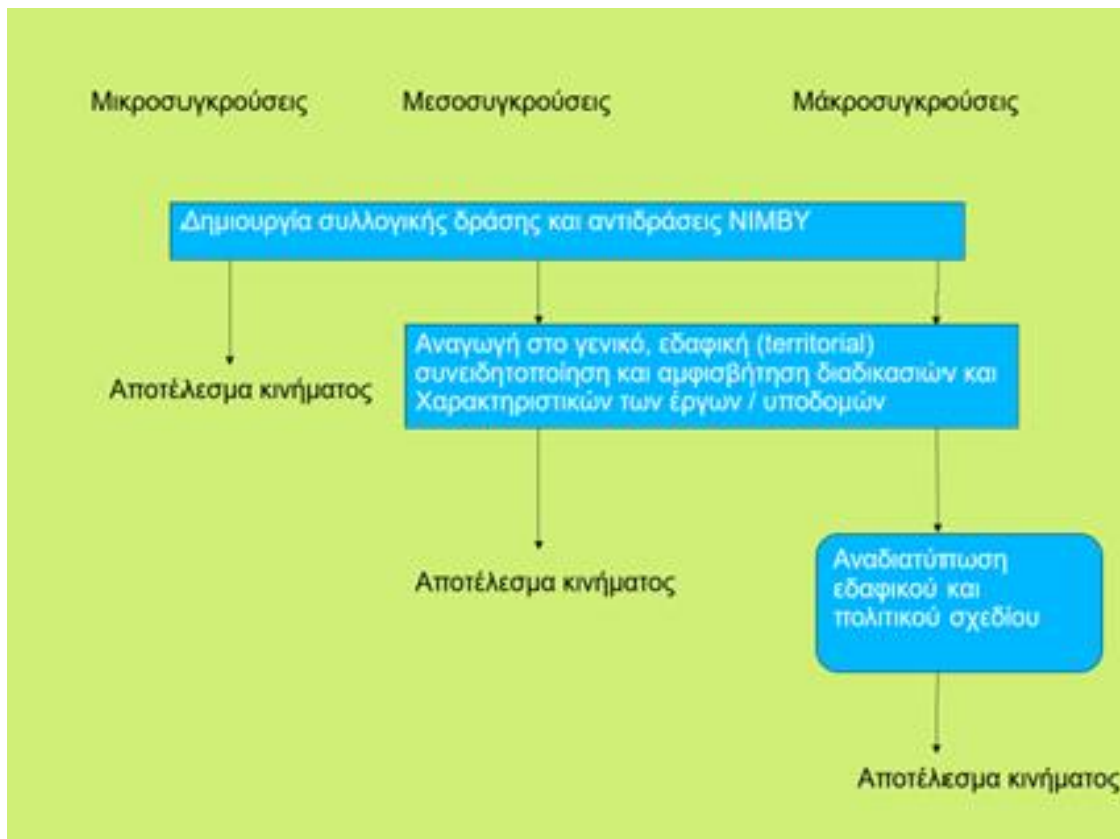
Ορισμένα μορφολογικά στοιχεία της λειτουργίας των συγκρούσεων μάς επιτρέπουν να τις κατηγοριοποιήσουμε –για μια ακόμη φορά–, περιγράφοντας ένα μοντέλο της σχέσης στρατηγικής των δρώντων με το χώρο αναφοράς. Σ’ αυτή την περίπτωση, η διάσταση που μας απασχολεί είναι η σχέση του ρόλου του χώρου / περιβάλλοντος στην εξέλιξη

της σύγκρουσης, μέσω της χρήσης του στη στρατηγική και τακτική των δρώντων και ταυτόχρονα το πώς η σύγκρουση μεταβάλλει το χώρο – υπόβαθρο στην αντίληψη των δρώντων.

Επισημαίνεται ότι η κλίμακα, η διάρκεια και η συνάφεια με άλλες διεκδικήσεις είναι τρεις καθοριστικοί παράγοντες που επηρεάζουν την διαμόρφωση ενός εδαφικού σχεδίου ή ακόμα και ενός πολιτικού προγράμματος των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος.

Επομένως, λαμβάνοντας υπόψη την τυπολογία που προαναφέρθηκε (μικρό- μέσο- μακρο- κλίμακα), το μοντέλο διαρθρώνεται σε τρία επίπεδα (εικόνα 7). Η κατηγοριοποίηση αυτή υποδηλώνει μια άμεση σχέση της κλίμακας με τα χαρακτηριστικά του εδαφικού σχεδίου, δείχνει, δηλαδή, μια γραμμική εξέλιξη από το τοπικό και ειδικό στο υπερτοπικό / περιφερειακό και γενικό. Στο μικρότερο επίπεδο, αναφερόμαστε σε καθεαυτές συγκρούσεις τύπου NIMBY, με την έννοια ότι βασίζονται σε ατομικές αντιδράσεις και η κλίμακα οδηγεί στα διάφορα στάδια από την τοπική στην ευρύτερη κλίμακα και από τη μερική (μονοθεματική) στη σφαιρική προσέγγιση (εδαφικό σχέδιο).

Εικόνα 7. Σχέση εδαφικού σχεδίου και κλίμακας

Με βάση το παραπάνω διάγραμμα, η αντανakλαστική αντίδραση με χαρακτηριστικά NIMBY ενυπάρχει κατά τη γέννηση της συλλογικής δράσης για την υπεράσπιση του περιβάλλοντος. Ενώ όλες οι κλίμακες μπορούν να πάρουν αυτή τη μορφή της διεκδίκησης, μόνο οι μικρότερες περιορίζονται σε εκείνη. Αντίθετα, οι υπόλοιπες κατευθύνονται προς τη συλλογική δράση με γενικότερα αιτήματα και προβληματισμούς γύρω από το εδαφικό σχέδιο και / ή ακόμα τα αναπτυξιακά ζητήματα. Εξάλλου, οι μικρότερες εντάσσονται σε μεγαλύτερης κλίμακας δράσεις όταν επιλέγουν τη συνεργασία και τη δικτύωση με ομάδες στον ευρύτερο χώρο. Αυτό το δεύτερο επίπεδο αντιστοιχεί σε ένα πρώτο στάδιο της πορείας προς το συνολικό εδαφικό σχέδιο, βασισμένο στη γενικευμένη θεματική δράση και στη διαμόρφωση μιας αντίπαλης εξειδικευμένης γνώσης. Στα πλαίσια της στρατηγικής συγκρότησης εδαφικού σχεδίου, τα μικρό- και μέσο- κινήματα συμμετέχουν είτε σε κοινές δραστηριότητες (φεστιβάλ, συνέδρια), όπως για παράδειγμα το φεστιβάλ

για την Συνεργατική και Αλληλέγγυα Οικονομία, είτε σε κοινές διεκδικήσεις (π.χ. υπεράσπιση του αιγιαλού). Όσο πλησιάζουμε στις μακρό- συγκρούσεις, οι δρώντες διατυπώνουν ένα εναλλακτικό εδαφικό σχέδιο που έρχεται σε αντίθεση με τους αντιπάλους τους, επανανοηματοδοτώντας, ταυτόχρονα, την έννοια του «δημοσίου συμφέροντος».

Με βάση αυτή την αρχική παραδοχή, η ανάλυση της σχέσης μιας σειράς δρώντων, οι οποίοι έχουν διαπιστωθεί στα προηγούμενα κεφάλαια, με το εδαφικό σχέδιο τους όσον αφορά την κλίμακα και την ευρύτητα της θεματολογίας, μπορεί να μας οδηγήσει στην ομαδοποίησή τους αντίστοιχα σε δύο κατηγορίες που θα εξεταστούν στη συνέχεια: (α) τα τοπικά περιβαλλοντικά κινήματα και (β) τις περιβαλλοντικές και οικολογικές οργανώσεις (ΜΚΟ, κόμματα).

5.3.1.1 Τα τοπικά οικολογικά κινήματα: NIMBY και Περιβαλλοντικά Κινήματα Βάσης

Στο σημείο αυτό, θα περιγράψουμε την πρώτη κατηγορία, τα τοπικά περιβαλλοντικά κινήματα, καθώς αποτελούν τον πρωταγωνιστή των τοπικών περιβαλλοντικών συγκρούσεων. Στην κατηγορία αυτή συμπεριλαμβάνονται οι ομάδες που δημιουργούνται *ad hoc* για την αντίδραση σε κάποια συγκεκριμένη (φερόμενη ως) απειλή για το περιβάλλον. Θα μπορούσαν να ταξινομηθούν σε δύο κατηγορίες που δεν αφορούν κάποια νομική ή συγκεκριμένη οργανωτική μορφή, αλλά αποτελούν μοντέλα, με μια σειρά από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τις καθιστούν διαφορετικές: (α) τα κινήματα «Όχι στο κατώφλι μου» (*Not in my backyard* - NIMBY) και (β) τα περιβαλλοντικά κινήματα βάσης.

Επισημαίνεται ότι οι αντιδράσεις NIMBY δεν αποτελούν φαινόμενο της εποχής μας, αλλά καταγράφονται διαχρονικά (Tilly C. , 2004). Πράγματι, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ιστορικά υπήρχαν πάντοτε άτομα και ομάδες που έρχονταν σε αντίθεση με αλλαγές στο χώρο οι οποίες μετέβαλλαν τις συνήθειές τους. Ακόμη και πριν προκύψουν ζητήματα με νέες υποδομές, όπως οι ΧΥΤΑ και οι αυτοκινητόδρομοι, υπήρχαν πάντα οι «παρίες» της κοινωνίας (καταυλισμοί Ρομά, Ψυχιατρικές Μονάδες, Μονάδες Απεξάρτησης κ.λ.π.), που μπορούσαν κάλλιστα να ιδωθούν ως πηγή ρύπανσης ή κοινωνικής υποβάθμισης.

Παρόλο που είναι σημαντικό να αναφερθεί αυτή η ιστορική συνέχεια, το πρόσφατο ενδιαφέρον για το φαινόμενο τοποθετείται χρονικά στη δεκαετία του 1980. Αυτή η διάδοση του ενδιαφέροντος για τα NIMBY μπορεί να εξηγηθεί ότι συμβαίνει για τους ακόλουθους δύο λόγους: (α) εξαιτίας μιας σειράς νέων ζητημάτων, υποδομών, δραστηριοτήτων και λειτουργιών της υπαίθρου που είναι πρωτόγνωρα ιστορικά και στέκονται ως αφορμή για την εκδήλωση αντιδράσεων NIMBY (υποδομές μεταφορών, οικιστικές χρήσεις, ενέργεια κ.ο.κ.) και (β) λόγω του πλήθους και της έκτασης που φαίνεται να έχει λάβει το φαινόμενο παγκοσμίως.

Η ανάπτυξη του φαινομένου NIMBY μπορεί να περιγραφεί χρονικά - ιστορικά, περιεχομενικά και στρατηγικά. Πράγματι, αναλύοντας τη Βιβλιογραφία σχετικά με την περιβαλλοντική συγκρουσιαικότητα, αντιλαμβανόμαστε ότι τα φαινόμενα NIMBY εμφανίζονται σε μεγαλύτερη ένταση μετά τη δεκαετία του 1990 και κυριαρχούν στην Αττική (και στην Ελλάδα). Συμπίπτουν χρονικά με την περίοδο μελέτης μας, δηλαδή από τις αρχές του 2000, και σχετίζονται με μια περίοδο κατά την οποία διαδίδεται στο κοινωνικό σύνολο η περιβαλλοντική προβληματική και, ταυτόχρονα, παρατηρείται αύξηση των συγκρούσεων λόγω του φαινομένου της αστικής διάχυσης.

Αυτή η ιστορική εξήγηση μάς οδηγεί και στο δεύτερο επίπεδο ανάλυσης, εκείνο του περιεχομένου, καθώς οι αντιδράσεις NIMBY αποτελούν απότοκο της κριτικής που γίνεται στη μεταβιομηχανική κοινωνία από τους Οικολόγους (Lecourt, 2003). Τα κινήματα NIMBY, που είναι απότοκο των διεκδικήσεων των οικολογικών κινημάτων, αντιλαμβάνονται μερικώς τις προκλήσεις της νέας εποχής και όχι στη σφαιρική τους ολότητα, με συνέπεια να αντιδρούν πανικόβλητα σε ορισμένες επιπτώσεις της οικολογικής κρίσης που υποπέφτουν στην αντίληψή τους, υπερτονίζοντάς τις και αγνοώντας, παράλληλα, άλλες πτυχές της περιβαλλοντικής κρίσης⁵³. Πρόκειται, λοιπόν, για μια απλοποιημένη μορφή

⁵³ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το κίνημα ενάντια στις 5G, όπου κάποιες κεραίες μιας ειδικής συχνότητας γίνονται εξειδικευμένο αντικείμενο κοινωνικής αντίδρασης.

σε σχέση με τις πρώτες κριτικές στην περιβαλλοντική κρίση (από το 1970 και μετά), βασισμένη περισσότερο στην καχυποψία παρά στην αρχή της πρόληψης και, περισσότερο, στα αντανakλαστικά διατήρησης της υφιστάμενης κατάστασης και του υφιστάμενου τρόπου ζωής μπροστά σε μια νέα «απειλή» (Kraft & Clary, 1991), παρά της μετάβασης σε ένα βιώσιμο μοντέλο διαχείρισης (Zin, 2007). Πέρα από τις υποτιμητικές προεκτάσεις που δίδονται στο σύνδρομο «Όχι στο κατώφλι μου» ή τις αναλύσεις που τα αντιλαμβάνονται ως ένα ενιαίο κίνημα κοινωνικής χειραφέτησης, η ανάλυση του λόγου και του σχεδίου των τοπικών κινήσεων αποκαλύπτει ότι πρόκειται για φαινόμενα εξαιρετικά σύνθετα, ενώ γνωρίζουν συνεχή εξέλιξη (Jobert, 1998).

Ως εκ τούτου, από το 2000 οι ερευνητές της περιβαλλοντικής πολιτικής έχουν αρχίσει να επανεξετάζουν τον όρο «Nimby» (Botetzagias & Karamichas, 2009), προτάσσοντας το ότι πρόκειται για όρο υποτιμητικό, χωρίς πρακτική χρησιμότητα, ο οποίος εκφράζει την οπτική των αρχών, υποβαθμίζοντας, έτσι, τις συγκρούσεις χρήσης σε μια υποτιθέμενη σύγκρουση μεταξύ ορθολογικού σχεδιασμού και παράλογων – ωφελιμιστικών αντιπάλων (Devine- Wright, 2005). Ακόμα και στον ορισμό που επιλέχθηκε στην περίπτωση μας, δηλαδή να περιγραφούν ουδέτερα απλά ως φυσικό φαινόμενο, οι αντιδράσεις NIMBY είναι ταυτισμένες είτε με ωφελιμιστικά τοπικά συμφέροντα, είτε με μη ρασιοναλιστικά χαρακτηριστικά (Wolsink, 2006) (Burningham, 2000). Για να αποφευχθεί αυτή η οπτική, οι αντιδράσεις τύπου NIMBY μετονομάζονται σε «Περιβαλλοντικά Κινήματα Βάσης» (Lecourt, 2003).). Ο τελευταίος όρος μπορεί να θεωρηθεί προτιμότερος στο βαθμό που ο πρώτος έχει περιγραφεί με τρόπο υποτιμητικό (Sébastien, 2017).

Αντίθετα, με τη διάδοση των οικολογικών ιδεών και των αξιών της προστασίας του περιβάλλοντος, οι περισσότερες κινήσεις διαμαρτυρίας ταυτίζονται με κάποιου είδους οικολογικό περιεχόμενο και παίρνουν τον χαρακτήρα κινήσεων βάσης. Με αυτόν τον τρόπο, ο όρος ΠΚΒ μπορεί να αποτελέσει όρο αποδεκτό από τους ίδιους τους δρώντες. Άλλωστε, την περίοδο που αναλύουμε, ο όρος εμφανίζεται πολύ συχνά στις ανακοινώσεις των ομάδων και των δικτυώσεών τους, για λόγους που έχουν να κάνουν περισσότερο με μια

προσπάθεια διαφοροποίησης εκ μέρους των δρώντων από τον όρο «οικολογικό» και όχι για να μην θεωρηθούν αντιδράσεις NIMBY ή για να μην θεωρηθεί ότι σχετίζονται με τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ.

Πράγματι, είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στην περίοδο που αναφερόμαστε γίνεται προσπάθεια συντονισμού των δράσεων αυτών των ομάδων ακριβώς στη βάση του «περιβαλλοντικού κινήματος» (και όχι οικολογικού). Η άρνηση ταύτισης με το οικολογικό κίνημα δεν γίνεται γιατί θεωρείται πιο γενικό κοινωνικό - πολιτικό πρόταγμα, αλλά επειδή το οικολογικό κίνημα κρίνεται ότι ταυτίζεται με συγκεκριμένες οργανώσεις που θεωρούνται πιο συντηρητικές και λιγότερο ανατρεπτικές απ' όσο οι ίδιοι επιθυμούν (Πορτάλιου, 2021).

Ως προς το επίπεδο στρατηγικής, το περιβαλλοντικό κίνημα βάσης προτάσσει, κατά γενικό κανόνα, απόψεις συνολικής άρνησης ως προς τον τρόπο διαχείρισης (όπως για παράδειγμα το σύνθημα «όχι στις ΒΑΠΕ⁵⁴ πουθενά!») (Αγώνας της Κρήτης, 2014), ενώ, ανάλογα, υιοθετούν απόψεις που απορρίπτουν συνολικά ορισμένες τεχνικές λύσεις που κρίνονται επιβλαβείς (πχ. Καύση RDF, Refuse Derived Fuel, καύσιμο που προέρχεται από απορρίμματα, δηλαδή ενεργειακή αξιοποίηση απορριμμάτων (Όχι στην καύση στο Τιτάν, 2021)). Άλλωστε, το οικολογικό κίνημα, εκπροσωπούμενο είτε από τις αντίστοιχες ΜΚΟ είτε από τις οργανώσεις της Πολιτικής Οικολογίας, συχνά δεν υιοθετεί απόψεις που ταυτίζονται πλήρως με τα αιτήματα των κινήσεων βάσης, κάτι που εντείνει τη σχέση δυσπιστίας μεταξύ τους. Τέλος, δεν θα πρέπει να αγνοηθεί ο ρόλος των ηγετικών ομάδων – ατόμων που συμμετέχουν σε αυτά τα κινήματα βάσης και που σε ορισμένες περιπτώσεις προέρχονται οι ίδιοι από τις πολιτικές παραδόσεις της Αριστεράς ή του αντιεξουσιαστικού χώρου και οι οποίοι αντιλαμβάνονται την τοπική σύγκρουση ως τμήμα ευρύτερων κοινωνικών συγκρούσεων, στις οποίες οι τυχόν προτάσεις συνδιαλλαγής, τροποποίησης των όρων, ή ακόμα και άλλες τεχνικές λεπτομέρειες, γίνονται αντιληπτές υπό το πρίσμα

⁵⁴ Βιομηχανικές Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας.

του ιστορικού υποδείγματος αντιπαράθεσης μεταξύ «ρεφορμιστικών» ομάδων με τις «επαναστατικές».

Συνοψίζοντας, η διαμόρφωση των τοπικών αντιδράσεων σε κινήματα οδηγεί και σε μια νέα ανάγνωση τους, ανάγνωση που είναι αντιπροσωπευτική του ρόλου τους στη διαδικασία διαμόρφωσης μιας «περιβαλλοντικής Δημοκρατίας», με την έννοια της δημιουργίας άτυπων μορφών διαβούλευσης, ειδικά στις περιπτώσεις που δεν υπάρχουν τυπικοί θεσμοί συμμετοχικού σχεδιασμού.

5.3.1.2 Διαφορές NIMBY με ΠΚΒ.

Με μια πρώτη ανάγνωση, οι NIMBY διαφέρουν από τα ΠΚΒ σε ό,τι αφορά τη στρατηγική και τις πρακτικές τους, καθώς τα πρώτα λειτουργούν ως λόμπι, ως ομάδες συμφερόντων χωρίς ευρύτερες πολιτικοκοινωνικές στοχεύσεις και απόψεις, ενώ, σε ό,τι αφορά τους στόχους, περιορίζονται στην υπεράσπιση της περιοχής τους και δεν θέτουν γενικότερα πολιτικά θέματα. Επίσης, ως προς τη σύνθεσή τους, οι αντιδράσεις NIMBY αποτελούνται από λιγότερο πολιτικοποιημένα άτομα, που δεν επιδιώκουν να αμφισβητήσουν τις γενικότερες πολιτικοοικονομικές και χωροταξικές επιλογές.

Όμως, δεδομένου ότι κανένα κίνημα δεν αυτοπροσδιορίζεται ως NIMBY, τίθεται το ερώτημα αν πρόκειται για το ίδιο φαινόμενο από διαφορετική (αρνητική ή θετικά αντίστοιχα) οπτική ή αν πράγματι είναι οι NIMBY διαφορετικές από τα ΠΚΒ.

Πράγματι, οι NIMBY και τα Περιβαλλοντικά Κινήματα Βάσης δεν είναι διαφορετικά φαινόμενα, χωρίς αυτό να σχετίζεται με το γεγονός ότι τα NIMBY παραπέμπουν σε μια υποτιμητική και τα ΠΚΒ σε μια επιτιμητική προσέγγιση. Στην ουσία, ο όρος NIMBY περιγράφει τον τρόπο λειτουργίας των τοπικών κοινωνιών ως προς τις χωροταξικές και περιβαλλοντικές συγκρούσεις που αφορούν κάθε είδους νέες εγκαταστάσεις σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Από τη άλλη, οι ΠΚΒ είναι ένας πολιτικό - κοινωνικός όρος που περιγράφει τις συγκρούσεις υπό το πρίσμα των τοπικών κοινωνικών κινήματων που δραστη-

ριοποιούνται «από τα κάτω» σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Συνήθως εκδηλώνονται εξαιτίας κάποιου έργου που χωροθετείται στην περιοχή και, κατ' αυτή την έννοια, διατυπώνουν λόγο και στρατηγική που μοιάζει με NIMBY, τουλάχιστον στα αρχικά στάδια.

Από την ιστορική ανάλυση του ζητήματος, γίνεται κατανοητό ότι για τις περισσότερες εκδηλώσεις που ξεσπούν κατά την περίοδο ανάλυσης (αλλά και στις προηγούμενες), εμπλέκονται πολύ σύντομα τοπικές πολιτικοκοινωνικές δυνάμεις που σχετίζονται με τις «ριζοσπαστικές πολιτικές» (κοινοβουλευτική και εξωκοινοβουλευτική Αριστερά, αντιεξουσιαστικός χώρος, ανένταχτοι Αριστεροί, Οικολόγοι), επομένως θα διεκδικήσουν πολιτικό ρόλο, κατατάσσοντας τις κινήσεις που θα δημιουργηθούν στα ΠΚΒ.

Επομένως, οι όροι έτσι κι αλλιώς έχουν σκοπό να περιγράψουν φαινόμενα από διαφορετική οπτική γωνία και να τα διαχωρίσουν ως αντικείμενο μελέτης και όχι ως κατηγορίες. Επιπρόσθετα, η αντίδραση σε μια χωροθέτηση αποτελεί μια «στιγμιαία», δηλαδή χωρίς διάρκεια, αντανakλαστική αντίδραση που μπορεί να αφορά κάθε αντίδραση NIMBY.

Πιο ουσιαστικό ζήτημα από την κατηγοριοποίηση των επί μέρους κινηματικών εκδηλώσεων στη μία ή την άλλη κατηγορία, είναι να εξετάσουμε δυο παραμέτρους:

α. αν η ανάλυση του κινήματος εξελίσσεται σε μια διαρκή διαδικασία συμμετοχής σε επίπεδο γειτονιάς, οικισμού, οπότε τότε θα αποκτήσει χαρακτηριστικά / πρακτικές κοινωνικού κινήματος και όχι απλού στιγμιαίου γεγονότος διαμαρτυρίας.

β. αν υφίσταται κάποια οριζόντια (δικτύωση) και κάθετη (καταγωγή) σχέση του με τα άλλα κοινωνικά κινήματα.

Για την καλύτερη κατηγοριοποίηση των τοπικών κινημάτων, είναι χρήσιμο να εξεταστεί το ζήτημα σε δύο διαφορετικές διαστάσεις: (α) το βαθμό διατύπωσης αντιπολιτευτικού – ριζοσπαστικού λόγου και (β) το βαθμό διασύνδεσης με άλλους φορείς. Με άλλα λόγια,

την καταγραφή του αν η στρατηγική και ο λόγος τους σχετίζονται περισσότερο με τα ΠΚΒ, όπως τα περιγράψαμε, ή με τα κινήματα NIMBY.

Η προσπάθεια καταγραφής περιπτώσεων όπου υπάρχει πλήρης απουσία στρατηγικής και λόγου ΠΚΒ -δηλαδή των περιπτώσεων (κινήματων) που δεν επιδιώκουν τίποτα πα-
ραπάνω από την μη χωροθέτηση ενός έργου και δεν επιδιώκουν να αρθρώσουν έναν αντιπολιτευτικό λόγο- δεν απέδωσε καρπούς και επομένως μπορούμε να πούμε με α-
σφάλεια, ότι δεν καταγράφεται κανένα “καθαρό” NIMBY, δηλαδή κανένα τοπικό κίνημα αντίδρασης που καθ’ όλη τη διάρκεια της δραστηριοποίησής του (που είναι συνήθως πολυετής) περιόρισε την επιχειρηματολογία του μόνο στην αντίθεση χωροθέτησης του έργου σε μια τοποθεσία, χωρίς να θέτει ορισμένα επιπλέον ζητήματα διαχείρισης. Το γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με τα συμπεράσματα άλλων περιοχών στη Δ. Ευρώπη (Torre & et al. , 2014), οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο ότι μετά από ένα χρονικό διά-
στημα το σύνολο των ΔΥΠ κυριαρχούνται από πρόσωπα και οργανώσεις που σχετίζονται με κινήματα διαμαρτυρίας και που ακολουθούν συγκρουσιακή στρατηγική. Αντίθετα, σε μια σειρά από τις λεγόμενες «μη επιθυμητές δραστηριότητες», όπως οι υποδομές δια-
χείρισης αποβλήτων και οι ΑΠΕ, διαμορφώνεται λόγος που συνδυάζει τα χαρακτηριστικά NIMBY και μια αναγωγή σε γενικότερα συμπεράσματα για τις εν λόγω δραστηριότητες.

Το γεγονός αυτό μπορεί να αποδοθεί στις παρακάτω αιτίες:

α. Οι τοπικές κινήσεις εξελίσσονται μέσα στο χρόνο, συνήθως κατά τη διάρκεια αρκετών ετών, με αποτέλεσμα τη σταδιακή ένταξη σε αυτά στελεχών των ριζοσπαστικών πολιτι-
κών χώρων και τη σταδιακή ταυτόχρονη προσέγγιση των υπολοίπων ΠΚΒ, ενώ, αντίθετα, τα λιγότερο ριζοσπαστικά άτομα συχνά απογοητεύονται και εγκαταλείπουν την ενεργό συμμετοχή. Με αυτό τον τρόπο, η αρχική αντίδραση μετατρέπεται σε στρατηγική.

β. Την περιορισμένη εμπλοκή στην υπεράσπιση του περιβάλλοντος των επαγγελματιών / επιστημονικών συλλόγων και των τεχνικών επιμελητηρίων (*learned society*), που αποτελούν τον κορμό τέτοιου είδους κινητοποιήσεων σε αντίστοιχες περιπτώσεις στις δυτικές κοινωνίες.

γ. Ειδικότερα για την περίοδο που εξετάζουμε, τις γενικότερες κοινωνικό - πολιτικές εξελίξεις που τροφοδότησαν τις κοινωνικές αντιστάσεις στην Ελλάδα.

δ. Την ανυπαρξία συμμετοχικών θεσμών και διαδικασιών διαπραγμάτευσης, που καθιστά σχεδόν αδύνατο το διάλογο μεταξύ των αντιπαρατιθέμενων πλευρών, ενισχύοντας την ριζοσπαστικοποίηση της υπεράσπισης του περιβάλλοντος.

5.3.1.3 Οι περιβαλλοντικές και οικολογικές οργανώσεις/ ΜΚΟ/ κόμματα

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, αναπτύσσεται στην Ελλάδα το φαινόμενο των ΜΚΟ για την προστασία του περιβάλλοντος όπως η *Greenpeace* (1991) και η *WWF* (1991), ως συνέχεια της ανάπτυξης οικολογικών οργανώσεων των προηγούμενων δεκαετιών (βλέπε κεφ. 2). Η δράση των περιβαλλοντικών οργανώσεων ως οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών κινείται ανάμεσα στη στρατηγική της διαμαρτυρίας και τη στρατηγική της ανάδειξης καλών πρακτικών (Αφουξενίδης, 2006). Την περίοδο μελέτης, εμπλέκονται σε μια σειρά συγκρούσεις σε περιφερειακό επίπεδο, ειδικά σε ζητήματα που αφορούν πηγές ρύπανσης και απειλές στη βιοποικιλότητα, ενώ, αντίθετα, παίρνουν αποστάσεις από ζητήματα που αφορούν την εφαρμογή χωροταξικών και πολεοδομικών πολιτικών.

Ως οργανώσεις, έχουν υψηλό βαθμό ενσωμάτωσης στο διεθνές και ευρωπαϊκό περιβάλλον, ακριβώς μέσα από τη διαδικασία της τεχνοκρατικής τεκμηρίωσης και τη διαδικασία εξευρωπαϊσμού, ως μιας διαδικασίας σύγκλισης της περιβαλλοντικής πολιτικής της Ελλάδας με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Οι ίδιες οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ αναδεικνύονται ως εναλλακτικός δρων εξευρωπαϊσμού της ελληνικής κοινωνίας και διατύπωσης εναλλακτι-

κών προτάσεων, καθώς αναλαμβάνουν την πολιτική εκπαίδευση του πληθυσμού σε καλές πρακτικές και μοντέλα που εφαρμόζονται στις χώρες της ΕΕ, καλύπτοντας εν μέρει την υστέρηση των θεσμικών δρώντων στον τομέα (Wanlin, 2002). Οι δράσεις που υλοποιούν συνήθως χρηματοδοτούνται από ευρωπαϊκά προγράμματα (πχ. Life⁵⁵). Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με τον υψηλό βαθμό τεχνοκρατικής εξειδίκευσης και την μόνιμη ενασχόληση με το ζήτημα, τις διαφοροποιούν σημαντικά από τα τοπικά περιβαλλοντικά κινήματα.

5.4 Επίδραση και εξέλιξη των τοπικών περιβαλλοντικών κινήματων

Η περίοδος μελέτης μας σηματοδοτεί το πέρασμα από μια εποχή που οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις κυριαρχούνται από τις τοπικές οικολογικές και αριστερές ομάδες στην περίοδο που κυριαρχούνται από αυθόρμητες ομάδες βάσης.

Σε αυτό το τμήμα της ανάλυσης των κοινωνικών κινήματων, επικεντρωθήκαμε στην ανάλυση των δρώντων υπεράσπισης περιβάλλοντος που σχηματίζουν διαρκείς ad hoc ή επίσημες οικολογικές ομάδες διεκδίκησης τοπικού χαρακτήρα.

Πρόκειται για την πιο διαδεδομένη ομάδα, που ονομάσαμε «τοπικά περιβαλλοντικά κινήματα», και διαφέρει από τις οικολογικές οργανώσεις και τους υπόλοιπους πολιτικούς ή κοινωνικούς φορείς που εμπλέκονται στις περιβαλλοντικές συγκρούσεις. Η σύγκριση της κλίμακας διεκδίκησης και της στρατηγικής αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τη διαμόρφωση ενός εδαφικού σχεδίου. Αυτά τα διαφορετικά επίπεδα διεκδίκησης συνδέονται με στρατηγικές, οι οποίες δεν διαμορφώνονται μόνο από τους στρατηγικούς στόχους σε σχέση με τη σύγκρουση, αλλά και από επικαιρικές (δηλαδή σχετιζόμενες με την πολιτική επικαιρότητα, όπως η σύμπλευση του κινήματος των πλατειών με τις κινητοποιήσεις ενάντια στο ΧΥΤΑ / ΧΥΤΥ της Κερατέας) και χωρικές τακτικές (για παράδειγμα,

⁵⁵ Πρόκειται για ευρωπαϊκό χρηματοδοτικό πρόγραμμα με στόχο να συμβάλλει στην ανάπτυξη, εφαρμογή και ενημέρωση της κοινοτικής νομοθεσίας και περιβαλλοντικής πολιτικής.

η σύνδεση των κινημάτων για τους ελευθέρους χώρους, τα ρέματα ή τους ορεινούς όγκους ως πεδίο κοινής δράσης). Η σύνδεση των διαφορετικών κλιμάκων δράσης (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό) και στρατηγικής επηρεάζει καθοριστικά την ευρύτητα της περιβαλλοντικής οπτικής.

Έτσι, οι τοπικές συγκρούσεις έχουν ως αφετηρία ένα μονοθεματικό χαρακτήρα, προβάλλουν, δηλαδή, τα περιβαλλοντικά προβλήματα που απορρέουν από την υποδομή / έργο στην οποία εναντιώνονται. Αντίθετα, οι περιβαλλοντικές οργανώσεις αντιμετωπίζουν τα ζητήματα συνολικά, ανάλογα με το εύρος του αντικειμένου τους και με τεχνοκρατικό τρόπο. Τα κόμματα και οι οργανώσεις της Αριστεράς, αντίστοιχα, συμμετέχουν κατά περίπτωση ανάλογα με την στρατηγική τους, εισάγοντας τη δική τους προβληματική και ανάλυση στα ζητήματα. Την περίοδο αυτή, τα τοπικά κινήματα δημιουργούν δικτυώσεις που δομούν διαύλους επικοινωνίας, ανταλλαγής εμπειρίας, ακόμα και κοινωνικού πειραματισμού (Αφουξενίδης, 2016). Πράγματι, οι τοπικές κινήσεις δε θα αργήσουν να επιχειρήσουν να συνδέσουν τα τοπικά αιτήματα, είτε μέσω δικτυώσεων ομάδων μεταξύ τους, όπως το Περιβαλλοντικό δίκτυο Αθήνας -στη συνέχεια Αττικής- (Περιβαλλοντικό Δίκτυο, 2016), είτε μέσω μόνιμων φεστιβάλ, όπως το *Φεστιβάλ Συνεργατικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας* (Φεστιβάλ Αλληλέγγυας και Συνεργατικής Οικονομίας, 2012), δείχνοντας μια επιθυμία διαλόγου και «ενοποίησης» του λόγου και των διεκδικήσεων, η οποία, παρ' όλ' αυτά, δε θα οδηγήσει σε μόνιμους τρόπους επικοινωνίας μεταξύ του μεγαλύτερου μέρους των εμπλεκόμενων στα τοπικά κινήματα.

Συνεπώς, η πορεία της εξέλιξης του περιβαλλοντικού κινήματος είναι μια πορεία συνεχούς διεύρυνσης και διαφοροποίησης. Στο κεφάλαιο 2, αναλύθηκε η εξέλιξή του μέσα στις τελευταίες τρεις δεκαετίες του 20ου αιώνα. Αρχικά, έχουμε την ανάπτυξη των κινημάτων πολιτών κατά συγκεκριμένων έργων «γκρίζας ανάπτυξης» τη δεκαετία του 1970, στη συνέχεια εκείνη των τοπικών οικολογικών ομάδων τη δεκαετία του 1980 κι ακολούθως της Πολιτικής Οικολογίας και των μεγάλων περιβαλλοντικών ΜΚΟ από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 έως σήμερα. Την περίοδο που μελετήσαμε, όλοι οι βασικοί δρώντες

που περιγράφονται από τη Βιβλιογραφία υφίστανται ήδη, ενώ οι βασικοί προβληματισμοί της περιβαλλοντικής πολιτικής έχουν ενταχθεί στην ατζέντα της δημόσιας πολιτικής⁵⁶, χωρίς να έχει μειωθεί ο συγκρουσιακός χαρακτήρας του ζητήματος. Μάλιστα, οι αλλαγές που συντελέστηκαν την τελευταία δεκαετία σε νομοθετικό επίπεδο και σε επίπεδο νέων έργων που προκαλούν αντιδράσεις, πολλαπλασίασαν τα ζητήματα σύγκρουσης (βλέπε κεφ. 4.1), με αποτέλεσμα ο περιβαλλοντικός χώρος να γνωρίσει επιπλέον διαφοροποίηση και να προκαλέσει τη δημιουργία νέων δρώντων που βρίσκονται σε επαφή με άλλα πολιτικά και κοινωνικά φαινόμενα που παρουσιάστηκαν στην ίδια εποχή.

Σε μια περίοδο που υπάρχει η διαδεδομένη αντίληψη ότι τα οικολογικά κινήματα υποχωρούν λόγω της παρατεταμένης κρίσης, επειδή το περιβάλλον και η ποιότητα ζωής, ως μεταϋλιστικά αιτήματα και δικαιώματα, παύουν να αποτελούν προτεραιότητα, η μακροσκοπική μελέτη και η μελέτη των δρώντων φαίνεται να τη διαψεύδει. Η γενική αυτή παραδοχή -σε μεγάλο βαθμό δικαιολογημένη- είναι εξαιρετικά απόλυτη και απλουστευτική, καθώς αγνοεί τη μη γραμμική εξέλιξη των κοινωνικών φαινομένων.

Είναι, επίσης, γεγονός ότι, σύμφωνα με ιστορικές μελέτες των κοινωνικών κινήματων σχετικά με το εργατικό κίνημα και την κρίση του Μεσοπολέμου, τα κοινωνικά κινήματα γνωρίζουν υποχώρηση την περίοδο της κορύφωσης της κρίσης και ξαναζωντανεύουν με τα πρώτα δείγματα ανάκαμψης και όχι καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης (Λιαδάκης, 2014).

Όσον αφορά στα τοπικά περιβαλλοντικά κινήματα πιο συγκεκριμένα, και με βάση την παραπάνω εκτίμηση, τα πράγματα είναι κάπως διαφορετικά. Βεβαίως και στη συνείδηση της συντριπτικής πλειοψηφίας του πληθυσμού το άκουσμά των όρων «περιβάλλον», «πράσινο», «ανακύκλωση», «αειφορία» κ.λ.π. θεωρούνται «πολυτέλεια» και περιττό έξοδο σε περιόδους που προβάλλεται ως προτεραιότητα η οικονομική ανάκαμψη με κάθε μέσο και φαίνεται πως αφορούν μια μικρότερη μερίδα του πληθυσμού που έχει

⁵⁶ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αναφορά του όρου «βιώσιμη ανάπτυξη» στο Σύνταγμα με τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001.

λύσει τις βιοποριστικές της ανάγκες. Όμως αυτό δεν επηρεάζει απαραίτητα το οικολογικό κίνημα και ιδιαίτερα τις τοπικές πρωτοβουλίες, οι οποίες δεν ήταν ποτέ ιδιαίτερα πολυπληθείς. Μπορεί κάποιος να ισχυριστεί ότι παρατηρείται μια αυξητική τάση των κοινωνικών αντιστάσεων που σχετίζονται με την υπεράσπιση του περιβάλλοντος κατά τη δεκαετία της οικονομικής κρίσης και της δημοσιονομικής προσαρμογής (Petroπούλου, 2014). Δεν είναι τυχαίο ότι οι αντιστάσεις ενάντια σε κάθε τύπου επενδυτικά σχέδια λαμβάνουν ιδιαίτερη έκταση από το 2007 και μετά. Έτσι, κινήματα όπως αυτά ενάντια στους ΧΥΤΑ (Κερατέα, Γραμματικό, Φυλή) και κινήματα για την υπεράσπιση των ορεινών όγκων (Πεντέλη, Υμηττός, Πάρνηθα) δεν αποτελούν εξαίρεση, αλλά μια λογική συνέπεια της έκτασης και των συνεπειών των παρεμβάσεων στην περιοχή (Velegrakis & Frezouli, 2016). Όσο θα αυξάνονται, λοιπόν, τέτοιου είδους πρωτοβουλίες από την Πολιτεία και τους ιδιώτες, είναι λογικό να αυξηθούν και τα κινήματα που αφορούν στην υπεράσπιση του δημόσιου χώρου και των συλλογικών αγαθών.

Ένα άλλο ενδεικτικό παράδειγμα είναι αυτό των λαϊκών συνελεύσεων των «Αγανακτισμένων» του 2011 που αποτέλεσαν βασικό δίαυλο επικοινωνίας των τοπικών περιβαλλοντικών κινήματων. Η παρακμή τους και η απομαζικοποίησή τους οδήγησε στο μετασχηματισμό τους σε πρωτοβουλίες εναλλακτικού τρόπου ζωής και οικονομίας. Το *Φεστιβάλ Συνεταιριστικής και Εναλλακτικής Οικονομίας* είναι ως επί τον πλείστον συνέπεια του κινήματος των Αγανακτισμένων (Καβουλάκος & Γριτζάς, 2015). Το ίδιο ισχύει και για μια σειρά από πρωτοβουλίες κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, που ουσιαστικά φαίνεται να επηρεάζονται από τα νέα οικολογικά κινήματα, όπως το κίνημα της μετάβασης και της αποανάπτυξης, προτάσσοντας την οικονομία και τις δραστηριότητες τοπικής κλίμακας, τη μείωση των χρηματικών δραστηριοτήτων και τη βιώσιμη αποανάπτυξη (Parrique, 2020). Για περιορισμένο διάστημα γνώρισε κάποια διάδοση μια μορφή του κινήματος μετάβασης (transition movement), το οποίο σημειώνει την ίδια στιγμή ανάπτυξη στη Βόρεια Ευρώπη, με δραστηριότητες όπως τα εναλλακτικά ανταλλακτικά συστήματα και η αστική γεωργία (Ανθοπούλου & Παρταλίδου, 2015).

Εν κατακλείδι, οι βασικές διαδικασίες και μηχανισμοί που συμβάλλουν στη διαμόρφωση του λόγου των δρώντων και στην ολοκλήρωση ενός εδαφικού σχεδίου κινούνται σε τρία επίπεδα: (α) την οικειοποίηση του χώρου, δεδομένου ότι παρατηρείται οι οργανώσεις να παρεμβαίνουν σε ένα χώρο αυστηρά καθορισμένο. Η οικειοποίηση γίνεται μέσω της ανάδειξης ορισμένων κοινά αποδεκτών –από τους δρώντες- ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του χώρου σύγκρουσης που τον καθιστούν ως «ζώνη προς υπεράσπιση», (β) τη δημιουργία κοινής ταυτότητας, επιχειρηματολογίας και λόγου ανάμεσα στα μέλη που συμμετέχουν στην υπεράσπιση ενός συγκεκριμένου χώρου, αλλά και ευρύτερων περιοχών, δεδομένου ότι η δράση τους οδηγεί σε μια διπλή διαδικασία διεκδίκησης και ολοκλήρωσης ιδεολογίας μέσω της δικτύωσης και (γ) την ισχύ σε τοπικό επίπεδο, καθώς η ίδια η διαδικασία διεκδίκησης οδηγεί σε μια άσκηση εξουσίας και πολιτικής νομιμοποίησης σε τοπικό επίπεδο (Vuelta & Galán, 2017).

5.5 Η δυσπιστία ως στρατηγική των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος

Στη διεθνή Βιβλιογραφία έχει καταγραφεί ότι η ύπαρξη θεσμών διαβούλευσης και η διαφάνεια στο χωρικό σχεδιασμό έχουν σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης (Laffitte, 2015) μεταξύ των δρώντων που εμπλέκονται σε μία ανταγωνιστική σχέση για ζητήματα διαχείρισης του περιβάλλοντος. Αντίθετα, οι μελέτες σχετικά με την περιβαλλοντική διακυβέρνηση στην Ελλάδα έχουν επισημάνει την έλλειψη πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία και, γενικότερα, την έλλειψη περιβαλλοντικής διαβούλευσης ως χρόνιο ζήτημα, το οποίο έχει ως αποτέλεσμα τη δυσπιστία του κοινού για τα έργα που υλοποιούνται (Μποτετζάγιας Ι. , 2017).

Παράλληλα, η εμφάνιση των δρώντων υπεράσπισης και η δημιουργία δικτύων αλληλοπληροφόρησης μεταξύ τους έρχεται εκ των πραγμάτων να καλύψει το κενό της ενημέρωσης και την ανάγκη τεχνικής επεξεργασίας των –σύνθετων– ζητημάτων που προκύπτουν μέσα στις περιβαλλοντικές συγκρούσεις.

Αυτή η διαφορά στην πρόσβαση δημιουργεί εκ των πραγμάτων διαφορετικές σχέσεις εμπιστοσύνης στους τοπικούς πληθυσμούς, ανάλογα με τη θέση που έχουν υπέρ ή κατά του έργου που αποτελεί αντικείμενο αντιπαράθεσης. Ο δεσμός εμπιστοσύνης που δημιουργούν οι δρώντες υπεράσπισης και, ταυτόχρονα, η δυσπιστία απέναντι στις αρχές που προβάλλουν, μετατρέπεται μέσα στο χρόνο από συνέπεια μιας κατάστασης σε στρατηγική του κινήματος για την αποδόμηση του λόγου του «αντιπάλου». Με άλλα λόγια, τα τοπικά περιβαλλοντικά κινήματα αξιοποιούν τη δυσπιστία των πολιτών στους θεσμούς ως στρατηγικό μέσο για την αποδόμηση και απονομιμοποίηση του λόγου των αντιπάλων τους (θεσμικοί φορείς, επιχειρήσεις κ.ο.κ.).

Η διαδικασία που περιγράφηκε θα πρέπει να συνδυαστεί με μια άλλη διαδικασία, αυτή της παρακμής της κομματικής πολιτικής ως μέσου διαμόρφωσης ιδεολογίας και προγραμματικών θέσεων και απόψεων και με την ανάδειξη κυρίως μιας πλειοψηφίας ηγετικών μορφών –ειδικά στον τομέα των τοπικών κινήματων- που λειτουργούν αυθόρμητα και ανεξάρτητα (Lefebvre, 2018). Η διαδικασία αυτή έχει σαν συνέπεια οι θέσεις και οι απόψεις να βγαίνουν ταυτόχρονα από λιγότερο καθιερωμένες διαδικασίες, την ίδια στιγμή που η επιρροή μιας άποψης δεν προκύπτει από κάποιες διαδικασίες ενός μαζικού συλλογικού φορέα (κόμματος, οργάνωσης, συνδικάτου), αλλά από τη δημοφιλία που θα αποκτήσει εντός του κινήματος, συχνά μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

Η περίοδος μελέτης (2005 - 2014) σηματοδοτεί την αρχή μιας περιόδου όπου η περιβαλλοντική πληροφορία, το νομοθετικό πλαίσιο, οι τεχνικές λεπτομέρειες του έργου και εντέλει το σύνολο της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης γίνεται ολοένα και πιο σύνθετο και πιο δυσνόητο για τον πολίτη. Όσο οι συγκρούσεις αναπτύσσονται και συγκεντρώνονται οι πληροφορίες, οι απόψεις για τα έργα που προκαλούν συγκρούσεις γίνονται πιο ξεκάθαρες. Οι υποστηρικτές των κινήματων ολοένα και περισσότερο θεωρούν αληθείς όλες τις πληροφορίες που έρχονται από τους εκπροσώπους των κινήματων που αντιτίθενται σε έργα, ανεξάρτητα αν γνωρίζουν ή όχι τις λεπτομέρειες μιας σύγκρουσης, ενώ

οι αντίπαλοι τους θεωρούν το αντίθετο. Η δυσπιστία κατασκευάζεται μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα, όσο οι ομάδες υπεράσπισης του περιβάλλοντος διαμορφώνουν την προβληματική, αναπαριστώντας τους αντιπάλους και τον εαυτό τους (Groys, 2021).

Η εμπιστοσύνη είναι σχεδόν τυφλή ανάμεσα στα μέλη της ίδιας ομάδας (είτε υπέρ, είτε κατά ενός έργου), ενώ το ίδιο ισχύει και για τη δυσπιστία για τους αντιπάλους (ιδιαίτερα από όσους αντιτίθενται προς τους υποστηρικτές), με αποτέλεσμα ορισμένες υποθέσεις που έχουν γίνει από τρίτους να υιοθετούνται συχνά ως αληθείς χωρίς να επιβεβαιώνονται στοιχειωδώς (Deutschmann, 2020). Πράγματι, οι αντίδικοι ως προς το έργο τρέφουν μεγάλη εκτίμηση στα ηγετικά άτομα των ομάδων τους και έχουν την τάση να αποδέχονται πλήρως και να υιοθετούν το λόγο τους. Για ορισμένους, ο λόγος επιτρέπει να επιβεβαιωθεί και να νομιμοποιηθεί η άποψή τους για το έργο. Τέλος, μολονότι η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία είναι δύσκολη και ορισμένες φορές πράγματι αδύνατη ή τουλάχιστον μη διαθέσιμη στα αρχικά στάδια, ορισμένοι από τους αντιτιθέμενους δεν θεωρούν μόνο ότι η πληροφορία είναι κρυφή, αλλά και ότι είναι αλλαγμένη για να παρουσιάζει μια διαφορετική αλήθεια⁵⁷.

Οι κίνδυνοι της δυσπιστίας ως αναλυτικό εργαλείο

Ο κλασσικός λόγος βασίζεται στην εμπιστοσύνη (Groys, 2021). Με βάση τον κλασσικό λόγο, μάς αρκεί να μπορούμε να αναφερθούμε σε ένα γεγονός ή μια πληροφορία σχετικά με το αν είναι αληθής ή λανθασμένη.

Η μαρξιστική παράδοση, αντίθετα, εισάγει την κριτική της ιδεολογίας και -κατ' επέκταση- του δημοσίου διαλόγου, με βάση τα κίνητρα που εξυπηρετεί, τα οποία περιορίζονται,

⁵⁷ Επισημαίνεται το γεγονός ότι οι μελετητές που συντάσσουν τις Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, σύμφωνα με το ν. 4014/11 πληρώνονται από τις ίδιες τις εταιρείες, κάτι που έχει επισημανθεί ότι συνιστά σύγκρουση συμφερόντων και προφανώς αποτελεί βάσιμο λόγο υποψίας. Όμως το αντικείμενό μας έχει να κάνει με το πώς κτίζονται τα «κοινωνικά δίκτυα εμπιστοσύνης» και όχι με το αν είναι ή όχι βάσιμες οι υποψίες.

συνήθως, σε ταξικά - οικονομικά και εντέλει υπηρετούν ή όχι κάποιο πολιτικό πρόγραμμα. Η αποπολιτικοποίηση του δημόσιου διαλόγου, συνέπεια της πλήρους επικράτησης του Νεοφιλελεύθερου μοντέλου από τη δεκαετία του 1990, εξαφάνισε από το διάλογο την αμφισβήτηση της πληροφορίας, χωρίς, όμως, να εξαφανίσει, τα αντικρουόμενα συμφέροντα και τη διαφοροποιημένη ταύτιση με τον κυρίαρχο λόγο.

Η ταυτόχρονη έλλειψη αναλυτικών εργαλείων ή, αντίθετα, η χρήση τους με αποσπασματικό τρόπο, σε συνδυασμό με τον εκδημοκρατισμό της πληροφορίας μέσω της χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και τη διαχρονική έλλειψη διαβούλευσης και πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία που αναφέρθηκε προηγουμένως, έχει οδηγήσει στην άνθιση του λόγου δυσπιστίας από μέρους των περιβαλλοντικών κινημάτων.

Η απουσία, όμως, γνώσεων και η ίδια η φύση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ως μέσου διακίνησης πληροφοριών και διαμόρφωσης ιδεολογίας, έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη ενός λόγου δυσπιστίας που ξεπερνά τα όρια της κριτικής αμφισβήτησης και συχνά σχετίζεται με την ανάπτυξη των θεωριών συνωμοσίας (Starnisko, Chichocka, & Van Bavel, 2020). Το φαινόμενο γίνεται εντονότερο, δεδομένου ότι η επαγωγική σκέψη με βάση το οικονομικό κίνητρο υπάρχει στην φιλοσοφία των αριστερών κομμάτων και πολιτών που εμπλέκονται στις κινητοποιήσεις, χωρίς όμως να συνυπάρχει με την ανάλογη γνώση της νομοθεσίας ούτε των λεπτομερειών των διαδικασιών, ώστε να μπορούν να γίνουν κατανοητές επί της ουσίας. Το φαινόμενο γίνεται εντονότερο, δεδομένου ότι η επαγωγική σκέψη με βάση το οικονομικό κίνητρο ενυπάρχει στη φιλοσοφία των Αριστερών κομμάτων και πολιτών που εμπλέκονται στις κινητοποιήσεις, χωρίς, όμως, να συνυπάρχει με την ανάλογη γνώση της νομοθεσίας ούτε των λεπτομερειών των διαδικασιών, ώστε να μπορούν να γίνουν κατανοητές επί της ουσίας. Συνεπώς, συχνά τα κενά ενημέρωσης και γνώσης συμπληρώνονται από αφηγήσεις που γίνονται εύκολα κατανοητές και αποδεκτές από τους δρώντες. Πρόκειται για αφαιρετικές προβολές του «λόγου αμφισβήτησης» που βασίζονται σε νοητικές διαδικασίες, οι οποίες, με τη σειρά τους, εντάσσονται

στην αναλυτική μέθοδο σκέψης που ονομάζεται «επιβεβαίωση προκατάληψης» (confirmation bias) (Maillé & Saint-Charles, 2014) (Nardi, 2017).

Οι διαδικασίες αυτές είναι γνωστές και πρέπει να λαμβάνονται υπόψη με επιφύλαξη. Εντούτοις, στην περίπτωση των περιβαλλοντικών συγκρούσεων την περίοδο που μελετάμε, συνυπάρχουν οι ακόλουθες συνθήκες: (α) η περιβαλλοντική πολιτική οδηγεί σε μακροχρόνιες και διαρκείς συγκρούσεις, (β) οι όροι διεξαγωγής των συγκρούσεων –δηλαδή η νομοθεσία και οι άλλες κανονιστικές αποφάσεις και πράξεις της διοίκησης– αλλάζουν συνέχεια, ιδιαίτερα μετά το 2010 (βλέπε κεφ. 5.2) και (γ) η δυσπιστία απλώνεται σε όλους τους φορείς που διαθέτουν τεχνογνωσία, σε κόμματα και περιβαλλοντικές οργανώσεις. Ως εκ τούτου, ο λόγος δυσπιστίας που βασίζεται στην επιβεβαίωση προκαταλήψεων και στη γενίκευση επαγωγικών συμπερασμάτων και διαδίδεται μέσω της κοινωνικών δικτύων εμπιστοσύνης μέσα στα κινήματα υπεράσπισης του περιβάλλοντος, έχει αρχίσει να λαμβάνει ολοένα και μεγαλύτερο χώρο εντός τους και δεν μπορεί να μείνει απαρατήρητος και να θεωρηθεί ως μια διαδικασία που υπάρχει διαχρονικά. Πράγματι, ο ρόλος της καχυποψίας ως βασικής παραμέτρου διαμόρφωσης της επιχειρηματολογίας των δρώντων, γίνεται σταδιακά κυρίαρχικός, ιδιαίτερα όταν προκύπτουν συγκρούσεις «πράσινου με πράσινο», όπου και οι δύο πλευρές επικαλούνται εξίσου την υπεράσπιση του περιβάλλοντος, με διαφορετικό τρόπο ο καθένας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αντιδράσεων NIMBY που ανέδειξαν τη δυσπιστία και την επαγωγική γενίκευση ως τακτικό και στρατηγικό εργαλείο των συγκρούσεων είναι το αντι-αιολογικό κίνημα. Η συζήτηση γύρω από την κλιματική αλλαγή (σήμερα κλιματική κρίση) αναπτύχθηκε περίπου 20 χρόνια μετά την ανάπτυξη του ζητήματος των «ορίων της ανάπτυξης» και της οικολογικής σκέψης, δηλαδή τη δεκαετία του 1990, και μετατράπηκε σύντομα σε κεντρικό περιβαλλοντικό ζήτημα που οδήγησε σε μια σειρά περιβαλλοντικών διασκέψεων για το κλίμα και πρόσφατα στη Συμφωνία των Παρισίων για το

κλίμα (2015). Η πλούσια αυτή κλιματική διπλωματία έφερε στην επιφάνεια και στο δημόσιο λόγο μια πλευρά της οικολογικής κρίσης, οδηγώντας έμμεσα στην υποτίμηση (στη δημόσια σφαίρα) άλλων ζητημάτων όπως η ραγδαία μείωση της βιοποικιλότητας.

Μια ιδιαίτερα προβεβλημένη πρόταση για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής είναι ο τομέας των *Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας* (ΑΠΕ). Η συζήτηση για τις ΑΠΕ είχε υποτιμηθεί τη δεκαετία του 1970, αν και σε αυτό το πρώιμο στάδιο της οικολογικής σκέψης είχαν υποστηριχθεί από τους πρωτοπόρους της οικολογικής σκέψης όπως ο Gorz (1972) και ο Σουμάχερ (1980), όχι μόνο για τεχνικούς λόγους, αλλά και για πολιτικούς, καθώς συμφωνούσαν με ένα «ιδανικό» αποκεντρωμένο σύστημα παραγωγής «από τα κάτω». Αντίθετα, τα πυρηνικά ή θερμικά εργοστάσια, εκτός από το γεγονός ότι είναι περιβαλλοντικά επιζήμιες δραστηριότητες, αποτελούσαν «εργαλείο» μιας συγκεντρωτικής ετεροκαθοριζόμενης καπιταλιστικής κοινωνίας. Η θεωρία, βέβαια, απείχε από την πράξη και στην Ελλάδα αναπτύχθηκαν από τις αρχές του 2000 τα πρώτα αιολικά πάρκα στις βουνοπλαγίες της Ελλάδας από μεγάλες κατασκευαστικές εταιρείες. Σήμερα, η ανάπτυξη της αιολικής ενέργειας έχει αναδειχθεί στις προτεραιότητες της ελληνικής Κυβέρνησης για την ενεργειακή μετάβαση στην μετα- λιγνιτική εποχή, προωθώντας το μοντέλο μεγάλων αιολικών πάρκων από μεγάλους επενδυτικούς ομίλους σε δημόσιες εκτάσεις - κατά κύριο λόγο δασικές και συχνά σε περιοχές Natura (Χατζημιχάλης, 2014).

Όπως ήταν αναμενόμενο, τη χωροθέτηση των αιολικών πάρκων ακολούθησε η ανάπτυξη τοπικών αντιδράσεων, οι οποίες σταδιακά συντονίζονται σε πανελλαδικό επίπεδο. Η ιδιομορφία του κινήματος ενάντια στα αιολικά πάρκα (ΑΣΠΗΕ) σε σχέση με άλλα πανελλαδικά οικολογικά κινήματα που αναπτύχθηκαν την τελευταία εικοσαετία (κατά των εξορύξεων υδρογονανθράκων, κατά των Ολυμπιακών έργων, κατά της αναθεώρησης του άρθρου 24) είναι ότι, λόγω της φύσης του ζητήματος, δεν υποστηρίχθηκαν από τις μεγάλες περιβαλλοντικές οργανώσεις (πλην της περίπτωσης της *Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρείας*). Έτσι, η διαδικασία συγκρότησης κοινωνικού κινήματος έγινε χωρίς την συμμε-

τοχή μεγάλων οργανώσεων, αλλά με τη συμμετοχή κομμάτων και ομάδων από την Αριστερά και –κυρίως- τον αντιεξουσιαστικό, χώρους που σχετίζονται, εξάλλου, με όλα τα αντίστοιχα γεγονότα διαμαρτυρίας. Η συγκρότηση της συλλογικής ταυτότητας του κινήματος κατά των ανεμογεννητριών προέκυψε από το ενοποιό στοιχείο της σύγκρουσης που δεν ήταν άλλο από την αντίθεση στις ανεμογεννήτριες, ενώ πλαισιώθηκε από το υπάρχον αξιακό σύστημα των πολιτικών δρώντων που ενεπλάκησαν, δηλαδή τον αντικαπιταλισμό και την αμεσοδημοκρατία. Μια τέτοια πορεία θα οδηγήσει σε μια ανεξάρτητη (από το παλιότερο οικολογικό κίνημα) πορεία συγκρότησης ιδεολογίας, η οποία διαφοροποιείται σε μεγάλο βαθμό από το τελευταίο.

Μέχρι σήμερα η «πράσινη ανάπτυξη» γινόταν αντιληπτή από το οικολογικό κίνημα είτε ως ένα ανεπαρκές, ενδιάμεσο στάδιο εξέλιξης των πολιτικών είτε ακόμη και ως ένα υποκριτικό σλόγκαν με στόχο την αναπαραγωγή του συστήματος (για τα πιο ριζοσπαστικά κομμάτια του) είτε ως ένα πρώτο βήμα για μια ευρύτερη διαδικασία μετάβασης (για το πιο μετριοπαθές). Σήμερα, το κίνημα ενάντια στις ανεμογεννήτριες αναγάγει σταδιακά στο συλλογικό φαντασιακό του την «πράσινη ανάπτυξη» ως τον κατεξοχήν περιβαλλοντικό κίνδυνο των ημερών μας. Στα πλαίσια αυτής της ολοκλήρωσης της ιδεολογίας μέσω της σύγκρουσης, αναπτύσσονται, εξάλλου, στους κόλπους του θεωρίες συνωμοσίας σχετικά με την ύπαρξη ή όχι της κλιματικής κρίσης ή με το αν οι δασικές πυρκαγιές συμπίπτουν χωρικά με τις σχεδιαζόμενες ανεμογεννήτριες, ενώ στο τεχνικό επίπεδο αρχίζει να γίνεται ισχυρή η θέση ότι τεχνολογίες παραγωγής ενέργειας που ως τώρα θεωρούνταν ρυπογόνες από το οικολογικό κίνημα (όπως τα πυρηνικά ή οι λιγνιτικές μονάδες) αποτελούν τις βέλτιστες επιλογές.

Είναι, δηλαδή, δεδομένο ότι: (α) η ανάπτυξη αιολικών πάρκων, τουλάχιστον σύμφωνα με τα αρχικά σχέδια της *Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας* (ΡΑΕ), καλύπτει ένα μεγάλο τμήμα της ελληνικής υπαίθρου και -κατ' επέκταση- και της ελληνικής κοινωνίας, (β) το φαινόμενο χωροθέτησης και ανάπτυξης εγκαταστάσεων χωρίς διαβούλευση (καθώς έτσι συμ-

βαίνει πάντα στην Ελλάδα) που θα παρουσιάζονται ως (περισσότερο ή λιγότερο) «πράσινες» θα ενισχυθεί στο μέλλον και (γ) το κίνημα ενάντια στις ανεμογεννήτριες μετατρέπεται σταδιακά σε φορέα διαμόρφωσης και ολοκλήρωσης της ιδεολογίας ευρύτερου τμήματος του ριζοσπαστικού οικολογικού χώρου, βασισμένο στο απλοϊκό σχήμα ενάντια στις ανεμογεννήτριες - ενάντια στον σημερινό καπιταλισμό που είναι «πράσινος» (αποδεχόμενοι την δήλωση ως αλήθεια και αγνοώντας τις όποιες αντιφάσεις που υπάρχουν, μοιραία, στις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές διαδικασίες).

Κατά συνέπεια, η θέση ότι οι τοπικοί περιβαλλοντικοί αγώνες οδηγούν νομοτελειακά σε μια διεύρυνση της προβληματικής τους από το ειδικό στο γενικό δεν επιβεβαιώνεται, αντίθετα διαφαίνεται ότι η μονοθεματική ή πολυθεματική δικτύωση των συγκρούσεων οδηγεί μεν στην τεχνοκρατική υποστήριξη του λόγου, αλλά, ταυτόχρονα, στην υπερεκτίμηση του ζητήματος (ή ζητημάτων) ως προς το συνολικό προβληματισμό σε σχέση με τη βιωσιμότητα και συχνά και στη διαμόρφωση επαγωγικών γενικεύσεων που βασίζονται σε αυτήν την υπερεκτίμηση. Κατ' αυτόν τον τρόπο, συχνά, αντί για το πέρασμα από το ειδικό στο γενικό, οδηγείται «στην γενίκευση του ειδικού».

5.6 Συμπεράσματα : από τα κίνητρα και τις αναπαραστάσεις στο λόγο και στο εδαφικό σχέδιο

Η μελέτη της επιχειρηματολογίας μέσω λόγου, στρατηγικής και προτάσεων φέρνει στην επιφάνεια ένα εξαιρετικά απλό και κοινό μοτίβο ανάπτυξης που έχει σαν κοινή αφετηρία τις αντιδράσεις NIMBY και που μπορεί να οδηγήσει στη συγκρότηση υπερτοπικών έως πανεθνικών κοινωνικών κινημάτων. Σε αντίθεση με τα αρνητικά στοιχεία που τους προσδίδονται συνήθως, οι αντιδράσεις NIMBY αποτελούν μια φυσιολογική αντίδραση. Ακόμη περισσότερο, είναι δείκτης διεκδίκησης μιας επανοικειοποίησης του δημόσιου χώρου από τους κατοίκους, μέσα από τη διαμόρφωση μιας πολιτικής συνείδησης και μέσω της αμφισβήτησης της κυρίαρχης αντίληψης για το δημόσιο συμφέρον. Επιπρόσθετα, σε ένα περιβάλλον όπου απουσιάζουν πλήρως οι διαδικασίες διαβούλευσης, πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία και το συμμετοχικό σχεδιασμό, οι αντιδράσεις NIMBY

έρχονται να καλύψουν αυτό το έλλειμμα μέσω των συγκρούσεων. Εν ολίγοις, οι συγκρούσεις NIMBY, περισσότερο από ένα σύνδρομο, είναι κυρίως ένα σύμπτωμα, μια νέα – πιο διαδεδομένη- ταυτότητα οικοπολίτη.

Η ταύτιση των αντιδράσεων NIMBY με εγωιστικές – ωφελιμιστικές συμπεριφορές εντάσσεται, εξάλλου, στη στρατηγική των αντιπάλων τους για την απονομιμοποίησή τους και τη δημιουργία μιας σύγκρουσης ανάμεσα σε «αυτούς» και το κοινωνικό σύνολο. Η ανάγκη επανάκτησης της νομιμοποίησης οδηγεί σε μια ταυτόχρονη διαδικασία πολιτικής συνειδητοποίησης και τεχνικής - επιστημονικής ωρίμανσης. Επομένως, για να ξεπεραστεί το στάδιο της αντίδρασης NIMBY και να μετατραπεί σε κοινωνικό κίνημα, οι δρώντες υπεράσπισης του περιβάλλοντος οφείλουν να ξεπεράσουν την απλή αντίδραση και να εξελίσουν την προβληματική τους σε μια γενική πρόταση, ένα «εδαφικό σχέδιο» (Territorial Project). Πρόκειται για μια διαδικασία πολιτικής συγκρότησης των κινήματων.

Δεδομένης της επιδείνωσης της κατάστασης του περιβάλλοντος την χρονική περίοδο μελέτης – και ως σήμερα (2023)-, κυρίως εξαιτίας της χαλάρωσης της περιβαλλοντικής και πολεοδομικής Νομοθεσίας και της υποχώρησης του ρυθμιστικού ρόλου της χωροταξικής πολιτικής την τελευταία δεκαετία, καθώς και της χρόνιας ανακύκλωσης συγκρούσεων υπεράσπισης των ιδίων χώρων υποβάθρου, είτε ενάντια στο ίδιο σχέδιο χωροθέτησης (π.χ. ΧΥΤΑ Γραμματικό) είτε στην ίδια πηγή ρύπανσης (π.χ. βιομηχανίες Ελευσίνας) είτε σε διαδοχικά επενδυτικά σχέδια (π.χ. Επενδύσεις ακινήτων στο κτήμα Καμπά, διαδοχικές επενδυτικές προτάσεις στις εκτάσεις της μονής Πεντέλης κ.λ.π.), η διαδικασία αυτή της ωρίμανσης ετεροκαθορίζεται από το εκάστοτε σχέδιο στο οποίο αντιτίθεται και αναπτύσσει πολιτικά επιχειρήματα που στόχο έχουν να το αποδομήσουν. Με αυτό τον τρόπο, η διαδικασία εκδημοκρατισμού μέσω των συγκρούσεων και της ανάπτυξης των κοινωνικών κινήματων μένει ημιτελής και οδηγεί σε παράλληλους μονολόγους και όχι στην ανάπτυξη νέων μορφών συμμετοχικής διακυβέρνησης.

Η ισχυρή συμμετοχή και υποστήριξη οργανώσεων και ατόμων που σχετίζονται με την ευρύτερη Αριστερά και τον ελευθεριακό χώρο και η ταυτόχρονη διασύνδεση των τοπικών κινήσεων σε κοινές κινητοποιήσεις - εκδηλώσεις, συμβάλλει στη διαδικασία ωρίμανσης των αντιδράσεων NIMBY από το μερικό στο γενικό. Εντούτοις, η διαδικασία αυτή μένει ημιτελής ως προς τη διατύπωση ενός εδαφικού σχεδίου, ενώ, παράλληλα, περιορίζεται σε ευρύτερες πολιτικοκοινωνικές αναλύσεις και οραματισμούς, κρατώντας εν υπνώσει πραγματικά διλήμματα που υπάρχουν και αφορούν την άμεση διαχείριση του χώρου, δεδομένου ότι στην ουσία τους οι συγκρούσεις είναι συγκρούσεις χρήσεων και δεν αφορούν πάντα μια διαλεκτική σύγκρουση μεταξύ «Κράτους – Κεφαλαίου», «Εξουσίας – Λαού» ή «Λαϊκής βούλησης – Συμφερόντων». Το ζήτημα αυτό γίνεται φανερό όταν προκύπτουν ζητήματα που χρήζουν συνολικής ρύθμισης, όπως η διαχείριση των απορριμμάτων, η ενέργεια, η διαχείριση προστατευόμενων περιοχών και η ανάπτυξη υποδομών μεταφορών.

Ταυτόχρονα, η περιορισμένη εμπλοκή οικολογικών οργανώσεων στις κινητοποιήσεις δημιουργεί ολοένα και μεγαλύτερο χάσμα με τα τοπικά κινήματα περιβάλλοντος που οδηγεί σε αμοιβαία δυσπιστία. Η τελευταία, ενώ έχει ως αφετηρία τις συγκρούσεις «πράσινου με πράσινο» μέσω της διεύρυνσης και της δικτύωσης των τοπικών κινημάτων, καταλήγει να επηρεάζει και τα τοπικά κινήματα που δραστηριοποιούνται σε ζητήματα στα οποία δεν υπάρχει απόκλιση απόψεων με τις μεγάλες οικολογικές οργανώσεις (βλέπε κεφ. 2.3).

Πρόκειται, επομένως, για μια διαδικασία μερικής ωρίμανσης ή λανθάνουσας ωρίμανσης που ενισχύεται από χρόνιες παθογένειες του συστήματος διακυβέρνησης της χώρας και από τη σημαντική υποχώρηση της περιβαλλοντικής προστασίας σε ένα κράτος που καλείται ταυτόχρονα –όντας μέλος της ΕΕ- να υλοποιήσει ολοένα και πιο φιλόδοξες στρατηγικές περιβαλλοντικής προστασίας. Για να περιγραφεί καλύτερα αυτό το προβλημα-

τικό πλαίσιο, στο επόμενο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί συνολικά το σύστημα διακυβέρνησης στο οποίο αναπτύσσονται οι συγκρούσεις, λαμβάνοντας υπόψη τα πολλαπλά επίπεδα που το καθορίζουν (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και ευρωπαϊκό).

6. Σύστημα δρώντων των Συγκρούσεων⁵⁸: Μονοθεματική Ανάλυση της Διαχείρισης Αποβλήτων⁵⁹

Στα προηγούμενα κεφάλαια η μελέτη μας περιορίστηκε στην ανάγνωση του τρόπου διαμόρφωσης της περιβαλλοντικής και εδαφικής διακυβέρνησης, μέσα από την ανάλυση των συγκρούσεων και των τοπικών κινημάτων που τις προκαλούν, μέσω των (μη θεσμικών) δρώντων υπεράσπισης περιβάλλοντος, παρακολουθώντας παράλληλα την εξέλιξή τους μέσα στο χρόνο σε θεσμικό επίπεδο, δηλαδή την εξέλιξη του νομοθετικού και κανονιστικού πλαισίου άσκησης της περιβαλλοντικής πολιτικής.

Μολονότι αυτή η οπτική αποτελεί μια σημαντική παράμετρο, που συχνά αγνοείται στην μελέτη της διαμόρφωσης των περιβαλλοντικών πολιτικών σε μητροπολιτικό και εθνικό επίπεδο, η πρωτοβουλία της διαμόρφωσης και εφαρμογής των εν λόγω πολιτικών ανήκει στη διοίκηση και στην αυτοδιοίκηση. Ως εκ τούτου για να συσχετίσει κανείς τη διαδικασία διαμόρφωσης και υλοποίησης των περιβαλλοντικών πολιτικών με τις περιβαλλοντικές συγκρούσεις απαιτείται μια συστημική ανάλυση της διαδικασίας αυτής, η οποία θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει όλα τα επίπεδα λήψης αποφάσεων και τους δρώντες που συμμετέχουν, μια «πολιτική οικονομία των περιβαλλοντικών συγκρούσεων»⁶⁰. Για λόγους οριοθέτησης της ανάλυσης, θα περιορίσουμε την εν λόγω μελέτη θεματικά στη διαχείριση των αποβλήτων, θεματική που οδήγησε σε μια σειρά από συγκρούσεις στο μητροπολιτικό επίπεδο με επιπτώσεις και στην εθνική πολιτική (βλέπε κεφ. 4).

⁵⁸ Επισημαίνεται ότι, ενώ η μακροσκοπική καταγραφή των συγκρούσεων καλύπτει την περίοδο 2005 - 2014, η μελέτη των αποτελεσμάτων των πολιτικών αφορά και τα επόμενα χρόνια, δεδομένου ότι η επίδραση των δρώντων μέσω των συγκρούσεων δε γίνεται αυτόματα (βλ. κεφάλαιο 1). Ειδικά για την ανάλυση των πολιτικών για τα απόβλητα, αυτό σημαίνει ότι θα μελετηθούν οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν τα αμέσως επόμενα χρόνια και συμπίπτουν χρονικά με την αμέσως επόμενη Κοινοβουλευτική περίοδο (2015 – 2019).

⁵⁹ Η μονοθεματική ανάλυση καλύπτει όλα τα ρεύματα υλικών των αποβλήτων (αστικά, στερεά, υγρά, αδρανή, επικίνδυνα κ.ο.κ.) Όμως, εκ των πραγμάτων, η διαχείριση αστικών αποβλήτων –που αναφέρονται είτε ως *αστικά στερεά απόβλητα* είτε ως *απορρίματα*– κυριαρχεί στο δημόσιο διάλογο και στη χάραξη των πολιτικών.

⁶⁰ Υπάρχουν πολλοί ορισμοί της Πολιτικής Οικονομίας. Στην περίπτωση μας, θα χρησιμοποιήσουμε την πιο ευρεία έννοια, αυτή, δηλαδή, των πολιτικών διαδικασιών που επιδρούν στη διαμόρφωση των πολιτικών (αναπτυξιακών ή ρυθμιστικών) που σχετίζονται με το περιβάλλον (Oates & Portney, 2003).

Στη συνέχεια θα επιδιώξουμε, αφενός, να περιγράψουμε πολύπλευρα την εξέλιξη των πολιτικών, την επιρροή του συστήματος δρώντων, τις χρόνιες παθολογίες και τα αποτελέσματα των πολιτικών, που αφορούν στη διαχείριση στερεών αποβλήτων σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, και αφετέρου, να αναδείξουμε το ρόλο των εμπλεκόμενων δρώντων στην διαμόρφωση και την υλοποίηση ή μη των εν λόγω πολιτικών. Με βάση την ανάλυση των δρώντων μέσα σε όλο το σύστημα διακυβέρνησης, θα επιχειρηθεί επίσης να απαντηθεί το ερώτημα «γιατί η Ελληνική περίπτωση, με επίκεντρο την Αττική, εμφανίζει τέτοια υστέρηση στην υλοποίηση ολοκληρωμένων πολιτικών για τη διαχείριση των στερεών αποβλήτων», και να καταγραφεί ο βαθμός της διαχρονικότητας των περιβαλλοντικών συγκρούσεων στην Ελλάδα.

6.1 Συγκρούσεις και αποτελέσματα των πολιτικών στη διαχείριση αποβλήτων

Όπως αναφέραμε η ανάδειξη του περιβαλλοντικού προβλήματος και των νέων συλλογικών κοινωνικών δρώντων, έθεσε υπό αμφισβήτηση την καθετοποιημένη λογική άσκησης της εξουσίας και ταυτόχρονα τα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης.

Ειδικότερα σε περιπτώσεις που αφορούν σε εγκαταστάσεις διαχείρισης των αποβλήτων ή στην περίπτωση των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ), είναι συχνό το φαινόμενο οι αντιμαχόμενες πλευρές υπέρ ή κατά του έργου υποδομής, να επικαλούνται η καθεμιά με τον δικό της τρόπο την προστασία του περιβάλλοντος (βλέπε κεφ. 1.3).

Συνεπώς, η διάσταση των συγκρούσεων μεταξύ των δρώντων για τη διαμόρφωση των πολιτικών σχετικά με τη διαχείριση του περιβάλλοντος, καθίσταται βασική παράμετρος για τη διαμόρφωση των εν λόγω πολιτικών (Koloouris, Nikolaidou, & Anthoroulou, 2017). Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τρεις διακριτούς τύπους συγκρούσεων, που καταδεικνύουν την έντονη συγκρουσιακότητα της υπό εξέταση πολιτικής:

- Η σύγκρουση για τη χωροθέτηση των υποδομών, που αφορούν στη διαχείριση των αποβλήτων. Η πιο συνηθισμένη μορφή σύγκρουσης αφορά στις χρήσεις γης και εμπλέκει αφενός μεν, τις τοπικές κοινωνίες, που συνήθως αντιδρούν στη χωροθέτηση τέτοιων έργων πλησίον τους και αφετέρου, τους διαμορφωτές πολιτικής.
- Η σύγκρουση για τη διαχείριση των ρευμάτων (υλικών) αποβλήτων ως φυσικών πόρων με οικονομικό αντίκτυπο. Δεδομένου ότι τα απόβλητα είναι υλικοί πόροι και η διαχείριση τους εκτός από κόστος ενδέχεται να έχει και ενεργειακό αποτέλεσμα, στις περιπτώσεις της εναλλακτικής διαχείρισης όπως ανακύκλωση, κομποστοποίηση και ανάκτηση, η εν λόγω σύγκρουση φέρνει αντιμέτωπους τους δήμους με τα συστήματα εναλλακτικής διαχείρισης, τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα, καθώς επίσης και παράγοντες που συμμετέχουν στον τομέα «ανεπίσημα» (πχ. Ρομά και μετανάστες/πρόσφυγες).
- Η σύγκρουση γύρω από τους στόχους και για το γενικότερο σχεδιασμό της διαχείρισης των αποβλήτων. Πρόκειται για τη γενικότερη πολιτική συζήτηση γύρω από τον τρόπο διαχείρισης των φυσικών πόρων και τα όρια της ανάπτυξης, που έχει ξεκινήσει από τη δεκαετία του 1960 και έχει οδηγήσει στη δημιουργία του οικολογικού/ πράσινου κινήματος, κυρίως στη Δυτική Ευρώπη και την ολοένα αυξανόμενη επιρροή της διάστασης της αειφορίας στη διαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών.

Επομένως, δεδομένου ότι το ζήτημα της διαχείρισης των αποβλήτων κινητοποιεί έναν μεγάλο αριθμό δρώντων σε ένα συγκρουσιακό περιβάλλον, για την ανάλυση της εξέλιξης της πολιτικής και των αποτελεσμάτων στο εθνικό επίπεδο, βρίσκει πρόσφορο πεδίο εφαρμογής η θεωρία των παικτών αρνησικυρίας. Έτσι αντίστοιχα με τις επιπτώσεις που έχει στην υλοποίηση των δημόσιων πολιτικών, η ύπαρξη συγκρουσιακών σχέσεων μεταξύ των δρώντων και η ύπαρξη ή μη πολλών παικτών αρνησικυρίας, δηλαδή δρώντων που εμποδίζουν ενεργά ή παθητικά την υλοποίηση πολιτικών, έχουν επίπτωση και στα

αποτελέσματα μεταρρυθμιστικών πολιτικών. Πράγματι, με τον όρο παίκτες αρνησικυρίας εννοούμε όλα τα ατομικά ή συλλογικά υποκείμενα η συναίνεση των οποίων απαιτείται για τη διαμόρφωση και υλοποίηση μιας πολιτικής (Τσεμπελής, 2008). Οι παίκτες αρνησικυρίας διακρίνονται σε θεσμικούς, που προβλέπονται από το σύνταγμα, και σε πολιτικούς, που προβλέπονται από το πολιτικό σύστημα. Ενώ, οι μη θεσμικοί συλλογικοί δρώντες (κοινωνία των πολιτών, λόμπι κλπ.) δεν αποτελούν παίκτες αρνησικυρίας αλλά λειτουργούν ως το εξωτερικό περιβάλλον που επηρεάζει το θεσμικό και πολιτικό σύστημα. Ενδεικτικά παραδείγματα θεσμικού παίκτη αρνησικυρίας είναι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, όταν προβλέπεται από το σύνταγμα, τα Διοικητικά Δικαστήρια, η αυτοδιοίκηση ή το κοινοβούλιο. Παραδείγματα πολιτικών παικτών αρνησικυρίας είναι, είτε τα κόμματα, όταν έχουν τη δυνατότητα να εμποδίσουν μια πολιτική, για παράδειγμα μειοψηφικά κόμματα σε μια κυβέρνηση συνεργασίας ή ακόμα και υπο-ομάδες στο εσωτερικό των κομμάτων, που μπορούν να παίξουν αυτό το ρόλο.

Εξάλλου, η ύπαρξη ενός μεγάλου αριθμού παικτών αρνησικυρίας έχει τελικά επίπτωση και στη σταθερότητα της πολιτικής και κατά συνέπεια στην αδράνεια και την αποτυχία μιας μεταρρυθμίσεώς της (Τσεμπελής, 2008). Ως αποτέλεσμα της μεταρρυθμιστικής πολιτικής, δεν θεωρείται μόνο η ψήφιση όλου του κανονιστικού πλαισίου (δηλαδή των σχετικών νόμων και των άλλων πράξεων της διοίκησης), αλλά και η ολοκλήρωση των απαιτούμενων διοικητικών μέτρων, συνοδών έργων, σχεδιασμών και γενικά του συνόλου των μέτρων πολιτικής (Αλεξόπουλος, 2004). Επίσης, ως αποτέλεσμα εννοούμε, την επίτευξη ή όχι των ποσοτικών στόχων, που έχει θέσει η ίδια η μεταρρυθμιστική προσπάθεια, είτε σε απόλυτους αριθμούς, είτε συγκριτικά με τους ποσοτικούς στόχους που έχουν πετύχει οι άλλες χώρες, που υλοποιούν την ίδια μεταρρυθμιστική πολιτική (Κατσούλης, 2016).

6.2 Οι πολιτικές για τη διαχείριση των αποβλήτων: από το ευρωπαϊκό πλαίσιο στην ελληνική περίπτωση

Ο ρόλος της ΕΕ στη διαμόρφωση του νομοθετικού πλαισίου για τη διαχείριση των αποβλήτων είναι καθοριστικός. Η διαχείριση των αποβλήτων ρυθμίζεται με Οδηγίες⁶¹, ενώ ένας Ευρωπαϊκός Κανονισμός ρυθμίζει τη διασυνοριακή μεταφορά των επικινδύνων αποβλήτων (κανονισμός ΕΕ 2019/636 και παλιότερα ΕΚ 1013/2006). Με αυτή την έννοια η εναρμόνιση με το κοινοτικό δίκαιο επιτυγχάνεται με την ενσωμάτωση των Οδηγιών στην εθνικό κανονιστικό πλαίσιο. Στη συνέχεια, η διαδικασία του εξευρωπαϊσμού απαιτεί την υλοποίηση των πολιτικών, που εισάγονται στο δίκαιο και την επίτευξη των στόχων που καθορίζονται από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ.

Με δεδομένο ότι οι πολιτικές για τα απόβλητα αφορούν όχι μόνο το εθνικό, αλλά και το περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, ο εξευρωπαϊσμός απαιτείται να ολοκληρωθεί σε όλα τα θεσμικά επίπεδα και επομένως δεν αρκεί η νομοθέτηση. Πράγματι, η υλοποίηση των ευρωπαϊκών πολιτικών στο τοπικό και περιφερειακό επίπεδο είναι η διαδικασία, που παρουσιάζει ορισμένες ιδιαιτερότητες, δεδομένου ότι πρόκειται για μια διαδικασία διαμεσολάβησης με ενδιάμεσο παράγοντα το κράτος μέλος, που παραμένει ο βασικός δρώντας στο ευρωπαϊκό επίπεδο, ενώ παράλληλα οι διαδικασίες της συμμετοχής της τοπικής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης απευθείας στις ευρωπαϊκές διαδικασίες (πολυεπίπεδη διακυβέρνηση) δεν έχουν αναπτυχθεί σε ικανοποιητικό βαθμό στα πλαίσια της ΕΕ (Jacquier, 2010). Το γεγονός αυτό επιβραδύνει σημαντικά τη διαδικασία εξευρωπαϊσμού των πολιτικών στο τοπικό και περιφερειακό (υποεθνικό) επίπεδο.

Αν ανατρέξει κανείς στο παρελθόν, στις αρχές της δεκαετίας του '70 οι περισσότερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης διέθεταν ήδη ένα πλαίσιο διαχείρισης των αποβλήτων, βασισμένο σε απολύτως «υγιεινιστικές» αντιλήψεις, το οποίο έθετε ως μοναδικό στόχο την χωροθέτηση των αποβλήτων μακριά από τους κατοίκους, καθώς θεωρούνταν εμφανής

⁶¹ Με κυριότερη, την οδηγία 2008/98/ΕΚ που περιγράφεται αμέσως μετά.

πηγή μόλυνσης και ασθενειών (Beulque, Micheaux, & Aggeri, 2016). Εξάλλου, ήδη από τη δεκαετία του 1960, το πρόβλημα της διαχείρισης των στερεών αποβλήτων γίνεται εμφανές λόγω της αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης, ενώ λαμβάνουν χώρα και οι πρώτες συγκρούσεις με κατοίκους για τη διάθεση των στερεών αποβλήτων (Lecourt, 2003). Δύο είναι οι κυρίαρχες μέθοδοι διαχείρισης: η καύση χωρίς ενεργειακή αξιοποίηση σύμμεικτων απορριμμάτων και η απόρριψη/ ταφή (Buclet, N. & Godard, 2001), Στην Ελλάδα παρατηρείται μόνο η δεύτερη μέθοδος σε χωματερές (Χώροι Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Απορριμμάτων - ΧΑΔΑ).

Η ιστορία της περιβαλλοντικής πολιτικής στην ΕΕ ξεκίνησε με το πρώτο πρόγραμμα δράσης για το Περιβάλλον το 1973, ενώ το θεσμικό πλαίσιο συμπληρώνεται με πολιτικές που αφορούν και την παραγωγή απορριμμάτων, όπως η οδηγία για τις συσκευασίες και τα απορρίμματα συσκευασιών (94/62/ΕΚ), καθώς και η οδηγία για την ολοκληρωμένη πρόληψη και τον έλεγχο της ρύπανσης (96/61/ΕΚ). Επιπρόσθετα, καθορίζονται με συγκεκριμένο τρόπο οι κυριότεροι παραδοσιακοί τρόποι διαχείρισης των απορριμμάτων, δηλαδή η καύση και η ταφή με τις αντίστοιχες οδηγίες (99/31/ΕΚ περί υγειονομικής ταφής και 2000/76/ΕΚ οδηγία για την καύση των απορριμμάτων).

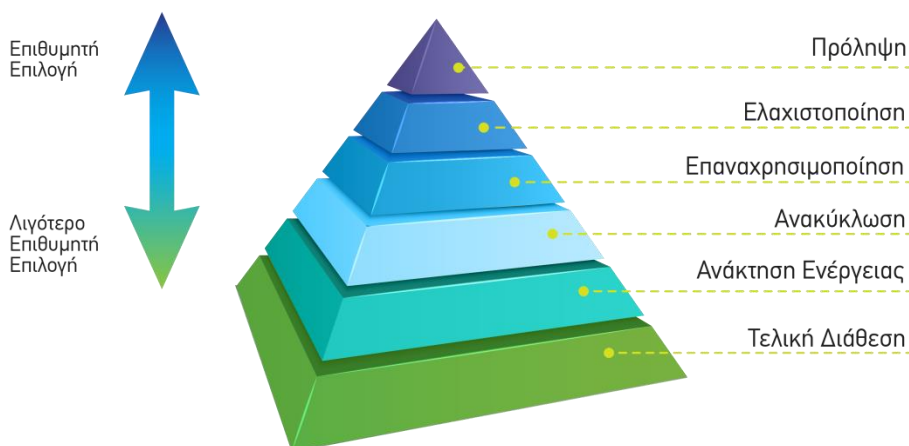
Το 2005, μάλιστα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή με την Ανακοίνωση της 21ης Δεκεμβρίου 2005, *«Ένα βήμα μπροστά για την αειφόρο χρήση των πόρων - θεματική στρατηγική για την πρόληψη της δημιουργίας και την ανακύκλωση των αποβλήτων»* (COM (2005) 666), χαράσσει τη στρατηγική και τις κατευθύνσεις για τη σταδιακή μείωση των πιέσεων που υφίσταται το περιβάλλον λόγω της παραγωγής και διαχείρισης των αποβλήτων.

Στόχος της στρατηγικής είναι να μειωθούν οι αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις των αποβλήτων καθ' όλο τον κύκλο της ζωής τους, από την παραγωγή μέχρι και την τελική διάθεση τους, μέσω της ανακύκλωσης. Η προσέγγιση αυτή αντιμετωπίζει κάθε είδος αποβλήτων όχι μόνο ως πηγή ρύπανσης που επιβάλλεται να μειωθεί, αλλά και ως ενδεχόμενο πόρο που προσφέρεται για εκμετάλλευση.

Στο πλαίσιο αυτό, αρχικά υιοθετήθηκε η «Οδηγία - Πλαίσιο» 2006/12/EK για τα απόβλητα, η οποία στη συνέχεια αντικαταστάθηκε σύντομα με τη νέα «Οδηγία - Πλαίσιο» 2008/98/EK. Με τη δεύτερη οδηγία – πλαίσιο, επιχειρείται η ενοποίηση της σχετικής νομοθεσίας για τα απόβλητα, ενώ εισάγονται στην ευρωπαϊκό κανονιστικό πλαίσιο δύο βασικές αρχές που διέπουν τη διαχείριση των απορριμμάτων / αποβλήτων:

- Η ιεράρχηση των πολιτικών διαχείρισης με κριτήριο τον περιβαλλοντικό αντίκτυπο και τον κύκλο ζωής των πόρων (Εικόνα 8).
- Η προώθηση τριών αρχών που κυριαρχούν στη διαχείριση: «ο ρυπαίνων πληρώνει», «η ευθύνη του παραγωγού» και «η κοινή ευθύνη».

Τα τελευταία χρόνια, η διαχείριση των απορριμμάτων έχει επανέλθει στο προσκήνιο των ευρωπαϊκών πολιτικών ως μια συνολικότερη πολιτική βιώσιμης ανάπτυξης, γύρω από τον όρο «κυκλική οικονομία». Η κυκλική οικονομία εισάγεται ήδη από την Οδηγία 2008/98/EK, αλλά εσχάτως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει κινήσει τη διαδικασία για την αναθεώρηση των τεσσάρων Οδηγιών που αφορούν στη διαχείριση των απορριμμάτων, εισάγοντας ακόμα μία Οδηγία για τη μείωση της πλαστικής σακούλας και εντάσσοντας την κυκλική οικονομία ως μέρος της πολιτικής για την περιβαλλοντική έρευνα και καινοτομία. Οι δράσεις που προωθεί αφορούν την παραγωγή, την κατανάλωση, τη διαχείριση αποβλήτων, τις δευτερογενείς πρώτες ύλες, την καινοτομία και τις επενδύσεις (ΕΕ, 2017).

Εικόνα 8. Πυραμίδα ιεράρχησης πολιτικών για την κυκλική οικονομία. (Πηγή: Ιστότοπος εκστρατείας RRR- Rethink, Reuse, Recycle, <http://rethink.com.cy/el/rrr/ti-einai-to-rrr>)

Τέλος, η Οδηγία θέτει ως ποσοτικό στόχο την ανακύκλωση και ανάκτηση του 50% των αποβλήτων για την επίτευξη της παραπάνω ιεράρχησης των τρόπων διαχείρισης των αποβλήτων έως το 2030. Σύμφωνα με την Οδηγία, υπήρχε η επιλογή ώστε ο στόχος να υπολογίζεται με διάφορους εναλλακτικούς τρόπους, δίνοντας, έτσι, τη δυνατότητα στα κράτη - μέλη να θέτουν λιγότερο ή περισσότερο φιλόδοξους ποσοτικούς στόχους. Για παράδειγμα, υπολογίζοντας το σύνολο των ανακτημένων υλικών ως ποσοστό ενός μόνο ρεύματος αποβλήτων, π.χ. των ΑΣΑ, μειώνοντας το ποσοστό από το 50% στο 30%. Με τη αναθεώρηση των Οδηγιών για τα απόβλητα και την εισαγωγή των πολιτικών για την κυκλική οικονομία (2018), η δυνατότητα αυτή δεν δίνεται και τα κράτη - μέλη θα πρέπει να πετύχουν το στόχο έως το 2030 ή, στην περίπτωση των κρατών - μελών με σημαντική καθυστέρηση όπως η Ελλάδα, έως το 2035 (ΠΙΚ, 2017)⁶².

⁶² Η Οδηγία, εισάγει και μια σειρά ακόμα καινοτομίες. Έτσι, όπως και οι προηγούμενες, θέτει ακόμη το ζήτημα της «ευθύνης του παραγωγού» διευρύνοντάς το –δηλαδή επιβάλλοντας ένα μηχανισμό εσωτερικεύσης του κόστους ανακύκλωσης στο συνολικό κόστος παραγωγής ενός προϊόντος- για την διαχείριση των αποβλήτων του, κατά τρόπο συμβατό με τη νομοθεσία σε συνθήκες που προάγουν την προστασία του περιβάλλοντος και της υγείας. Προβλέπει ακόμη την υποχρέωση έκδοσης αδειών για την εκτέλεση εργασιών διαχείρισης, καθώς επίσης και την εκπόνηση από τα κράτη-μέλη σχεδίων και προγραμμάτων για την διαχείριση των αποβλήτων, τα οποία θα πρέπει να καλύπτουν ολόκληρη τη γεωγραφική επικράτειά τους, ενώ

6.3 Η (μη) εξέλιξη των πολιτικών για τη διαχείριση των αποβλήτων στην Ελλάδα

Την περίοδο που εξετάζουμε, ο όγκος παραγωγής αποβλήτων γνωρίζει ήδη ταχύτατη αύξηση για μεγάλο χρονικό διάστημα. Όσον αφορά στα στερεά απόβλητα, η Ελλάδα παρήγαγε 2.000.000 τόνους το χρόνο τη δεκαετία του '70, ενώ το 2011 παρήγαγε πάνω από 5.500.000 τόνους ετησίως. Στο ίδιο διάστημα, τα ΑΣΑ μεταβλήθηκαν από άποψη σύστασης και σύνθεσης, αφού τα υλικά συσκευασίας (χαρτιά / χαρτόνια, πλαστικό, μέταλλα, γυαλί, μεικτές συσκευασίες) αποτελούν σήμερα το 30 - 40% των στερεών αποβλήτων, με συνεχείς αυξητικές τάσεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι η οικονομική κρίση σταθεροποίησε αυτή την τάση. Έτσι, την περίοδο 2011 - 2013 παρουσιάστηκε μείωση 19% της παραγωγής ΑΣΑ στο μητροπολιτικό κέντρο Αθηνών - Πειραιά (Ζούλας Κ. , 2014), διαδικασία που αντιστράφηκε τα αμέσως επόμενα χρόνια⁶³.

Στο θεσμικό πεδίο, η πρώτη πράξη της διοίκησης που αφορά στη διαχείριση των απορριμμάτων είναι η υγειονομική διάταξη «περί συλλογής, αποκομιδής και διαθέσεως απορριμμάτων» (Υ.Α. Ε1β 301/1964). Λίγα χρόνια αργότερα, ψηφίζονται οι νομοθετικές ρυθμίσεις ΝΔ 703/1970, ν.25/1975, ν.429/1976 και ο ν.1080/1980 για τα δημοτικά τέλη καθαριότητας και την αποκομιδή των απορριμμάτων.

Επομένως, με την ένταξη στην ΕΟΚ (1981) η Ελλάδα δε διαθέτει νομοθετικό πλαίσιο παρά μόνο για τη συλλογή και αποκομιδή των απορριμμάτων, αρμοδιότητα που ανήκε και συνεχίζει να ανήκει στην Τοπική Αυτοδιοίκηση. Το ζήτημα της παραγωγής των αποβλήτων, εξάλλου, θεωρείται καινοφανές στην ελληνική κοινωνία τη δεκαετία του 1970. Τα επόμενα χρόνια γίνεται προσπάθεια προσαρμογής της ελληνικής Νομοθεσίας στο πιο

προβλέπει τέλος την εκπόνηση προγραμμάτων μείωσης των αποβλήτων, προκειμένου να διαρραγεί η σχέση μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και παραγωγής αποβλήτων. Μια ακόμη καινοτομία της οδηγίας είναι ότι αποσαφηνίζει τους ορισμούς «ανακύκλωση» και «ανάκτηση».

⁶³ Έτσι το συνολικό βάρος απορριμμάτων στην Αττική ενώ είχε φτάσει τους 1,67εκ. τόνους το 2013, το 2021 ήταν πάλι 1,89εκ. τόνοι.

ολοκληρωμένο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με την ΚΥΑ 49541/1424/86 που αποτελεί συμμόρφωση στην σχετική οδηγία της ΕΟΚ (75/442/ΕΟΚ).

Στο εθνικό επίπεδο, οι ευρωπαϊκές πολιτικές για τη διαχείριση των αποβλήτων που θεσμοθετήθηκαν τη δεκαετία του 1990, εντάχθηκαν σταδιακά από τις αρχές του 2000, με την ενσωμάτωση των σχετικών οδηγιών και την υιοθέτηση επιμέρους πολιτικών για τη διαχείριση των ρευμάτων αποβλήτων. Πράγματι, με μια σειρά ΚΥΑ εισάγονται στην ελληνική πολιτική αυτές οι προβλέψεις⁶⁴ και ρυθμίζεται το πλαίσιο λειτουργίας των χώρων ταφής αποβλήτων.

Παράλληλα, με το ν. 2939/2001 διαμορφώθηκε το πρώτο νομοθετικό πλαίσιο για τον τρόπο λειτουργίας της ανακύκλωσης (*Οικολογική Εταιρεία Ανακύκλωσης*, 2007). Με τον ν. 2939/2001, θεσπίστηκαν –μεταξύ άλλων- τα μέτρα για τη διαχείριση των συσκευασιών και άλλων προϊόντων και τέθηκαν οι ποσοτικοί στόχοι για την ανάκτηση, αξιοποίηση και ανακύκλωση. Με βάση το σύστημα που αναπτύχθηκε βάσει του νόμου, η ανακύκλωση ανατίθεται σε ιδιώτες, τα λεγόμενα *Συστήματα Εναλλακτικής Διαχείρισης*, υπό τον έλεγχο ενός νέου εποπτευόμενου φορέα του Υπουργείου Περιβάλλοντος, του *Εθνικού Οργανισμού Ανακύκλωσης* (ΕΟΑΝ).

Κατά συνέπεια, μετά από μια σειρά πράξεων της διοίκησης που εκδόθηκαν καθ' όλη την πρώτη δεκαετία του 2000, διαμορφώθηκε το αναγκαίο θεσμικό πλαίσιο για τη διαχείριση των ΑΣΑ.

6.4 Η διαδικασία υλοποίησης του νέου ευρωπαϊκού πλαισίου για τα στερεά απόβλητα:

Ο ν. 4042/2012⁶⁵ και ο αναθεωρημένος Εθνικός Σχεδιασμός Διαχείρισης Αποβλήτων

Το πλαίσιο διαχείρισης αποβλήτων αναμορφώνεται εκ νέου με την ενσωμάτωση της νέας οδηγίας – πλαίσιο για τη διαχείριση των αποβλήτων (Οδηγία 2008/98/ΕΚ) στον

⁶⁴ ΚΥΑ 69728/824, ΚΥΑ 113944/97, ΚΥΑ 50910/2727/2003, ΚΥΑ 29407/3508/2002, ΚΥΑ 22912/1117/2005

⁶⁵ Το πλαίσιο θα τροποποιηθεί άρδην με το ν.4829/2021.

ν.4042/2012 και με κεντρικό άξονα την ιεράρχηση των μεθόδων επεξεργασίας. Ο νόμος 4042/2012 αποτελεί σήμερα το «νόμο - πλαίσιο» για τα απόβλητα.

Το (αναθεωρημένο) *Εθνικό Σχέδιο Διαχείρισης Αποβλήτων* (ΕΣΔΑ) καθορίζει την πολιτική, τις στρατηγικές και τους στόχους διαχείρισης των αποβλήτων σε εθνικό επίπεδο και έχει ως τελικό σκοπό τον περιορισμό των αρνητικών επιπτώσεων της παραγωγής και της διαχείρισης αποβλήτων, τη μείωση του συνολικού αντίκτυπου της χρήσης των πόρων και τη βελτίωση της αποδοτικότητάς τους. Για την εφαρμογή των κατευθύνσεων του ΕΣΔΑ, καταρτίζονται από τους *Περιφερειακούς Φορείς Διαχείρισης Στερεών Αποβλήτων* (Φο.Δ.Σ.Α.) σε κάθε Περιφέρεια τα Περιφερειακά Σχέδια Διαχείρισης Αποβλήτων (ΠΕΣΔΑ).

Το ΕΣΔΑ εξαγγέλλει ότι αποβλέπει στον «οικολογικό μετασχηματισμό του παραγωγικού μοντέλου για την αποδοτική χρήση των πόρων και την αντιμετώπιση των αποβλήτων ως πόρων». Η εφαρμογή του σχεδίου επαφίεται σε φορείς, τόσο της Κεντρικής Διοίκησης (ΥΠΕΚΑ, Υπουργείο Ανάπτυξης, Υπουργείο Υγείας κ.α.), όσο και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, αλλά και σε καθ' ύλην αρμόδιους φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

Το ΕΣΔΑ εξειδικεύεται, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της κάθε Περιφέρειας, σε *Περιφερειακά Σχέδια Διαχείρισης Αποβλήτων* και υλοποιείται από τους κατά τόπους ΦοΔΣΑ. Το ΠΕΣΔΑ κάθε Περιφέρειας αποτελεί ένα ολοκληρωμένο σχέδιο διαχείρισης του συνόλου των αποβλήτων, τα οποία παράγονται σε μία Περιφέρεια, προσδιορίζει τις γενικές κατευθύνσεις για τη διαχείρισή τους, σε συμφωνία με τις κατευθύνσεις του ΕΣΔΑ και των άρθρων 22 και 23, δηλαδή των άρθρων: «Σχέδια Διαχείρισης» και «Προγράμματα για την Πρόληψη δημιουργίας Αποβλήτων», αντίστοιχα, του Εθνικού Σχεδίου, και υποδεικνύει τα κατάλληλα μέτρα που προωθούν ιεραρχικά και συνδυασμένα: α) την πρόληψη, β) την επαναχρησιμοποίηση, γ) την ανακύκλωση, δ) άλλου είδους ανάκτηση, όπως ανάκτηση ενέργειας και ε) την ασφαλή τελική διάθεση σε επίπεδο Περιφέρειας.

Το πλήθος αυτών των φορέων, η διασπορά τους σε όλη την επικράτεια και η έλλειψη συγκεντρωτικών δημοσιευμένων στοιχείων για την πορεία υλοποίησης του θεσμικού πλαισίου καθιστούν αφενός δύσκολο και χρονοβόρο το συντονισμό αρμοδιοτήτων και αφετέρου δυσχερή την παρακολούθηση της εφαρμογής της πολιτικής.

6.5 Οι νέες τάσεις στη διακυβέρνηση της διαχείρισης των αποβλήτων.

Η διαχείριση των αποβλήτων αποτελεί μια αρμοδιότητα που ανήκει στον εγγύτερο προς τον πολίτη βαθμό διοίκησης, δηλαδή στον Α' βαθμό Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Οι ΟΤΑ Α' και Β' βαθμού αποτελούν βασικό δρώντα στη διαμόρφωση πολιτικών για τη διαχείριση των απορριμμάτων, δεδομένου ότι σε αυτούς ανήκει η αρμοδιότητα διαχείρισής τους, αφού οι ίδιοι, εξάλλου, τα συλλέγουν. Το γεγονός αυτό δυσχεραίνει τη διαδικασία εξευρωπαϊσμού, μιας και οι συνέπειες της μη εναρμόνισης δεν γίνονται άμεσα αντιληπτές από τους Δήμους που οφείλουν να υλοποιήσουν τις πολιτικές. Πράγματι, οι ποινές για τη μη συμμόρφωση επιβάλλονται στην Ελλάδα και όχι στους Δήμους και το σύστημα επιβολής κυρώσεων στους Δήμους δεν είχε λειτουργήσει ως τις αρχές της δεκαετίας του 2020. Επιπρόσθετα, η εισαγωγή νέων δρώντων στον τομέα της ανακύκλωσης, και ειδικότερα μέσω των *Συστημάτων Εναλλακτικής Διαχείρισης* (ΣΕΔ) με τον ν.2939/2001, οδήγησε τους Δήμους στην περαιτέρω εγκατάλειψη της όποιας πρωτοβουλίας για δραστηριοποίηση στον τομέα της ανακύκλωσης.

Η θέσπιση των ΣΕΔ συνέβαλε θετικά μόνο στο ότι απέκτησαν σύντομα όλοι οι Δήμοι συστήματα ανακύκλωσης. Ιδιαίτερα για τις ροές αποβλήτων που προκύπτουν από παραγωγικές μονάδες, η κάλυψη έγινε σε ικανοποιητικό βαθμό, με εξαίρεση τα *Απόβλητα Εκσκαφών Κατασκευών και Κατεδαφίσεων* (ΑΕΚΚ). Εξάλλου, το ζήτημα της αποκεντρωμένης ή όχι διαχείρισης κυριάρχησε στην πολιτική αντιπαράθεση των τελευταίων ετών.

Η οδηγία - πλαίσιο για τα απόβλητα ενσωματώθηκε στο Εθνικό Δίκαιο με νόμο (ν. 4042/2012), σε αντίθεση με τις προηγούμενες οδηγίες που ενσωματώθηκαν με ΚΥΑ, γεγονός που χαρακτηρίζεται ως πρόοδος στον τρόπο λήψης απόφασης και στην ισχύ της.

Πράγματι, παραδοσιακά οι Οδηγίες που αφορούσαν το περιβάλλον εισάγονταν στην ελληνική έννομη τάξη με τη μορφή ΚΥΑ, καθώς κρινόταν ως τεχνικές. Αυτό στερούσε τη δυνατότητα για την ανάπτυξη ενός δημοκρατικού διαλόγου γύρω από το ζήτημα. Η αλλαγή αυτή συνιστά μια γενικότερη αλλαγή της αντιμετώπισης των οδηγιών για το περιβάλλον, αλλαγή που παρατηρήθηκε από τις αρχές της δεκαετίας του 2010 και εξακολουθεί να υφίσταται ως σήμερα.

Αν σε αυτό προστεθεί και η καινοτόμος για την εποχή της υιοθέτηση της δημόσιας διαβούλευσης μέσω του ιστότοπου *Opengon*, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το ζήτημα της διαχείρισης των αποβλήτων, ένα ζήτημα που είχε ήδη εισαχθεί στο δημόσιο διάλογο τη δεκαετία του 2000 λόγω των πρώτων ισχυρών κινητοποιήσεων ενάντια στις χωροθετήσεις των ΧΥΤΑ ή ενάντια στη λειτουργία ΧΑΔΑ και / ή ΧΥΤΑ, εισάγεται στον πολιτικό διάλογο με θεσμικό τρόπο για πρώτη φορά. Αντίστοιχα, την ίδια περίοδο, με τη δημιουργία των Περιφερειακών Αυτοδιοικήσεων, οι οποίες είχαν σύμφωνα με τον 3852/2010 την αρμοδιότητα να συντάσσουν τους περιφερειακούς σχεδιασμούς για τη διαχείριση των στερεών αποβλήτων, διαπιστώνουμε ότι με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο εφαρμόζεται ένας εκδημοκρατισμός της διαχείρισης στερεών αποβλήτων από την περίοδο της κυβέρνησης του Α. Παπανδρέου έως σήμερα. Πράγματι, τα επόμενα έτη η διαμόρφωση των ΠΕΣΔΑ, ο διάλογος για την αναθεώρηση του νόμου για την ανακύκλωση (ν/σ του 2014 και ν.4496/2016), η διαβούλευση για την υιοθέτηση του αναθεωρημένου ΕΣΔΑ, ως πράξη Υπουργικού Συμβουλίου, καθώς και η συζήτηση στη *Μόνιμη Ειδική Επιτροπή Περιβάλλοντος* (2015) έθεσαν το ζήτημα της διαχείρισης των αποβλήτων στο δημόσιο διάλογο σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο.

Η περίοδος από το 2000 και μετά χαρακτηρίζεται -μεταξύ άλλων- από την ανάπτυξη περιβαλλοντικών συγκρούσεων για το ζήτημα των χωροθετήσεων μονάδων απόθεσης, και -στη συνέχεια- διαχείρισης των αποβλήτων, οι οποίες λαμβάνουν τοπικές διαστάσεις. Η περίπτωση της Κερατέας μπορεί να θεωρηθεί μοναδική, καθώς μετέτρεψε το ζήτημα της

διαχείρισης των αποβλήτων σε κεντρικό πεδίο αντιπαράθεσης για το σύνολο της κυβερνητικής πολιτικής (2011).

Το φαινόμενο αυτό ενισχύθηκε από ορισμένες παθογένειες που είτε αποτελούν ιδιαιτερότητα του ελληνικού συστήματος διακυβέρνησης είτε χαρακτηρίζουν γενικότερες τάσεις, όπως:

- Τον κεντρικό σχεδιασμό των χωροθετήσεων του περιφερειακού σχεδιασμού. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα είναι η χωροθέτηση των ΧΥΤΑ της Αττικής με νόμο (ν.3164/2003). Το φαινόμενο ενισχύεται από το γεγονός ότι οι περιφερειακοί σχεδιασμοί υλοποιούνται κατά κύριο λόγο από την Κεντρική Διοίκηση μέχρι τη δημιουργία των Αυτοδιοικητικών Περιφερειών, ενώ, στη συνέχεια, υλοποιούνται κατά κύριο λόγο οι ήδη αποφασισμένες κεντρικά χωροθετήσεις.
- Την ταύτιση των τοπικών πολιτικών παραγόντων όλων των κομμάτων με τα αιτήματα του εκλογικού τους σώματος.
- Την αποφυγή ανάληψης του πολιτικού κόστους από τους αιρετούς (φαινόμενο NIMTO - Not in my term of office) [Charlier, 1999].
- Τη συγκρουσιακή διάρθρωση της κεντρικής πολιτικής που οδηγεί την εκάστοτε Αντιπολίτευση να καταψηφίζει τις πρωτοβουλίες της εκάστοτε Κυβέρνησης.
- Για την περίπτωση της Αττικής, ένας διαφαινόμενος χωρικός και ταξικός διαχωρισμός μεταξύ της Δυτικής Αττικής των λαϊκών στρωμάτων (ΧΥΤΑ Φυλής, πρόταση για ΧΥΤΑ επικινδύνων αποβλήτων στη θέση Μελετάνι) και της Ανατολικής Αττικής των μεσαίων στρωμάτων.

Οι συνέπειες της (μη) εξέλιξης και η επίδρασή της στις δημόσιες πολιτικές

Ενδεικτικές του χρόνιου προβλήματος μη συμμόρφωσης είναι οι επανειλημμένες καταδίκες της χώρας από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ), λόγω ανεξέλεγκτης διάθεσης στερεών αποβλήτων⁶⁶.

Το 2005, το ΔΕΚ καταδίκασε την Ελλάδα λόγω του μεγάλου αριθμού των χώρων ανεξέλεγκτης απόρριψης απορριμμάτων (υπόθεση C-205/03). Οι Ελληνικές Αρχές αναγνώρισαν την ύπαρξη και τη λειτουργία τουλάχιστον 1125 παράνομων και ανεξέλεγκτων χώρων διάθεσης, ενώ δεσμεύτηκαν για το κλείσιμο και την αποκατάσταση του συνόλου αυτών έως το τέλος του 2007. Στη συνέχεια δόθηκε νέα παράταση, αλλά το πρόβλημα συνέχισε να υφίσταται και τα επόμενα χρόνια.

Τέλος, με τη δεύτερη καταδικαστική απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2014, του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) σε βάρος της Ελλάδας (άρθρο 260 ΣΛΕΕ) για την ανεξέλεγκτη διάθεση αποβλήτων, καταδικάστηκε η χώρα μας στην καταβολή κατ' αποκοπή ποσού 10.000.000 ευρώ, καθώς και η εξαμηνιαία χρηματική ποινή με βάση το αρχικό ποσό ύψους 14.520.000 ευρώ, από το οποίο θα αφαιρείται:

- ποσό 40.000 ευρώ ανά χώρο ανεξέλεγκτης διάθεσης αποβλήτων, ο οποίος είτε έπαυσε να λειτουργεί, είτε αποκαταστάθηκε από τις 13 Μαΐου 2014, καθώς και
- ποσό 80.000 ευρώ για εκείνους εκ των ως άνω χώρων που θα έχουν ταυτόχρονα παύσει να λειτουργούν και θα έχουν αποκατασταθεί από την ίδια ημερομηνία.

Σημειώνεται ότι η Απόφαση του ΔΕΕ αναφέρεται στα στοιχεία του Μαΐου 2014, σύμφωνα με τα οποία παρέμεναν συνολικά στη χώρα μας 70 ενεργοί και οι 223 ανενεργοί ΧΑΔΑ (σύνολο 293) οι οποίοι περιλαμβάνονται στον Πίνακα 12.

⁶⁶ [βλ. ενδεικτικά τις αποφάσεις του ΔΕΚ της 7.4.1992 υπόθεση C-45/91) και της 4.7.2000 (υπόθεση C-387/97), σχετικά με την υπόθεση του ρέματος του Κουρουπητού στα Χανιά και της 18-11-04 (υπόθεση C-420/2002)⁶⁶, σχετικά με τη διάθεση απορριμμάτων στη θέση «Πέρα Γαληνού» του Ν. Ηρακλείου].

Σε εκτέλεση της ανωτέρω αναφερόμενης Απόφασης του ΔΕΕ, καταβλήθηκε άμεσα από την Ελληνική Δημοκρατία, ως χρηματική ποινή, εν μέσω χρηματοπιστωτικής κρίσης και μέτρων δημοσιονομικής πειθαρχίας, κατ' αποκοπή ποσό, ύψους δέκα εκατομμυρίων ευρώ (10.000.000 ευρώ).

Πίνακας 12. Ποσά που έχουν καταβληθεί από την Ελλάδα ως πρόστιμα. (Πηγή: ΥΠΕΝ)

Α' εξάμηνο ⁶⁷ 2015	10.400.000 ευρώ (260 παραβάσεις)
Β' εξάμηνο 2015	9.880.000 ευρώ (247 παραβάσεις)
Α' εξάμηνο 2016	7.000.000 ευρώ (175 παραβάσεις)
Β' εξάμηνο 2016	4.440.000 ευρώ (111 παραβάσεις)
Α' εξάμηνο 2017	3.720.000 ευρώ (93 παραβάσεις)
Β' εξάμηνο 2017	2.960.000 ευρώ (74 παραβάσεις)

Συνολικά έως το 2018 έχουν καταβληθεί 51,24 εκατομμύρια ευρώ μόνο για τους ΧΑΔΑ.

Ειδικότερα, σύμφωνα με την αξιολόγηση της Επιτροπής, το 2017 εξακολουθούσαν να υφίστανται 88 παραβάσεις (από αρχικό σύνολο 363)⁶⁸,

Να σημειωθεί ότι η Ελλάδα βρίσκεται σε προδικαστικό έλεγχο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και για ορισμένο αριθμό ΧΥΤΑ και για την γενικότερη υστέρηση στην εφαρμογή των στόχων⁶⁹.

⁶⁷ τα εξάμηνα της απόφασης του ΔΕΕ συμπίπτουν περίπου με τα ημερολογιακά εξάμηνα.

⁶⁸ δηλαδή:

17 ενεργοί και μη αποκατεστημένοι ΧΑΔΑ (34 παραβάσεις)

33 μη αποκατεστημένοι ΧΑΔΑ

21 αποκατεστημένοι ΧΑΔΑ, για τους οποίους δεν έχει αποδειχτεί η παύση λειτουργίας

⁶⁹ Τα στοιχεία προκύπτουν από (αδημοσίευτο) έγγραφο της Διεύθυνσης Διεθνών και Ευρωπαϊκών Υποθέσεων του ΥΠΕΝ (2018).

Στον τομέα των περιβαλλοντικών στόχων, είναι χαρακτηριστική η στασιμότητα των αποτελεσμάτων της ανακύκλωσης και της ανάκτησης των αποβλήτων σε ένα ποσοστό κατώτερο του 20% (ΕΚΠΑΑ, 2018). Αξίζει να σημειωθεί ότι την ίδια περίοδο παρουσιάστηκε σχετική μείωση της παραγωγής, η οποία, όμως, δεν αποδίδεται στην εφαρμογή των πολιτικών πρόληψης, αλλά στη δραματική μείωση του ΑΕΠ της χώρας. Σχετικά με τις επιπτώσεις του τρόπου διαχείρισης των αποβλήτων, σύμφωνα με τη σχετική έκθεση του *Συνηγόρου του Πολίτη* (ΣτΠ, 2020), διαπιστώνεται ότι όχι μόνο αρκετοί ΧΑΔΑ εξακολουθούν να βρίσκονται σε λειτουργία τουλάχιστον ως το 2020, αλλά και το ότι καθυστερούν και η εκπόνηση και η υλοποίηση των μελετών περιβαλλοντικής αποκατάστασής τους. Επιπρόσθετα, όσον αφορά στα έργα που σχετίζονται με τη διαχείριση αποβλήτων, ο *Συνήγορος του Πολίτη* σημειώνει ότι: «κατά το σχεδιασμό διαχείρισης των στερεών αποβλήτων δεν τηρείται πάντα η νομοθεσία και σε πολλές περιπτώσεις δεν εξασφαλίζεται η έγκριση ή η γνωμοδότηση όλων των συναρμόδιων φορέων, ενώ κατά τη χωροθέτηση των νέων έργων διαχείρισης στερεών αποβλήτων δεν αξιολογούνται επαρκώς οι διαθέσιμες εναλλακτικές λύσεις και η χωροθέτηση επηρεάζεται από κριτήρια σκοπιμότητας, όπως η προεπιλογή του χώρου».

6.6 Η πολιτική οικονομία της πολιτικής για τα στερεά απόβλητα: Ο ρόλος των εμπλεκόμενων φορέων στη διαμόρφωση και υλοποίηση της πολιτικής

Στις προηγούμενες σελίδες εξετάστηκαν η εξέλιξη του θεσμικού πλαισίου σχετικά με τη διαχείριση των στερεών αποβλήτων, όπως επίσης και τα αποτελέσματά τους. Στο εν λόγω κεφάλαιο θα επιχειρηθεί να περιγραφεί ο ρόλος των πολιτικών και κοινωνικών δρώντων που εμπλέκονται στη διαδικασία. Για το σκοπό αυτό, θα αναλυθούν κατ' αρχάς οι θεσμικοί δρώντες (παίκτες αρνησικυρίας) [Κυβέρνηση, Διοίκηση, κόμματα, Αυτοδιοίκηση] και στη συνέχεια οι μη θεσμικοί δρώντες (ομάδες συμφερόντων) [τοπικές κοινωνίες, περιβαλλοντικές οργανώσεις, ιδιωτικός τομέας].

6.6.1 Κεντρική Κυβέρνηση και Διοίκηση

Το πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα την περίοδο της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας χαρακτηρίζεται ως δικομματικό μέσα σε ένα πολυκομματικό πλαίσιο (two - party and multiparty patterns) (Lijphart, 2012). Ως προς το σχηματισμό Κυβέρνησης, η περίοδος χαρακτηρίζεται από: μονοκομματικές Κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ ή της Νέας Δημοκρατίας με ισχυρή κοινοβουλευτική πλειοψηφία ως το 2011 και θητεία συχνά μεγαλύτερη της τετραετίας, από σύντομες περιόδους «μεγάλου κυβερνητικού συνασπισμού» (1974, 1989 - 1990, 2011 - 2012) και από πιο σύντομης διάρκειας κυβερνήσεις συνασπισμού με ισχυρή αντιπολίτευση από το 2012 έως σήμερα (2023)⁷⁰. Εξάλλου, το εκλογικό σύστημα που χαρακτηρίζεται συχνά έως «σύστημα της ενισχυμένης αναλογικής» είναι ένα σύστημα που επιτρέπει το σχηματισμό μονοκομματικών Κυβερνήσεων με ποσοστό γύρω στο 40%, ενώ, παράλληλα, εξασφαλίζει την εκπροσώπηση και μειοψηφικών κομμάτων στο Κοινοβούλιο. Το κυβερνών κόμμα διαθέτει, εκτός από την πλειοψηφία στο Κοινοβούλιο, τον Πρόεδρο της Βουλής που σύμφωνα με τον κανονισμό της Βουλής καταρτίζει την ημερήσια διάταξη των εργασιών της Βουλής (Άρθρο 11), όπως επίσης και την πλειοψηφία στη διάσκεψη των Προέδρων, η οποία διαμορφώνει το πρόγραμμα συζήτησης των νομοσχεδίων (Άρθρο 14). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η νομοθετική πρωτοβουλία να ανήκει αποκλειστικά στην Κυβέρνηση (Alexoroulos, 2011) και ειδικότερα στα Υπουργεία, τα οποία συντάσσουν τους Νόμους και στη συνέχεια συνεργάζονται με τη *Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης* που υποστηρίζει το κανονιστικό έργο της τελευταίας, ελέγχοντας τις προϋποθέσεις για κατάθεση των Νόμων στη Βουλή. Αντίθετα, οι προτάσεις Νόμου που καταθέτουν οι Βουλευτές αποτελούν συνήθως κείμενα επεξεργασμένα από την Αντιπολίτευση και δεν συζητιούνται στην Ολομέλεια.

⁷⁰ Το κείμενο αναφέρεται έως την κοινοβουλευτική περίοδο 2019-2023, εξάλλου η περίοδος μελέτης σταματά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 2010.

Το παραπάνω σύστημα διακυβέρνησης έχει ως αποτέλεσμα η Κυβέρνηση να είναι ένας πανίσχυρος δρώντας διαμόρφωσης και υλοποίησης πολιτικής (Alexopoulos, 2011), ενώ ο ρόλος της Βουλής περιορίζεται σε πεδίο πολιτικής αντιπαράθεσης και στην τυπική - νομοθετική- επικύρωση των κυβερνητικών πολιτικών. Αποτελεί, δηλαδή, περισσότερο πεδίο αντιπαράθεσης επιχειρηματολογίας και διάρθρωσης διαφορετικού / αντιπαραθετικού λόγου, αφού επικεντρώνεται στη συζήτηση και το σχολιασμό των Νομοσχεδίων, παρά πεδίο παραγωγικών πολιτικών και νομοθετικών διαδικασιών, με δεδομένο ότι ούτε συντάσσει σχέδια Νόμου ή εκθέσεις (χωρίς νομοθετικό χαρακτήρα) ούτε συμβάλει ουσιαστικά στο νομοθετικό έργο.

Σε επίπεδο χάραξης κυβερνητικής πολιτικής, η πολιτική διαχείρισης αποβλήτων αντιμετωπιζόταν καθ' όλη την περίοδο έρευνας και μέχρι πρόσφατα ως τομεακή πολιτική, υπαγόμενη στην αρμοδιότητα του Υπουργού Περιβάλλοντος. Σε ό,τι αφορά στο ρυθμιστικό πλαίσιο διαχείρισης, την περιβαλλοντική αδειοδότηση και τη γενικότερη Εθνική στρατηγική, τα τελευταία χρόνια αναδείχθηκαν και νέοι πόλοι άσκησης κυβερνητικής πολιτικής που είναι οι ακόλουθοι: (α) Το υπουργείο Εσωτερικών. Δεδομένου ότι η διαχείριση των στερεών αποβλήτων αποτελεί αρμοδιότητα των ΟΤΑ, έχει συσταθεί με το ΠΔ. 4/2014 η *Γενική Γραμματεία Συντονισμού και Διαχείρισης Αποβλήτων* του Υπουργείου Εσωτερικών. (β) Οι δομές που υπάγονται στο Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης. Ενεργό ρόλο στην υλοποίηση των έργων υποδομής παίζουν οι επιτελικές δομές και οι διαχειριστικές αρχές ΕΣΠΑ, όπως επίσης η *Γενική Γραμματεία Συμπράξεων Δημοσίου – Ιδιωτικού Τομέα* (ΣΔΙΤ).

Η κυβερνητική πολιτική σχετικά με το θέμα γνωρίζει την ακόλουθη εξέλιξη την περίοδο από το 2000 και μετά:

- Την περίοδο (2001 - 2011), που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε εκσυγχρονιστική, το κεντρικό κράτος αναλαμβάνει ενεργό ρόλο συμπληρώνοντας τα κενά στο θεσμικό πλαίσιο διαχείρισης των αποβλήτων, μεταφέροντας την αρμοδιότητα του

περιφερειακού σχεδιασμού κεντρικά (Περιφερειακές Διοικήσεις), καταρτίζοντας τους Περιφερειακούς σχεδιασμούς, νομοθετώντας χωροθετήσεις έργων και αναθέτοντας την εναλλακτική διαχείριση σε συστήματα ανεξάρτητα από τους ΟΤΑ. Με αυτό τον τρόπο, η Κυβέρνηση επιδιώκει να καλύψει την υστέρηση που παρατηρείται στον τομέα, υπό την απειλή των πρώτων καταδικαστικών αποφάσεων για τους ΧΑΔΑ.

- Την περίοδο 2011 έως σήμερα (2023), που χαρακτηρίζεται ως μεταβατική, καθώς έχει αλλάξει το μοντέλο διακυβέρνησης χωρίς να έχει μεταρρυθμιστεί ουσιαστικά το σύστημα διαχείρισης. Πράγματι, την περίοδο αυτή επιχειρείται η εισαγωγή νέων μοντέλων διακυβέρνησης και πιο φιλόδοξων στόχων, τη στιγμή που καθίσταται επείγουσα η επίλυση ζητημάτων και η υλοποίηση έργων και στρατηγικών, τα οποία δεν κατέστη δυνατό να υλοποιηθούν τη δεκαετία του 2000. Ως μεγάλη καινοτομία, που προέκυψε από την μεταρρύθμιση της αυτοδιοίκησης του «Καλλικράτη», θεωρείται η εισαγωγή περιφερειακών - μητροπολιτικών μοντέλων διαχείρισης των αποβλήτων, όπως ο καταρτιζόμενος από την Περιφέρεια *Περιφερειακός Σχεδιασμός Διαχείρισης Αποβλήτων* (ΠΕΣΔΑ) και ο αυτόνομος φορέας διαχείρισης, υπό τη συνδιαχείριση της Περιφέρειας και των Δήμων που τον αποτελούν (ν. 3852/2010). Στην Αττική ονομάζεται: *Ειδικός Διαβαθμιδικός Σύνδεσμος Νομού Αττικής*.

Όμως, εκτός από την παραπάνω διαφοροποίηση μεταξύ των δύο περιόδων, η κυβερνητική δράση χαρακτηρίζεται από μια σειρά ασυνεχειών και ασυνεπειών που χαρακτηρίζουν συνολικότερα το ελληνικό σύστημα διακυβέρνησης, δηλαδή:

Τον κατακερματισμό αρμοδιοτήτων μεταξύ των οργάνων που ασκούν την κυβερνητική πολιτική. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώνεται ότι υπάρχει μια κατανομή αρμοδιοτήτων σε τρεις βασικούς φορείς: α) το Υπουργείο που ρυθμίζει τις τεχνικές διαχείρισης και την

στρατηγική (ΥΠΕΧΩΔΕ / ΥΠΕΝ), β) το Υπουργείο που συντονίζει τους ΟΤΑ (Υπουργείο Εσωτερικών) και γ) τα όργανα που χρηματοδοτούν τα έργα (Δομές ΕΣΠΑ και Υπουργείο Ανάπτυξης).

Το φαινόμενο του κατακερματισμού των αρμοδιοτήτων ενισχύεται ιδιαίτερα εξαιτίας του γεγονότος ότι οι αρμοδιότητες του ΥΠΕΧΩΔΕ / ΥΠΕΝ ασκούνται ως συναρμοδιότητες, στην ουσία ως συμπληρωματικές αρμοδιότητες, δηλαδή από κοινού με άλλα Υπουργεία (Οικονομίας, Οικονομικών, Μεταφορών και Υποδομών, Υγείας κ.λ.π.), άρα δεν είναι αποκλειστικές (Κουτρούμνη, Λιαρίκος, Νάντσου, & Τζηρίτης, 2009) ούτε σε αποφασιστικό ούτε σε ελεγκτικό επίπεδο. Έτσι, ο προαναφερθείς κατακερματισμός οδηγεί σε αντιφατικές πολιτικές στο πλαίσιο της Κυβέρνησης και της διοίκησης.

Τα τελευταία χρόνια, με την εισαγωγή του προγράμματος δράσης για την κυκλική οικονομία (ΕΕ, 2017), παρατηρείται μια φαινομενικά μεγαλύτερη ευθυγράμμιση όλων των πολιτικών προς την ίδια κατεύθυνση. Ο ρόλος της Δημόσιας Διοίκησης προκύπτει μέσω της διαδικασίας της γραφειοκρατικής διολίσθησης (Αλεξόπουλος, 2007), όταν η εκτελεστική εξουσία παρέχει τα περιθώρια, καθώς δεν επανέρχεται με νομοθετική πρωτοβουλία. Στην προκειμένη περίπτωση, η έλλειψη πολιτικής κατεύθυνσης από πλευράς των κομμάτων για τον τρόπο διαχείρισης της πολιτικής και η αντίστοιχη έλλειψη ουσιαστικής εισαγωγής του ζητήματος στο θεσμικό πολιτικό διάλογο, δίνει μεγάλα περιθώρια ερμηνείας και αδράνειας από μέρους της Δημόσιας Διοίκησης.

- Οι εναλλαγές της πολιτικής ηγεσίας, τόσο σε επίπεδο Κυβέρνησης όσο και σε επίπεδο Υπουργών, ιδιαίτερα από το 2009 μέχρι σήμερα (2023), που γίνονται όλο και πιο συχνές και συνοδεύονται από αλλαγές στις προτεραιότητες, καθιστούν δυσχερέστερη τη χάραξη μιας μεταρρυθμιστικής πολιτικής. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι από το 2009 ως το 2019 διατελέσαν Υπουργοί Περιβάλλοντος έντεκα πρόσωπα, εκ των οποίων τρεις Υπηρεσιακοί, ενώ το ίδιο το Υπουργείο άλλαξε τρεις φορές ονομασία.

- Η δημιουργία δομών χωρίς αντίστοιχη μέριμνα για την απαραίτητη στελέχωσή τους, ώστε να μπορούν να υλοποιήσουν πολιτικές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο *Ελληνικός Οργανισμός Ανακύκλωσης* (ΕΟΑΝ) που θεσμοθετήθηκε αρχικά με τον ν. 2939/2001, συστάθηκε με καθυστέρηση επτά ετών (ΠΔ 99/2008) και η στελέχωσή του παρέμεινε ανεπαρκής σε όλη τη δεκαετία του 2010.

6.6.2 Οι Δήμοι

Όπως αναφέρθηκε ήδη, οι Δήμοι αποτελούν βασικό εμπλεκόμενο φορέα στη διαχείριση των αποβλήτων, εξαιτίας της εγγύτητας με τον πολίτη - παραγωγό αποβλήτων. Πράγματι, με βάση το Άρθρο 102 του Συντάγματος, τις Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τη διαχείριση των αποβλήτων, όσο και την αρχή της επικουρικότητας, ο βασικός φορέας υλοποίησης πολιτικών για τα απόβλητα είναι ο εγγύτερος στον πολίτη⁷¹, δηλαδή οι δήμοι.

Ως βασικός εμπλεκόμενος φορέας στη διαχείριση των αποβλήτων, οι Δήμοι είναι και οι βασικοί υπεύθυνοι για τη διαμόρφωση του πλαισίου που γνώρισε η Ελλάδα έως σήμερα (2023). Το πλαίσιο αφορά συγκεκριμένα στη συλλογή και στην απόθεση σε ΧΑΔΑ / ΧΥΤΑ / ΧΥΤΥ ή στην μηχανική ανακύκλωση σε ΚΔΑΥ, διαδικασία που χαρακτηρίζεται από το χαμηλό κόστος διαχείρισης, δεν απαιτεί ιδιαίτερο σχεδιασμό, δεν απαιτεί εξειδικευμένο προσωπικό διαχείρισης και, τέλος, δεν απαιτεί ειδική συμπεριφορά των καταναλωτών. Η νομοθετική ρύθμιση που έγινε στις αρχές του 2000 και όριζε το πώς θα λειτουργούσε

⁷¹ Οι αρμοδιότητες των Δήμων προσδιορίζονται ως εξής:

• Στο Ν. 3463/2006 (κώδικας δήμων και κοινοτήτων), άρθρο 75: «*Η καθαριότητα όλων των κοινόχρηστων χώρων της εδαφικής τους περιφέρειας, η αποκομιδή και διαχείριση των αποβλήτων, καθώς και η κατασκευή, συντήρηση και διαχείριση συστημάτων αποχέτευσης και βιολογικού καθαρισμού και η λήψη προληπτικών και κατασταλτικών μέτρων για την προστασία των κοινόχρηστων χώρων και ιδιαίτερα των χώρων διάθεσης απορριμμάτων από εκδήλωση πυρκαγιάς, σύμφωνα με την κείμενη σχετική νομοθεσία*».

• Στο Ν. 3852/2010 (Καλλικράτης), άρθρο 94: πρόσθετες αρμοδιότητες Δήμων. «*Η διαχείριση στερεών αποβλήτων, σε επίπεδο προσωρινής αποθήκευσης, μεταφόρτωσης, επεξεργασίας, ανακύκλωσης και εν γένει αξιοποίησης, διάθεσης, λειτουργίας σχετικών εγκαταστάσεων, κατασκευής μονάδων επεξεργασίας και αξιοποίησης, καθώς και αποκατάστασης υφιστάμενων χώρων εναπόθεσης (Χ.Α.Δ.Α.). Η διαχείριση πραγματοποιείται, σύμφωνα με τον αντίστοιχο σχεδιασμό, που καταρτίζεται από την Περιφέρεια κατά την ειδικότερη ρύθμιση του άρθρου 186 παρ. ΣΤ' αριθμ. 29 του παρόντος νόμου*».

το σύστημα ανακύκλωσης (ν. 2939/2001), δεν έδινε κεντρικό ρόλο στους Δήμους και αυτό οφειλόταν: α) στην έλλειψη εμπιστοσύνης από την Κεντρική Διοίκηση για τον τρόπο διαχείρισης που ασκούσαν οι Δήμοι, β) στην ανάγκη υλοποίησης γρήγορα των στόχων που έθεσε το κεντρικό κράτος και γ) στην παραδοσιακή συγκεντρωτική δομή του ελληνικού κράτους.

Όμως η ανάθεση του σχεδιασμού και της εναλλακτικής διαχείρισης σε φορείς εκτός της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ενώ είχε ως αποτέλεσμα την γρήγορη κατάρτιση του σχεδιασμού και την ένταξη μεγάλου τμήματος της χώρας σε ΣΕΔ, είχε και την αρνητική συνέπεια να απομακρύνει μακροπρόθεσμα τους Δήμους από την ευθύνη για την υλοποίηση πολιτικών, καθιστώντας τους πελάτες των *Συστημάτων Εναλλακτικής Διαχείρισης* αρνητές στην εφαρμογή και υλοποίηση των νομοθετημένων σχετικών πολιτικών.

Πράγματι, οι Δήμοι έως σήμερα περιορίζονταν στη συλλογή και μεταφορά των σύμμεικτων απορριμμάτων (πράσινος κάδος) στις εγκαταστάσεις των ΧΥΤΑ, καθώς και του περιεχομένου των μπλε κάδων σε κάποιο ΚΔΑΥ (*Κέντρο Διαλογής Ανακυκλώσιμων Υλικών*), αν αυτό υπήρχε στα διοικητικά τους όρια. Οι ποσότητες που διαχειρίζονται οι Δήμοι με αυτόν τον τρόπο ξεπερνούν το 90% του συνόλου των παραγόμενων Αστικών Στερεών Αποβλήτων καθ' όλη τη δεκαετία του 2010.

Στον τομέα του σχεδιασμού, οι Δήμοι, απηχώντας τη γενικότερη στάση των κατοίκων τους, περιορίζονταν σε μια στρατηγική NIMBY όποτε προέκυπτε ζήτημα χωροθέτησης των εγκαταστάσεων που αφορούσε τη διαχείριση των αποβλήτων στην περιοχή τους. Η τάση αυτή περιορίστηκε σχετικά μετά τις συνενώσεις των Δήμων λόγω «Καλλικράτη», δεδομένου ότι οι νέοι Δήμαρχοι εκπροσωπούσαν πλέον μεγαλύτερες ενότητες και, επομένως, το πολιτικό κόστος αποδοχής ενός ΧΥΤΑ / ΧΥΤΥ κρινόταν ως μικρότερο.

Από τις αρχές του 2010, οι Δήμοι αποκτούν κάποιες επιπρόσθετες αρμοδιότητες, όπως την υποχρέωση να παρουσιάσουν σχέδια δράσης για τη βιώσιμη διαχείριση των απο-

βλήτων. Στην πραγματικότητα, οι Δήμοι συνέχισαν τον ίδιο τρόπο διαχείρισης και οι δράσεις για την ανακύκλωση, εξοικονόμηση κ.λ.π. παρέμειναν στην πρωτοβουλία του κεντρικού Κράτους. Στην ουσία οι Δήμοι, στην καλύτερη των περιπτώσεων, απλώς προσχωρούσαν στη σύναψη συμβάσεων με εταιρείες υπό την εποπτεία των *Συστημάτων Εναλλακτικής Διαχείρισης*. Σχετικά με αυτή την καθυστέρηση εφαρμογής, οι εκπρόσωποι των Δήμων υποστηρίζουν ότι δεν επαρκούν οι πόροι τους και ότι τα συστήματα που προϋποθέτουν διαλογή στην πηγή και αποκεντρωμένη διαχείριση απαιτούν σχεδιασμό, διαχειριστική επάρκεια και ανθρώπινο δυναμικό πέραν των δυνατοτήτων τους.

Παρατηρείται, επομένως, μια αντίφαση, όπου οι δήμοι προ- Καλλικράτη περιορίζονται στο ρόλο ενός «τοπικού εκπροσώπου» (advocate) των τοπικών συμφερόντων έναντι των σχεδιασμών της κεντρικής εξουσίας, ενώ οι καλλικρατικοί Δήμοι, λόγω μεγέθους, περιορίζουν το ρόλο αυτό, χωρίς όμως να αναβαθμίζεται ουσιαστικά ο ρόλος τους ως σχεδιαστή της εδαφικής πολιτικής.

6.6.3 Η Περιφερειακή Αυτοδιοίκηση

Η Περιφερειακή Αυτοδιοίκηση Αττικής θεωρητικά αποτελεί το βασικό φορέα για τη διαμόρφωση της πολιτικής, καθώς κληρονόμησε την αρμοδιότητα κατάρτισης των περιφερειακών σχεδιασμών όπως όλες οι Περιφέρειες (ν. 3852/2010) και -ακόμη περισσότερο- επειδή η Αττική αποτελεί Περιφέρεια μητροπολιτικού χαρακτήρα (ν. 4277/2014). Αποτελούν, δε, βασικό φορέα υλοποίησης των έργων υποδομής, η χρηματοδότηση των οποίων γίνεται στις περισσότερες των περιπτώσεων με τη χρήση του μοντέλου των ΣΔΙΤ και οι οποίες (συχνά) εντάσσονται για συγχρηματοδότηση στο ΕΣΠΑ μέσω των *Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων* (ΠΕΠ) που διαχειρίζεται η Περιφέρεια.

Το 2015 οι περισσότερες Περιφερειακές Αυτοδιοικήσεις είχαν ήδη ολοκληρώσει τον σχεδιασμό των αντιστοίχων ΠΕΣΔΑ πριν την έκδοση του νέου ΕΣΔΑ, με τη χρήση, όμως, των προδιαγραφών του παλιού. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος, η πλειονότητά τους βρέθηκε

σε ευθεία αντιπαράθεση με την παρούσα Κυβέρνηση. Τελικά, υπό την απειλή της απώλειας πόρων του ΕΣΠΑ, όλοι οι νέοι ΠΕΣΔΑ είχαν ολοκληρωθεί έως το τέλος του 2017 και τα σχετικά έργα είχαν ήδη αρχίσει να υλοποιούνται.

6.6.4 Οι Φορείς Διαχείρισης Στερεών Αποβλήτων

Οι *Φορείς Διαχείρισης Στερεών Αποβλήτων* (ΦοΔΣΑ) συστάθηκαν σύμφωνα με το Άρθρο 13 του ν. 4071/2012, εκτός από την περίπτωση της Αττικής, όπου υπάρχει ένας σύνδεσμος, ο *Ενιαίος Διαβαθμιδικός Σύνδεσμος Νομού Αττικής* (ΕΔΣΝΑ), λόγω του μητροπολιτικού χαρακτήρα της περιοχής. Αποτελούν, ουσιαστικά, συνδέσμους Δήμων και Περιφέρειας που διοικούνται με τον τρόπο που προβλέπεται στο άρθρο 246 του *Κώδικα Δήμου και Κοινοτήτων* και έχουν την ευθύνη εφαρμογής της πολιτικής διαχείρισης αποβλήτων και του αναθεωρημένου ΕΣΔΑ. Στις αρμοδιότητές τους ανήκει η εξειδίκευση και υλοποίηση των στόχων και των δράσεων του ΠΕΣΔΑ. Το παλιότερο νομικό καθεστώς, ο ν. 3536/2007, προέβλεπε πολλές μορφές διαφορετικού νομικού καθεστώτος (σύνδεσμοι ΟΤΑ ή Ανώνυμες Εταιρείες). Με τον ν. 4071/2012 αποφασίστηκε να υπάρχει ένας ενιαίος τύπος νομικής μορφής (ΑΕ) ανά Περιφέρεια.

Συνοπτικά, οι ΦοΔΣΑ αποτελούν διαδημοτικές ενώσεις που έχουν ως στόχο να καλύψουν την αδυναμία σχεδιασμού σε επίπεδο Δήμου, παραμένοντας, ταυτόχρονα, υπό τον έλεγχο των ΟΤΑ Α' βαθμού. Ως νέοι φορείς, χαρακτηρίζονται από έλλειψη πόρων και προσωπικού και επιδιώκουν την ενίσχυση του θεσμικού τους ρόλου έναντι των Περιφερειών, την αποκέντρωση στη λήψη αποφάσεων και την ενίσχυσή τους με χρηματοδότηση και με επιπλέον ανθρώπινο δυναμικό ειδικών προσόντων.

6.6.5 Τα κόμματα

Στη διάρκεια της περιόδου μελέτης μας, τα πολιτικά κόμματα, στην πλειονότητά τους, διαμόρφωναν τις θέσεις τους σχετικά με την διαχείριση των αποβλήτων αποσπασματικά, χωρίς εσωτερικό πολιτικό διάλογο, και βασιζόμενα όχι τόσο στη διαφορετική ιδεολογική κατά κύριο λόγο αφετηρία τους, αλλά ετεροκαθοριζόμενα από ομάδες συμφερόντων.

Αυτό σημαίνει ότι οι πολιτικές τους θέσεις απηχούσαν την ισχύουσα κάθε φορά επικαιρότητα και τη σχετική τους θέση στους πολιτικούς συσχετισμούς (δηλαδή το αν βρίσκονταν στην Κυβέρνηση ή στην Αντιπολίτευση). Επιπρόσθετα, η δραστηριοποίησή τους ταυτόχρονα σε εθνικό και υπο-εθνικό επίπεδο (ΟΤΑ) οδηγούσε σε μια ακόμη διάσταση του ετεροκαθορισμού τους, αφού οι θέσεις τους διαμορφώνονταν και από τους εκπροσώπους τους στους ΟΤΑ. Τέλος, όταν σε ορισμένες περιοχές προέκυπταν γεγονότα διαμαρτυρίας, οι τοπικοί Βουλευτές ή οι τοπικές οργανώσεις των κομμάτων υποστήριζαν τα αιτήματα των κατοίκων, ακόμη και αν τα τελευταία έρχονταν σε ευθεία αντίθεση με την κεντρική πολιτική των ίδιων των κομμάτων τους.

Μπορούμε, παρ' όλα αυτά, να διαπιστώσουμε ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά στην πολιτική προσέγγιση του κάθε κόμματος:

Η πολιτική της *Νέας Δημοκρατίας* κατά την περίοδο μελέτης ήταν η προώθηση μεγάλων έργων ΣΔΙΤ σε επίπεδο Περιφέρειας⁷². Σε επίπεδο σχεδιασμού, το κόμμα εστίασε σε εύκολες και άμεσες λύσεις, χωρίς να θέτει μακροπρόθεσμους στόχους και –κυρίως– χωρίς να προβλέπει ούτε τις διαστάσεις που θα λάβει το ζήτημα μελλοντικά ούτε την εξέλιξη της ευρωπαϊκής Νομοθεσίας. Οι προσπάθειες εφαρμογής μιας πολιτικής για την ανακύκλωση εντείνονται καθυστερημένα, μόλις το 2014, με την κατάθεση Νομοσχεδίου για την ανακύκλωση που έχει ως βασικό στόχο τη θέσπιση τεσσάρων ρευμάτων ανακύκλωσης αντί για ένα που προέβλεπε το σύστημα με τους μπλε κάδους, ενόψει της δεύτερης καταδίκης της Ελλάδας από το ΔΕΕ και της υποχρέωσής της να καταβάλει πρόστιμο για τους ενεργούς / μη αποκατεστημένους ΧΑΔΑ.

Η πολιτική του *ΠΑΣΟΚ* είναι παρόμοια, αφού, άλλωστε, στελέχη του επιτέλεσαν υπουργοί επί δικομματικών συγκυβερνήσεων (Νέας Δημοκρατίας – ΠΑΣΟΚ). Η περίοδος διακυβέρνησης 2009 - 2011 χαρακτηρίζεται από τη θέσπιση κανόνων διαβούλευσης και

⁷² Π.χ. για την Αττική προβλέπονται σήμερα (2023) 6 μεγάλες μονάδες διαχείρισης αποβλήτων, σύμφωνα με το υφιστάμενο (3^η αναθεώρηση) ΠΕΣΔΑ.

συμμετοχικής Δημοκρατίας. Πάντως, οι δύο μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στον τομέα, δηλαδή η εισαγωγή του συνόλου του θεσμικού πλαισίου της ΕΕ στις αρχές του 2000 και η εισαγωγή του νέου πλαισίου της οδηγίας 2008/98/2008 στις αρχές του 2010, εκκίνησαν με πρωτοβουλία των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ.

Η πολιτική των κομμάτων της Αριστεράς χαρακτηρίζεται από την ταύτισή τους με τους δρώντες που διαφωνούν με την πολιτική που εφαρμόζεται σε όλα τα επίπεδα, ως κατεξοχήν κόμματα διαμαρτυρίας που απέχουν από τη νομή της εξουσίας. Εξάλλου, και τα δύο κόμματα που την εκπροσωπούν στο Ελληνικό Κοινοβούλιο θα καταψηφίσουν την ενσωμάτωση της Οδηγίας 2008/98/2012. Συγκεκριμένα, το ΚΚΕ διαμορφώνει θέση που προσανατολίζεται στη συγκεντρωτική διαχείριση των αποβλήτων από μια κρατική επιχείρηση τύπου ΔΕΚΟ, ενώ ο ΣΥΡΙΖΑ διαμορφώνει θέσεις σε συνεργασία με εκπροσώπους κινήσεων πολιτών, βασιζόμενος στην αποκεντρωμένη διαχείριση σε μικρό επίπεδο. Την περίοδο 2012 – 2014, η πολιτική του ΣΥΡΙΖΑ εστιάζει στην επεξεργασία θέσεων ανά τομέα. Οι επεξεργασίες του *Τομέα Περιβάλλοντός του* θα αποτελέσουν τη βάση για τον αναθεωρημένο ΕΣΔΑ του 2015, ο οποίος προέβλεπε ιδιαίτερα αισιόδοξους στόχους με ορίζοντα το 2020 και είχε ως φιλοδοξία να βασίσει την υλοποίησή του σε τοπικά σχέδια διαχείρισης σε επίπεδο Δήμου και όχι στα μεγάλα έργα που υλοποιούνταν σε περιφερειακό και διαδημοτικό επίπεδο. Όμως, τελικά, η υλοποίηση του σχεδιασμού που είχε καταρτιστεί πριν την ανάληψη της εξουσίας από το ΣΥΡΙΖΑ, δεν άλλαξε σε σημαντικό βαθμό τον υφιστάμενο σχεδιασμό και εντέλει το κόμμα ως Κυβέρνηση προχώρησε στην υλοποίηση των σχετικών έργων μέσω των μοντέλων των προηγούμενων κυβερνητικών περιόδων (ΣΔΙΤ). Τελευταία, πάντως, δίνει έμφαση στην αναπροσαρμογή της πολιτικής στην κατεύθυνση της κυκλικής οικονομίας.

Οι *Οικολόγοι Πράσινοι* διαμορφώνουν λεπτομερείς θέσεις σχετικά με τη διαχείριση των αποβλήτων, συνέπεια της ενασχόλησης στελεχών τους σε σχετικές περιβαλλοντικές ΜΚΟ (π.χ. *Οικολογική Εταιρεία Ανακύκλωσης*), οι οποίες επικεντρώνονται σε τελικούς

(φιλόδοξους) στόχους που έχουν δεχθεί κριτική ότι δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα που επικρατεί στην ελληνική διοίκηση και αυτοδιοίκηση. Ως συνεργαζόμενο κόμμα με την κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ, στελέχη των Οικολόγων Πράσινων συμμετείχαν από τις αρμόδιες θέσεις τους στην κατάρτιση του ΕΣΔΑ (2015) και συγκρούστηκαν με ορισμένους Περιφερειάρχες για το σχεδιασμό και την υλοποίηση ορισμένων έργων ΣΔΙΤ.

Οι οργανώσεις και τα κόμματα της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς διαμορφώνουν τις θέσεις και τη στάση τους κυρίως με την ανάπτυξη τοπικών κινημάτων διαμαρτυρίας ενάντια στους σχεδιασμούς ορισμένων έργων διαχείρισης αποβλήτων που προκαλούν κοινωνική κινητοποίηση.

6.6.6 Οι τοπικές κοινωνίες

Όπως αναφέρθηκε, οι εγκαταστάσεις που σχετίζονται με τη διαχείριση των αποβλήτων αποτελούν ένα από τα κυριότερα έργα υποδομών, το οποίο και προκαλεί συγκρούσεις χρήσης γης, καθώς έχει ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά κοινωνικής αποδοχής. Αυτό συμβαίνει γιατί στις συλλογικές αναπαραστάσεις οι εγκαταστάσεις διαχείρισης αποβλήτων μετατρέπουν το χώρο σε απόρριμμα (Charlier, 1999). Ως εκ τούτου, η διαμόρφωση πολιτικής χωροθέτησης εγκαταστάσεων διαχείρισης των αποβλήτων, αρχικά με τη μορφή ΧΥΤΑ, στη συνέχεια ως ΧΥΤΥ και αργότερα με τη μορφή ΚΔΑΥ, έως ακόμα και τα πράσινα σημεία, οδήγησε σε περισσότερο ή λιγότερο έντονες αντιδράσεις από τους περίοικους πληθυσμούς τύπου NIMBY. Σε ορισμένες περιπτώσεις, δημιουργήθηκαν επιτροπές κατοίκων ενάντια σε κάποιο σχεδιασμό, συχνά με την υποστήριξη πολιτικών κινήσεων, καθώς και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Ως μέσο πίεσης χρησιμοποιήθηκαν τα γεγονότα διαμαρτυρίας και –σπανιότερα- η προσφυγή στη Δικαιοσύνη. Ανάλογα με τη διάρκεια και το μέγεθος της κινητοποίησης, οι τοπικές κινήσεις γνώρισαν εξέλιξη και, σε ορισμένες περιπτώσεις, διαμόρφωσαν λεπτομερείς θέσεις για τη διαχείριση των στερεών αποβλήτων, όπως συνέβη στην περίπτωση της Φυλής (ΠΡΩΣΥΝΑΤ) (βλέπε κεφ. 4 και 5).

6.6.7 Οι περιβαλλοντικές οργανώσεις

Για τις περιβαλλοντικές οργανώσεις θα μπορούσε να ειπωθεί ότι εκφράζουν προωθημένες θέσεις ως προς τη διαχείριση των απορριμμάτων. Γι' αυτό το λόγο, τους έχει ασκηθεί κριτική για την παρουσίαση μαξιμαλιστικών και ανεφάρμοστων προτάσεων. Πιο συγκεκριμένα, οι περιβαλλοντικές οργανώσεις ασκούν κριτική στην υφιστάμενη κατάσταση και διαπιστώνουν έλλειμμα στην υλοποίηση δημόσιων πολιτικών. Ορισμένες από τις προτάσεις που καταθέτουν είναι οι ακόλουθες:

- η διαχείριση των ΑΣΑ πρέπει να στοχεύει σε μηδενική παραγωγή αποβλήτων, με έμφαση κυρίως στον τομέα της πρόληψης και κατόπιν στην επαναχρησιμοποίηση, στην ανακύκλωση και σε άλλες μεθόδους,
- η επιβολή καθολικού τέλους πλαστικής σακούλας χωρίς εξαιρέσεις και, παράλληλα, η προώθηση πολιτικών μείωσης των συσκευασιών,
- η ενεργοποίηση του τέλους ταφής,
- η δημιουργία πλαισίου βάσει της αρχής «πληρώνω όσο πετάω», σε συνδυασμό με την άμεση υλοποίηση των πράσινων σημείων,
- η προώθηση της επεξεργασίας οργανικών αποβλήτων (κομποστοποίηση),
- η ενίσχυση της διαλογής στην πηγή, ώστε το τελικό προϊόν ανακύκλωσης να είναι καλής ποιότητας.

Επιπρόσθετα, επισημαίνουν έλλειμμα στον τρόπο ποσοτικοποίησης των αποβλήτων, αλλά και στη διαχείριση των ρευμάτων συσκευασιών.

Με τη θεσμοθέτηση του πρώτου νόμου για την κοινωνική οικονομία (ν. 4019/2011) και με δεδομένη την οικονομική κρίση, αναπτύχθηκε και στον τομέα της διαχείρισης των ΑΣΑ η κοινωνική επιχειρηματικότητα μέσω των ΚΟΙΝΣΕΠ, δημιουργώντας, έτσι, ένα νέο, μικρό δρώντα, στην κατεύθυνση της διάδοσης των καλών πρακτικών.

6.6.8 Ο ιδιωτικός τομέας

Η διαχείριση των αποβλήτων είναι ένας τομέας που κινητοποιεί, πέραν των διαφόρων επιπέδων Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης και των κοινωνικών και πολιτικών φορέων, πολλά επίπεδα ιδιωτικών οικονομικών συμφερόντων και φορέων. Επομένως, εκτός από το σύνολο των επιχειρήσεων και έργων, μικρών και μεγάλων, που παράγουν απόβλητα και, επομένως, επιδιώκουν να μετακυλήσουν το κόστος της διαχείρισης τους στην κοινωνία, υπάρχουν τομείς του ιδιωτικού τομέα που εμπλέκονται πιο άμεσα στην διαμόρφωση των πολιτικών για τα απόβλητα. Πρόκειται για τους ακόλουθους δύο τομείς:

α) Τα Συστήματα Εναλλακτικής Διαχείρισης (ΣΕΔ) και οι Εταιρείες Ανακύκλωσης

Με τον πρώτο νόμο για την ανακύκλωση (ν. 2939/2001), δημιουργήθηκε ένας νέος «παίκτης» στη διαχείριση των αποβλήτων, τα συλλογικά ή ατομικά ΣΕΔ, στα οποία εντάσσονται υποχρεωτικά οι εισαγωγείς, οι παραγωγοί, οι συσκευαστές ή οι διακινητές των υλικών προς ανάκτηση. Τα ΣΕΔ είναι οργανισμοί μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Σύμφωνα με το ν. 2939/2001 και το νέο νόμο για την ανακύκλωση (ν. 4496/2017), η εναλλακτική διαχείριση βρίσκεται υπό την εποπτεία και τον έλεγχο του ΕΟΑΝ. Τα ΣΕΔ, αν και μη κυβερνητικοί φορείς, είναι εξουσιοδοτημένα να διαχειρίζονται τα ρεύματα αποβλήτων. Επιπλέον, αν και δεν αποτελούν κερδοσκοπικές επιχειρήσεις, τους έχει ασκηθεί η κριτική ότι δε διαθέτουν τους δημόσιους πόρους, που λαμβάνουν από τα τέλη, για την επίτευξη των στόχων ανακύκλωσης. Επιπρόσθετα, είναι συχνό το φαινόμενο μια ιδιωτική εταιρεία ανάκτησης / ανακύκλωσης να είναι ταυτόχρονα και ΣΕΔ, φαινόμενο που δημιουργεί ζητήματα αδιαφάνειας. Βασικοί πελάτες των ΣΕΔ είναι οι Δήμοι, ως πάροχοι πρώτων υλών και οι Εταιρείες Ανακύκλωσης, για την περίπτωση που τα ΣΕΔ δεν έχουν τις δικές τους εγκαταστάσεις / υποδομές. Ειδικά στον τομέα των ΑΣΑ, ένα ΣΕΔ αποτέλεσε, κατά συντριπτικό τρόπο, τον βασικό δρώντα. Πρόκειται για την *Ελληνική Εταιρεία Αξιοποίησης Ανακύκλωσης*, η οποία με το γνωστό σύστημα της μηχανικής διαλογής μέσω των μπλε κάδων, με το οποίο έχει συμβληθεί η συντριπτική πλειοψηφία των Δήμων, ήτοι 301, καλύπτει

τις ανάγκες για ανακύκλωση, που αφορά το 94% του πληθυσμού της χώρας (Energy Press, 2018).

Η ΕΕΑΑ, με αφορμή την εισαγωγή της νέας υποχρέωσης, σύμφωνα με την τροποποίηση της Οδηγίας - Πλαίσιο για τα απόβλητα, για την ανακύκλωση ΑΣΑ με τέσσερα χωριστά ρεύματα, συντάχθηκε με τις αντιδράσεις των Δήμων, δεδομένου ότι μια τέτοια αλλαγή θα απαιτούσε τη ριζική αλλαγή του συστήματος μεικτής ανακύκλωσης (γυαλί, χαρτί, πλαστικό, αλουμίνιο) μέσω των μπλε κάδων.

B) Κατασκευαστικός Τομέας

Ο κατασκευαστικός τομέας έχει άμεση εμπλοκή όχι μόνο στην υλοποίηση των έργων υποδομής που απαιτούνται, αλλά και στη λειτουργία τους στη συνέχεια, καθώς η πλειοψηφία των έργων γίνεται μέσω ΣΔΙΤ. Στόχος είναι, με τη χρήση του μοντέλου των ΣΔΙΤ, να επιταχυνθούν οι διαδικασίες υλοποίησης των έργων [κατά κύριο λόγο των *Μονάδων Επεξεργασίας Αποβλήτων* (ΜΕΑ)]. Οι ανταγωνιστικές εταιρείες συχνά προχωρούν σε δικαστικές προσφυγές σε όλα τα επίπεδα των Διοικητικών Δικαστηρίων ενάντια στους ανταγωνιστές τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι η συντριπτική πλειοψηφία προσφυγών στο ΣΤΕ για τη δημοπράτηση έργων διαχείρισης αποβλήτων προέρχεται από ανταγωνιστικές κατασκευαστικές εταιρείες και όχι από θιγόμενους πολίτες.

6.7 Συμπεράσματα και κριτική αποτίμηση των αποτελεσμάτων της ανάλυσης του συστήματος δρώντων

Όπως αναφέρθηκε στην Εισαγωγή, με την περιγραφή της εξέλιξης του θεσμικού πλαισίου του ρόλου και των επιδιώξεων των δρώντων, είτε είναι παίκτες αρνησικυρίας είτε ομάδες συμφερόντων, επιδιώκεται να αναλυθεί το μέγεθος της υστέρησης της μεταρρυθμιστικής πολιτικής στον τομέα της διαχείρισης αποβλήτων. Επιδιώκεται, επίσης, να αναδειχθεί ο ρόλος του πλαισίου των σχέσεων μεταξύ των δρώντων, και, τέλος, να εξαχθούν συμπεράσματα για τη δυναμική του συστήματος δρώντων που επιδρά στην υλοποίηση των πολιτικών.

Η παρατηρούμενη υστέρηση στην υιοθέτηση της μεταρρυθμιστικής πολιτικής οφείλεται στους παρακάτω λόγους:

α) Στην αδράνεια των δρώντων. Κατά την περιγραφή του ρόλου των παικτών αρνησικυρίας, διαπιστώνεται έλλειψη πολιτικής βούλησης σε όλα τα επίπεδα. Πιο συγκεκριμένα, η κεντρική Κυβέρνηση νομοθετεί υπό την απειλή των συνεπειών μη υλοποίησης της πολιτικής από την ΕΕ, δηλαδή των καταδικαστικών αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου (ΔΕΚ/ΔΕΕ). Πράγματι, οι πολιτικές για τη διαχείριση των αποβλήτων παραμένουν στάσιμες τις πρώτες δύο δεκαετίες συμμετοχής της Ελλάδας στην ΕΕ και ενεργοποιούνται εν όψει των πρώτων καταδικαστικών αποφάσεων του ΔΕΚ από τις αρχές του 2000. Στη συνέχεια, μεταρρυθμιστικές πολιτικές αναπτύσσονται εκ νέου μια δεκαετία αργότερα, ενόψει της καταδικαστικής απόφασης για τους ΧΑΔΑ, η οποία συνεπάγεται την υποχρέωση καταβολής χρηματικών προστίμων για την Ελλάδα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της παρατηρούμενης αδράνειας στον τομέα της ανακύκλωσης είναι η καθυστέρηση σύστασης και συγκρότησης του δημόσιου *Οργανισμού Ελέγχου της Ανακύκλωσης* (ΕΟΑΝ), καθώς και η καθυστερημένη στελέχωσή του, η οποία μένει έως σήμερα (2023) ανεπαρκής. Στο επίπεδο της Δημόσιας Διοίκησης, η έλλειψη πρωτοβουλίας από πλευράς εκτελεστικής εξουσίας οδηγεί στην ουσιαστική αδρανοποίηση της πρωτογενούς νομοθεσίας που θεσμοθετείται. Στο επίπεδο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, τα συστήματα συλλογής και διάθεσης αποβλήτων παραμένουν αμετάβλητα και δεν προσαρμόζονται στις ειδικές ρυθμίσεις που απαιτεί η διαχείριση των διαφορετικών ροών αποβλήτων. Στο επίπεδο των πολιτικών κομμάτων, επίσης, το ζήτημα της διαχείρισης των αποβλήτων δεν αντιμετωπίζεται ως πρόβλημα δημόσιας πολιτικής προς επίλυση, αλλά είτε ως πεδίο πολιτικής αντιπαράθεσης είτε ως πεδίο όπου διαμορφωτές της πολιτικής ετεροκαθορίζονται πλήρως από τις επιδιώξεις των ομάδων συμφερόντων. Στην παραπάνω εικόνα προστίθενται και οι καθυστερήσεις που δημιουργούνται από τη Δικαιοσύνη εξαιτίας των προσφυγών ενάντια στις πράξεις της διοίκησης, οι οποίες τελικώς αναστέλλουν την υλοποίηση των πολιτικών. Έτσι, δεδομένης της ραγδαίας εξέλιξης του προβλήματος, αλλά

και της λειτουργίας του δικαστικού συστήματος, οι ρυθμοί του οποίου είναι βραδύτεροι από αυτούς της εκτελεστικής εξουσίας, η υλοποίηση των πολιτικών καθυστερεί δραματικά.

β) Στον περιορισμένο βαθμό εμπλοκής και παρακολούθησης της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στις διαδικασίες εξευρωπαϊσμού της πολιτικής. Από τη μία οι δήμοι: i) δε συμμετέχουν άμεσα στις ευρωπαϊκές διαδικασίες, ii) δε διαθέτουν μηχανισμούς ελέγχου της μη εναρμόνισης με τις πολιτικές της ΕΕ, iii) δε διαθέτουν τη διαχειριστική επάρκεια για την υιοθέτηση βέλτιστων πρακτικών και iv) δεν είχαν εισαγάγει, τουλάχιστον μέχρι την υιοθέτηση του Καλλικράτη (ν. 3852/2010), διαδικασίες συμμετοχής νέων δρώντων στη διαμόρφωση και την υλοποίηση των πολιτικών τους, όπως η διαβούλευση και ο έλεγχος από τις ανεξάρτητες αρχές. Παράλληλα, με την άγνοια και την αποξένωση από τις διαδικασίες εξευρωπαϊσμού των πολιτικών, είναι φανερό ότι οι προβληματισμοί σε σχέση με την περιβαλλοντική διαχείριση και την κυκλική οικονομία, δεν υπάρχει δυνατότητα να ενταχθούν στις δημόσιες πολιτικές μέσω της εσωτερικής / τοπικής πολιτικής διαδικασίας και των συγκρούσεων και τούτο επειδή δεν υπάρχουν αξιόλογοι πολιτικοί δρώντες (κόμματα, δημόσια διοίκηση, οργανώσεις), οι οποίοι να συμμετέχουν αποφασιστικά στη διαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών, έχοντας θέσεις, πρόγραμμα και εδαφικό σχέδιο για τον εν λόγω τομέα.

γ) Στο συγκεντρωτισμό του ελληνικού Κράτους. Όπως αναφέρθηκε ήδη, το ελληνικό σύστημα διακυβέρνησης χαρακτηρίζεται από έναν ισχυρό παίκτη αρνησικυρίας: την Κυβέρνηση. Πράγματι, στο επίπεδο της διαμόρφωσης πολιτικής, το πολιτικό σύστημα και η οργάνωση του Κράτους σε κεντρικό επίπεδο, επιτρέπουν τη λήψη αποφάσεων σχετικά εύκολα, καθώς υπάρχει μόνο ένας ισχυρός παίκτης αρνησικυρίας, δεδομένου ότι: i) η Κυβέρνηση, κατά το μεγαλύτερο μέρος της περιόδου που εξετάζεται, ήταν μονοκομματική, στηριζόμενη σε ισχυρές κοινοβουλευτικές πλειοψηφίες (2005 - 2011), ii) οι αρμοδιότητες, όπως ο χωροταξικός σχεδιασμός (άρθρο 24Σ) και η κατανομή των πόρων ανήκουν στον απόλυτο έλεγχο του κεντρικού κράτους. Αυτό επιτρέπει στην Κυβέρνηση να

θεσμοθετεί πρωτογενώς εύκολα, χωρίς να απαιτείται ευρύτερη κοινωνική συναίνεση. Όμως η διαχείριση αποβλήτων και γενικότερα οι πολιτικές περιβαλλοντικής προστασίας απαιτούν κινητοποίηση των δρώντων σε όλα τα επίπεδα και ριζική αλλαγή των κοινωνικών πρακτικών. Επιπρόσθετα, η υλοποίηση έργων υποδομής αποτελεί πεδίο συγκρούσεων, όσον αφορά στις χρήσεις γης σε ένα ημι- αυταρχικό σύστημα που δεν υλοποιεί έργο εξασφαλίζοντας κοινωνική και πολιτική συμμετοχή, ενώ οι τοπικές κοινωνίες αγνοούν τις πολύπλευρες προεκτάσεις του ζητήματος και δραστηριοποιούνται μόνο για να αντιδράσουν στην χωροθέτηση. Πρακτικά, το σύστημα, μην επιτρέποντας συμμετοχικότητα στη χάραξη των πολιτικών, δημιουργεί κοινωνίες καχύποπτες προς την Κεντρική Διοίκηση και, ταυτόχρονα, αδιάφορες για τις πτυχές του ζητήματος.

Επομένως, η επιλογή ανάθεσης της υλοποίησης των βασικών ευρωπαϊκών πολιτικών για τη διαχείριση των αποβλήτων σε δρώντες εκτός της Τοπικής Αυτοδιοίκησης -και συγκεκριμένα στις διοικητικές Περιφέρειες και στα ΣΕΔ υπό την εποπτεία του Υπουργείου Περιβάλλοντος- οφείλεται πιθανότατα στις προαναφερθείσες αδυναμίες των ΟΤΑ. Εντούτοις, αν και οδήγησαν στη γρήγορη υλοποίηση των σχεδίων διαχείρισης και στην επέκταση ορισμένων τεχνικών ανακύκλωσης, στο μεγαλύτερο μέρος της χώρας είχαν και μια σειρά από αρνητικές επιπτώσεις μακροπρόθεσμα. Οι μακροπρόθεσμες αρνητικές συνέπειες είναι:

- Οι περιφερειακοί σχεδιασμοί χωρίς δημοκρατική νομιμοποίηση, οι οποίοι ενέτειναν τις αντιδράσεις των τοπικών κοινωνιών και καθυστέρησαν περαιτέρω την υλοποίησή τους. Έτσι, αναπτύχθηκε κυρίως το συγκρουσιακό μοντέλο αντί για το μοντέλο διαμεσολάβησης (Cadoret, 2011), ως υποκατάστατο της έλλειψης διαβούλευσης και της έλλειψης θεσμών συμμετοχικής διακυβέρνησης.
- Η τοπική αυτοδιοίκηση δεν επένδυσε σε τεχνογνωσία και πολιτικές για τη διαχείριση αποβλήτων και παρέμεινε έως και σήμερα παθητικός δέκτης στον τομέα,

«χάνοντας» μια δεκαετία κατά την οποία οι πολιτικές για τη διαχείριση των αποβλήτων εξελίχθηκαν ραγδαία.

δ) Στο συγκρουσιακό χαρακτήρα του πολιτικού συστήματος. Αντίστοιχα, η ύπαρξη στο κεντρικό επίπεδο ενός ισχυρού παίκτη παραγωγής πρωτογενούς νομοθεσίας, σε συνδυασμό με τις συγκρουσιακές σχέσεις μεταξύ Κυβέρνησης και Αντιπολίτευσης, περιορίσαν τις δυνατότητες υλοποίησης της πολιτικής. Ο συγκρουσιακός χαρακτήρας του πολιτικού συστήματος ενδέχεται να επηρεάσει αρνητικά την υλοποίηση μιας πολιτικής με τους ακόλουθους μηχανισμούς: (α) η ασκούμενη πολιτική περιορίζεται χρονικά στη διάρκεια της θητείας της εκάστοτε Κυβέρνησης και ανατρέπεται, προσωρινά ή μόνιμα, από την επόμενη Κυβέρνηση, όπως συνέβη χαρακτηριστικά το 2015 και (β) η μη εξασφάλιση συναίνεσης φθείρει πολιτικά την Κυβέρνηση και, σε συνδυασμό με την περιορισμένη αποφασιστικότητα από πλευράς πολιτικών δρώντων, οδηγεί τελικά στην εγκατάλειψη της μεταρρύθμισης, ώστε να αποφευχθεί το πολιτικό κόστος.

ε) Στην απουσία συμμετοχής των δρώντων προστασίας του περιβάλλοντος στους θεσμούς. Η αδράνεια των παικτών αρνησικυρίας συνδυάζεται με τη μη συμμετοχή των ομάδων συμφερόντων που προωθούν τα νέα μοντέλα διαχείρισης αποβλήτων στους αρμόδιους θεσμούς και με την ταυτόχρονη ασθενική παρουσία τους στην κοινωνία. Έτσι, καθίσταται αδύνατο να επηρεάσουν το πολιτικό σύστημα σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα δρώντα αυτής της κατηγορίας είναι τα κόμματα των Πρασίνων, τα οποία εισήγαγαν τις πολιτικές εξοικονόμησης φυσικών πόρων στην πλειοψηφία των κρατών της δυτικής Ευρώπης και συνέβαλαν στη σταδιακή ενσωμάτωση των πολιτικών στο επίπεδο της ΕΕ.

στ) Στη διεύρυνση της απόστασης από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Όπως αναφέρθηκε, η απόσταση μεταξύ της κατάστασης που επικρατεί στην Ελλάδα και του ευρωπαϊκού μέσου όρου ήταν ήδη πολύ σημαντική τη δεκαετία του 1990, όταν και τέθηκαν οι πρώτοι, εθελοντικοί αρχικά, ποσοτικοί στόχοι για τη διαχείριση των αποβλήτων. Ο συνδυασμός

των παραγόντων που αναφέρθηκαν προηγουμένως οδήγησε στην καθυστέρηση υλοποίησης των ευρωπαϊκών πολιτικών, οι οποίες, όμως, δεν παρέμειναν στατικές. Αντίθετα, το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο μεταβάλλεται συνέχεια, ως συνέπεια της κρισιμότητας του ζητήματος που καλείται να αντιμετωπίσει. Ως απάντηση σε αυτή την εξέλιξη, η Ελλάδα ενσωματώνει τις ευρωπαϊκές οδηγίες με χρονική καθυστέρηση, υιοθετώντας ως επί το πλείστον δεσμεύσεις με βάση τον ελάχιστο επιτρεπόμενο από την ΕΕ κοινό παρονομαστή μεταξύ των κρατών - μελών. Εντούτοις, οι Οδηγίες και οι στόχοι που ενσωματώνονται βρίσκονται ήδη σε διαδικασία τροποποίησης, με αποτέλεσμα να αυξάνεται περαιτέρω η απόσταση της Ελλάδας από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, αφού στην υστέρηση υλοποίησης των δεσμεύσεων προστίθεται η υστέρηση σε σχέση με τα πρότυπα που βρίσκονται σε διαδικασία υιοθέτησης από την ΕΕ. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι: i) η ύπαρξη ΧΑΔΑ μέχρι και σήμερα, τη στιγμή που η Ελλάδα βρίσκεται σε διαδικασία προδικαστικού ελέγχου για τους ΧΥΤΑ και ii) η μη υιοθέτηση τεσσάρων ρευμάτων ΑΣΑ που προβλέπονταν (προαιρετικά) από την οδηγία 2008/98/ΕΚ, τη στιγμή που και τα τέσσερα έχουν καταστεί πλέον δεσμευτικά από το 2019. Επομένως, είναι δύσκολη η απάντηση σχετικά με την ενδεχόμενη σύγκλιση με τις ευρωπαϊκές πολιτικές, καθώς, ενώ κάνουν την εμφάνισή τους βήματα βραδείας προόδου, το θεσμικό πλαίσιο μεταβάλλεται συνεχώς και ταυτόχρονα επιδεινώνονται ραγδαία οι αντικειμενικές συνθήκες. Έτσι, δεν είναι καθόλου δεδομένο ότι θα επιτευχθούν οι ποσοτικοί στόχοι που έχουν τεθεί στον τομέα της πρόληψης και επαναχρησιμοποίησης.

Εν κατακλείδι, λαμβάνοντας υπ' όψη τους μετρήσιμους στόχους που θέτει η ΕΕ στα κείμενα πολιτικής για την κυκλική οικονομία έως το 2030⁷³, τα αποτελέσματα στον τομέα της μείωσης των αποβλήτων όλων των ρευμάτων υπολείπονται σημαντικά των τιθέμενων στόχων. Η κατάσταση δεν έχει μεταβληθεί ουσιαστικά από το 2010.

⁷³ Συγκεκριμένα, οι στόχοι είναι: 65% ανακύκλωση των αστικών αποβλήτων, 75% ανακύκλωση συσκευασιών και 10% των αποβλήτων σε χώρους υγειονομικής ταφής.

Ένας ιδιαίτερα σημαντικός παράγοντας που συμβάλλει στην αδυναμία υλοποίησης μιας ολοκληρωμένης πολιτικής για τα απόβλητα είναι το ότι πρόκειται για μια πολιτική που απαιτεί χρονοβόρες διαδικασίες συναπόφασης, σε ένα πλαίσιο που, εν αντιθέσει με τη Δυτική Ευρώπη, δεν έχει χτίσει στην Ελλάδα καμία παράδοση.

Σε αυτή την υστέρηση έρχεται να προστεθεί και το γεγονός ότι το ίδιο το κοινοτικό κερτημένο που καλείται να υιοθετήσει η Εθνική Διοίκηση είναι εν πολλοίς ξεπερασμένο, καθώς η πολιτική διαδικασία της ΕΕ είναι επίσης χρονοβόρα, δεδομένου ότι είναι ανοικτή στη συμμετοχή πολλών δρώντων. Η χρονοβόρα διαδικασία διαμόρφωσης του ευρωπαϊκού πλαισίου πολιτικής απαιτεί από το κράτος - μέλος μια πιο δημιουργική υιοθέτηση του ευρωπαϊκού πλαισίου, η οποία θα εμπεριέχει το στοιχείο της πρόβλεψης (anticipation) των ευρωπαϊκών πολιτικών. Το κράτος – μέλος, δηλαδή, θα πρέπει να διαμορφώνει και να υλοποιεί πολιτικές που έχουν ενσωματώσει τις τάσεις και τις πολιτικές που συναποφασίζονται τη δεδομένη στιγμή στο ευρωπαϊκό επίπεδο και όχι να περιορίζεται στην υιοθέτηση του θεσμικού πλαισίου που απλά υφίσταται εκείνη τη στιγμή.

7. Συμπεράσματα- Συζήτηση: Σύνθεση μικρών αφηγήσεων για ένα μεγάλο ζήτημα, η συνεισφορά της μακροσκοπικής ανάλυσης

Μέσω της πολύπλευρης ανάλυσης των περιβαλλοντικών συγκρούσεων, επιδιώξαμε να προσθέσουμε μια νέα προσέγγιση στην ανάλυση του τρόπου διεξαγωγής των αντιπαράθεσεων για το περιβάλλον, οι οποίες και καταλαμβάνουν πλέον ένα ολοένα και μεγαλύτερο τμήμα της πολιτικο - κοινωνικής ζωής και των δημόσιων πολιτικών: τη μακροσκοπική ανάλυση σε περιφερειακό επίπεδο μικρών και διάχυτων συγκρούσεων και την επίδρασή τους στην περιβαλλοντική και -κατ' επέκταση- στην εδαφική διακυβέρνηση.

Από την αρχή της διδακτορικής μας έρευνας, επιλέξαμε να εξετάσουμε τις εκδηλώσεις των περιβαλλοντικών συγκρούσεων σφαιρικά, αναδεικνύοντας τρεις οπτικές γωνίες: (α) της κατανομής τους στο χώρο, (β) της διατύπωσης του λόγου και της στρατηγικής των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος και (γ) της λειτουργίας τους μέσα σε ένα ευρύτερο σύστημα δρώντων που επιδρούν στη χάραξη της περιβαλλοντικής πολιτικής. Το γεγονός ότι καλύφθηκε η ανάλυση σε περιφερειακό επίπεδο, μελετώντας τον περιφερειακό χώρο της Αττικής και αξιοποιώντας ένα σημαντικό αριθμό περιπτώσεων διάχυτων στον χώρο (80), διαφορετικής φύσης και κλίμακας, μας επέτρεψε να εξαγάγουμε ιδιαίτερα ενδιαφέροντα και πρωτότυπα συμπεράσματα που επιτρέπουν να προχωρήσει ο προβληματισμός για την περιβαλλοντική πολιτική σε ένα –έως σήμερα- αγνοημένο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής. Στο τελευταίο αυτό κεφάλαιο λαμβάνει χώρα: (α) Μια κριτική αποτίμηση της Γεωγραφίας των συγκρούσεων, με έμφαση στη διερεύνηση των κυριότερων μηχανισμών ανάπτυξης και εκδήλωσης των συγκρούσεων που υπερβαίνουν την ανάγνωση του πεδίου / της μελέτης περίπτωσης και μπορούν να δώσουν γενικότερα συμπεράσματα. (β) Μια συμπερασματική ανάλυση της εξέλιξης των περιβαλλοντικών κινημάτων σε σχέση με τον τρόπο λειτουργίας και εκδήλωσης των συγκρούσεων, καθώς και μια εκτίμηση της μελλοντικής εξέλιξης και των προοπτικών τους, με βάση καινούργιες τάσεις που παρατηρούνται σε συνέχεια της περιόδου μελέτης (2005 - 2014). (γ) Μια σύνοψη της εξέλιξης της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης και των αδυναμιών εξέλιξής

της μέσω δημοκρατικών / συμπεριληπτικών διαδικασιών, με έμφαση στο ρόλο της κοινωνίας των πολιτών και των υλοποιούμενων εδαφικών πολιτικών. (δ) Ένας προβληματισμός για τις δυνατότητες περαιτέρω ανάπτυξης του μεθοδολογικού εργαλείου της μακροσκοπικής ανάλυσης των συγκρούσεων (περιβαλλοντικών, χρήσης γης, αστικών κ.λ.π.). Ο τελευταίος αφορά τόσο τη δυνατότητα επέκτασης της μελέτης των περιβαλλοντικών συγκρούσεων (χωρικά, θεματικά, χρονικά) που αναπτύξαμε, όσο και την περαιτέρω ανάπτυξη της μακροσκοπικής έρευνας των συγκρούσεων γενικότερα, ως εργαλείου μελέτης της εδαφικής διακυβέρνησης και της κοινωνικής πολιτικής.

7.1 Κριτική αποτίμηση της γεωγραφίας των περιβαλλοντικών συγκρούσεων. Η συνεισφορά της μακροσκοπικής μεθόδου ανάλυσης

Τα αποτελέσματα της Γεωγραφίας των συγκρούσεων μάς επιτρέπουν να εξαγάγουμε μια σειρά από γενικά συμπεράσματα για τους μηχανισμούς εκδήλωσης και εξέλιξης των περιβαλλοντικών συγκρούσεων. Καταρχάς, μια περιβαλλοντική σύγκρουση πρέπει να αναλυθεί αφού ληφθούν υπόψη συνδυαστικά η σχέση μεταξύ του χώρου - υποβάθρου της σύγκρουσης και του αμφισβητούμενου έργου υποδομής ή πηγής όχλησης, όπως επίσης και το γενικότερο εδαφικό πλαίσιο και οι αντιπαραθέσεις που σχετίζονται με αυτό (χρήσης γης, αναπτυξιακών λογικών, αναπαραστάσεων του χώρου κ.ο.κ.) (Bussuet, 2007).

Τα συμπεράσματά μας αφορούν ταυτόχρονα τις σημειακές παρεμβάσεις και τις τοπικές, διατοπικές, περιφερειακές ή πανελλαδικές περιπτώσεις. Το πέρασμα από τις μικρο- στις μεσο- και μακρο- συγκρούσεις προκύπτει με τις διαδικασίες: (α) επέκτασης της σύγκρουσης μέσω της θεματικής και γεωγραφικής διεύρυνσης του κινήματος αντίδρασης και της σταδιακής μετατροπής του από αντίδραση NIMBY σε μονοθεματικό ή πολυθεματικό κοινωνικό κίνημα, όπως συνέβη με μια σειρά κινήσεων για την υπεράσπιση ελεύθερων χώρων, για τον αιγιαλό, για τα ρέματα και τη διαχείριση αποβλήτων (Lecourt, 2003), (β) αλλαγής της χωρικής αναφοράς της σύγκρουσης και ενδεχομένως τον τρόπο ρύθμισής της, είτε με την κινητοποίηση περισσότερων δρώντων, είτε με την μεταφορά της σύ-

γκρουσης σε κεντρικότερο επίπεδο λήψης αποφάσεων (νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική), όπως για παράδειγμα την ανάδειξη της θεματικής από περιβαλλοντικές ΜΚΟ περιφερειακής ή εθνικής εμβέλειας, την προσφυγή στο ΣτΕ, τη συνεργασία με κόμματα για προσφυγή στο κοινοβουλευτικό έλεγχο της βουλής κ.κ. (Mellot & Pélisse, 2008).

Επιπρόσθετα, η κατανομή των περιβαλλοντικών συγκρούσεων σχετίζεται άμεσα με τους εδαφικούς και κοινωνικο - πολιτικούς παράγοντες της χωροταξικής παρέμβασης (βλέπε κεφ. 4). Συγκεκριμένα, οι συγκρούσεις εμφανίζουν μεγαλύτερη συχνότητα και ένταση στις πιο αστικοποιημένες περιοχές, στις περιοχές με μεγαλύτερη αξία χρήσης (π.χ. παραθαλάσσιες) και στις περιοχές όπου παρατηρείται ισχυρή παρουσία τοπικών δρώντων υπεράσπισης περιβάλλοντος (Cadoret, 2006). Ως προς τους δρώντες υπεράσπισης, η εμφάνισή τους σχετίζεται με μια σειρά από αντικειμενικές και υποκειμενικές συνθήκες που έχουν να κάνουν με την παρουσία ηγετικών φυσιογνωμιών. Πιο συγκεκριμένα, επίδραση στην κατανομή έχουν είτε οι οικολογικές οργανώσεις είτε οι περιβαλλοντικές κινήσεις πολιτών. Επίσης, η εμφάνιση των συγκρούσεων επηρεάζεται από τη φύση των ανταγωνισμών που προκύπτουν, δηλαδή από το αν υπάρχει ένας τόπος που θεωρείται υψηλής περιβαλλοντικής αξίας (π.χ. Εθνικός Δρυμός, κάποιο αστικό πάρκο) ή προκύπτει από τη φύση της δραστηριότητας που προκαλεί τη σύγκρουση (π.χ. μια ιδιαίτερα ρυπογόνα δραστηριότητα ή μια κοινωνικά μη επιθυμητή δραστηριότητα όπως οι ΑΠΕ). Επιπρόσθετα, επιρροή στην ανάπτυξη των συγκρούσεων μπορεί να παίξουν και παράγοντες που σχετίζονται με το ευρύτερο πολιτικό πλαίσιο, όπως π.χ. την περίοδο έντονης κοινωνικής διαμαρτυρίας ενάντια στις πολιτικές λιτότητας στις αρχές της δεκαετίας του 2010, διαδικασία που, όμως, μπορεί να λειτουργήσει και αντίστροφα. Δηλαδή, λόγω του περιορισμένου αριθμού των ατόμων που εμπλέκονται οργανωτικά στην υπεράσπιση του περιβάλλοντος, είναι πιθανόν σε μια περίοδο έντονων κοινωνικών κινητοποιήσεων διαφορετικής φύσης να εκδηλωθούν λιγότερες τοπικές συγκρούσεις για την υπεράσπιση του περιβάλλοντος.

Εξάλλου, ο τρόπος που σχετίζονται οι συγκρούσεις με το ειδικό βάρος του χώρου -υποβάθρου της σύγκρουσης μπορεί να διαπιστωθεί σχετικά πιο εύκολα, καθώς αφορά τη σχέση ενός έργου με την υφιστάμενη κατάσταση της περιοχής παρέμβασης (π.χ. τουριστική εγκατάσταση σε δασική έκταση). Οι επιπτώσεις της παρέμβασης και τα χαρακτηριστικά της καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη συμβατότητά της ή μη με την περιοχή χωροθέτησης και, έτσι, τροφοδοτούν την σύγκρουση (Kirat & Torre, 2007). Αντίθετα, οι ιδεολογικοί και πολιτικοί παράγοντες δεν προκύπτουν από άμεση συσχέτιση με το χώρο, αλλά απαιτούν μια ευρύτερη ανάγνωση του κοινωνικο - πολιτισμικού πλαισίου, επομένως η εξακρίβωσή τους γίνεται εμπειρικά, τοπικά και χρονικά (Trudelle, 2003).

Επίσης, η ανάπτυξη των περιβαλλοντικών συγκρούσεων, όταν πρόκειται για «συγκρούσεις πρόληψης», επηρεάζεται περισσότερο από τα χαρακτηριστικά του χώρου - υποβάθρου παρά από τα χαρακτηριστικά του έργου υπό αμφισβήτηση και το αντίθετο συμβαίνει όταν πρόκειται για «συγκρούσεις αντίδρασης» (Darly S. , 2012). Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση των συγκρούσεων αντίδρασης τον κύριο λόγο έχουν οι επιπτώσεις και οι κίνδυνοι από μια κάποια (βιομηχανική κυρίως) πηγή όχλησης / ρύπανσης. Αντίθετα, στις συγκρούσεις πρόληψης, που είναι και η μεγαλύτερη πλειοψηφία των συγκρούσεων, ο ίδιος ο χώρος - υπόβαθρο επηρεάζει την ένταση και την πυκνότητα των συγκρούσεων. Γι' αυτό το λόγο, η πυκνότητα των συγκρούσεων πρόληψης είναι μεγαλύτερη όταν αφορά τις παρακάτω περιπτώσεις, οι οποίες σχετίζονται κατά κύριο λόγο με την εδαφική διάσταση (τοπίο, βιοποικιλότητα, χρήσεις) παρά με τα χαρακτηριστικά των παρεμβάσεων:

- όταν οι χωροταξικές παρεμβάσεις είναι τόσο εκτεταμένες, ώστε να δημιουργούνται ανησυχίες ότι θα αλλοιωθεί ο χώρος - υπόβαθρο.
- όταν πρόκειται για περιοχές που χαρακτηρίζονται λιγότερο ή περισσότερο ως φυσικές (δασικές, αγροτικές, ακτές, ρέματα).

- όταν κυριαρχεί κάποια εξειδίκευση λειτουργιών της περιοχής (π.χ. παραθεριστική κατοικία) που τίθεται υπό αμφισβήτηση από τα νέα έργα.

Επισημαίνεται ότι στην υπεράσπιση του περιβάλλοντος συνυπάρχουν και υποβόσκουν δύο διαφορετικές αντιλήψεις που οδηγούν σε δύο διαφοροποιημένες ερμηνείες του φαινομένου, υποδηλώνοντας διαφοροποιημένες τακτικές και στρατηγικές. Η πρώτη, που σχετίζεται με τη μεταϋλιστική – μετααναπτυξιακή αντίληψη, συνδέει την υπεράσπιση του περιβάλλοντος με τα αιτήματα για την αλλαγή μοντέλου παραγωγής και κατανάλωσης και τρόπου ζωής, αιτήματα που πηγάζουν από τη διαπίστωση στρωμάτων της κοινωνίας (συχνά μικρομεσαίων στρωμάτων με υψηλό πολιτισμικό κεφάλαιο) περί των «ορίων της ανάπτυξης». Η δεύτερη, αντίθετα, που σχετίζεται με τη μαρξιστική και υλιστική προσέγγιση, συνδέει την υπεράσπιση του περιβάλλοντος με το αίτημα για «περιβαλλοντική δικαιοσύνη», μια δικαιοσύνη που γίνεται αντιληπτή με όρους αναδιανομής της «ποιότητας ζωής», ακριβώς όπως η αναδιανομή του πλούτου στο αίτημα για κοινωνική δικαιοσύνη. Από την ανάλυση των συγκρούσεων στην Αττική, προκύπτει ότι μπορεί κάλλιστα η υπεράσπιση του περιβάλλοντος να σχετίζεται με το κοινωνικό αίτημα για περιβαλλοντική δικαιοσύνη, χωρίς να συνυπάρχει αυτόματα με κάποιο μεταϋλιστικό αξιακό σύστημα που να στοχεύει στη βιώσιμη διαχείριση του χώρου και της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, οι υλιστικές προσεγγίσεις περί «περιβαλλοντικής δικαιοσύνης» μπορεί να εξηγούν τα αίτια εμφάνισης των τοπικών διεκδικήσεων, αλλά η μετατροπή τους σε κοινωνικο - πολιτικό εναλλακτικό σχέδιο απαιτεί το συνδυασμό τους με γενικότερα (μεταϋλιστικά) πολιτικο - κοινωνικά υποκείμενα και αιτήματα. Σε αντίθετη περίπτωση, η υπεράσπιση του περιβάλλοντος μπορεί να είναι μερική ή ακόμα και αντιφατική (βλέπε κεφ. 7.2).

Ειδικά στην Αττική, οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις συγκεντρώνονται κυρίως στην ακτογραμμή και στους ορεινούς όγκους σε κοντινή απόσταση από αστικές περιοχές, πράγμα που σημαίνει ότι το κριτήριο «αξίας» γης και πυκνότητας πληθυσμού είναι το σημαντικότερο στη μακροσκοπική ανάλυση, ενώ οι τυχόν πολιτισμικοί παράγοντες (εδαφικές

ταυτότητες, αναπαραστάσεις κ.λ.π.) δεν επηρεάζουν τόσο την κατανομή, αλλά επιδρούν κυρίως στην εξέλιξη των συγκρούσεων, δηλαδή στη διαμόρφωση των δρώντων υπεράσπισης, της στρατηγικής και της τακτικής ή του τρόπου οικειοποίησης του χώρου.

Οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις είναι μια έκφραση των εδαφικών δυναμικών, στις οποίες η υπεράσπιση του περιβάλλοντος παίζει δομικό ρόλο. Πράγματι, παρατηρήθηκε μια σχέση του φυσικού τύπου εδαφικών περιοχών και –ταυτόχρονα– μια σχέση με το κοινωνικό - δημογραφικό προφίλ και την πυκνότητα των λειτουργιών, η οποία σχετίζεται με τρεις παραμέτρους: (α) με την πυκνότητα των προστατευόμενων (ή με αίτημα προστασίας) περιοχών στους προαναφερόμενους τύπους εδαφικών περιοχών, (β) με τις οικιστικές, βιομηχανικές και άλλες πιέσεις, (γ) με την πυκνότητα και το ποσοστό αύξησης του πληθυσμού, συνυπολογίζοντας και τον αριθμό άλλων «χρηστών» που δεν είναι μόνοι κάτοικοι, αλλά είναι ιδιοκτήτες παραθεριστικής κατοικίας, εργαζόμενοι, επισκέπτες κ.ο.κ.

Εν κατακλείδι, η διδακτορική έρευνα κατέδειξε ότι οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις δεν αναπτύσσονται μόνο ως αποτέλεσμα των εδαφικών δυναμικών, αλλά επηρεάζουν καθοριστικά και την εξέλιξή τους, είτε άμεσα, με το σημειακό αποτέλεσμα που σχετίζεται με κάποιο έργο, είτε έμμεσα, επηρεάζοντας το δημόσιο διάλογο σχετικά με την οργάνωση του χώρου ως προς την καθυστέρηση στην υλοποίηση χωροταξικών – πολεοδομικών πολιτικών και –κατ' επέκταση– ως προς την αντίστοιχη ανάσχεση ορισμένων γενικότερων πολεοδομικών τάσεων (Lecourt, 2003). Πιο συγκεκριμένα, οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις προκύπτουν κατά προτεραιότητα εξαιτίας της χωροθέτησης «κοινωνικά μη αποδεκτών έργων». Αντίστοιχα, παρατηρείται ότι είναι ισχυρότερες σε περιοχές με μεγαλύτερη αξία χρήσης (βαθμός αστικοποίησης, αιγιαλός, ορισμένα ιδιαίτερα φυσικά και πολιτιστικά περιβάλλοντα). Τέλος, εξαρτώνται από το πόσο εκτεταμένα είναι τα επίπεδα –πραγματικής ή υποθετικής– όχλησης (Charlier, 1999). Η σχέση αξίας γης ως προς τα όρια ανοχής κάποιας νέα υποδομής είναι ανάλογη του βαθμού αλλοίωσης που προκαλεί μια

φερόμενη εγκατάσταση, δηλαδή χαμηλά όρια ανοχής σε ένα «παρθένο περιβάλλον» (όπως ένας Εθνικός Δρυμός) και υψηλά όρια ανοχής σε ένα αλλοιωμένο περιβάλλον (μια αστικοποιημένη ζώνη). Όταν, όμως, η αλλοίωση - όχληση ξεπερνά κάποια όρια ανεκτικότητας, δηλαδή προκαλεί ιδιαίτερη ρύπανση - όχληση, η κοινωνική αντίδραση αυξάνεται, για παράδειγμα τα διυλιστήρια (Ελευσίνα) και / ή οι χώροι απόθεσης αποβλήτων (Φυλή). Αυτοί οι γενικοί κανόνες εκδήλωσης συγκρούσεων επηρεάζονται καθοριστικά από την ιστορική εξέλιξη και από το ρόλο των ηγετικών προσώπων - κλειδιών της υπεράσπισης του περιβάλλοντος. Η εξέλιξη μέσα στο χρόνο μπορεί αφενός να δημιουργήσει νέες θεματολογίες και να οδηγήσει σε αύξηση της ύφεσης ή σε αύξηση της συγκρουσιacότητας, αλλά μπορεί και να τροποποιήσει σημαντικά τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που σχετίζονται με την υπεράσπιση του περιβάλλοντος, οδηγώντας σε νέες συμμαχίες και / ή σε σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους δρώντες. Από την άλλη, τα ηγετικά πρόσωπα – ομάδες μπορούν με τη συμμετοχή τους να επηρεάσουν σημαντικά τον αριθμό και τη θεματολογία των συγκρούσεων, από τη στιγμή που έχουν καθιερωθεί σε μια περιοχή (όπως το *ecoleusis* στη Δ. Αττική, ο *Νηρέας* στη Ραφήνα κ.ο.κ.), αλλά και να διαφοροποιήσουν καθοριστικά –με τη στάση τους- το εδαφικό σχέδιο των δρώντων. Δεδομένου, μάλιστα, ότι στην περίπτωση των περιβαλλοντικών κινημάτων στην Αττική δεν παρατηρείται τόσο μεγάλη αντιπροσωπευτικότητα των δρώντων, δηλαδή μια «κρίσιμη μάζα», εντέλει μια σειρά από γεγονότα και προσωπικές ή ομαδικές αναγνώσεις μπορούν να επηρεάσουν καθοριστικά το λόγο, τη στρατηγική, την τακτική και το σχέδιο των ΔΥΠ (βλέπε κεφ. 7.2). Το παραπάνω αποτελεί μια ουσιαστική διαφορά με την ανάπτυξη του περιβαλλοντικού κινήματος μέχρι τη δεκαετία του 2000, δηλαδή την περίοδο γέννησης της οικολογικής προβληματικής και των αντίστοιχων δρώντων της, αλλά και με την ανάπτυξή του σε άλλες χώρες με ισχυρότερη παράδοση του οικολογικού κινήματος.

7.2 Οι προοπτικές των περιβαλλοντικών κινήματων: από τους Jackerie⁷⁴ στους μετα-λουδίτες⁷⁵;

Τα τοπικά οικολογικά κινήματα, είτε αυτοπροσδιορίζονται ως περιβαλλοντικά κινήματα βάσης είτε χαρακτηρίζονται ως NIMBY από τρίτους, είναι οι κυριότεροι πρωταγωνιστές σε συγκρούσεις για τοπικά ζητήματα σε αστικές, αγροτικές ή περιαστικές περιοχές. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που δεν είναι καινούριο, αλλά έχει πολλαπλασιαστεί στη σύγχρονη μεταβιομηχανική κοινωνία και ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 2000, όπως στην περίπτωση της Αττικής, όπου και παίρνει ευρύτερες διαστάσεις. Οι τοπικές συγκρούσεις, που έχουν αναλυθεί πολύ από τις Κοινωνικές Επιστήμες, έχουν το χαρακτηριστικό ότι, ενώ προκύπτουν από μια σειρά αιτίων (οικονομικών, αξιακών κ.λ.π.), διαμορφώνουν τους εμπλεκόμενους δρώντες ως κοινωνικά και πολιτικά υποκείμενα. Η σύνδεση δε των τοπικών συγκρούσεων μεταξύ τους και των δρώντων με άλλους πολιτικούς και κοινωνικούς φορείς, όπως κόμματα και ΜΚΟ εθνικής εμβέλειας, μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία κοινών πολιτικών αξιών ή αιτημάτων, ακόμα και πολιτικού σχεδίου σε κεντρικό επίπεδο. Στο οικολογικό κίνημα, αυτή η διαδικασία έχει δώσει το βασικότερό του σύνθημα: «Δράσε τοπικά, σκέψου παγκόσμια» (*Act locally, think globally*)⁷⁶ (Gianinazzi, 2018).

Εδώ θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι, οι διαδικασίες δημιουργίας και ανάπτυξης των τοπικών κινήματων είναι παρόμοιες ανεξαρτήτως θέματος που τις απασχολεί. Ειδικά για

⁷⁴ Εξεγέρσεις χωρικών στην προεπαναστατική Γαλλία.

⁷⁵ Με τον όρο «μετα-λουδίτες», προσδιορίζουμε εδώ τα τοπικά περιβαλλοντικά κινήματα με χαρακτηριστικά NIMBY, όπου η υπεράσπιση του περιβάλλοντος συνυπάρχει -έμμεσα ή άμεσα- με την υπεράσπιση ενός συγκεκριμένου υφιστάμενου τρόπου ζωής που μπορεί να χαρακτηριστεί μη βιώσιμος (πχ. αυθαίρετη δόμηση, χρήση ορυκτών καυσίμων κ.κ.). Δηλαδή την υπεράσπιση του περιβάλλοντος που ταυτόχρονα αντιδρά και στον οικολογικό μετασχηματισμό.

⁷⁶ Πολύ λίγος κόσμος γνωρίζει ότι το γνωστό οικολογικό σλόγκαν έχει τις ρίζες του στην πολεοδομία και ότι η ελληνική απόδοση του «globally» καλύπτει εν μέρει μόνο την πραγματική του έννοια που είναι «παγκόσμια και –ταυτόχρονα- σφαιρικά». Πράγματι, ο Πολεοδόμος (και Φυσικός Επιστήμονας) και κοινωνικός ακτιβιστής Patrick Geddes (1854 – 1932) είναι αυτός που βρίσκεται πίσω από τον όρο. Με το σύνθημα «think global, act local» συνοψίζει την άποψή του για τον αστικό σχεδιασμό με στόχο ένα σφαιρικό όραμα που θα μπορεί να εφαρμόζεται στις ιδιαιτερότητες κάποιας περιοχής και ταυτόχρονα θα πρέπει να εμπλέκει και τις τοπικές κοινωνίες στη λήψη των αποφάσεων.

τις συνθήκες δημιουργίας ενός τοπικού κινήματος έχει δημιουργηθεί, όπως ήδη αναφέρθηκε (κεφ. 2 & 5), ο όρος NIMBY (Not in my backyard- όχι στο κατώφλι μου), που περιγράφει χαρακτηριστικά τη διαδικασία αντίδρασης προς μια ενδεχόμενη απειλή στην ποιότητα ζωής του περίοικου, οι λεγόμενες «συγκρούσεις πρόληψης» (κεφ. 4). Επί παραδείγματι, ένα κίνημα ενάντια σε μια ρυπογόνα δραστηριότητα σε μια συγκεκριμένη περιοχή και ένα κίνημα ενάντια στην εγκατάσταση ενός καταυλισμού Ρομά αναπτύσσεται στα πλαίσια μιας τοπικής κοινωνίας με τους ίδιους μηχανισμούς.

Σε αυτό που διαφέρουν οι δύο περιπτώσεις είναι (α) το αξιακό υπόβαθρο των εμπλεκόμενων και (β) οι ευρύτεροι κοινωνικοί και πολιτικοί φορείς που θα εμπλακούν σε αυτό (οι οποίοι εμπνέονται αντίστοιχα από διαφορετικές αρχές και έχουν διαφορετικές ιδεολογικές καταβολές). Επομένως, μια οργάνωση για παράδειγμα του αντιεξουσιαστικού χώρου, είναι εύκολο να θεωρήσει αλλότρια τα κινήματα NIMBY που έχουν κίνητρα μισαλλοδοξίας, πχ. ενάντια σε μια δομή υποδοχής προσφύγων στην περιοχή, αλλά ενδεχομένως να θεωρήσει μέρος του “κινήματος”, αντιδράσεις NIMBY που στρέφονται ενάντια σε υποδομές βιώσιμης κινητικότητας⁷⁷. Το φαινόμενο αυτό ενισχύεται σε κοινωνίες, όπου δεν υπάρχουν διαδικασίες συμμετοχικού σχεδιασμού και διαβούλευσης με τις τοπικές κοινωνίες και όπου το κράτος και οι «ελίτ» χωροθετούν ερήμην της κοινωνίας, με τρόπο που οι αντιδράσεις NIMBY μετατρέπονται στο μοναδικό τρόπο συμμετοχής της κοινωνίας στο σχεδιασμό με τη μέθοδο της «κινηματικής» αρνησικυρίας.

Εάν περιοριστούμε μόνο στις περιπτώσεις των συγκρούσεων που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος, θα διαπιστώσουμε, ότι αφορούν ένα πλήθος διαφορετικών χρήσεων, τεχνικών και ειδών παρεμβάσεων πολύ πιο διαφοροποιημένων σε σχέση με τη δεκαετία του 1970, όπου τότε ξέσπασαν οι πρώτες μεγάλες περιβαλλοντικές συγκρούσεις. Την περίοδο εκείνη οι συγκρούσεις επικεντρωνόταν σε εγκαταστάσεις ρυπογόνων

⁷⁷ Όπως συνέβη στην περίπτωση της –ετεροχρονισμένης– συμπερίληψης στα τοπικά κινήματα πόλης της κίνησης κατά του Τραμ από τον *Ελεύθερο Κοινωνικό Χώρο «Φαβέλα»* στον Πειραιά (2020).

βιομηχανιών, πυρηνικών εργοστασίων, αυτοκινητοδρόμων, μονάδων επεξεργασίας (καύσης) ή απόθεσης αποβλήτων κλπ., δηλαδή εγκαταστάσεων καθολικά αποδεκτών ως ρυπογόνων και «γκρίζων». Όμως, όσο αφομοιώνεται ο προβληματισμός από τις δημόσιες πολιτικές γύρω από τη βιωσιμότητα τόσο τα ζητήματα είναι πιο σύνθετα (τόσο τεχνικά όσο και σε επίπεδο χωρικού σχεδιασμού) και επομένως είναι πιο δύσκολο τα άτομα, οι κοινωνικές ομάδες και οι πολιτικές οργανώσεις να επιστρατεύσουν το αξιακό και ιδεολογικό τους υπόβαθρο για να επεξεργαστούν τις νέες προκλήσεις. Έτσι «ξεσπάνε» νέες συγκρούσεις «πράσινου με πράσινο», με φόντο τη λεγόμενη «πράσινη μετάβαση» (Eskjaer & Hursbol, 2023). Τα πράγματα είναι ακόμα λιγότερο ξεκάθαρα για έργα περισσότερο «πράσινα», τα οποία πολλές φορές έχουν γίνει αντικείμενο αντιπαράθεσης μεταξύ τοπικών κινημάτων ή και οικολογικών οργανώσεων. Ειδικότερα, σε περιπτώσεις που αφορούν εγκαταστάσεις διαχείρισης των αποβλήτων ή στην περίπτωση της ανάπτυξης υποδομών για την παραγωγή ΑΠΕ, είναι συχνό το φαινόμενο οι αντιμαχόμενες πλευρές, υπέρ ή κατά του έργου υποδομής, να επικαλούνται, η καθεμία με το δικό της τρόπο, την προστασία του περιβάλλοντος.

Οι τοπικοί δρώντες που αντιτίθενται στο έργο προκαλώντας τις συγκρούσεις συχνά αντιμετωπίζονται από τους εκάστοτε επενδυτές και την Πολιτεία που υλοποιούν τα έργα μόνο ως υπερασπιστές συγκεκριμένων «συντεχνιακών» συμφερόντων, οι οποίοι αρνούνται να υποχωρήσουν μπροστά στο γενικότερο κοινωνικό αίτημα. Με αυτόν τον τρόπο, ο όρος NIMBY εργαλειοποιείται από αυτούς που υλοποιούν κάποιο έργο που συναντά αντιδράσεις, έτσι ώστε να παρουσιάσουν την κοινωνική κινητοποίηση ως προϊόν ωφελμιστικών αντιδράσεων ενάντια σε σχεδιασμούς που αφορούν το «δημόσιο συμφέρον». Το φαινόμενο NIMBY έχει μελετηθεί διεξοδικά από μελετητές και, πέρα από την αρνητική έννοια που έχει πάρει στο δημόσιο βίο, γίνεται αντιληπτό και ως μια συνήθης διαδικασία με συγκεκριμένα αίτια και μηχανισμούς εκδήλωσης και εξέλιξης. Εξάλλου, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι οι πολίτες, απ' οποιαδήποτε θέση κι αν βρίσκονται και οποιαδήποτε άποψη κι αν εκφράζουν, έχουν ως κίνητρο πάντοτε την ποιότητα ζωής τους

με τον τρόπο που αυτοί την αντιλαμβάνονται. Οι περισσότερες τοπικές κινητοποιήσεις για την υπεράσπιση του περιβάλλοντος απέκτησαν ευρύτερη αποδοχή από τις τοπικές κοινωνίες εξαιτίας αυτού του «φτηνού» τρόπου σκέψης. Από την άλλη πλευρά, παρατηρείται συχνά το γεγονός ότι τα έργα κοινής ωφελείας αποφασίζονται και εφαρμόζονται από μια κεντρική διοίκηση, χωρίς συνήθως να λαμβάνονται υπόψη οι τοπικές ιδιαιτερότητες και ερήμην των τοπικών κοινωνιών. Επίσης, η κυριαρχία των δρώντων διαμαρτυρίας στην οργάνωση, τη διασύνδεση και την εξέλιξη των συγκρούσεων, έχει ως αποτέλεσμα οι περιβαλλοντικές συγκρούσεις να παίρνουν τη μορφή καθολικής απόρριψης των έργων.

Ταυτόχρονα, η περίοδος μελέτης (2005 - 2014) συμπίπτει χρονικά με τη σταδιακή ενσωμάτωση στις δημόσιες πολιτικές των περιβαλλοντικών πολιτικών, όπως είναι η δράση για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, η κυκλική οικονομία και γενικά η «βιώσιμη» ανάπτυξη. Πρόκειται για πολιτικές που σταδιακά γίνονται πολιτικά αιτήματα κοινά αποδεκτά από το κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, όπως η κλιματική κρίση, η προστασία των δασών και η κυκλική οικονομία. Όμως, η περίοδος αυτή συμπίπτει και με την αύξηση των τοπικών αντιπαραθέσεων για τις συγκρούσεις χρήσης γης και την αντίστοιχη αμφισβήτηση των επιλογών του πολιτικού συστήματος από ολοένα και μεγαλύτερη μερίδα των πολιτών, διαδικασία που επιτείνεται λόγω της εφαρμογής των αυστηρών προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής (των «μνημονιακών» πολιτικών) καθ' όλη τη δεκαετία του 2010. Οι παραπάνω διαφορετικές διαδικασίες οδηγούν στην ολοένα και αυξανόμενη αμφισβήτηση των λεγόμενων «πράσινων» πολιτικών από τα κινήματα για την υπεράσπιση του περιβάλλοντος.

Επομένως, παρατηρείται το παράδοξο η σχεδόν καθολική αποδοχή της κρισιμότητας της περιβαλλοντικής κρίσης να μην οδηγεί σε μια ενιαία αντίληψη για την εφαρμογή ενός εδαφικού σχεδίου ή συγκεκριμένων μέτρων πολιτικής. Έτσι, για πάνω από σαράντα χρόνια που κυριαρχεί ο διάλογος για το περιβάλλον και παρ' όλη τη διαφαινόμενη επικρά-

τηση των βασικών προβληματισμών γύρω από τη βιωσιμότητα / αειφορία των σημερινών κοινωνιών, το ζήτημα του περιβάλλοντος δεν έχει πάψει να αποτελεί συγκρουσιακό ζήτημα. Συνεπώς, η διάσταση των συγκρούσεων δρώντων για τη διαμόρφωση των πολιτικών διαχείρισης του περιβάλλοντος και του χώρου καθίσταται βασική παράμετρος για τη διαμόρφωση των εν λόγω πολιτικών.

Πέρα από αυτές τις θεωρητικές επισημάνσεις, η ελληνική περίπτωση έχει μια σειρά από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σε κινηματικό επίπεδο. Με τις φωτιές του 2007 και τις κινητοποιήσεις της νεολαίας το Δεκέμβρη του 2008, η ελληνική κοινωνία γνώρισε την ανάπτυξη πολλών διάσπαρτων κινημάτων βάσης, τα οποία είχαν συχνά αναφορές στην Οικολογία (Κοινωνική και Πολιτική). Ταυτόχρονα, όμως, παρατηρείται μια ολοένα και αυξανόμενη απόκλιση μεταξύ των περιβαλλοντικών ΜΚΟ / οικολογικών κομμάτων και των τοπικών περιβαλλοντικών κινημάτων. Η αποτυχία σύνδεσης της «παραδοσιακής» Οικολογίας (ΜΚΟ και κόμματα) με την «κινηματική» Οικολογία έχει πολλές αιτίες. Είναι ταυτόχρονα απότοκο της γενικόλογα αντισυστημικής στάσης των κινημάτων που αποφεύγουν να διατυπώσουν συγκεκριμένο εδαφικό σχέδιο, οφείλεται, όμως, επίσης και στην αποτυχία των πράσινων πολιτικών προτάσεων (αλλά και του κόσμου των περιβαλλοντικών ΜΚΟ) να εισαγάγουν στην ελληνική δημόσια πολιτική και ειδικότερα στο χωρικό και εδαφικό σχεδιασμό τη διάσταση της βιωσιμότητας. Μια αποτυχία που οδηγεί σε μια στενά τεχνοκρατική λογική και στην πλήρη εξάρτηση από τις διαδικασίες εξευρωπαϊσμού για την εισαγωγή των εν λόγω πολιτικών μέσω της εφαρμογής του ευρωπαϊκού κεκτημένου, σε μια περίοδο, μάλιστα, όπου οι πολιτικές λιτότητας θα καταστήσουν τις ευρωπαϊκές πολιτικές αλλά και την ίδια την ΕΕ αντιδημοφιλείς σε μεγάλη μερίδα του πληθυσμού.

Ταυτόχρονα, η αποτυχία εισαγωγής στις δημόσιες πολιτικές των αρχών της βιώσιμης διαχείρισης έχει ως συνέπεια την εργαλειοποίηση του οικολογικού λόγου από ομάδες συμφερόντων με εύκολες – επαγωγικές σκέψεις στα όρια της συνωμοσιολογίας, οι οποίες απέχουν πολύ από την ολιστική προσέγγιση των προβλημάτων. Στην ουσία, η δια-

φορά της Πολιτικής Οικολογίας από το σημερινό ριζοσπαστικό – τοπικό περιβαλλοντισμό είναι ότι η πρώτη επικαλείται τη συστημική – σφαιρική (global) προσέγγιση των ζητημάτων, ενώ η δεύτερη επικεντρώνεται στη διερεύνηση συγκεκριμένων οικονομικών κινήτρων για κάθε ζήτημα, τα οποία και συνδέει με ντετερμινιστικό τρόπο. Με άλλα λόγια, τα σημερινά περιβαλλοντικά κινήματα βάσης στην Αττική συχνά κάνουν το αντίθετο απ' ό,τι η Πολιτική και Κοινωνική Οικολογία παλαιότερα. Συγκεκριμένα, αντί να διερευνήσουν τη συστημική αυτή αλληλεξάρτηση, περιορίζονται στην ανάδειξη μιας αιτιοκρατικής σχέσης κάποιων επενδυτικών συμφερόντων με τα έργα στα οποία αντιτάσσονται ή ευρύτερα με το μονοθεματικό ζήτημα που τους απασχολεί, τεκμηριώνοντας τις προεκτάσεις του με τρόπο που συνιστά επιβεβαίωση προκατάληψης. Έτσι, ο «αντισυστημικός» περιβαλλοντισμός⁷⁸ -των ιδιότυπων αυτών «μέτα-λουδιδιών»- καταλήγει να εργαλειοποιεί το λόγο που έχει αναπτύξει η οικολογική προσέγγιση, με στόχο επιμέρους αναγνώσεις. Συχνά η «μετα-λουδίτικη» περιβαλλοντική προσέγγιση συνυπάρχει με την ενστικτώδη ή υστερόβουλη υπεράσπιση του σημερινού μοντέλου διαχείρισης και του τρόπου ζωής, όπου αυτά απειλούνται (π.χ. ηλεκτροπαραγωγή λιγνίτη, εκτός σχεδίου δόμηση, χρήση ΙΧ). Εξάλλου, ο «αντισυστημικός περιβαλλοντισμός» αντιλαμβάνεται τις συγκρούσεις υπεράσπισης του περιβάλλοντος υπό το πρίσμα κατά κύριο λόγο της σύ-

⁷⁸ Ο όρος «περιβαλλοντισμός» συχνά χρησιμοποιείται με περίπου παρόμοιο τρόπο με τον όρο «Οικολογία». Άλλες φορές ορίζεται ως «ο προβληματισμός γύρω από τις απειλές για το περιβάλλον» ενώ η Οικολογία (ή ορθότερα ο οικολογισμός) αντιλαμβάνεται το περιβαλλοντικό πρόβλημα ως ένα συστημικό πρόβλημα, με σύνθετες πολιτικές, οικονομικές, πολιτισμικές προεκτάσεις. Η χρήση του όρου «αντισυστημικός περιβαλλοντισμός» προσπαθεί να αναδείξει ένα οξύμωρο σχήμα, την οπτική, δηλαδή, που αντιλαμβάνεται τα –εκάστοτε- περιβαλλοντικά προβλήματα ως προϊόντα της δράσης είτε συγκεκριμένων ομίλων και ελίτ είτε του καπιταλισμού γενικά, αλλά και που επικαλείται την καθολική αντίθεσή της στο σύστημα για να αντιδράσει σε βιώσιμες πολιτικές όταν αυτές κατατίθενται στο δημόσιο διάλογο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ψήφος των Ευρωβουλευτών του ΚΚΕ στην ψηφοφορία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (12/07/2023) ενάντια στο τελικό κείμενο του Κανονισμού για την αποκατάσταση της φύσης (<https://www.wwf.gr/?uNewsID=11344891> <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=12182716>) , κανονισμό που υπερψήφισαν το σύνολο των πολιτικών ομάδων των Σοσιαλιστών / Σοσιαλδημοκρατών, Ευρωπαϊκής Αριστεράς και Πράσινων και, αντίστοιχα, καταψήφισαν η συντριπτική πλειοψηφία της ομάδας του Λαϊκού Κόμματος, οι Συντηρητικοί και η ακροδεξιά.

γκρουσης συγκεκριμένων δίπολων, όπως λαός / εξουσία, λαός / καπιταλιστικά συμφέροντα ή λαός / ελίτ, αγνοώντας πλήρως τη διάσταση της σύγκρουσης χρήσεων και χρηστών και / ή τη σύγκρουση διαφορετικών λογικών διαχείρισης του χώρου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η παρουσίαση της ανάρτησης των –από δεκαετίες ανολοκλήρωτων- δασικών χαρτών ως σχεδίου για την «υφαρπαγή της γης» των δασωμένων αγρών για τις ανάγκες ανάπτυξης των ΑΠΕ (ΕφΣυν, 2021).

Από την άλλη, η πολυπλοκότητα των επιμέρους επιλογών και των περιβαλλοντικών επιπτώσεων τους κάνει φανερό το ότι η «βιώσιμη πολιτική» δεν είναι μια μαγική λύση εφαρμόσιμη με τον ίδιο τρόπο σε κάθε τόπο και σε κάθε περιοχή ή κοινωνία. Γι' αυτό, παράλληλα με την ανάπτυξη του προβληματισμού γύρω από το περιβάλλον, αναπτύχθηκε και ο προβληματισμός γύρω από τις διαδικασίες εμπλοκής του «κοινού» στη λήψη των αποφάσεων. Σταδιακά αμφισβητείται η κυριαρχία των «ειδικών» και, επομένως, και οι διαδικασίες «κεκλεισμένων των θυρών» που βασίζονται σε τεχνικές γνωμοδοτήσεις και τίθεται, αντ' αυτών, το ζήτημα της ευρείας δημοκρατικής συμμετοχής. Άλλωστε, οι περιβαλλοντικές αξίες στην πολιτική γίνονται κατανοητές όταν οι κοινωνικές ομάδες συμμετέχουν στην πολιτική διαδικασία, διατυπώνοντας τις απόψεις τους. Έτσι, οι απόψεις των Επιστημόνων ή των τεχνοκρατών, ή ακόμη και των «ειδικών» Οικολόγων, παύουν να θεωρούνται η φωνή της αλήθειας, αλλά μια φωνή ανάμεσα στις άλλες, τη στιγμή που και το «κοινό» μέσω συμμετοχικών διαδικασιών έχει αποκτήσει εξοικείωση με τις διαστάσεις των προβλημάτων που καλείται να διαχειριστεί. Ακόμη περισσότερο, γίνεται αντιληπτό ότι για τα ίδια ζητήματα η κάθε αντιπαρατιθέμενη φωνή μπορεί να προβάλλει τεχνικά επιχειρήματα και να οικειοποιηθεί ένα λόγο εμπνεόμενο από τη λογική της βιωσιμότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης.

Το ζήτημα της ανάπτυξης των ΑΠΕ αποτελεί το πιο τρανταχτό παράδειγμα αυτών των συγκρούσεων «πράσινου με πράσινο» (Dulluri & Daniela, 2019), φέρνοντας σε σύγκρουση οικολογικές οργανώσεις με τοπικά οικολογικά κινήματα. Η συγκεκριμένη θεματολογία τείνει να αποτελέσει, λόγω του πλήθους των περιπτώσεων ανά την Ελλάδα και

της δημοφιλίας του θέματος στην κοινή γνώμη, καθοριστικό παράδειγμα διαμόρφωσης περιβαλλοντικής συνείδησης και επαναδιαμόρφωσης της οικολογικής σκέψης ή, αντίστοιχα, πιθανό κίνδυνο διάλυσης του όποιου οικολογικού κινήματος. Πράγματι, διαφαίνεται ότι στον Ελλαδικό χώρο αναπτύσσεται διάχυτο ένα «αντιαιολικό κίνημα» που, ανεξαρτήτως του κατά πόσο είναι βάσιμες οι αντιδράσεις αναφορικά με τις επιπτώσεις των εν λόγω έργων στο περιβάλλον, τείνει να εξελιχθεί σε παράγοντα παρέκκλισης από την παραδοσιακή οικολογική προβληματική, καθιστώντας τα περιβαλλοντικά κινήματα ακόμη πιο αδύναμο φορέα διεκδικήσεων και διαμόρφωσης πολιτικών.

7.3 Η περιβαλλοντική διακυβέρνηση, «ένα βήμα μπρος δύο πίσω;»

Σε σχετικές με το ζήτημα μελέτες, διαπιστώθηκε ότι η περιβαλλοντική «συγκρουσιαιότητα» και διακυβέρνηση (Cadoret, 2011) εξελίχθηκε σταδιακά, από τα έντονα και πολλά συγκρουσιακά φαινόμενα στη σταδιακή εξομάλυνση των συγκρούσεων και στην εισαγωγή τόσο διαβουλευτικών διαδικασιών όσο και προβληματισμών του οικολογικού κινήματος ως προς τις δημόσιες πολιτικές. Η ελληνική περίπτωση διαφέρει από τα ευρωπαϊκά τεκταινόμενα σε μεγάλο βαθμό, καθώς οι περιβαλλοντικές κινητοποιήσεις, είτε σε τοπικό και περιφερειακό είτε σε εθνικό επίπεδο, δείχνουν, καταρχάς, μεγάλη στασιμότητα και δεν παρατηρείται η παραπάνω εξέλιξη (Sotiropoulos, 1995), ενώ το ίδιο ισχύει και με την υλοποίηση των πολιτικών βιωσιμότητας (διαχείριση αποβλήτων, προστασία φυσικών περιοχών, κυκλοφοριακές μεταρρυθμίσεις κ.ο.κ.). Αντίθετα, από τη δεκαετία του 1990 που διαμορφώθηκε το βασικό θεσμικό πλαίσιο για την περιβαλλοντική πολιτική στη χώρα μας και δημιουργήθηκαν οι βασικοί «παίκτες» διαμόρφωσης της πολιτικής στην κοινωνία των πολιτών (ΜΚΟ, κινήματα και κόμματα), διαπιστώνεται ένα σταθερό –συγκρουσιακό– σύστημα που ανανεώνεται θεματολογικά, στο βαθμό που οι περιβαλλοντικές και τεχνολογικές προκλήσεις και πολιτικές γνωρίζουν ταχεία εξέλιξη, χωρίς αυτό να επηρεάζει ουσιαστικά τον τρόπο που ασκούνται αφενός η περιβαλλοντική πολιτική και διοίκηση και, αφετέρου, η κοινωνική διαμαρτυρία για την υπεράσπιση του περιβάλλοντος. Αυτό σημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι σε επίπεδο τοπικών συγκρούσεων

μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις -αν όχι και σχεδόν ποτέ- παρατηρείται η επίλυση των συγκρούσεων με διαβούλευση. Ακόμη περισσότερο, σε ορισμένες περιπτώσεις η επίλυση επέρχεται με «επιβολή» από τα πάνω, ενώ συχνά ο χώρος -υπόβαθρο παραμένει διαχρονικό πεδίο σύγκρουσης. Εξάλλου, είναι συχνό το φαινόμενο την επιτυχία των περιβαλλοντικών κινημάτων να διαδέχεται η επανάληψη της σύγκρουσης στο ίδιο χωρικό υπόβαθρο, για διαφορετικό διακύβευμα ή ακόμη και για τον ίδιο λόγο (αναβίωση παλιών σχεδίων χωροθέτησης). Επομένως, πρόκειται απλά για προσωρινή αναβολή σχεδίων και χρονική μετάθεση του προβλήματος. Αυτό σημαίνει ότι, ακόμα κι αν οι συγκρούσεις επιτυγχάνουν στο να σταματήσουν συγκεκριμένα έργα των οποίων είχε προβλεφθεί η χωροθέτηση, στις ίδιες τοποθεσίες επανεμφανίζονται νέα σχέδια επένδυσης ή παραμένουν εν υπνώσει τα παλιά (π.χ. Κτήμα Καμπά, ΠΕΤΡΟΛΑ, Φυλή κ.ο.κ.). Σε αυτή την περίπτωση, θα λέγαμε ότι σε επίπεδο εφαρμοσμένης πολιτικής ο «γαλαξίας» των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος δεν κατορθώνει να επηρεάσει τη δημόσια πολιτική, ώστε να εφαρμόσει εδαφικές πολιτικές και σχέδια σύμφωνα με το δικό του αξιακό σύστημα.

Η διαχρονική στασιμότητα συνδέεται με την εξέλιξη της περιβαλλοντικής πολιτικής, η οποία δεν είναι αποτέλεσμα κυρίως μιας εσωτερικής πολιτικής διεργασίας και στοχοθεσίας, αλλά διαμορφώνεται μέσα από την εισαγωγή στην ελληνική έννομη τάξη των ευρωπαϊκών κεκτημένων δια της διαδικασίας του «εξευρωπαϊσμού» (βλέπε κεφ. 2 και 6). Πρόκειται, δηλαδή, για μια μεταρρυθμιστική διαδικασία που δεν έρχεται από «μέσα και από κάτω», όπως συνήθως συμβαίνει με την κοινωνική διεκδίκηση, αλλά «από πάνω και απ' έξω». Η διαδικασία της πράσινης μετάβασης «απ' έξω» είναι -παρ' ολ' αυτά- η διαδικασία που, αν δε συμπληρωθεί με την υποστήριξη εσωτερικών δυνάμεων μέσα από την κοινωνία, κινδυνεύει να υλοποιηθεί με ημιτελή τρόπο, ιδιαίτερα όταν οι ίδιες πολιτικές αναπτύσσονται παράλληλα και ανεξάρτητα μέσα σε ένα αυστηρό πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής (δεκαετία 2010), χαλάρωσης της περιβαλλοντικής προστα-

σίας και ιδιωτικοποιήσεων. Παρουσιάζεται, δηλαδή, η αντίφαση ο ρόλος της ΕΕ να στοχεύει αφενός στην εναρμόνιση με το κοινοτικό περιβαλλοντικό κεκτημένο και, αφετέρου, να επιβάλλει –μέσω πολιτικών δημοσιονομικής πειθαρχίας- την απορρύθμιση της περιβαλλοντικής νομοθεσίας. Το φαινόμενο της σύγκρουσης των περιβαλλοντικών δεσμεύσεων με τις οικονομικές δεσμεύσεις έχει παρατηρηθεί και στο διεθνές επίπεδο, καθώς διεθνείς οικονομικές συμφωνίες (π.χ. ελεύθερου εμπορίου, επενδυτικές συμφωνίες και δανειακές συμβάσεις) αναστέλλουν –εκ των πραγμάτων- περιβαλλοντικές συμφωνίες (π.χ. συμφωνίες για το Κλίμα), καθώς οι πρώτες έχουν αυστηρές δεσμεύσεις και μηχανισμούς επιβολής και οι δεύτερες συνήθως περιορίζονται σε γενικές αρχές και στόχους (Morin, Dür, & Lechner, 2018). Η διαδικασία αυτή παρατηρείται, αντίστοιχα, στο εθνικό και το υποεθνικό επίπεδο, δεδομένου ότι οι δεσμεύσεις προκύπτουν από διεθνείς συμφωνίες. Εξάλλου, τα προβλήματα στην υλοποίηση μιας μεταρρυθμιστικής προσπάθειας «απ’ έξω και από πάνω» είναι πολλαπλά, καθώς το μείγμα πολιτικής θα περιέχει μεγάλο βαθμό εργαλειοποίησης από τους πολιτικούς και οικονομικούς φορείς που το προωθούν. Έτσι, η ήδη διαμορφωμένη δυσπιστία προς τους θεσμούς, συνδυάζεται με την αυξανόμενη απόρριψη αδιακρίτως των πολιτικών της ΕΕ, με αποτέλεσμα μια αυξανόμενη μερίδα της κοινωνίας να αντιλαμβάνεται τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που σχετίζονται με τη βιωσιμότητα (στόχοι βιώσιμης κινητικότητας, ενεργειακή μετάβαση, διαχειριστικά σχέδια περιοχών «Natura» κ.ο.κ.) ως «ελιτίστικη» πολιτική, τροφοδοτώντας έναν «αντιδραστικό λαϊκισμό». Πράγματι, η πολυπλοκότητα και οι μεγάλες συνδυασμένες δράσεις που απαιτούνται για την υλοποίηση βιώσιμων πολιτικών μπορούν να τροφοδοτήσουν τον απλοποιημένο λαϊκίστικο αντίλογο (Gottenhuber & Mulholland, 2019).

Εν κατακλείδι, η μελέτη της εξέλιξης λόγου και στρατηγικής των περιβαλλοντικών κινήματων, καθώς και η μελέτη της εξέλιξης του συστήματος της πολιτικής των δρώντων δείχνουν το βαθμό της αδυναμίας της χάραξης και υλοποίησης πολιτικών προστασίας του

περιβάλλοντος και βιώσιμης διαχείρισης πόρων και εδαφικών περιοχών. Μιας αδυναμίας που οφείλεται ταυτόχρονα στους παρακάτω λόγους: (α) στο συγκεντρωτισμό του πολιτικού συστήματος με την ουσιαστική ανυπαρξία της νομοθετικής εξουσίας και την ουσιαστικά πλήρη κυριαρχία της εκτελεστικής εξουσίας σε όλα τα επίπεδα λήψης αποφάσεων όταν και πρέπει να υλοποιηθεί μια μεταρρυθμιστική πολιτική με στόχο την περιβαλλοντική βιωσιμότητα. (β) στην υστέρηση των αιτημάτων της κοινωνίας ως προς τη διαμόρφωση πολιτικών βιώσιμης διαχείρισης που αποτελεί συνέπεια των χρόνιων αδυναμιών του πολιτικού συστήματος, καθώς τα τοπικά κινήματα έχουν συνηθίσει να λειτουργούν ως δρώντες αρνησικυρίας και, επομένως, δεν αναπτύσσουν προτάσεις για κάποιο συνεκτικό και υλοποιήσιμο εδαφικό σχέδιο. (γ) στην απορρύθμιση των πολιτικών προστασίας του περιβάλλοντος, ιδιαίτερα την περίοδο μετά την κρίση χρέους (2010), που έρχεται σε αντίθεση με τις ίδιες τις πολιτικές πράσινης μετάβασης που συχνά νομοθετούνται ή διακηρύσσονται.

Εντέλει, στο σύστημα περιβαλλοντικής διακυβέρνησης παρατηρείται μια αύξηση της συγκρουσιακότητας και μια ταυτόχρονη υποχώρηση των –υποτυπωδών– θεσμών συμμετοχικής διαχείρισης που εισήχθησαν κατά την πρώτη δεκαετία του 2000, αλλά, παράλληλα, και μια απόκλιση των οραμάτων και των προτάσεων στα πλαίσια της κοινωνίας των πολιτών, καθιστώντας δυσοίωνες τις προοπτικές για την δημιουργία και την πρόοδο προς ένα σύστημα εδαφικής διακυβέρνησης βασισμένο στη βιωσιμότητα και τη συμμετοχικότητα.

Συνοπτικά, η έρευνα έδειξε ότι στην ελληνική περίπτωση το αίτημα για οικολογικό μετασχηματισμό που ενυπήρχε στο οικολογικό κίνημα και στην υπεράσπιση του περιβάλλοντος ως τη δεκαετία του 2000, προέκυψε ως δημόσια πολιτική εξωγενώς και μερικώς. Αυτό το γεγονός, σε συνδυασμό με την απορρύθμιση του πλαισίου προστασίας λόγω των μνημονίων, οδήγησε την υπεράσπιση του περιβάλλοντος να κυριαρχείται από αντανακλαστικά αρνητική στάση σε οτιδήποτε μεταβάλλει το status quo, ακόμα κι αν το τελευταίο προκαλεί περιβαλλοντική υποβάθμιση από μόνο του.

7.4 Προοπτικές έρευνας- Επέκταση μεθοδολογικού εργαλείου

Η έρευνα μας σκιαγράφησε για πρώτη φορά στην ελληνική γεωγραφική βιβλιογραφία τη μελέτη των συγκρούσεων και των δρώντων υπεράσπισης του περιβάλλοντος, ως ενός φαινομένου που αναπτύσσεται χωρικά και χρονικά μέσα από ένα σύνολο μικρών και διάχυτων δρώντων και περιστατικών και σχετίζεται με ένα ευρύ φάσμα διαφορετικών περιβαλλοντικών προκλήσεων. Μέσα σε αυτή την προσέγγιση, εισάγουμε τη διάσταση της επιρροής των διαφορετικών κλιμάκων στην εξέλιξη της περιβαλλοντικής πολιτικής και διακυβέρνησης.

Κατ' αρχήν, μια γεωγραφική επέκταση της θεματικής από το περιφερειακό στο πανελλαδικό επίπεδο θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια ολοκληρωμένη σύνδεση της προβληματικής ως προς την εξέλιξη της περιβαλλοντικής πολιτικής και διακυβέρνησης στη χώρα μας. Πράγματι, ενώ η έρευνά μας επεδίωξε να συνδέσει το ζήτημα με ορισμένο τύπο εδάφους, τον περιαστικό, μια πανελλαδική έρευνα μπορεί να περιόριζε το ζήτημα αλληλεπίδρασης του περιαστικού χώρου με τα περιβαλλοντικά κινήματα, όμως θα επέτρεπε να περιορίσει την έρευνα σε μια κλίμακα (εθνικό επίπεδο) και να κάνει αντιστοίχιση με τις μεγάλες αλλαγές που συντελέστηκαν ως προς την περιβαλλοντική Νομοθεσία και τη διακυβέρνηση γενικότερα. Είναι γεγονός ότι τέτοιες έρευνες έχουν ήδη υλοποιηθεί και για τον ελλαδικό χώρο⁷⁹, όμως πρόκειται για ανάλυση ορισμένων μεγάλων και εμβληματικών περιπτώσεων. Αντίστοιχα, διαδικτυακές ερευνητικές πλατφόρμες που σχετίζονται με την προβληματική των περιβαλλοντικών συγκρούσεων έχουν αναπτυχθεί είτε σε παγκόσμιο επίπεδο (ejatlas.org) είτε σε εθνικό (π.χ. διαδικτυακός χάρτης τοπικών αγώνων στη Γαλλία, <https://luttesslocales.gogocarto.fr/>). Πρόκειται για εφαρμογές που μπορούν να χαρακτηριστούν ως «στρατευμένη έρευνα», καθώς επιδιώκουν να αποτελέσουν ιστότοπο προβολής και πρόσβασης σε πληροφοριακό υλικό και κόμβο δικτύωσης των κινήματων (Καλλής, 2012). Όμως, καμία έρευνα δεν επιδιώκει να εμβαθύνει στο πλήθος

⁷⁹Ανάλυση 12 συγκρούσεων (Velegrakis & Frezouli, 2016).

και στα ιδιαίτερα χαρακτηρίστηκα των συγκρούσεων πέρα από τη σύνθεση εμβληματικών περιπτώσεων, κάτι που μόνο ο ερευνητικός προσανατολισμός της μακροσκοπικής ανάλυσης που αντλήθηκε από τη γαλλική βιβλιογραφία που ακολουθήσαμε μπορεί να κάνει προοπτικά.

Παράλληλα, είναι προφανές ότι είναι αναγκαία η χρονική επέκταση της μελέτης, ώστε να αναδειχθούν οι νέες τάσεις και δυναμικές που αναπτύχθηκαν τα τελευταία χρόνια, τάσεις που ήμασταν σε θέση να παρακολουθήσουμε και να καταγράψουμε ποιοτικά ως ένα βαθμό, ειδικά όσον αφορά το νομικό πλαίσιο και το σύστημα των δρώντων, αλλά χωρίς να αποτυπώσουμε τη Γεωγραφία των συγκρούσεων όπως διαμορφώνεται σήμερα. Επισημαίνεται ότι οι αλλαγές στο νομικό πλαίσιο είναι ραγδαίες, ιδιαίτερα κατά την περίοδο διακυβέρνησης της *Νέας Δημοκρατίας* (2019 - 2023), όπου παρατηρείται η ριζική αλλαγή του νομικού πλαισίου που αφορά στο περιβάλλον, την πολεοδομία και τη χωροταξία, από κοινού με σχεδιαζόμενες επενδύσεις με σημαντικό περιβαλλοντικό και χωροταξικό αποτύπωμα.

Εξάλλου, η ίδια η μεθοδολογική προσέγγιση μπορεί να ανοίξει νέους δρόμους στη μελέτη των συγκρούσεων και των χωρικών και κοινωνικών γεγονότων γενικότερα. Για παράδειγμα, το τελευταίο διάστημα λάβαμε γνώση ότι ιστοσελίδες όπως το «Παρατηρητήριο των ελεύθερων χώρων» χρησιμοποιήθηκαν ως βάση για έρευνα του Τμήματος Πολεοδομίας – Χωροταξίας του ΕΜΠ σχετικά με τα κινήματα πόλης (Πρέντου, 2020). Εκτιμούμε ότι η ανάπτυξη της οπτικής της μακροσκοπικής μελέτης των συγκρούσεων σε νέες θεματολογίες και σε νέες προβληματικές μπορεί να δώσει τη δυνατότητα να ανοίξει ένας νέος τομέας στη μελέτη των κοινωνικών, πολιτικών και εδαφικών φαινομένων στη χώρα μας, όπως συμβαίνει ήδη σε πολλές χώρες ανά τον κόσμο. Αναφέρουμε, ενδεικτικά, την περίπτωση της μελέτης των κινήματων που δραστηριοποιούνται στον ενεργειακό τομέα ενάντια στους *Αιολικούς Σταθμούς Παραγωγής Ηλεκτρικής Ενέργειας* (ΑΣΠΗΕ) ή τις εξορύξεις υδρογονανθράκων, κινήματα τα οποία αποτελούν ένα ενδιαφέρον πεδίο μελέτης

που συγκεντρώνει ορισμένα από τα χαρακτηριστικά της μακροσκοπικής μελέτης μας⁸⁰, όπως τα σκιαγραφήσαμε στο κεφ. 7.2.

Σε κάθε περίπτωση, η έρευνα των περιβαλλοντικών συγκρούσεων είναι μια ραγδαία αναπτυσσόμενη θεματική που βρίσκεται σε αρχικό στάδιο στη χώρα μας και, συνεπώς, απαιτείται να ανοιχτεί περισσότερο ο τομέας της Κοινωνικής Πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, η Κοινωνική Πολιτική μπορεί να αναπτύξει ερευνητικά ερωτήματα στα πλαίσια της ραγδαία αναπτυσσόμενης διεπιστημονικής προβληματικής της «Πολιτικής Οικολογίας» (Robbins, 2012), δηλαδή της μελέτης των περιβαλλοντικών προβλημάτων μέσα από την οπτική των επιπτώσεων στην κοινωνία και των ζητημάτων εξουσίας. Τέλος, η Κοινωνική Πολιτική μπορεί να εμβαθύνει στη θεματική της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης ως κοινωνικής πολιτικής, δηλαδή των πολιτικών που στοχεύουν στην αναγνώριση και την εξάλειψη των ανισοτήτων που αφορούν στο περιβάλλον και τα περιβαλλοντικά δικαιώματα, καθώς γίνεται ολοένα και πιο φανερό ότι τα ζητήματα της κοινωνικής συνοχής και δικαιοσύνης είναι άμεσα συνδεδεμένα πλέον με το ζήτημα της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας και πως όλες οι πολιτικές πρέπει να στοχεύουν σε ένα ενιαίο σύνολο δράσεων με στόχο τη «βιώσιμη κοινωνική ανάπτυξη» (ΟΗΕ, 2015).

⁸⁰ Δηλαδή: πολλές και διάχυτες εστίες, μια μορφή εσωτερικής δικτύωσης, σημαντική κινητοποίηση διαφορετικών φορέων και –τέλος– το ίδιο το γεγονός ότι αποτελεί μια χαρακτηριστική περίπτωση σύγκρουσης «πράσινου με πράσινο».

Επίλογος

Ολοκληρώνοντας τη διατριβή, θα ήθελα να καταθέσω τα ακόλουθα τρία συμπεράσματα: Καταρχάς, μια από τις αρχικές θέσεις που διατυπώσαμε, εμπνευσμένη από τη σκέψη του A. Touraine, ήταν ότι «*οι συγκρούσεις διαμορφώνουν το δρώντα*». Πράγματι, μετά από μια εκτεταμένη μελέτη των δρώντων, ίσως το σημαντικότερο συμπέρασμα είναι αυτό, ότι τα ειδικά χαρακτηριστικά της σύγκρουσης, οι ιδιαιτερότητες της κάθε εδαφικής περιοχής και το γενικότερο κοινωνικο - πολιτικό πλαίσιο επηρεάζουν καταλυτικά την εξέλιξη της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης. Επομένως, η περιβαλλοντική διακυβέρνηση δεν ακολουθεί κάποιο γραμμικό κανόνα εμπνευσμένο από το παράδειγμα της Δυτικής Ευρώπης. Ακόμη περισσότερο, όμως, οι παράγοντες που επηρεάζουν τις συγκρούσεις είναι τόσοι πολλοί που ορισμένες γενικές διαπιστώσεις που εντάσσονται στις «μεγάλες θεωρίες» του 20^{ου} αιώνα μπορεί να είναι παραπλανητικές ως προς τις τοπικές πραγματικότητες.

Επίσης, όπως αναφέρθηκε αρκετές φορές στη διατριβή, οι περισσότερες διδακτορικές διατριβές των Κοινωνικών Επιστημών επιλέγουν να εμβαθύνουν σε μια περίπτωση και συχνά η εμβάθυνση «αποκαλύπτει» ιδιαιτερότητες που φαίνεται να παρεκκλίνουν του κανόνα και της θεωρίας. Με την έρευνα μας προσπαθήσαμε κάτι πιο σύνθετο, να επεκτείνουμε τη μελέτη, διατηρώντας, ταυτόχρονα, ένα σχετικό βάθος και αναδεικνύοντας το φαινόμενο μέσα από πολλαπλά φίλτρα. Με αυτό τον τρόπο, αποκαλύφθηκε ότι δεν είναι μόνο οι περιπτώσεις που παρεκκλίνουν του «κανόνα», αλλά και ότι ο ίδιος ο κανόνας προκύπτει από υποθέσεις που συχνά είναι οι ίδιες στερεοτυπικές απόψεις.

Τέλος, η ακαδημαϊκή κοινότητα στις μέρες μας έχει μια τάση να εισάγει συνέχεια καινούργιες οπτικές, συχνά προσπαθώντας να ανατρέψει τις πρόσφατες διαπιστώσεις σε έναν αγώνα που θυμίζει τους ρυθμούς που λειτουργεί η «μόδα» στις καταναλωτικές κοινωνίες. Συνεπώς, ακόμα και οι διαπιστώσεις περί πολιτισμικής στροφής και οι μεταϋλιστικές προσεγγίσεις, αφού γνώρισαν δυο δεκαετίες σημαντικής διάδοσης, στη συνέχεια ξεπεράστηκαν. Η παρούσα διατριβή επιχείρησε να αντιστρέψει αυτή την τάση, καθώς

φαίνεται ότι ακόμη και σήμερα οι οπτικές αυτές έχουν πολλά να προσφέρουν στην κατανόηση των κοινωνικών, πολιτικών και εδαφικών φαινομένων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αγώνας της Κρήτης. (2014, Οκτωβρίου 17). "Καμία ανεμογεννήτρια, πουθενά" – Κινητοποίηση ενάντια στις ΒΑΠΕ. *Αγώνας της Κρήτης*. Ανάκτηση από <https://agonaskritis.gr/%CE%BA%CE%B1%CE%BC%CE%AF%CE%B1-%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CE%B3%CE%B5%CE%BD%CE%BD%CE%AE%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%B8%CE%B5%CE%BD%CE%AC-%CE%B4%CE%B5%CE%AF%CF%84%CE%B5/> (Πρόσβαση 18.5.2023)
- Αλεξανδρόπουλος, Σ., Σερντεδάκης, Ν., & Μποτετζάγιας, Ι. (2007). Το ελληνικό περιβαλλοντικό κίνημα : από τη γένεση στην ενσώματωσή του. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης* 30, σσ. 5-31. Ανάκτηση από <https://doi.org/10.12681/hpsa.14423> (Πρόσβαση 24.1.2023)
- Αλεξόπουλος, Ά. (2004). "Veto Players" στο ελληνικό πολιτικό σύστημα. Στο Γ. Κοντογιώργης, Κ. Λάβδας, Μ. Μενδρινού, & Δ. Χρυσόχου, *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατία: Το πολιτικό σύστημα της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας (1974-2004)* (σσ. 188-202). Αθήνα: Κριτική.
- Αλεξόπουλος, Ά. (2007). Η μεταρρύθμιση των πολιτικών του κράτους και ο ρόλος. Στο ο. Μ. κ.α., *Διοικητική Θεωρία και Πράξη – Διοίκηση και Κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Ανδρέου, Γ. (2018). *Η νεοθεσμική προσέγγιση της πολιτικής*. Αθήνα: Κριτική.
- Ανθοπούλου, Θ., & Παρταλίδου, Μ. (2015, Άνοιξη). Εναλλακτικά αγροτροφικά δίκτυα και νέες αλληλέγγυες εταιρικότητες μεταξύ πόλης και υπαίθρου. Διερευνώντας την κοινωνικά υποστηριζόμενη γεωργία. *Γεωγραφίες*, σσ. 13-23.

- Αφουξενίδης, Α. (2015). Η κοινωνία των πολιτών την εποχή της κρίσης. Στο Ν. Γεωργαράκης, & Ν. Δεμερτζής, *Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας* (σσ. 317-336). Αθήνα: Gutenberg & ΕΚΚΕ.
- Αφουξενίδης, Α. (2016). Όψεις της κοινωνίας πολιτών στην Ελλάδα: Το παράδειγμα των περιβαλλοντικών και αντιρατσιστικών ΜΚΟ. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, τομ.16, σσ. 163-178.
- Αφουξενίδης, Α., & Γαρδίκη, Μ. (2014). Χαρτογραφώντας της κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα σήμερα: προβλήματα και προοπτικές. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών - 143Β'*, σσ. 33-53.
- Βουτσαδάκης, Κ. (2019, Ιουνίου 12). Πως μοιράζονται τα ανταποδοτικά οφέλη των ΑΠΕ σε γειτονικούς Δήμους. *Ecopress*. Ανάκτηση από <https://ecopress.gr/pos-mirazonte-ta-antapodotika-ofel/> (Πρόσβαση 24.3.2023)
- Γιαννακούρου, Γ. (2009). Η ευρωπαϊκή πολιτική για το περιβάλλον και η ελληνική δημόσια διοίκηση. Στο *Η Εθνική Διοίκηση και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Η ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Γιαννακούρου, Γ. (2018, Σεπτεμβρίου 4). ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ. *Νόμος+Φύση (ηλεκτρονικό περιοδικό)*. Ανάκτηση από <https://nomosphysis.org.gr/18128/to-perivallontiko-syntagma-kai-to-anatheoritik-egxeirima/> (Πρόσβαση 12.11.2022)
- GREENPEACE. (2021, Αύγουστος 9). Ανάκτηση από greenpeace.gr: <https://www.greenpeace.org/static/planet4-greece-stateless/2021/08/b1f6fb8c-symperasmata-metis-ipcc-gia-to-klima.pdf> (Πρόσβαση 24.8.2021)
- Δαμανάκη, Μ. (2004). *Συμμετοχική Δημοκρατία: Εγχειρίδιο για ενδιαφερόμενους*. Αθήνα: Καστανιώτης.

- Δήμος Κερατσινίου - Δραπετσώνας: όχι άλλα λύματα στην Ψυττάλεια. (2013, Οκτωβρίου 15). *e-poli*. Ανάκτηση από https://www.epoli.gr/dimos-keratsinioy-drapetswnas-alla-lymata-stin-a-63575.html?category_id=352 (Πρόσβαση 11.3.2022)
- Διαδημοτική Συντονιστική Επιτροπή για τον Υμηττό. (2007). *Διαδημοτική Συντονιστική Επιτροπή για τη διάσωση του Υμηττού*. Ανάκτηση από <https://diadimotikigiaymitto.wordpress.com/> (Πρόσβαση 14.12.2022)
- ΕΕ. (2017). *Το κλείσιμο του Κύκλου - Ένα σχέδιο Δράσης της ΕΕ για την Κυκλική Οικονομία*. ΕΕ.
- ΕΚΚΕ. (1998). *ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΩΝ - ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- ΕΚΠΑΑ. (2018). *Έλλαδα Έκθεση Κατάστασης Περιβάλλοντος*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΚΠΑΑ).
- Ελευθερίου, Κ., & Τάσσης, Χ. (2011, Καλοκαίρι). Εσωκομματική πολιτική και στρατηγική του κράτους: το «συμμετοχικό» εγχείρημα του ΠΑΣΟΚ (2004-2009). *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, τόμ. 27, σσ. 54-81.
- Εμμανουήλ, Δ. (1999). Αστική Ανάπτυξη, αγορά κατοικίας και προαστικοποίηση: Ορισμένες σημειώσεις και η περίπτωση της Αθήνας. Στο Δ. Οικονόμου, & Γ. Πετράκος, *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων* (σσ. 267-309). Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας - Gutenberg.
- e-poli. (2013, Οκτωβρίου 15). Δήμος Κερατσινίου-Δραπετσώνας: όχι άλλα λύματα στην Ψυττάλεια. *e-poli*. Récupéré sur https://www.epoli.gr/dimos-keratsinioy-drapetswnas-alla-lymata-stin-a-63575.html?category_id=352 (Πρόσβαση 21.4.2021)

- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ. (2021, 02 03). Ανάκτηση από EUROPARL.EUROPA.EU: <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/society/20210128STO96607/to-schedio-drasis-tis-ee-gia-ti-metavasi-se-mia-kukliki-oikonomia-eos-to-2050> (Πρόσβαση 10.1.2023)
- ΕφΣυν. (2021). Ηράκλειο: Οι δασικοί χάρτες και η αρπαγή της γης από τους «επενδυτές». *Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανάκτηση από <https://www.efsyn.gr/efkriti/koinonia/303065-irakleio-oi-dasikoi-hartes-kai-i-arpagi-tis-gis-apo-toys-ependytes> (Πρόσβαση 08.09.2022)
- Ζούλας, Κ. (2009). «Πράσινη Ανάπτυξη», η πρόταση του ΠΑΣΟΚ. *Η Καθημερινή*.
- Ζούλας, Κ. (2014, 11 09). Λιγότερη κατανάλωση, λιγότερα απορρίμματα. *Καθημερινή*. Ανάκτηση από <https://www.kathimerini.gr/society/791270/ligoteri-katanalosi-ligotera-aporrimmata/> (Πρόσβαση 11.3.2023)
- Ηλεκτρονική Εφημερίδα *Energy Press*. (2018, 10 05). Ανάκτηση από energypress.gr: <https://energypress.gr/news/eeaa-peripoy-580-hil-tonoi-ylikon-anakyklothikan-2017> (Πρόσβαση 14.3.2023)
- Ηλεκτρονική Εφημερίδα *Mesogeianews*. (2010, Ιούνιος 6). Ανάκτηση από mesogeianews.gr: http://www.mesogeianews.gr/index.php?ID=koropi&Rec_ID=2625 (Πρόσβαση 2.12.2022)
- Ηλεκτρονική Εφημερίδα Portnet. (2021, Μαρτίου 31). ΟΛΠ-Δήμος Πειραιά: «Πράσινο» το Παλατάκι! *Portnet*. Ανάκτηση από <https://portnet.gr/eidiseis-peiraia/33543-olp-dimos-peiraia-prasino-to-palataki.html> (Πρόσβαση 20.11.2022)
- Καβουλάκος, Κ. Ι. (2009). Προστασία και διεκδίκηση δημόσιων χώρων: Ένα κίνημα όλης στην Ελλάδα του 21ου Αιώνα. Στο Συλλογικό, *Κοινωνικοί και Χωρικοί Μετασχηματισμοί στην Αθήνα τον 21ο αιώνα*. (σσ. 387-426). Αθήνα: ΕΚΚΕ.

- Καβουλάκος, Κ.-Ι., & Γριτζάς, Γ. (2015). ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ. ΜΙΑ ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΠΟΛΙΤΩΝ. Dans Ν. Γεωργαράκης, Ν. Δεμερτζής, & (επίμ.), *Το πολιτικό πορταίτο της Ελλάδας. Κρίση και η αποδόμηση του πολιτικού*. (pp. 337-354). Αθήνα: Gutenberg, ΕΚΚΕ.
- Καλαντζοπούλου, Μ., Κωνσταντάτος, Χ., Μάρκου, Μ., Μπιλίνης, Μ., Σπανούδη, Δ., Χονδρός, Γ., & Ψαρρέας, Π. (2015). Κοινωνικός και οικολογικός μετασχηματισμός. *Εποχή*.
- Κάρκα, Λ. (2005). Μεταδιδακτορική Έρευνα: *Μεγάλα έργα και χωρικές παρεμβάσεις στο πλαίσιο των επιδιώξεων της βιώσιμης ανάπτυξης. Μια προσπάθεια αποτίμησης της δυνατότητας απόκρισης των μεγάλων έργων στις αρχές και τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης*. Αθήνα: ΕΜΠ.
- Κατσούλης, Η. (2016). Προλεγόμενα. Εμείς και οι άλλοι. *Επιστήμη και Κοινωνία*, τ. 31, σσ. 5-28.
- Κουτρούμνη, Α., Λιαρίκος, Κ., Νάντσου, Θ., & Τζηρίτης, Η. (2009). *Νομικός Οδηγός για το Περιβάλλον*. Αθήνα: WWF, Συνήγορος του Πολίτη.
- Λαδής, Σ. (2007). Εξευρωπαϊσμός και αλλαγές δημοσίων πολιτικών: η περίπτωση της ελληνικής περιβαλλοντικής πολιτικής. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης* 29, σσ. 40-60.
- Λιαδάκης, Σ. (2014). *Διδακτορική Διατριβή: Η βιομηχανία και το εργατικό κίνημα στον Πειραιά του Μεσοπολέμου*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Λιερός, Γ. (2012). *Σκέψεις για την άμεση δημοκρατία*. Αθήνα: Εκδόσεις των Συναδέλφων.
- Λουκάκης, Π. (2017). *Πολεοδομικές & Χωροταξικές Εξελίξεις. Ελλάδα 1952-2012: εμπειρίες δράσης*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

- Λουλούδης, Λ. (1986). *Πολιτοικολογία*. Αθήνα: Στοχαστής.
- Μαλούτας, Θ. (2011). Χωρικές και κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης στην Αθήνα. Από τις ρυθμίσεις του πελατειακού κράτους στην κρίση των ελλειμμάτων. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 134-135, Α' - Β', σσ. 151-170.
- Μαλούτας, Θ. (2015). Κοινωνικός διαχωρισμός στην Αθήνα των αρχών του 21ου αιώνα. Στο Α. Αρβανίτης, Π. Λαφαζάνη, & Μ. Σ., *Χαρτογραφίες Νου, Ψυχής και Γνώσης / Αφιέρωμα στον Ομότιμο Καθηγητή Μύρωνα Μυρίδη* (σσ. 458-469). Αθήνα: 2015.
- Μαρκάκη, Ν. (2005, Οκτώβριος). Η ΣΥΝΟΔΟΣ ΚΟΡΥΦΗΣ ΤΟΥ ΟΗΕ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ. *Νόμος και Φύση*. Ανάκτηση από https://nomosphysis.org.gr/?s=&swp_category_limiter=0&swp_tag_limiter=0&swp_writer_limiter=1058&swp_source_limiter=0&γ=0 (Πρόσβαση 18.6.2022)
- Μπελαβίλας, Ν., & Καλατζοπούλου, Μ. (2014). Από τη Ολυμπιάδα στο Μνημόνιο: Η εγκαθίδρυση «εκτάκτων συνθηκών» στον σχεδιασμό και την ανάπτυξη του χώρου. *Γεωγραφίες*, τ. 23.
- Μπιζάς, Θ. (2015, Απριλίου 18). ΠΩΣ ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ ΜΑΣ ΤΗΝ ΕΣΤΗΣΑΝ.. (για την ΟΕΔΑ Φυλής και τις περίφημες αντισταθμιστικές εισφορές). *Αντί-δράση*. Ανάκτηση από http://andi-drasi.blogspot.com/2015/04/blog-post_76.html#more (Πρόσβαση 20.1.2016)
- Μποσδογιάννη, Α., Σταμπουλή, Έ., Αντωνιάδης, Κ., Παπαθανάσογλου, Α., Φλιάτουρα, Α., & Λιάσκα, Α. (2016). *Επιχειρηματική δράση & Προστασία του περιβάλλοντος*. Αθήνα: Συνήγορος του Πολίτη: Κύκλος Ποιότητας Ζωής.
- Μποτετζάγιας, Ι., & Rudig, W. (2016). *Οικολογικά πολιτικά κόμματα: η ευρωπαϊκή εμπειρία και η ελληνική*. Αθήνα: Πράσινο Ινστιτούτο.
- Μπούκτσιν, Μ. (2016). *Η οικολογία της ελευθερίας*. Αθήνα: 2016 .

Μωυσίδης, Α., & Ζιώγας, Ν. (1996). *Περιαστικός Αγροτικός Χώρος*. Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα Ελλ.Α.Ε. .

Ν. 4277/2014. (χ.χ.). ν. 4277/2014 - ΦΕΚ Α' 156/1.8.2014.

Νικολαΐδου, Σ. (2012). Διδακτορική Διατριβή: *Δυναμικές Εξέλιξης και Μετασχηματισμοί του Περιαστικού Χώρου της Μητροπολιτικής Περιοχής Αθηνών: Η περίπτωση της περιοχής των Μεσογείων*. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο.

ΟΗΕ (2015). Ανάκτηση από Ιστοσελίδα ΟΗΕ: <https://sdgs.un.org/fr/goals> (Πρόσβαση 24.3.2023)

Όχι στην καύση στο Τιτάν. (2021, 06 07). *katioussa.gr*. Ανάκτηση από <https://www.katioussa.gr/koinonia/perivallon/ochi-stin-kafsi-aporrimmaton-de-tha-tous-perasei/> (Πρόσβαση 6.1.2023)

Π.Δ. 132/2017 Οργανισμός Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας (Υ.Π.ΕΝ) /(ΦΕΚ 160/30-10-2017).

Πάρνηθα: Έργα από το Καζίνο σε καμένη έκταση. (2010, Αύγουστος 20). *tvxs.gr*. Ανάκτηση από <https://tvxs.gr/news/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/%CF%80%CE%AC%CF%81%CE%BD%CE%B7%CE%B8%CE%B1-%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B1-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CE%B6%CE%AF%CE%BD%CE%BF-%CF%83%CE%B5-%CE%BA%CE%B1%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B7-%CE%AD%CE%> (Πρόσβαση 11.11.2022)

Πασσάς, Α., & Τσέκος, Θ. (2009). *Εθνική Διοίκηση και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Η Ελληνική Εμπειρία*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

- Περιβαλλοντικό Δίκτυο. (2015). Περιβαλλοντικό Δίκτυο Αθήνας. Ανάκτηση από <http://perivantologikodiktyoathinon.blogspot.com/2015/03/> (Πρόσβαση 12.11.2022)
- Πετράκη, Γ. (2002). *ΑΠΟ ΤΟ ΧΩΡΑΦΙ ΣΤΟ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΤΟΥ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΛΑΥΡΙΟ*. Αθήνα: ΤΥΠΩΘΗΤΩ / ΔΑΡΔΑΝΟΣ.
- Πετροπούλου, Κ. (2012, Νοεμβρίου 22). *Citybranding.gr*. Ανάκτηση από Τοπικές διαδικτυακές συλλογικότητες που εμπεριέχουν σπέρματα κοινωνικών κινημάτων πόλης: https://www.citybranding.gr/2012/11/blog-post_565.html (Πρόσβαση 2.7.2014)
- ΠΙΚ. (2017). *Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου*. Consulté le 2018, sur https://www.pi.ac.cy/pi/index.php?option=com_content&view=article&id=2003&Itemid=103&lang=en: <http://www.rethink.com.cy/cgi-sys/suspendedpage.cgi> (Πρόσβαση 20.12.2018)
- Πολίτη, Σ. τ. (2020). *Η Διαχείριση Αποβλήτων. Ειδική Έκθεση*. Αθήνα: Συνήγορος του Πολίτη.
- Πορτάλιου, Ε. (2021, Οκτωβρίου 22). *Οικολογία και Αριστερά στον 21ο αιώνα*. Ανάκτηση από ipixida.gr: <https://www.ipyxida.gr/e-portaliou-oikologia-aristera/> (Πρόσβαση 08.12.2022)
- Πρέντου, Π. (2020, Φεβρουαρίου 19). *Κινήματα για τους ελεύθερους χώρους στην Αθήνα*. Ανάκτηση από <https://www.teetkm.gr:https://www.teetkm.gr/%CE%BA%CE%B9%CE%BD%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%8D%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%83/> (Πρόσβαση 18.5.2023)

WWF. (2016). *ΝΟΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: Έκθεση 2016 για την εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας*. WWF. Ανάκτηση από <https://contentarchive.wwf.gr/images/pdfs/WWF-NOMOreport-2016.pdf> (Πρόσβαση 7.3.2023)

WWF. (2020, Σεπτέμβριος 10). *Η φύση καταρρέει: 68% μείωση πληθυσμών άγριας ζωής από το 1970*. Ανάκτηση από [wwf.gr: https://www.wwf.gr/?uNewsID=836941](https://www.wwf.gr/?uNewsID=836941) (Πρόσβαση 9.3.2023)

Ξενόγλωσση

Alexopoulos, A. (2011). Greece : Government as dominant player. Dans B. T. Rasch, *The role of Government in Legislative Agenda Setting*. (pp. 145-163). Oxford: Routledge.

Alloun, E., & Alexander, S. (2014). *The Transition movement. Questions of Diversity, Power and Affluence*. Simplicity Institute Report.

Ancelovici, M. (2009). Esquisse d'une théorie de la contestation. Bourdieu et le modèle du processus politique. *Sociologie et sociétés*, 41(2), σσ. 39-61. doi:10.7202/039258

Baechler , G., Spillmann , K., & Suliman , M. (2002). *Transformation of Resource Conflicts: Approach and Instruments (Hardback)*. Brussels: Peter Lang Publishing Inc.

Beguín, H. (1992). Christaller's central place postulates. *The Annals of Regional Science* volume 26, pp. 209-229.

Besse, J.-M. (2004, 1). Le postmodernisme et la géographie. Éléments pour un débat. *L'Espace géographique*, σσ. 1-5.

Beulque, R., Micheaux, H., & Aggeri, F. (2016). D'une politique de gestion des déchets vers une politique d'économie circulaire?: Une mise en perspective historique par les

- instruments d'action publique. *Conférence OPDE - Les Outils pour Décider Ensemble*. Rouen.
- Bossuet, L. (2006, July). Peri-rural Populations in Search of Territory. *European Society for Rural Sociology*, vol.46/3, pp. 214-228.
- Bossuet, L. (2006, July). Peri-rural Populations in Search of Territory. *European Society for Rural Sociology*, vol.46/3, σσ. 214-228.
- Bossuet, L. (2007). Les conflits du quotidien en milieu rural étude à partir de cinq communes. *Géographie, Économie, Société* 9, σσ. 141-164.
- Botetzagias, I. (2001). *Ph. D Thesis: The environmental movement in Greece, 1973 to present. An illusory social movement in a semi-peripheral country*. Keele: Keele University.
- Botetzagias, I. (2011). Green Politics in Greece at the time of fiscal crisis. *Advances in Ecopolitics, Volume 8: Sustainable Politics and the Crisis of the Peripheries: Ireland and Greece*, σσ. 160-179.
- Botetzagias, I., & Karamichas, J. (2009, November). Grassroots mobilisations against waste disposal sites in Greece. *Environmental Politics*, vol. 18, no.6, σσ. 939-959.
- Bourdieu, P. (1994). *Raisons Pratiques, Sur la théorie de l'action*. Paris: Seuil.
- Brosseau, E., Dedeurwaerdere, T., Willinger, M., & Juvet, P.-A. (2012). *Global Environmental Commons: Analytical and Political Challenges in Building Governance Mechanisms*. Oxford: Oxford University Press.
- Broussolle, Y. (2019). Les budgets participatifs. *Gestion & Finances Publiques (No 3)*, σσ. 32-38. doi:10.3166/gfp.2019.3.004

- Brynman, A. (1992). Quantitative and qualitative research: further reflections on their integration. Στο J. Branner, *Mixing methods: qualitative and quantitative research* (σσ. 57-78). Avenbury: Brookfield.
- Buclet, N. , & Godard, O. (2001). The Evolution of Municipal Waste Managment in Europe: how Different are National Regimes. *Journal of Environmental Policy and Planning*, pp. 303-317.
- Bulle, S., & Tarragoni, F. (2021). *Sociologie du Conflit*. Paris: Armand Collin.
- Burningham, K. (2000). Using the Language of NIMBY: A topic for research, not an activity for researchers. *Local Environment. The International Journal of Justice and Sustainability* vol. 5, σσ. 55-67.
- Bussuet, L. (2007). Les conflits du quotidien en milieu rural étude à partir de cinq communes. *Géographie, Economie, Société* 9, σσ. 141-164.
- Cadoret, A. (2006). Διδακτορική Διατριβή: *Conflits d'usage liés à l'environnement et réseaux sociaux : enjeux d'une gestion intégrée ? : le cas du littoral du Languedoc-Roussillon*. Montpellier: Université Montpellier III.
- Cadoret, A. (2011, 3). Analyse de processus conflictuels: le cas du littoral Languedoc-Roussillon. *L' Espace Geographiques (Tomme 40)*, σσ. 231-244.
- Calvário, R., Velegrakis, G., & Kaika, M. (2017). The Political Ecology of Austerity: An Analysis of Socio-environmental Conflict under Crisis in Greece*. *Capitalism Nature Socialism*, vol.28/3, σσ. 69-87.
- Carson, R. (1981 (1962)). *Σιωπηλή Ανοιξη (Silent Spring)*. Αθήνα : Κάκτος.
- Castells, M. (1982). *La ville, la démocratie, le socialisme*. Paris: Contradictions.
- Castells, M. (2017 (1981)). *La question urbaine*. Paris: La Decouverte .

- Charlick, R. (1992). *The Concept of Governance and its Implications for AID's Development Assistance*. 1992: Burlington.
- Charlier, B. (1999). *La défense de l'environnement : entre espace et territoire : géographie des conflits environnementaux déclenchés en France depuis 1974*, Διδακτορική Διατριβή. Paris: Université de Pau.
- Chazel, F. (1993). La place du politique dans les mobilisations contestataires: une découverte progressive. Στο *Action collective et mouvements sociaux* (σσ. 145-161). Paris.
- Cohen, D. (2006). *Trois leçons sur la société post-industrielle*. Paris: Seuil.
- D' Alessandro, C. (2004). Valeurs environnementales entre identité et conflit : Le Parc National du Gran Sasso et des Monts de la Laga (Italie). Στο P. Melé, *Conflits et territoires* (σσ. 83-101). Tours: Presses Universitaires François-Rabelais.
- Da Cunha, A., & Ruegg, J. (2003). *Développement durable et aménagement du territoire*. Lausanne: Presses polytechniques et universitaires romandes.
- Dahnerdorf, R. (1995). *Economic opportunity, civil society and political liberty / by Ralf Dahrendorf*. Geneva: UNRISD.
- Darly, S. (2008). La spatialité des conflits d'usage au sein des zones périurbaines en Ile-de-France: analyse empirique d'une modalité peu connue de la gouvernance de territoires. *Norois*, n.209, σσ. 127-146.
- Darly, S. (2012, 6). La reterritorialisation de l'agriculture, effet collatéral des conflits d'usage. Le cas francilien. *Economie Rurale* no332, σσ. 31-46.
- Darly, S., & Torre, A. (2008, 4). Conflits liés aux espaces agricoles et périmètres de gouvernance en Ile-de-France. *Géocarrefour* 83.

- Demaria, F., Schneider, F., Sekulova, F., & Joan Martinez- Alier. (2013). What is Degrowth from an Activist Slogan to a Social Movement. *Environmental Values* 22, σσ. 191-215. doi:10.3197/096327113X13581561725194
- Dematteis, G., Dear, M., Fratinelli, F., Katz, C., Mitchell, D., Olson Gunnar, . . . Soja, E. (2001). *Postmodern geography: Theory and Praxis*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Deutch, M. (2011). Cooperation and Competition. Στο P. Coleman, *Conflict, interdependence, and justice: The intellectual legacy of Morton Deutsch* (σσ. 23-40). Springer Science +Business Media. doi:10.1007/978-1-4419-9994-8_2
- Deutschmann, P. (2020). *Conspiracy Theories, Discourse Analysis and Narratology*. Ανάκτηση από: [https://www.academia.edu/43832848/Conspiracy Theories Discourse Analysis and Narratology?email_work_card=view-paper](https://www.academia.edu/43832848/Conspiracy_Theories_Discourse_Analysis_and_Narratology?email_work_card=view-paper) (Πρόσβαση 8.4.2023)
- Devine - Wright, P. (2005). Beyond NIMBYism: towards an Intergrated Framework for Understanding Public Perceptions of Wind Energy. *Wind Energ.* 8, σσ. 125-139. Ανάκτηση από: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/we.124> (Πρόσβαση 10.4.2023)
- DIRECTORATE-GENERAL FOR EXTERNAL POLICIES. (2019). *Europe's approach to implementing the Sustainable Development Goals: good practices and the way forward*. Brussels: European Parliament.
- Dulluri, A., & Daniela, R. (2019). The Green-Green Dilemma Reconciling the conflict between Renewable Energy and Biodiversity. *The Journal of Health, Environment, & Education* 11,, σσ. 6-14. doi:10.18455/19002 (Πρόσβαση 10.10.2022)
- Dupré, L. (2007, 2). Les conflits d'environnement : entre sites et réserves. *Géographie, Economie, Société*, pp. 121 - 140.

- Dziedzicki, J.-M. (2015, 3). Quelles réponses aux conflits d'aménagement ? De la participation publique à la concertation. *Participations*, n. 13, σσ. 145-170.
- Escobar, A. (2015). Degrowth, postdevelopment, and transitions: a preliminary conversation. *Springer*. doi:10.1007/s11625-015-0297-5 (Πρόσβαση 11.5.2023)
- Eskjaer, M. F., & Hursbol, A. (2023). New Environmental Controversies: Towards a Typology of Green Conflicts. *Sustainability* 15, 1914. doi:10.3390/su15031914 (Πρόσβαση 9.9.2022)
- Fall, J., & Minca, C. (2013). Not a geography of what doesn't exist, but a counter-geography of what does: Rereading Giuseppe Dematteis' Le Matafore della Terra. *Progress in Human Geography*, 37(4), σσ. 542-563. doi: 10.1177/0309132512463622 (Πρόσβαση 31.8.2022)
- Favell, A. (2000, été- automne). L'européanisation ou l'émergence d'un nouveau "champ politique": le cas de politique d'immigration. *Cultures & Conflicts* 38-39, σσ. 153-185.
- Freudenbourg, W. &. (1992). NIMBYs and LULUs: Stalking the Syndromes. *Journal of Social Issues Vol. 48, No.4*, pp. 39-61.
- Gianinazzi, W. (2018, Καλοκαίρι). Penser global, agir local. Histoire d'une idée. *EcoRev'. Revue critique d'écologie politique*, 46, σσ. 19-30.
- Gianniris, E. (2016). The urban social movement of Open Spaces in Athens, Greece. Στο Κ. Πετροπούλου, Α. Βιτοπούλου, & Χ. Τσαβδόγλου, *Κοινωνικά Κινήματα Πόλης και Περιφέρειας* (σσ. 200-214). Θεσσαλονίκη: Ερευνητική Ομάδα Αόρατες Πολιτείες.
- Giddens, A., Offe, C., Touraine, A., & Ceri, P. (1991). *Πολιτική Οικολογία*. Αθήνα: Κοινωνία και Φύση.

- Glesne, C. (2016). *Becoming qualitative researchers: An introduction. (5th edition)*. Boston: Pearson.
- Gorz, A. (2020). *Leur écologie et le nôtre. Anthologie de l'écologie politique*. Paris: Seuil.
- Gottenhuber, S., & Mulholland, E. (2019). *Addressing European Populism from a Sustainability Policy Perspective*. ESDN. Ανάκτηση από https://www.esdn.eu/fileadmin/ESDN_Reports/ESDN_Quarterly_Report_53_final.pdf (Πρόσβαση 6.5.2023)
- Gouvernement. (2019). Ανάκτηση από gouvernement.fr. (Πρόσβαση 10.12.2020)
- Grisoni, A., & Némoy, S. (2017). Les mouvements sociaux écologistes : entre réforme de soi et rapports de classe, entre histoires nationales et circulations européennes. *Socio-logos 12: Dossier « Décloisonner l'environnement »*. doi:10.4000/socio-logos.3145 (Πρόσβαση 8.9.2022)
- Groux, G. (1998). *Vers un renouveau du conflit social ?*. Paris: Bayard Éditions.
- Groys, B. (2021, March). Discourses of Distrust: Conspiracy Theories and the Critique of Ideology. *e-flux Journal (on line)*, 116. Ανάκτηση από <https://www.e-flux.com/journal/116/380839/discourses-of-distrust-conspiracy-theories-and-the-critique-of-ideology/> (Πρόσβαση 11.6.2023)
- Gumuchian, H. (. (1994). *Développement territorial et valeur environnementale en haute-montagne*. Grenoble: Revue de Géographie Alpine, dossier no 14, CEMAGREF.
- Harvey, D. (2007). *A Brief History of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Homer-Dixon, T. F. (1991, Autumn). On the Threshold: Environmental Change As Causes Of Acute Conflict. *International Security*, Vol. 16, No. 2, pp. 76-116.
- Homer-Dixon, T. F. (1999). *Environment, scarcity and violence*. Princeton: Princeton University Press.

- Hothward, D. (1998). *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemony and Social Change*. Manchester: Manchester University Press.
- Howell, K. (2002). *Developing conceptualizations of Europeanisation and European Inter-gation: Mixing Methodologies*. Chelmsford: ESRC Seminar Series 1. Ανάκτηση από <http://aei.pitt.edu/1720/1/Howell.pdf> (Πρόσβαση 4.2.2023)
- Husserl, E. (2012). *Η κρίση των ευρωπαϊκών επιστημών και η υπερβατική φαινομενολογία*. Αθήνα: ΝΗΣΟΣ.
- Jacquier, C. (2010). Défis et opportunités pour la gouvernance multiniveau en Europe: villes et régions urbaines au cœur d'un développement soutenable fondé sur la coopération. *Multilevel Urban Governance*. Liège.
- Jaillet, M.-C. (2004, Μάρτιος - Απρίλιος). L'espace périurbain : un univers pour les classes moyennes. *Esprit No. 303-304*, σσ. 40-62.
- Janelle, D. (1977). Structural dimensions in the geography of locational conflicts. *Le géographe canadien*, 21 (4)., pp. 102-113.
- Jeanneaux, P., & Perrier- Cornet, P. (2008, Juillet-Août). Les conflits d'usage du cadre de vie dans les espaces ruraux et la décision publique locale. Elements pour une analyse économique. *Économie rurale*.
- Jobert, A. (1998). L'aménagement en politique. Ou ce que le syndrome NIMBY nous dit de l'intérêt général. *Politix. Revue des sciences sociales du politique*, σσ. 67-92.
- Joerin, F., Pelletier, M., Trudelle, C., & Villeneuve, P. (2005, Décembre). Analyse Spatiale des conflits urbains. Enjeux et contextes dans la région de Quebec. *Cahiers de Géographie du Quebec*, vol. 49, σσ. 319-342.

- Jones, T. (2002). Policy Coherence, Global Environmental Governance and Poverty Reduction. *International Environmental Agreements: Politics, Laws and Economics* 2, σσ. 389-401.
- Kallis, G. K.-A. (2012). A Note: De-Growth Debate and New Scientific Analysis of Economic Growth. *Journal of Environmental Protection, Vol.5 No.15*, pp. 172-180.
- Karamichas, J. (2002). Political Ecology in Greece. Ideology, political opportunities and contingency in the transition from movement politics to green party formation. Στο C. B. (eds.), *Alternative Futures and Popular Protest vol 2, 2-4 April*. Manchester Metropolitan University.
- Karamichas, J., & Botetzagias, I. (2003). Green Party factionalism. The case of the Ecologists-Alternatives of Greece. *South European Society and Politics, Vol. 8, No. 3*, σσ. 65-93.
- Karyotis, G., & Rudig, W. (2018, 2). The Three Waves of Anti-Austerity Protest in Greece, 2010–2015. *Political Studies Review* 16, σσ. 158-169.
- Kirat, T., & Torre, A. (2007, 2). Conflits d'usages et dynamiques spatiales. Les antagonismes dans l'occupation des espaces périurbains et ruraux (II). *Géographie, Économie, Sociétés*, pp. 119 - 120.
- Knill, C., & Lehmkuhl, D. (2002). How europe matters. Different Mechanisms of Europeanization. *European Integration online Papers (EIoP)*, 3: 7. Ανάκτηση από: <https://ssrn.com/abstract=30274http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.302746> (Πρόσβαση 12.2.2023)
- Kolokouris, O. (2015). Discours environnemental et conflits d'usage en Grèce : le cas de l'installation d'un centre de stockage des déchets dans la région. *Options Méditerranéennes : Série B. Etudes et Recherches; n. 72*, σσ. 275-285.

- Kolokouris, O., Nikolaidou, S., & Anthopoulou, T. (2017). Mapping land-use dynamics, environmental. *Options Méditerranéennes, A 117, 2017 – La petite exploitation agricole méditerranéenne, une réponse en temps de crise.*, pp. 297-308.
- Koopmans, R., & Rucht, D. (2002). "Protest Event Analysis". Στο B. Klandermans, & S. Stanggenborg, *Methods of Social Movement Research* (σσ. 231-259). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kousi, M. (1999). Sustaining Local Environmental Mobilization: Groups, Actions and Claims in Southern Europe. *Environmental Politics 8(1)*, σσ. 172-198.
- Kousis, M. (1999). Environmental Protest Cases: the City, the Countryside and the Grass-roots in Southern Europe. *Mobilization: An International Journal 4(2)*, σσ. 222-238.
- Kousis, M. (2003). Environmental protest in Comparative Perspective. Στο C. (. Rootes, "Greece". Oxford: Oxford University Press.
- Kousis, M. (2004). Economic Opportunities and Threats in Contentious Environmental Politics: A View from the European South. Στο M. Kousis, & C. Tilly, *Theory and Society. Special issue on Contentious Politics and Social Change*.
- Kraft, M., & Clary, B. (1991, June). Citizen Participation and the Nimby Syndrome: Public Response to Radioactive Waste Disposal. *The Western Political Quarterly*, σσ. 299-328. doi:10.1177/106591299104400204
- Laffitte, J. (2015). Les controverses environnementales : Entre conflit et consensus. *Identités et engagements : Enjeux pour l'éducation relative à l'environnement Vol. 12*. doi:<https://doi.org/10.4000/ere.453> (Πρόσβαση 13.4.2023)
- Lacoste, Y. (2003). *De la géopolitique aux paysages*. Paris: Armand Colin.
- Lascoumes, P. (2001). Avec les pouvoirs publics, l'intérêt général en conflit. Στο M. e. Boyer, *L'Environnement, question sociale* (σσ. 131-138).

- Latouche, S. (2022). *La décroissance. Que sais-je?* Paris: La Découverte.
- Le Galès, P. (1993). *Politiques Urbaines et développement local, une comparaison franco-britannique*. Paris: L'Harmattan.
- Lecourt, A. (2003). *Les conflits d'aménagement: analyse théorique et pratique du cas breton*, Διδακτορική Διατριβή. Rennes: Université Rennes II.
- Lefebvre, H. (1984). *Production de l'Espace*. Paris: Anthropos.
- Leferbvre, R. (2018). Vers un nouveau modèle partisan ? Entre déclassement des partis de gouvernement et avènement des partis-mouvements. *Cahiers de la recherche sur les droits fondamentaux*, 16, σσ. 21-30.
- Lévy, J., & Lussault, M. (. (2013). *Dictionnaire de la géographie et de l'espace des sociétés*. Paris: Belin.
- Lijphart, A. (2012). *Patterns of Democracy*. Yale University Press. Récupéré sur <http://www.jstor.org/stable/j.ctt32bg23>
- Lipietz, A. (1999). *Qu'est-ce que l'écologie politique?* Paris: La Decouverte.
- Locher, F., & Quenet, G. (2009, 4). L'histoire environnementale : origines, enjeux et perspectives d'un nouveau chantier. *Revue d'histoire moderne & contemporaine* (n.56-4), σσ. 7-38.
- Lorenzini, J., Kriesi, H., Makarov, P., & Wuest, B. (2022, 5). Protest Event Analysis: Developing a Semiautomated. *American Behavioral Scientist Vol. 66*, σσ. 555-577.
- Lyotard, J. F. (1979). *La Condition postmoderne. Rapport sur le savoir*. Paris: Collection Critique .

- Maillé, M.-È., & Saint-Charles, J. (2014). Influence, réseaux sociosémantiques et réseaux sociaux dans un conflit environnemental. *RISCP [En ligne]*, 12, σσ. 79-99. doi:10.4000/communiquer.1226
- Martinez-Allier, J., Temper, L., Del Bene, D., & Schiedel, A. (2016). Is there a global justice movement? *The journal of Peasant Studies*. Ανάκτηση από <http://dx.doi.org/10.1080/03066150.2016.1141198> (Πρόσβαση 7.7.2021)
- Mélé, P. (2004). Conflits et controverses: de nouvelles scènes de production territoriale? *Colloque Espaces et sociétés aujourd'hui*. Rennes: UMR ESO 6590.
- Mélé, P. (2008). Introduction : Territoires d'action et qualifications de l'espace. Στο P. Mélé, & C. Larrue, *Territoires d'action Aménagement, urbanisme, espace* (σ. 272). L'harmattan.
- Mélé, P. (2013). Conflits d'usage. Στο I. Casillo, R. Barbier, L. Blondiaux, F. Chateaux-Raynaud, J.-M. Fourniau, R. Léfèbvre, . . . D. Salles, *Dictionnaire critique et interdisciplinaire de la participation (Dicopart)* (σσ. 13-32). GIS, Démocratie et participation.
- Mellot, R. (2018, 1). La « portée sociale » du recours au juge en matière. *Cahiers du GRI-DAUH No32*, σσ. 153-163.
- Mellot, R., & Péliisse, J. (2008). Prendre la mesure du droit : enjeux de l'observation statistique pour la sociologie juridique. *Droit et Société no. 69-70*, σσ. 331-346.
- Micoud, A. (2001). La nébuleuse associative. Στο M. Boyer, G. Herzlich, B. Maresca, B. Guibert, & M. Berlan-Darqué, *L'Environnement, question sociale* (σσ. 117-129). Paris: Odile Jacob.
- Morin, J.-F., Dür, A., & Lechner, L. (2018, February). Mapping the Trade and Environment Nexus: Insights from a New Data Set. *Global Environmental Politics, MIT Press, vol. 18(1)*, σσ. 122-139.

- Mormont, M. (2006, 3). Conflit et territorialisation. *Géographie, économie, société* (Vol. 8), σσ. 299-318.
- Mylonas, H. (2014, June). Democratic Politics in Times of Austerity: The Limits of Forced Reform in Greece. *Perspectives on Politics*, vol.12, Issue 2, σσ. 435-444. Ανάκτηση από <https://doi.org/10.1017/S1537592714000942> (Πρόσβαση 9.7.2021)
- Nash, K. (2001). The cultural turn in social theory: towards a theory of cultural politics. *Sociology* vol.35, No.1, σσ. 77-92.
- Oates, W. E., & Portney, P. R. (2003). Chapter 8 - The Political Economy of Environmental Policy. Στο K.-G. (J. Mäler, & J. R. Vincent, *Handbook of Environmental Economics* Vol. 1 (σσ. 324-354). Washington DC.: North Holland.
- OECD. (2006). *GOOD PRACTICES IN THE NATIONAL SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGIES OF OECD COUNTRIES*. OECD.
- OECD. (2020). *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions*. OECD. Ανάκτηση από <https://www.oecd.org/gov/open-government/innovative-citizen-participation-new-democratic-institutions-catching-the-deliberative-wave-highlights.pdf> (Πρόσβαση 12.12.2022)
- Orkibi, E. (2015, Απρίλιος 09). Le(s) discours de l'action collective : contextes, dynamiques et traditions de recherche. *Argumentation et Analyse du Discours [Online]*, 14. doi:10.4000/aad.2002 (Πρόσβαση 4.10.2022)
- Pailloux, A.-L. (2015). *Zone d'aménagement différé contre " zone à défendre "*. *Analyse d'une lutte*. Ανάκτηση από shs.hal.science: <http://www.jssj.org/article/zone-da-menagement-differe-contre-zone-a-defendre-analyse-dune-lutte-pour-lautonomie-dans-de-l-espace-rural/.ffhalshs-01512404f> (Πρόσβαση 24.9.2018)

- Pailloux, A.-L., & Ripoll, F. (2019). Géographie(s) des mobilisations. *Carnets de géographes [En ligne]*, 12. doi:10.4000/cdg.5142 (Πρόσβαση 15.9.2020)
- Papa, M. (2022, 05 31). *50 years of UN environmental diplomacy: What's worked and the trends ahead*. Ανάκτηση από THE CONVERSATION: <https://theconversation.com/50-years-of-un-environmental-diplomacy-whats-worked-and-the-trends-ahead-182207> (Πρόσβαση 17.4.2023)
- Pappy, F., & Torre, A. (2002). Quelles organisations territoriales pour concilier production agricole et gestion des ressources naturelles ? *Le local à l'épreuve de l'économie spatiale.*, σσ. 151-169.
- Parrique, T. (2020). *PhD Thesis: The political economy of degrowth. Economics and finance*. Clermond-Ferrand: Université Clermont- Auvergne. Ανάκτηση από <https://theses.hal.science/tel-02499463/document> (Πρόσβαση 12.6.2022)
- Pelletier, P. (2013). *Géographie et anarchie. Reclus, Kropotkine, Metchnikoff*. Paris: Éditions du Monde libertaire & Éditions libertaires.
- Petropoulou, C. (2014). Crisis, Right to the City movements and the question of spontaneity: Athens and Mexico City. *City: Analysis of Urban Change, Theory, Action vol. 18*, σσ. 563-572. doi:10.1080/13604813.2014.939478 (Πρόσβαση 18.6.2015)
- Pleyers, G., & Brieg, C. (2016). *MOUVEMENTS SOCIAUX. Quand le sujet devient acteur*. Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme. Ανάκτηση από 10.4000/books.editionsmssh.9891 (Πρόσβαση 2.3.2020)
- Popper, K. (1981). *La quête inachevée*. Paris: Calmann-Lévy.
- Prestigiacomo, S., & Njoroge Michuki, J. (2009). Why we need a world environment organisation. *The Guardian*.
- Prevelakis, G. (2000). *Athènes. Urbanisme, culture et politique*. Paris: L'Harmattan.

- Radaelli, C. M. (2000). Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change. *European Intergration online papers (EIoP) Vol. 4 No. 8*. Ανάκτηση από <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-008a.htm> (Πρόσβαση 9.10.2018)
- Ramonet, I. (2000). *Η γεωπολιτική του χάους*. Αθήνα: Πόλις.
- Renaud, Y. (2001). De la contestation à la concertation. *Les Annales de la Recherche Urbaine n.89*, σσ. 62-69.
- Retaillé, D. (2011, 3). Introduction à une géographie des conflits. *L'information géographique*, σσ. 6-22.
- Revillard, A. (2003). La sociologie des mouvements sociaux : structures de mobilisations, opportunités politiques et processus de cadrage. *HAL SHS*. Ανάκτηση από <https://shs.hal.science/halshs-01141740> (Πρόσβαση 2.3.2022)
- Ripoll, F. (2005, 2). S'approprier l'espace... ou contester son appropriation? une vue des mouvements sociaux contemporains. *Noröis no. 195*, pp. 29 - 42.
- Ripoll, F. (2008, 3). Espaces et stratégies de résistance : répertoires d'action collective dans la France contemporaine. *Espaces et Sociétés no.134*, σσ. 83-97.
- Ritzer, G. (1997). *Postmodern Social Theory*. New York: McGraw-Hill.
- Robbins, P. (2012). *Political Ecology: A Critical Introduction* (éd. 2nd ed.). Oxford: John Wiley & Sons Ltd.
- Ruch, D., & Niedhardt, F. (1998). Methodological issues in collecting Protest Event Data. Στο D. Rucht, R. Koopsmans, & F. (. Neidhardt, *Acts of Dissident, New Developments in the Study of Protest* (σσ. 65-89). Berlin: Sigma.
- Sassen, S. (2013). Land Grabs Today: Feeding the Disassembling of National Territory. *Globalizations, vol. 10(1)*, σσ. 25-46.

- Sébastien, L. (2017). From NIMBY to enlightened resistance: A framework proposal to decrypt land-use disputes based on a landfill opposition case in France. *Local Environment* 22 (4), σσ. 461-477. Ανάκτηση από <https://hal-univ-tlse2.archives-ouvertes.fr/hal-02010493/file/article-30-07-16-leasebastien%20nimby.pdf> (Πρόσβαση 1.6.2022)
- Simmel, G. (1992 (1908)). *Le Conflit*. Paris: Circé.
- Soja, E. (1989). *Postmodern Geographies: The Reassertion of space in Critical Social Theory*. London: Verso.
- Sotiropoulos, D. A. (1995). The Remains of Authoritarianism: Bureaucracy and Civil Society in Post-Authoritarian Greece. *Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien [En ligne]*, 20. doi:10.4000/cemoti.1674 (Πρόσβαση 24.10.2018)
- Starnisko, A., Chichocka, A., & Van Bavel, J. J. (2020, Οκτώβριος). The dark side of social movements: social identity, non-conformity, and the lure of conspiracy theories. *Current Opinion in Psychology*, vol. 35, σσ. 1-6.
- Subra, P. (2008, 3). L'aménagement, une question géopolitique! *Herodote* vol. 130, σσ. 222-250.
- Taloté, T. (2015). Le mouvement des villes en transition : un véritable projet de décroissance ? *Nouveaux Cahiers du socialisme* (14), σσ. 176-184. Ανάκτηση από <https://www.erudit.org/fr/revues/ncs/2015-n14-ncs02159/79406ac.pdf> (Πρόσβαση 28.12.2015)
- Tilly, C. (1978). *From mobilization to revolution*. New York: Radom House. Ανάκτηση από <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/09/From-Mobilization-to-Revolution-by-Charles-Tilly-1.pdf> (Πρόσβαση 10.3.2021)

- Tilly, C. (2004). *Social Movements 1768 – 2004*. London: Paradigm Publishers Boulder.
- Torre, A. (2011, 2-3). Les processus de gouvernance territoriale. L'apport des proximités. *Pour*, σσ. 114-122.
- Torre, A., et al. (2014). Identifying and measuring land-use and proximity conflicts: methods and identification. *Springerplus*. Ανάκτηση από <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01189900> (Πρόσβαση 24.6.2023)
- Touraine, A. (1984). *Le retour de l'acteur*. Paris: Fayard.
- Touraine, A. (2005). *Un nouveau paradigme*. Paris: Fayard.
- Touzard, H. (2006). De la négociation à la médiation. Analyse des processus qui relient ces deux situations. *Négotiations (no.6)*, σσ. 21-28. doi:10.3917/neg.006.28 (Πρόσβαση 4.1.2023)
- Trudelle, C. (2003, Septembre). Au-delà des mouvements sociaux: une typologie relationnelle des conflits urbains. *Cahiers de géographie du Québec vol. 47, no. 131*, σσ. 223-242.
- Vachon, M. (2004). Διδακτορική Διατριβή: *LES CONFLITS SOCIAUX DANS LA PROTECTION DE L'ENVIRONNEMENT L'exemple d'un comité de bassin versant dans la région Chaudière-Appalaches*. Québec: UNIVERSITÉ LAVAL - Québec.
- Velegarakis, G., & Frezouli, E. (2016). *Environmental Conflicts and Social Movements – Twelve case studies from Greece*. Athens: ENTITLE - European Network of Political Ecology.
- Vuelta, N. I., & Galán, A. G. (2017, Ιανουαρίου 31). Discours et légitimation. *Carnets [En ligne]*, Deuxième série - 9. doi:10.4000/carnets.2063 (Πρόσβαση 3.5.2023)
- Wainwright, J. (2005). The geographies of political ecology: after Edward Said. *Environment and Planning A vol. 37*, σσ. 1033-1043.

Wieviorka, M., & Groux, G. (1996). *Le conflit en mouvement*. Paris: Kindle Edition.

Wolsink, M. (2006, March). Invalid theory impedes our understanding: A critique on the persistence of the language of NIMBY. *Transactions of the Institute of British Geographers*, σσ. 85-91.

Zin, J. (2006). *L'écologie politique à l'ère de l'information*. Paris: èRe.

Zin, J. (2007). L'écologie politique, avenir de la gauche. *Nouvelles FondationS / 3-4 (no. 7-8)*, σσ. 75-79.

Πρακτικά Κοινοβουλίου, Δημόσιες Διαβουλεύσεις & Νομοθετήματα

Βουλή των Ελλήνων, Διαρκής Επιτροπή Παραγωγής και Εμπορίου (2012), ΙΓ Περίοδος, Σύνοδος Γ (16.01.2018, 17.01.2012, 18.01.2012, 26.01.2012) <http://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleftikes-Epitropes/Synedriaseis?search=on&commission=fd28d780-fc9a-44f8-af41-06a4503111ea&pageNo=3>

Βουλή των Ελλήνων, Διαρκής Επιτροπή Παραγωγής και Εμπορίου (2017), ΙΖ Περίοδος, Σύνοδος Γ (17.10.2017, 24.10.2017, 25.10.2017) <http://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleftikes-Epitropes/Synedriaseis?search=on&commission=fd28d780-fc9a-44f8-af41-06a4503111ea&pageNo=3>

Βουλή των Ελλήνων, Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Προστασίας Περιβάλλοντος (2015), ΙΣΤ Περίοδος, Σύνοδος Α (17.06.2015 & 24.06.2015) <https://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleftikes-Epitropes/Synedriaseis?search=on&commission=9f9d3ea9-40b0-4571-916e-8fa9fde448c7>

Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης (2013), Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο στην Ελλάδα: Εγχειρίδιο Εναρμόνισης, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

ΚΥΑ 51373/4684/25-11-2015 (ΦΕΚ 2706/Β/15.12.2015) «Κύρωση του Εθνικού Σχεδίου Διαχείρισης Αποβλήτων (ΕΣΔΑ) και του Εθνικού Στρατηγικού Σχεδίου Πρόληψης Δημιουργίας Αποβλήτων».

Νόμος 2939/2001 (ΦΕΚ 179/Α/06.08.2001) «Συσκευασίες και εναλλακτική διαχείριση των συσκευασιών άλλων προϊόντων – Ιδρυση Εθνικού Οργανισμού Εναλλακτικής Διαχείρισης Συσκευασιών και άλλων Προϊόντων (ΕΟΕΔΣΑΠ) και άλλες διατάξεις».

Νόμος 4042/2012 (ΦΕΚ 24/Α/13-2-2012) «Ποινική Προστασία του περιβάλλοντος – Εναρμόνιση με την Οδηγία 2008/99/ΕΚ – Πλαίσιο παραγωγής και διαχείρισης αποβλήτων – Εναρμόνιση με την Οδηγία 2008/98/ΕΚ – Ρύθμιση θεμάτων Υπουργείου Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής».

Νόμος 4496/2017 (ΦΕΚ 170/8-11-2017) «Τροποποίηση του ν. 2939/2001 για την εναλλακτική διαχείριση των συσκευασιών και άλλων προϊόντων, προσαρμογή στην Οδηγία 2015/720/ΕΕ, ρύθμιση θεμάτων του Ελληνικού Οργανισμού Ανακύκλωσης και άλλες διατάξεις.»

Οδηγία 2008/98/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 19ης Νοεμβρίου 2008 , για τα απόβλητα και την κατάργηση ορισμένων οδηγιών.

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Διαδικτυακός Τόπος Διαβουλεύσεων- Opengov (2014), Σχέδιο νόμου «ενίσχυση της ανακύκλωσης και βελτίωση της διαχείρισης των αποβλήτων». <http://www.opengov.gr/minenv/?p=6490>

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Διαδικτυακός Τόπος Διαβουλεύσεων- Opengov (2018) “Εθνική Στρατηγική για την Κυκλική Οικονομία, Εισήγηση του ΚΥ.Σ.ΟΙΠ” <http://www.opengov.gr/minenv/?p=9351>

Διαδικτυακές Πηγές

Βουλή των Ελλήνων, <http://www.hellenicparliament.gr>

Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης, <http://www.ggk.gov.gr>

Δικαστήριο της ΕΕ- Ευρετήριο νομολογίας <https://curia.europa.eu>

Εθνικό τυπογραφείο, <http://www.et.gr> (Δημοσιεύσεις νόμων, παράρτημα 4)

Ελληνική Εταιρεία Διαχείρισης Στερεών Αποβλήτων, <https://eedsa.gr/site/>

Οργανισμός Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής <http://www.necca.gov.gr>

Πρόσβαση στο δίκαιο της Ευρώπης, <http://eur-lex.europa.eu>

Συνήγορος του Πολίτη, <https://www.synigoros.gr/>

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, <http://nmwn.ypeka.gr>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΟΥΣΕΩΝ ΠΟΥ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΚΑΝ

ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ/ ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΔΗΜΟΣ	ΤΥΠΟΣ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	ΚΙΝΗΜΑΤΑ
				ΔΙΚΤΥΟ ΦΟΡΕΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΩΝ ΓΙΑ ΔΡΑΣΗ
				ΣΤΟ ΣΑΡΩΝΙΚΟ,
			ΙΔΙΩΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥΡ. ΕΓΚ.,	ΠΑΡΑΛΙΩΝ, ΥΓΡΟΤΟΠΟΣ
1. Αλυκές ΑΝΑΒΥΣΣΟΥ	ΑΝΑΒΥΣΣΟΣ	Α		Οικολογική Κίνηση Πολιτών Σαρωνικού Λαυρεωτικής
				Οικολογική Κίνηση Πολιτών Σαρωνικού Λαυρεωτικής, δήμος Αναβύσσου,
2. Γερακίνα Π. Φώκαια	Σαρωνικού	Γ	ΚΕΛ (Κέντρο Επεξεργασίας Λημμάτων), Αποχετευτικό.	ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΔΗΜΟΥ – ΠΟΛΙΤΩΝ ΣΑΡΩΝΙΚΟΥ
3. Δεξαμενή Θυμάρι Π. Φώκαια	Σαρωνικού	Α	ΚΑΤΑΠΑΤΗΣΕΙΣ/ΑΥΘΑΙΡΕΤΑ	πρωτοβουλία Πολιτών Θυμαρίου
4. Παράνομα έργα οδοποιίας	Κάντζα	Α	Παράνομες εργασίες οδοποιίας σε δασική έκταση από Ελληνοαμερικάνικο Κολέγιο	Πρωτοβουλία Πολιτών για το Περιβάλλον
5. Χωματερή Μαρκόπουλο	ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟ	Γ	Πυρκαϊα Παράνομης Χωματελής/ Διοξίνες	Οικολογική Πρωτοβουλία Κίνηση Πολιτών Σαρωνικού Λαυρεωτικής
6. κτίριο «Κονοφάγου» στο Τεχνολογικό Πάρκο Λαυρίου	ΛΑΥΡΙΟΥ/ΛΑΥΡΕΩΤΙΚΗΣ	Γ	Χώρος συγκέντρωσης Τοξικών- Βιομηχανικών Αποβλήτων	Οικολογική Πρωτοβουλία Κίνηση Πολιτών Σαρωνικού Λαυρεωτικής
7. Λιμάνι Ελευσίνας	Ελευσίνας	Γ	Επέκταση Λιμενικών Εγκαταστάσεων	ΘΡΙΑΣΙΟ SOS/ ecoleusis
8. στην προβλήτα της ΜΕΛΚΟ (πρώην ΤΕΞΑΚΟ)	ΑΣΠΡΟΠΥΡΓΟΣ	Γ	Επέκταση Λιμενικών Εγκαταστάσεων	ΘΡΙΑΣΙΟ SOS/ ecoleusis

9. ΠΥΡΚΑΛ	Ελευσίνα	B+Γ	Αίτημα προστασίας, δημιουργίας ελεύθερου χώρου	ΘΡΙΑΣΙΟ SOS/ ecoleusis
10. Χαλυβουργική ΘΕΡΜΟΗΛΕΚΤΡΙΚΟ ΕΡΓ.	Ελευσίνα	Γ	ΒΙΟΜ.ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΘΡΙΑΣΙΟ SOS/ ecoleusis
11. ΕΛ.ΠΕ (ΔΙΗΛΙΣΤΗΡΙΑ)	Ασπρόπυργος	Γ	ΒΙΟΜ. ΡΥΠΑΝΣΗ	ΘΡΙΑΣΙΟ SOS/ ecoleusis
12. Μελετάνι Επικίνδυνα Απόβλητα	Μάνδρα	Γ	Χωροθέτηση Κεντρου Διαλογης Επικινδύνων	ΘΡΙΑΣΙΟ SOS/ ecoleusis
13. Νεκροταφείο πλοίων	Ελευσίνας	Γ	Παράνομη εγκατάλειψη πλοίων	ΘΡΙΑΣΙΟ SOS/ ecoleusis
14. στο στρατόπεδο Ξηρογιάννη	ΑΣΠΡΟΠΥΡΓΟΣ	Γ	μετεγκατάσταση των δεξαμενών του Περάματος	ΘΡΙΑΣΙΟ SOS/ ecoleusis
15. ΠΕΤΡΟΛΑ	Ελευσίνας	Γ	ΕΠΕΚΤΑΣΗ 21 ΜΟΝΑΔΕΣ ΔΥΙΛΗΣΗΣ/ Βιομηχανική Ρύπανση	ΘΡΙΑΣΙΟ SOS/ ecoleusis
16. διπλα σε Χαλυβουργική	Ελευσίνας	Γ	ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΚΑΘ.	ΘΡΙΑΣΙΟ SOS/ ecoleusis
17. Λ. Κουμουνδούρου	ΑΣΠΡΟΠΥΡΓΟΣ/Χαϊδάρη	B	Προστασία Υγρότοπου	ΕΟΕ (Ορνιθολογική)
18. Ρέμα Κουφού (Παναγίτσας)	Πεντέλη	A+B	Κάλυψη, προστασία ανοικτών χώρων	

19. Γύρω από Αεροδρόμιο	Σπάτα, Μαρκόπουλο και όμοροι οικισμοί,	Γ	Όχλησεις από Αεροδρόμιο	Συντονιστική Επιτροπή κατοίκων των περιοχών που πλήττονται από την λειτουργία του Αεροδρομίου «Ελευθέριος Βενιζέλος»
20. ΧΥΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟ	Κ. Γραμματικό	Γ	Διαχείριση Απορριμάτων (εγκατάσταση)	Επιτροπή Γραμματικού - Μαραθώνα κατά των ΧΥΤΑ
21. ΑΓΩΓΟΣ ΒΑΡΝΑΒΑ	Κ.Βαρνάβα	Α	Κατασκευή Αγωγού Φυσ. Αερίου	Επιτροπή Κατοίκων Όχι στον Αγωγό Φ/Α Βαρνάβα
22. Πλατύ χωράφι ΚΕΛ Β.ΜΕΣΟΓΕΙΩΝ	Ραφήνας-Πικερμίου	Γ	ΚΕΛ (Κέντρο Επεξεργασίας Λημμάτων), Αποχετευτικό.	Επιτροπή Κατοίκων Όχι στον ΚΕΛ
23. ΒΟΥΚΑΡΙ ΛΙΜΝΟΘΑΛΑΣΣΑ	Μεγάρων	Β	Ανακήρυξη ΠΠ.	Συντονιστικός Φορέας για την προστασία του υγρότοπου «Βουρκάρι» Μεγάρων Nisea Natura
24. Υγροτοπος Βαρναβα	Μαρκόπουλο	Α+Β	Ανακήρυξη ΠΠ/ Αντιπλημμυρικές εργασίες	ΕΟΕ (ΟΡΝΙΘΟΛΟΓΙΚΗ)
25.Όρος Αιγάλεω	Χαϊδάρι- Πέραμα	Β+Γ	ΧΑΔΑ, Προστασία	ΠΕΣΥΔΑΠ

26. Υγρότοπος Ωρωπού	Ωρωπός	A+B	Μαρίνα σε υγρότοπο	ΕΟΕ (ΟΡΝΙΘΟΛΟΓΙΚΗ)
27. Λόφος Λεβίδη	Παλλήνη	A+B	Υπεράσπιση Ελεύθερων χώρων	Επιτροπή Κατοίκων σύλλογος φίλων κτήματος Τατοΐου ΟΕΣ Αχαρνών
28. Δάσος Τατοΐου	ΑΧΑΡΝΩΝ	B	Αποκατάσταση κτήματος- δημ. Δάσους	Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Αχαρνών
29. Ν. Ρεβυθούσα	ΜΕΓΑΡΩΝ	Γ	ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΜΟΝΑΔΩΝ LNG	Δήμος ΜΕΓΑΡΕΩΝ
30. Απαγόρευση Κυνηγιού Υμηττός	Υμηττός	B		ΣΠΑΥ, 15 δήμοι, Οικολογικές Οργανώσεις
31. Ρέμα Εσχατιάς	Ιλίου & Αχαρνών& Ζεφύρι	A+B	Έργα διευθέτησης κοίτης	Πρωτοβουλία για Βιώσιμο Ζεφύρι
32. Πάχη Μεγάρων	ΜΕΓΑΡΩΝ	A	Παράνομος ελλιμενισμός/ Θεμσοθέτηση Α-γκυροβολίου	Μεγάρων για το Περιβάλλον και τον Πολιτισμό Nisea Natura

33. Επένδυση στο νησί Υδρούσα	Βάρης-Βούλας- Βουλιαγμένης	A	Κατ. Εργοστασιου Ηλεκτροπαραγωγής	Δήμος BBB, κόμματα και παρατάξεις
34. Πάχη Μεγάρων	Μεγάρων	B+Γ	Ιχθυοκαλλιέργειες (παράκτια ζώνη)	
35. Αστέρας Βουλιαγμένης	Βάρης-Βούλας-Βουλιαγμένης	A	Παραχώρηση έκτασης μέσω ΤΑΙΠΕΔ και Ειδικό Χωροταξικό	Κάτοικοι, Κόμματα και Παρατάξεις της Αριστεράς
36. Χερσόνησος Λαγονήσι	Δημος Σαρωνικού-Καλύβια	A	Αυθαίρετα στο Grand Resort/ ETA	

37. Παραλία Λομβάρας Αγ. Μαρίνα	Δ. Κρωπίας	A	Καταπατήσεις Αιγιαλός	
38. Μαυροβούνι, Πάρνηθα+άλλες τοποθ.	ΑΧΑΡΝΩΝ	A+B	Τουριστικές Εγκαταστάσεις στον εθν.δρυμο	
39. ΠΠΟΚΡΑΤΕΙΟΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑ	ΑΓ.ΤΡΙΑΔΑ	A		
40. ΜΟΤΟ ΚΡΟΣ	ΑΧΑΡΝΩΝ	B	Ράλι Ακρόπολις στην Πάρνηθα	
41. Τεχνολογικό Πάρκο	ΑΧΑΡΝΩΝ	A		
42. ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΑΡΝΗΘΑΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ	B		ΕΟΕ, WWF, Μεσογειος SOS
43. Αυτοκινητόδρομοι Αν. ΑΤΤΙΚΗΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ	A		Διαδημοτική Υμηττού
44. Πυρκαγιές Πεντέλης/ Αναδάσωση	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ	B		ΠΕΔΔΥ, GREENPEACE
45. Κόμβος Σακετα	Υμηττος (Δημος Ζωγραφου)	A		Διαδημοτική Υμηττού
46. Ρέμα Βαλανάρι/ Δασαμάρι	Ραφήνας-Πικερμίου	B		ΔΑΣΑΜΑΡΙ SOS
47. Εξασθενές Χρώμιο	Αττική (Ωροπος + Οινόφυτα)	Γ		Επιτροπή Κατοίκων- Περ. ΜΚΟ
48. Ρύπανση Καλλιεργειών Μεσογείων (Εξασθενές)	Κορωπι	Γ		Περιβαλλοντικός Σύλλογος Κορωπίου
49. Λατομεία Ποικίλο όρος	Πετρούπολης	B		Επιτροπή Κατοίκων

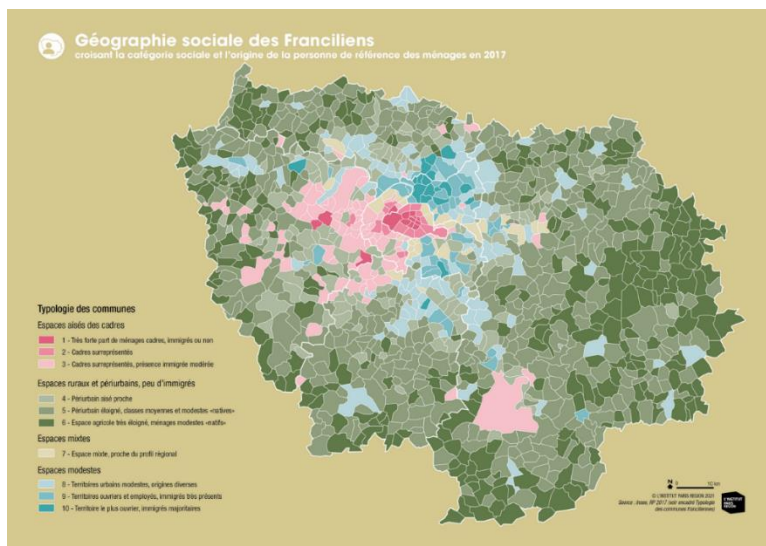
50. ΧΥΤΑ/ΧΥΤΥ Κερατέας	Κερατέας-Λαυρίου	Γ		Επιτροπή Κατοίκων
51. Φωτοβολταϊκά Πεντέλης	Πεντέλη	Β	300MW	Διαδημοτική Κίνηση Πολιτών
52. Ραδιενεργά Απόβλητα Σχιστό	Χαϊδαρίου	Γ		ΦτΦ
53. ΧΥΤΑ Φυλής	Φυλής	Γ		Επιτροπή Κατοίκων - ΠΡΟΣΥΝΑΤ
54. Στρ. Χαϊδαρίου	Χαϊδαρίου	Α		ΦτΦ
55. Έργα ΟΣΕ	Χαϊδαρίου- Ασπροπύργου	Α	Ποικίλο Όρος, Λ. Κουμουνδούρου	ecoeleusis, ΦτΦ
56. Διεκδικήσεις Μητροπολης Λαμίας	Περιστερίου-Πετρούπολης	Α	Ποικίλο Όρος	Επιτροπή Κατοίκων
57. Διεκδικηση Νταού Πεντέλης	Ραφήνας-Πικερμίου	Α+Β		
58. Περιφερειακή Υμηττού	Αγ. Παρασκευης εως Γλυφαδας	Α + Β		Διαδημοτική Υμηττου
59. ΚΥΤ Υμηττου	Ηλιούπολης	Β+Γ	Κέντρο Υψηλής Τάσης	
60. Νέα Αιολίς	Σταματα/ Διόνυσος	Α	Κατά Οικισμού	
61. Αττικό Πάρκο	Σπάτα	Β	Παραστάσεις Ζώων	ΠΟΦΥΖΩ, Πέλαγος
62. Ρεματιά Πεντέλης- Χαλανδρίου	Πεντέλη- Χαλάνδι	Β	Αναγνώριση προστασίας	Σύλλογος Προστασίας Ρεματιάς
63.Πρόσβαση στην Παραλία Σκαρामαγκά	Χαϊδαρίου	Α	Διεκδίκηση Ελ. Χώρου	ΦτΦ

64. Περιοχή Φούρεσι	Γλυκά Νερά	A	Καταπάτηση Ελ. Χώρου/ Εκπαιδευτήρια Πλάτων	Εξωραϊστικός Σύλλογος Γλυκών Νερών «Πράσινος Λόφος»
65. Μεταφορά Πετρέλαιο Δεξαμενών	Ελευσίνα - Απρόπυργος- Πέραμα	Γ		
66. Αντιπλημμυρικά Θριάσιο	Ελευσίνας-Μάνδρας	A		
67. Εργοστάσιο Κρόνος	Ελευσίνας	B	Διατήρηση Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς	Ecoleusis
68. Δασικές Εκτάσεις Άγιος Στέφανος-Κρυονέρι		A	Μεγάλο τμήμα των οικισμών σε δασική έκταση	στο
69 Ελεύθερη Παραλία Βάρκιζας	Βάρης- Βούλας- Βουλιαγμενης	B	Ενάντια σε κατάληψη παραλίας	Ριζοσπαστική Κίνηση BBB
70. Λόφος Πάτημα Κουφού	Παιανία	Γ	Κατά κεραίας Κινητής	Κάτοικοι
71. Κτήμα Καμπά	Παλλήνη	A		Οικολογική Πρωτοβουλία
72. Δημοτικές Εγκαταστάσεις στον Υμηττο	Ηλιούπολη	A+B	τοποθεσία «Διάνα»	Διαδημοτική Υμ.
73. ΠΔ Υμηττού	Ομοροι Δήμοι	B		Διαδημοτική – Περ. ΜΚΟ
74. Μεγάλο Ρέμα της Ραφήνας	Ραφήνα	B		Νηρέας
75. Παραλία «Μαρίκες»	Ραφήνα	B		Νηρέας
76. Καταπατήσεις Παραλία Σχοινιά	Μαραθώνα	B		Φορέας Διαχείρισης
77. Λατομεία	Διόνυσος- Πεντέλη	B		Δήμος Διονύσου

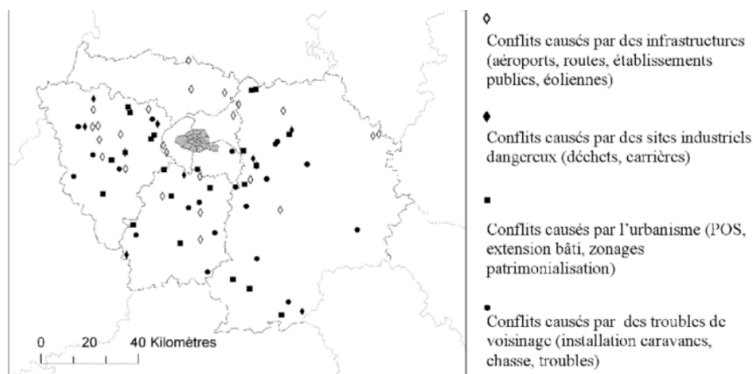
78.Στρ. Σακέτα	Βύρωνας/ Υμηττός	A	Κατοικίες/Συνεδριακοί χώρο λοιπές χρήσεις δόμησης.	Σύνδεσμος Προστασίας και Ανάπτυξης Υμηττού/ Δήμος Υμηττού
79. Αιολικό Πάρκο Μακρόνησος	Λαυρεωτικής	B		Πανελλήνια Ένωση Κρατουμένων Αγωνιστών / ΚΚΕ
80. (Αττική) 237 οικοδομικούς συνεταιρισμούς	ΑΤΤΙΚΗ (Δροσιά, τα Μελίσσια, την Εκάλη, τον Διόνυσο, την Κηφισιά, τον Μαραθώνα, την Παλαιά και τη Νέα Πεντέλη, το Πόρτο Ράφτη κ.ά.)	A	Κατά της νομιμοποίησης αυθαιρέτων	Προσφυγή από Περιβαλλοντικές ΜΚΟ στο ΣτΕ

ΠΑΡΑΣΤΗΜΑ 2 ΧΑΡΤΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΧΩΡΙΚΟΥ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ

Παράδειγμα Μακροσκοπικής Μελέτης Il-de-France (Ségolène Darly, Faire coexister ville et agriculture au sein des territoires périurbains : antagonismes localisés et dynamiques régionales de la conflictualité : analyse du cas de l'Île de France, 2009).

Χάρτης 14. Κοινωνικοχωρικός διαχωρισμός (2017), με βάση τις κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες (θερμά χρώματα υψηλές/μεσαίες, ψυχρά χαμηλές και αποχρώσεις του πράσινου αγροτικές κατηγορίες) στην Île-de-France (πηγή: institutparisregion.fr).

Χάρτης 15. Κατανομή συγκρούσεων (2008) στην Île-de-France ανά τύπο : 1. Συγκρούσεις που προκαλούνται από υποδομές (αεροδρόμια, δρόμοι, δημόσια κτίρια και ανεμογεννήτριες), 2. Συγκρούσεις που προκαλούνται από βιομηχανικούς ρύπους (απόβλητα, λατομεία), 3. Συγκρούσεις που προκαλούνται από την πολεοδομία (σχέδια, επέκταση δόμησης, ζωνοποίηση, προστασία δομημένου περιβάλλοντος) και 4. Συγκρούσεις που προκαλούνται από γειτνίαση δραστηριοτήτων (κυνήγι, καταυλισμοί, προβλήματα) (Darly & Torre, 2008)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3 ΕΜΒΛΗΜΑΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΥΓΓΡΟΥΣΕΩΝ

- **Μελέτη Περίπτωσης Περιαστικών Δασών Θεσσαλονίκης**

Το δάσος του Σείχ Σου βρίσκεται δίπλα από τη Θεσσαλονίκη και αποτελεί χώρο αναψυχής των κατοίκων της. Λόγω της άμεσης γειτνιάσής του με την πόλη, γνώρισε τη συνεχή επέκταση των δραστηριοτήτων του από τη δεκαετία του 1980, αρχικά με τον σχεδιασμό της περιφερειακής της Θεσσαλονίκης, αλλά και με τη μεταφορά μιας σειράς αστικών δραστηριοτήτων στο όριά του, όπως ο τερματικός σταθμός λεωφορείων στην Τριανδρία, εγκαταστάσεις τηλεπικοινωνιών, νεκροταφεία κ.ο.κ. Στη συνέχεια η ευρύτερη περιοχή γνωρίζει οικιστική ανάπτυξη, ως περιοχή με «προνομιακά οικόπεδα».

Η απόφαση προστασίας του δάσους που έλαβε η νομάρχης Θεσσαλονίκης το 1990 (επί «οικουμενικής» κυβέρνησης ΝΔ – ΠΑΣΟΚ - ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΥ) προκάλεσε μια σειρά αντιδράσεων σε ιδιοκτήτες της περιοχής, προξενώντας μια σειρά από προσφυγές στη δικαιοσύνη και πολύχρονες δικαστικές μάχες μεταξύ ιδιοκτητών και οικολογικών οργανώσεων.

Η πυρκαγιά του 1997, που έκαψε το 56% της έκτασής του, ενέτεινε την σύγκρουση, η οποία συνδέθηκε στη συνέχεια με το πανελλαδικό ζήτημα της αναθεώρησης του άρθρου 24, με στόχο τον ευκολότερο αποχαρκτηρισμό δασών και δασικών εκτάσεων.

- **Συγκρούσεις Ελευσίνας για τη βιομηχανική ρύπανση**

Η περιοχή του Θριασίου πεδίου και του κόλπου της Ελευσίνας αποτελεί τη μεγαλύτερη βιομηχανική ζώνη της Ελλάδας με ιδιαίτερα ρυπογόνες δραστηριότητες. Η Ελλάδα έχει αντιμετωπίσει διαχρονικά την περιοχή ως την «πίσω αυλή του λεκανοπεδίου». Στις ρυπογόνες δραστηριότητες υψηλού κινδύνου συγκαταλέγονται: διυλιστήρια πετρελαίου, χαλυβουργία, τσιμεντοβιομηχανίες, βιοτεχνία πυρομαχικών, ναυπηγεία, διαλυτήρια πλοίων, βυρσοδεψεία, εγκαταστάσεις αποθήκευσης και διακίνησης προϊόντων πετρελαίου, μονάδες αναγέννησης ορυκτελαίων, χαρτοβιομηχανία, χημικές βιομηχανίες, βιοτεχνίες πλαστικών – ελαστικών, λατομεία.

Στην περιοχή δραστηριοποιείται από τη δεκαετία του 1980 η Οικολογική Κίνηση Ελευσίνας, η οποία διατηρεί ιστοσελίδα ενημέρωσης, το ecoleusis.org, που προσφέρει μια αναλυτική καταγραφή των περιβαλλοντικών προβλημάτων της περιοχής. Ορισμένα από τα κυριότερα προβλήματα της περιοχής είναι:

Οι δραστηριότητες και επεκτάσεις των Ελληνικών Πετρελαίων (ΕΛ.ΠΕ)

- Η σχεδιαζόμενη εγκατάσταση χώρου διαχείρισης/ απόθεσης/ ταφής επικινδύνων αποβλήτων στο Μελετάνι Δ. Αττικής.
- Οι συγκρούσεις που σχετίζονται με τη Χαλυβουργική, κυρίως η εγκατάσταση θερμοηλεκτρικού σταθμού.
- Μια σειρά ζητήματα που σχετίζονται με το παράκτιο μέτωπο της Ελευσίνας (παράνομο διαλυτήριο πλοίων και μια σειρά άλλες επεκτάσεις του Οργανισμού Λιμένος Ελευσίνας).
- Το ζήτημα της αξιοποίησης της παλιάς βιομηχανίας του Κρόνου.

Εικόνα 9. Οι βασικές συγκρούσεις που σχετίζονται με το παραλιακό μέτωπο της Ελευσίνας. (Πηγή : <https://ecoleusis.org/2023/07/o-ole-schediazei-tin-vlycha-bazomeni-kai-tin-poli-apokleismeni/>)

- Πολλαπλές Συγκρούσεις στην Πάρνηθα

Εικόνα 10. Η έκταση της πυρκαγιάς της Πάρνηθας (2007). Αναδημοσίευση από <https://prasinoulis.wordpress.com/2007/07/05/%CF%80%CE%AC%CF%81%CE%BD%CE%B7%CE%B8%CE%B1-%CE%B7-%CE%B5%CF%80%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B7-%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B1/>

Ο εθνικός δρυμός της Πάρνηθας, καλύπτει μεγάλο τμήμα του βουνού της Πάρνηθας. Ιδρύθηκε με το Βασιλικό Διάταγμα 644/1961 κι έχει ανακηρυχθεί τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους (25638/1269 απ. Υπ. Γεωργίας). Αποτελεί συνηθισμένο προορισμό απόδρασης στη φύση για τους κατοίκους της Αττικής. Στη συγκεκριμένη περιοχή καταγράφονται μια σειρά από περιπτώσεις που έχουν αποτελέσει αντικείμενο σύγκρουσης από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 και κορυφώθηκαν λίγο πριν την πυρκαγιά του 2007 και αμέσως μετά.

Σχετικά με τις περιβαλλοντικές συγκρούσεις, καταγράφηκαν οι ακόλουθες που σχετίζονται με τον αποχαρκτηρισμό και καταπάτηση εκτάσεων του εθνικού δρυμού για τις οποίες απεφάνθη αρνητικά το ΣτΕ (Καθημερινή, 25.11.2006):

- Οικοπεδοποίηση για επέκταση του οικισμού Αφιδνών (Κιούρκια) σε έκταση 500 στρεμμάτων που παλαιότερα ήταν λατομείο της ΑΓΕΤ Ηρακλής.
- Οικοδόμηση παιδικών κατασκηνώσεων της Αρχιεπισκοπής Αθηνών στο κτήμα της μονής Πετράκη (110 στρέμματα).
- Κατασκευή μεγάλου κτιρίου (4000τμ) για επέκταση της μονής Κλειστόν.
- Επέκταση των κτιριακών εγκαταστάσεων του κτήματος Τατοΐου.

Σε αυτές θα μπορούν να προστεθούν οι περιπτώσεις των κατασκηνώσεων της *Εθνικής Τράπεζας* (που επιτράπηκε η ανακατασκευή τους το 2003) και ορισμένα σχέδια που σχετίζονται με τις εγκαταστάσεις του Καζίνο. Επιπρόσθετα, η περίπτωση της Ιπποκρατείου Πολιτείας αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση οικισμού που οικοδομήθηκε εντός εθνικού δρυμού. Η ιστορία της ταυτίζεται με ολόκληρη τη μεταπολιτευτική ιστορία, καθώς προέκυψε από τη νομοθεσία «περί οικοδομικών συνεταιρισμών» (ν.δ. 886/1971). Το 2006 το ΣτΕ αποφάσισε ότι δεν εγκρίνει την αύξηση το συντελεστή δόμησης στην περιοχή. Η πυρκαγιά του 2007 αναζωπύρωσε την ανησυχία της κοινής γνώμης για την προστασία του εθνικού δρυμού και οδήγησε στην έκδοση του ΠΔ προστασίας του (ΦΕΚ 619/Δ/2008), 23 χρόνια μετά από την πρόβλεψή του στο ρυθμιστικό σχέδιο του 1985.

Εκτός από τις συγκρούσεις που σχετίζονται με μόνιμες κτηριακές υποδομές, συγκρούσεις παρατηρήθηκαν και για το ζήτημα της διοργάνωσης αυτοκινητιστικών αγώνων εντός του δρυμού (Ράλι Ακρόπολις), αλλά και για την εγκατάσταση κεραιών ραδιοτηλεφωνίας τηλεφωνίας. Οι τελευταίες, λόγω του φόβου για πιθανές οχλήσεις, είναι από τις ελάχιστες που προκλήθηκαν σχεδόν αποκλειστικά από τους κατοίκους του παρακείμενου δήμου: Μενίδι (Αχαρνές).

- **Κτήμα Καμπά, διαχρονική σύγκρουση στα πλαίσια της περιαστικοποίησης.**

Εικόνα 11. Φωτογραφία της οινοποιίας Καμπά. (Αναδημοσίευση από https://artemidanews.gr/ktima-kampa-sta-spata-istoria/#google_vignette)

Στα όρια του δήμου Παλλήνης (Κάντζα), στη συμβολή μεταξύ Αττικής οδού και περιφερειακής του Υμηττού βρίσκεται μια έκταση 350 στρεμμάτων, η οποία περιλαμβάνει και το εργοστάσιο Καμπά (1903), μια από τις παλιότερες και ιστορικά μεγαλύτερες οινοποιίες της Ελλάδας. Η οινοποιία Καμπά, που είχε χρεοκοπήσει και μεταβιβαστεί στην Εθνική Τράπεζα, εξαγοράστηκε από τον όμιλο Μπουτάρη το 1991, ο οποίος με τη σειρά του την ξαναπούλησε, διατηρώντας μόνο τον οινοποιητικό κλάδο και τα σήματά της. Το ενδιαφέρον του ακινήτου Καμπά συγκέντρωσαν πλέον μια σειρά κατασκευαστικές τεχνικές εταιρείες (Reds, ΑΚΤΩΡ, Ελληνική Τεχνοδομική, ΤΕΒ, ΕΡΓΑΣ), καθώς αποτελεί μια μεγάλη έκταση ενιαίας ιδιοκτησίας σε μια περιοχή συνεχούς οικιστικής ανάπτυξης. Ως τώρα έχουν παρουσιαστεί μια σειρά από σχέδια ανάπτυξης, είτε για κατοικίες είτε για εμπορικές δραστηριότητες. Ταυτόχρονα, η τοπική κοινωνία διεκδικεί την αξιοποίηση του ως ελεύθερου χώρου πρασίνου και πολιτισμού.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4 ΒΑΣΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ και τη ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

Βασική μεταπολιτευτική νομοθεσία

N.360/1976 (ΦΕΚ Α' 151/22.06.1976) Για την προστασία του περιβάλλοντος.

N. 998/1979 (ΦΕΚ Α' 289/29.12.1979) Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της Χώρας.

N. 1337/1983 (ΦΕΚ Α' 33/14.3.1983) Επέκταση των πολεοδομικών σχεδίων, οικιστική ανάπτυξη και σχετικές ρυθμίσεις.

N. 1650/1986 (ΦΕΚ Α' 160/16.10.1986) Για την προστασία του περιβάλλοντος.

N. 2508/1997 (ΦΕΚ Α' 124/13.6.1997) Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις.

N. 2742/1999 (ΦΕΚ Α' 207/7.10.1999) Χωροταξικός σχεδιασμός και αειφόρος ανάπτυξη και άλλες διατάξεις.

N. 2939/2001 (ΦΕΚ Α' 179/6.8.2001) Συσκευασίες και εναλλακτική διαχείριση των συσκευασιών και άλλων προϊόντων - Ίδρυση Εθνικού Οργανισμού Εναλλακτικής Διαχείρισης Συσκευασιών και Άλλων Προϊόντων (Ε.Ο.Ε.Δ.Σ.Α.Π.) και άλλες διατάξεις.

Βασική Νομοθεσία δεκαετίας 2010-2017

N. 3894/2010 (ΦΕΚ Α' 204/2.12.2010) Επιτάχυνση και διαφάνεια υλοποίησης Στρατηγικών Επενδύσεων.

N. 3937/2011 (ΦΕΚ Α' 60/31.3.2011) Διατήρηση της βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις.

N. 4014/2011 (ΦΕΚ Α' 209/21.9.2011) Περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων και δραστηριοτήτων, ρύθμιση αυθαιρέτων σε συνάρτηση με δημιουργία περιβαλλοντικού ισοζυγίου και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Περιβάλλοντος.

N. 4146/2013 (ΦΕΚ Α' 90/18.4.2013) Διαμόρφωση Φιλικού Αναπτυξιακού Περιβάλλοντος για τις Στρατηγικές και Ιδιωτικές Επενδύσεις και άλλες διατάξεις.

N. 4178/2013 (ΦΕΚ Α' 174/8.8.2013) Αντιμετώπιση της Αυθαίρετης Δόμησης - Περιβαλλοντικό Ισοζύγιο και άλλες διατάξεις.

N. 4269/2014 (ΦΕΚ Α' 142/28.6.2014) Χωροταξική και πολεοδομική μεταρρύθμιση -Βιώσιμη ανάπτυξη.

N. 4277/2014 (ΦΕΚ Α' 156/1.8.2014) Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας - Αττικής και άλλες διατάξεις.

N. 4280/2014 (ΦΕΚ Α' 159/8.8.2014) Περιβαλλοντική αναβάθμιση και ιδιωτική πολεοδόμηση - Βιώσιμη ανάπτυξη οικισμών Ρυθμίσεις δασικής νομοθεσίας και άλλες διατάξεις.

N. 4315/2014 (ΦΕΚ Α' 269/24.12.2014) Πράξεις εισφοράς σε γη και σε χρήμα - Ρυμοτομικές απαλλοτριώσεις και άλλες διατάξεις.

N. 4389/2016 (ΦΕΚ Α' 94/27.5.2016) Επείγουσες διατάξεις για την εφαρμογή της συμφωνίας δημοσιονομικών στόχων και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και άλλες διατάξεις. (ΣΗΜ. Ίδρυση Υπερταμείου & Ρυθμίσεις για κύρωση δασικών χαρτών).

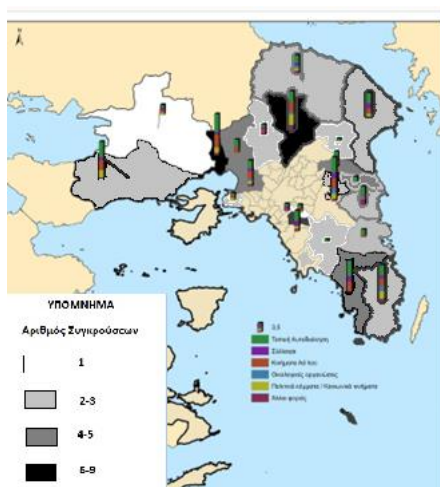
N. 4417/2016 (ΦΕΚ Α' 241/23.12.2016) Χωρικός σχεδιασμός - Βιώσιμη ανάπτυξη και άλλες διατάξεις.

N. 4495/2017 (ΦΕΚ Α' 167/03.11.2017) Έλεγχος και προστασία του Δομημένου Περιβάλλοντος και άλλες διατάξεις.

N. 4496/2017 (ΦΕΚ Α' 170/08.11.2017) Τροποποίηση του ν.2939/2001 για την εναλλακτική διαχείριση των συσκευασιών και άλλων προϊόντων, προσαρμογή στην Οδηγία 2015/720/ΕΕ, ρύθμιση θεμάτων του Ελληνικού Οργανισμού Ανακύκλωσης και άλλες διατάξεις.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5 ΧΑΡΤΗΣ ΜΑΚΡΟΣΚΟΠΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ

Χάρτης 16. Κατανομή (τοπικών) συγκρούσεων και δρώντων ανά δήμο. (Πηγή : ίδια επεξεργασία)

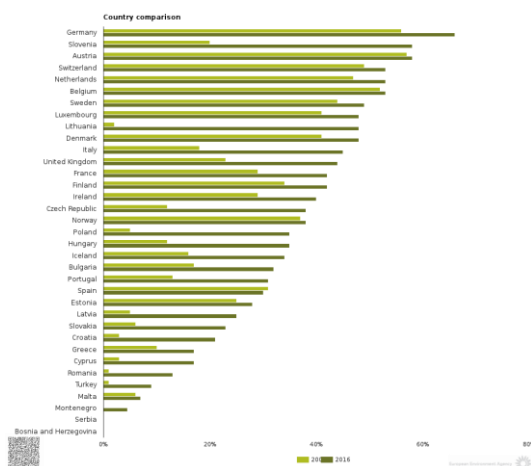
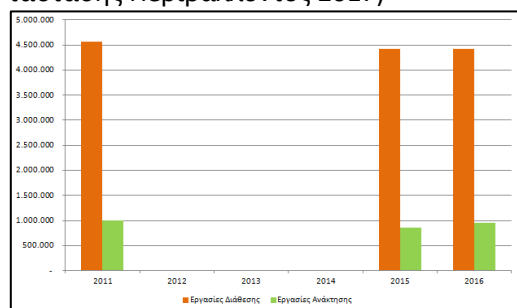

Υπόμνημα τύποι δρώντων : 1. Τοπική Αυτοδιοίκηση (πράσινο), 2. Σύλλογοι (πολιτιστικοί, φυσιολατρικοί, περιπατητικοί) (μωβ), 3. Κινήματα Ad hoc (π.χ. NIMBY) (καφέ ανοικτό), 4. Οικολογικές οργανώσεις (μπλε), 5. Πολιτικά κόμματα, πολιτικές συλλογικότητες, κοινωνικά κινήματα (κίτρινο) 6. Άλλοι φορείς (π.χ. επαγγελματικοί όπως εμπορικοί σύλλογοι) (καφέ σκούρο).

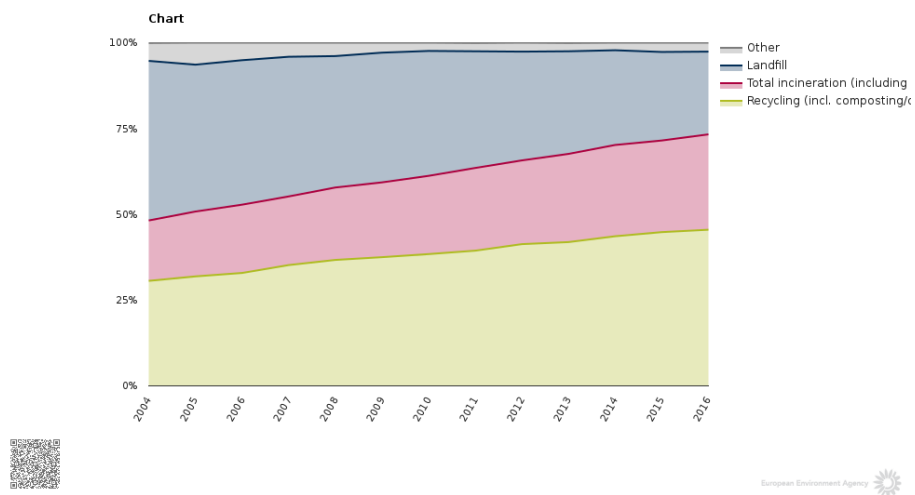
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6 ΣΤΟΧΟΙ ΑΝΑΚΥΚΛΩΣΗΣ- ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΠΟΒΛΗΤΩΝ

Διαγράμματα που δείχνουν την απόσταση μεταξύ των επιδόσεων ανακύκλωσης στην Ελλάδα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ/ Ευρώπης.

Εικόνα 12. Ποσοτικά στοιχεία διαχείρισης Αστικών Στερεών Αποβλήτων (Πηγή: 4η Έκθεση Κατάστασης Περιβάλλοντος 2017)

Εικόνα 13. (δεξιά) Διάθεση/ ανάκτηση στις χώρες της Ευρώπης (2004/2016) (Πηγή: ΕΕΑ)

Εικόνα 14. Ποσοστό διαχείρισης ΑΣΑ ανά μέθοδο στην ΕΕ (2004-2016) (Πηγή: ΕΕΑ)